

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: “ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ & ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ”

**ΘΕΜΑ : «Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της Γονιμότητας:
Σύγχρονες στάσεις και αναπαραστάσεις στην Ελλάδα»**

Επιμελήθηκε: Διονυσία Καλπακίδη

(Α.Μ. 3310Μ014)

Επιβλέπουσα: Ν. Κυριαζή, Καθηγήτρια.

Μέλη επιτροπής: Α. Λυδάκη, Αν. Καθηγήτρια.

Δ. Μπαλούρδος, Διευθυντής Ερευνών ΕΚΚΕ.

Αθήνα, 2013

**Στη μητέρα μου, Άννα και
στον Δημήτρη που έφυγε τόσο νωρίς από κοντά μας.**

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην καθηγήτρια Κοινωνιολογίας κα Νότα Κυριαζή τόσο για την ιδέα του θέματος, όσο και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, αναθέτοντάς μου, την παρούσα διπλωματική εργασία. Επίσης, την ευχαριστώ για την αμέριστη συμπαράσταση και την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της. Ως επιβλέπουσα, με συνέπεια και διάθεση ήταν κοντά μου, ακόμα και σε δύσκολες στιγμές, και πάντα με παρότρυνε να συνεχίσω την προσπάθεια. Αγκάλιασε με αγάπη, καλοσύνη και υπομονή αυτή τη μελέτη, από τη θεωρητική της σύλληψη μέχρι την ολοκλήρωσή της.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια Άννα Λυδάκη, η οποία, μέσα από την διδασκαλία της, μοιράστηκε τόσο τις γνώσεις της, όσο και την εμπειρία της στις ποιοτικές μεθόδους κοινωνικής έρευνας και με ενέπνευσε προκειμένου να πραγματοποιήσω την παρούσα έρευνα. Ευχαριστώ τον κ. Διονύση Μπαλούρδο, του οποίου η συμβολή στην προσπάθειά μου, παρά το σύντομο της παρουσίας του στο ΠΜΣ Κοινωνιολογίας, αξιολογείται από μέρος μου ως εξαιρετικά πολύτιμη. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω επίσης και στους καθηγητές, Μαριάνθη Κοτέα και Αντώνη Παπαρίζο.

Θα ήθελα να τονίσω ότι οι καθηγητές με τους οποίους είχα την τιμή να συνεργαστώ, στο σύνολό τους, προσπάθησαν και συνέβαλαν με τις γνώσεις τους να οδηγηθεί τη σκέψη μου «ένα βήμα παραπέρα». Η κάθε εισήγηση αποτέλεσε για εμένα μια πρόκληση, που, πέρα από γνώσεις, μου προσέφερε και την δυνατότητα να γνωρίσω λίγο καλύτερα τον ίδιο μου τον εαυτό, τις αδυναμίες και το όριά του και πολλές φορές να τα ξεπεράσω. Πέρα όμως από εξαιρετικούς επιστήμονες, πάνω από όλα, είχα την τύχη να γνωρίσω εξαιρετικούς ανθρώπους, χωρίς την συμβολή των οποίων δεν θα κατάφερνα να ολοκληρώσω την φοίτησή μου.

Για όλα αυτά και για άλλα τόσα, που ο γραπτός λόγος μοιάζει φτωχός να περιγράψω, το λιγότερο που μπορώ να κάνω είναι να πω ένα ειλικρινές και εγκάρδιο ευχαριστώ γιατί πίστεψαν σε εμένα και τις δυνατότητές μου και παρ' όλες τις δυσκολίες, στάθηκαν πλάι μου με υπομονή και υπευθυνότητα. Από

τον καθένα ξεχωριστά έπαιρνα δύναμη να συνεχίσω την περιπλάνησή μου στο δύσβατο, αλλά συνάμα γοητευτικό ταξίδι της γνώσης.

Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω την μητέρα μου, για τη ηθική και υλική υποστήριξη που μου παρείχε προκειμένου να ολοκληρώσω με επιτυχία τη φοίτησή μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Κοινωνιολογίας. Με ανέχτηκε και με παρότρυνε να συνεχίσω παρά τις δυσκολίες που προέκυψαν στην ζωή μου στην διάρκεια φοίτησής μου στο ΠΜΣ, ενώ με βοήθησε και με την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον φίλο Θοδωρή, πρώτα από όλα επειδή ήταν παρών να με ακούει σε κάθε μου αγωνία καθώς και για τη βοήθειά του στις απομαγνητοφωνήσεις σε μέρος των συνεντεύξεων που η έρευνά μου περιλαμβάνει. Συνολικά, να ευχαριστήσω όλους τους φίλους μου, και ορισμένους συναδέλφους που η θετική τους σκέψη με συντρόφευε και μου έδινε κουράγιο να συνεχίσω. Οι ίδιες οι γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα, Λία, Λουίζα, Μαριέττα, Όλγα, Αγγελική, Αναστασία, Μαρία, Γιάννα με τίμησαν και τις ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου, γιατί έδειξαν εμπράκτως την εμπιστοσύνη τους και μοιράστηκαν μαζί μου ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα.

Δεν θα μπορούσα να κλείσω διαφορετικά, κράτησα για το τέλος ένα τεράστιο ευχαριστώ στην Φωτεινή. Η Φωτεινή ήταν πάντα δίπλα μου ως συνοδοιπόρος, φίλη και ως μητέρα τολμώ να πω, με ενθάρρυνε και μου μετέδιδε γνώσεις με το μοναδικό της ταλέντο, ακόμα και όταν ασφυκτιούσε από την πίεση των δικών της υποχρεώσεων. Η ατελείωτη συμπαράστασή της αποτέλεσε την κινητήριο δύναμη να συνεχίζω ακόμα και στα δύσκολα.

Περίληψη
Abstract
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ

Εισαγωγή

1.1 Δημογραφικές θεωρήσεις περί γονιμότητας

1.1.1 Ποσοτικά δεδομένα για την γονιμότητα στην Ελλάδα διαχρονική εξέλιξη

1.1.1.1 Η υπογεννητικότητα σε Ευρώπη και Ελλάδα και η κρατική παρέμβαση

1.2 Κοινωνιολογικές θεωρήσεις περί γονιμότητας

1.3 Βασικά οικονομικά μοντέλα για τη γονιμότητα

1.4 Άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις

1.5 Ο ρόλος της ποιοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης στην διερεύνηση της γονιμότητας.

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ

Εισαγωγή

2.1 Γονιμότητα και εισόδημα

2.2 Γονιμότητα και επίπεδο εκπαίδευσης

2.3 Γονιμότητα και γυναικεία απασχόληση

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΡΕΥΝΑ

Εισαγωγή

3.1 Στόχος της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

3.2 Η μέθοδος και οι τεχνικές

3.2.1 Το δείγμα

3.2.2 Η εφαρμογή ημι-δομημένων συνεντεύξεων

3.2.3 Οι θεματικοί άξονες της συζήτησης

3.2.3.1 Η πιλοτική έρευνα

3.2.4 Η δομή του οδηγού συζήτησης

3.3 Η περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

Εισαγωγή

4.1 Τα δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του δείγματος

4.2 Η επιρροή των γονικών προτύπων και των σύγχρονων κοινωνικών αναπαραστάσεων στις στάσεις και τις ατομικές επιλογές.

- Γονικά πρότυπα για τα γεγονότα του κύκλου ζωής
 - Επιρροή από γονικά πρότυπα στα γεγονότα του κύκλου ζωής
- Σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις στην Ελλάδα σχετικά με την γονιμότητα
 - Επιρροή γονικών προτύπων και σύγχρονων κοινωνικών αναπαραστάσεων-επιδράσεων στην Ελλάδα στις ατομικές επιλογές που σχετίζονται με τη γονιμότητα
- Αντιλήψεις περί γονιμότητας
 - Το παιδί ως σύμβολο
 - Η αντίληψη της γονιμότητας ως αποτέλεσμα θείας-υπερφυσικής παρέμβασης
- Αντιλήψεις περί γαμηλιότητας
 - Η συγκατοίκηση χωρίς γάμο με τον σύντροφο
- Πρόθεση και τεχνικές προγραμματισμού τεκνοποίησης
- Επιθυμητός και πραγματικός αριθμός παιδιών

- Το μέγεθος της οικογένειας από την οποία προέρχονται

4.3 Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας

- Η ηλικία σε σχέση με τη γονιμότητα
- Το μορφωτικό επίπεδο σε σχέση με τη γονιμότητα
- Κατάσταση γυναικείας απασχόλησης και γονιμότητα
 - Μέτρα «συμφιλίωσης» επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής
- Υποστηρικτικά άτομα και τυπικά κοινωνικά δίκτυα- και γονιμότητα

4.3.1 Το παιδί ως «αγαθό». Διερεύνηση «κόστους», «ωφέλειας»

- Κόστος για την απόκτηση παιδιού-ιών
 - Κόστος για την απόκτηση παιδιού-ιών σε σχέση με το ατομικό και οικογενειακό εισόδημα
 - Το εισόδημα και η σύνδεσή του με την «ποσότητα» και την «ποιότητα» των παιδιών.
 - Ζήτηση για ποιότητα
 - Κόστος σε σχέση με τη στέγαση
 - Καταμερισμός εργασίας στην οικογένεια ως «μοίρασμα κόστους»
- «Ωφέλεια» από την απόκτηση παιδιού-ιών
 - Αξιολόγηση γονικού ρόλου

Συμπεράσματα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Πίνακας 1: «Οι φάσεις της δημογραφικής μετάβασης»

Διάγραμμα 1: «Η εξέλιξη του συνολικού πληθυσμού στην Ελλάδα (1960-2010)»

Διάγραμμα 2: «Ο συντελεστής ολικής γονιμότητας στην Ελλάδα από το 1975 έως το 2006»
Διάγραμμα 3.: «Ο συντελεστής ολικής γονιμότητας στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2012»

Πίνακας 2: «Ο συντελεστής ολικής γονιμότητας στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2012»

Διάγραμμα 4: «Αδρός ή ακαθάριστος δείκτης θνησιμότητας»

Πίνακας 3: «Αδρός ή ακαθάριστος δείκτης θνησιμότητας»

Πίνακας 4: «Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος»

Σελ 108-125

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η ανάδειξη, μέσα από τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας, των στάσεων, αντιλήψεων καθώς και των αναπαραστάσεων, γύρω από θέματα που σχετίζονται με τη γονιμότητα, γυναικών που βρίσκονται σε αναπαραγωγική ηλικία και ζουν στην Αθήνα. Θελήσαμε με αυτόν τον τρόπο να αναδυθούν, μέσα από το λόγο των ίδιων των υποκειμένων της έρευνας, όλοι εκείνοι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που καθορίζουν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, τις αποφάσεις τους ως προς την απόκτηση παιδιών. Οι γονικές επιρροές, οι αντιλήψεις για το «ιδανικό» μέγεθος οικογένειας, τις «ιδανικές» συνθήκες για τη δημιουργία οικογένειας, εμμέσως πλην σαφώς, μας παραπέμπουν στα κοινωνικά πρότυπα που έχουν «υιοθετήσει» αλλά και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που έχουν για αυτά τα θέματα οι γυναίκες της έρευνάς μας. Παράλληλα, μέσω της καταγραφής των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματός μας, προέκυψε η ετερογένεια που το χαρακτηρίζει και πιθανολογούμε ότι αυτή η ετερογένεια, ως προς τα χαρακτηριστικά, δικαιολογεί και την ύπαρξη διαφορετικών πεπαιθώσεων, αλλά και διαφορετικών πρακτικών σε θέματα σχετικά με την γονιμότητά τους. Με άλλα λόγια, στόχος της έρευνάς μας είναι να αναδείξουμε τυχόν διαφορές ή ομοιότητες στην γενετήσια συμπεριφορά μεταξύ των γυναικών της έρευνάς μας, οι οποίες να συνδέονται με τυχόν διαφορές ή ομοιότητες ως προς τα κοινωνικοοικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, καθώς και τα κοινωνικά πρότυπα που φαίνεται να έχουν υιοθετήσει ή τις αντιλήψεις τους γύρω από θέματα γονιμότητας. Συνοπτικά, εξετάζουμε τη γενετήσια συμπεριφορά που επιδεικνύουν οι γυναίκες του δείγματός μας, προσπαθώντας να παρουσιάσουμε τους λόγους που τις οδήγησαν να έχουν αυτή τη συγκεκριμένη συμπεριφορά, δηλαδή το τι οι ίδιες επικαλούνται μέσα από τις συνεντεύξεις ως προσδιοριστικούς παράγοντες της γονιμότητάς τους. Παράλληλα θα προσπαθήσουμε να ελέγξουμε και να αναδείξουμε αν, και με ποιο τρόπο, αυτές οι αποφάσεις έχουν επηρεαστεί από παράγοντες όπως κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο.

Προκειμένου τώρα να επιτευχθούν οι ερευνητικοί μας στόχοι, προκρίναμε, ως καταλληλότερη μέθοδο, για το θέμα που μας απασχολούσε, τη χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο

διεξαγωγής της έρευνας πραγματοποιήθηκαν 8 ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε δείγμα αντίστοιχα 8 γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας στην Αθήνα. Για την επιλογή του δείγματος αποφασίσαμε να προβούμε σε σκόπιμη δειγματοληψία επιλέγοντας γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας από διαφορετικές ηλικιακές ομάδες. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν τους μήνες Δεκέμβριο του 2012, Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 2013. Σαν χώρος πραγματοποίησης των συνεντεύξεων επιλέχθηκε η οικία των υποκειμένων της έρευνας, ενώ η διάρκεια της κάθε συνέντευξης ήταν περίπου μια ώρα.

Ο οδηγός της συζήτησης που χρησιμοποιήσαμε διαμορφώθηκε μέσα από την διενέργεια τριών πιλοτικών συνεντεύξεων, οι οποίες μας οδήγησαν στην δημιουργία συγκεκριμένων θεματικών, ενώ τα ερωτήματα τα οποία περιελάμβανε κάθε θεματική τροποποιήθηκαν ή αναπτύχθηκαν περαιτέρω, ανάλογα με την πορεία της έρευνας. Χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά ανοικτές ερωτήσεις και οι θεματικές που προέκυψαν λειτούργησαν ως άξονες πάνω στους οποίους κινηθήκαμε για την διεξαγωγή των ημί-δομημένων συνεντεύξεων, οι οποίες θεωρούμε ότι ήταν οι πλέον ενδεδειγμένες για να καλύψουν τις απαιτήσεις και τις ιδιαιτερότητες της έρευνας που πραγματοποιήσαμε. Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα που προέκυψαν μέσα από την ανάλυση των δεδομένων μας, συμπεράσματα που με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο έρχονται να απαντήσουν στα ερευνητικά μας ερωτήματα.

Abstract

The purpose of this thesis is to highlight, through the use of qualitative research, the attitudes, perceptions and representations related to the fertility of women who have reached childbearing age and live in Athens. The research carried out mainly focuses on the determinants which on a larger or a smaller scale form the individuals' decision to have children. Parental influence, perceptions of the "ideal" family size and the "ideal" conditions for family formation, implicitly, refer to the social norms that have been adopted by women as well as the social representations of the women included in our research. We focus on the interrelationship between the demographic characteristics of the sample of this research and the practice that is eventually followed by the subjects but more importantly the mechanisms through which this interrelationship unfolds. Detecting and highlighting different practices related to different socioeconomic characteristics on a larger scale the relationship between the cultural elements and the ways in which they are assimilated with the subjects' preferences and ultimately their choices on fertility issues.

In order to achieve the objectives of this research semi structured interviews were utilized. More specifically, 8 semi-structured interviews were conducted with women of reproductive age in Athens. The sample was deliberately chosen to comprise of women of reproductive age in different age groups. The interviews were conducted during the months of December 2012, January and February 2013. They were conducted at women's homes. The duration of each interview was one hour.

The thematic guide for the interviews developed out of three pilot interviews. Open questions were used exclusively, permitting the emergence of certain themes which served as axes in conducting the semi-structured interviews which were considered as the most appropriate in terms of meeting the needs and particularities of the nature of the conducted research.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως αφορμή για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής αποτέλεσε ο προβληματισμός γύρω από το ζήτημα της υπογεννητικότητας ο οποίος εκφράζεται συνήθως κάτω από ένα μάλλον στενό ορίζοντα συζητήσεων. Ένα ορίζοντα τον οποίο πλαισιώνουν οι ανησυχίες τόσο των δημογράφων όσο και του πολιτικού κόσμου, οι οποίες περιστρέφονται γύρω από την γήρανση του πληθυσμού, τη συρρίκνωση του ενεργού επαγγελματικά πληθυσμού, τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος, τη μειονεκτική θέση, όσον αφορά τον πληθυσμό της και τις προοπτικές της Ελλάδας έναντι των «απειλητικών» γειτονικών χωρών κ.ο.κ. Οι παραπάνω ανησυχίες είναι κατανοητές, στο βαθμό που λειτουργούν ως αφορμή για ανάδειξη των αιτιών και των συνεπειών της υπογεννητικότητας και επισείουν την προσοχή στους ιθύνοντες των κέντρων λήψης αποφάσεων ώστε να ενεργοποιηθούν και να διαμορφώσουν ένα δίκτυο πολιτικής προκειμένου να αποφευχθούν οι όποιες αρνητικές συνέπειες σχετίζονται με το εν λόγω φαινόμενο. Όμως οι παραπάνω ανησυχίες χάνουν την ουσία τους όταν τείνουν να στοχοποιούν το ίδιο το άτομο, προσάπτουν σε αυτό την απροθυμία για τεκνοποίηση, χωρίς ουσιαστικά να λαμβάνεται υπόψη ότι το φαινόμενο της υπογεννητικότητας αποτελεί ένα πολυδιάστατο πρόβλημα που είναι ανάγκη να προσεγγιστεί, κατανοηθεί και επιχειρηθεί να επιλυθεί, λαμβάνοντας υπόψη όλες του τις διαστάσεις.

Η μελέτη αυτή εστιάζει στο πώς οι επιλογές γονιμότητας διαμορφώνονται στη βάση μιας πολύ-παραγοντικής πραγματικότητας. Δηλαδή, μέσα από την παρούσα μελέτη θελήσαμε να προχωρήσουμε ερευνητικά πέρα από τους συνήθεις προσδιοριστικούς παράγοντες (ηλικία, μόρφωση, γαμηλιότητα, επαγγελματική κατάσταση) του φαινομένου της γονιμότητας. Επιχειρήσαμε να εμβαθύνουμε στους πολιτισμικούς παράγοντες που σχετίζονται με το φαινόμενο για να κατανοήσουμε την ευρύτερη εικόνα σε σχέση με τις ανάγκες και τις στάσεις της σύγχρονης Ελληνίδας καθώς ανάμεσα στις πολλές αποφάσεις που καθημερινά πρέπει να λάβει, έρχεται αντιμέτωπη με την ανάγκη να λάβει και αποφάσεις που σχετίζονται με τη χρονική στιγμή και τις συνθήκες τεκνοποίησης, αποφάσεις που εν πολλοίς σχετίζονται με την αγοραστική της ικανότητα, το ψυχικό της

σθένος και το επίπεδο προετοιμασίας της για ένα γεγονός «απαιτητικό» όπως είναι αυτό της απόκτησης και ανατροφής ενός παιδιού.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σύνθετη φύση του παραπάνω εγχειρήματος, αρχικά προβήκαμε σε μια ενδελεχή βιβλιογραφική έρευνα γύρω από θέματα που άπτονται της γονιμότητας, τις θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί, αντλώντας πληροφορίες μέσα από διαφορετικά επιστημονικά πεδία προκειμένου να έχουμε μια όσον το δυνατόν πληρέστερη εικόνα του θέματος που καλούμασταν να ερευνήσουμε. Προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι αναπαραγωγικές επιλογές, παραθέσαμε στο Α΄ κεφάλαιο με τίτλο: «Το εννοιολογικό και θεωρητικό πλαίσιο της γονιμότητας» αναφορές από βασικούς επιστημονικούς χώρους που αγγίζουν το θέμα της γονιμότητας μέσα από τη δημογραφική, κοινωνιολογική, οικονομική και ανθρωπολογική θεώρηση. Επιχειρήσαμε ουσιαστικά να καταγράψουμε τις θεωρητικές εκείνες θέσεις που θα μπορούσαν να οριοθετήσουν τον πολύ-επίπεδο χώρο μέσα στον οποίο ακριβώς κινείται σήμερα ο διάλογος για την γονιμότητα. Στο ίδιο κεφάλαιο έγινε αναφορά στην περίπτωση της Ελλάδας η οποία βιώνει τη χαμηλότερη γονιμότητα στην Ευρώπη και κατά συνέπεια σημαντικές επιπτώσεις εξ αιτίας αυτής, όμως δεν αρκεστήκαμε να επικεντρωθούμε στον σχετικά στεγανό διάλογο για την υπογονιμότητα σε εγχώριο επίπεδο. Παράλληλα λοιπόν, θελήσαμε να διευρύνουμε τον ορίζοντα του διαλόγου για την υπογονιμότητα, για αυτό το λόγο επεκταθήκαμε και συμπεριλάβαμε διεθνείς μελέτες, οι οποίες αναφέρονται σε θέματα, όπως είναι η κατανομή του χρόνου που δαπανάται σε επαγγελματικές και οικογενειακές ασχολίες καθώς και μελέτες γύρω από την ποιότητα ζωής, την ιεράρχηση αναγκών του ατόμου και τον προσδιορισμό του σύγχρονου τρόπου ζωής. Αυτό μας βοήθησε να συμπεριλάβουμε στην έρευνα μας σημαντικές μεταβλητές όπως αυτή της ιεράρχησης των αναγκών ή της ποιότητας ζωής που θέλει να έχει η εκάστοτε γυναίκα και πιο συγκεκριμένα στην παρούσα έρευνα οι γυναίκες του δείγματός μας. Στην πορεία του κεφαλαίου αυτού, κάναμε μια στάση στους θεωρητικούς εκείνους χώρους που ασχολούνται με ζητήματα ορθολογικών δράσεων του σύγχρονου ατόμου, οι οποίες καθορίζουν τις επιλογές του όσον αφορά την εξέλιξη της προσωπικής και οικογενειακής του πορείας.

Η παραπάνω διαδρομή ανέδειξε τη σημασία της θεωρητικής προσέγγισης που προσδίδει στο παιδί το ρόλο ενός αγαθού, για την

απόκτηση του οποίου επιδρά τόσο το κόστος για την απόκτησή του όσο και το όφελος που απολαμβάνουμε από αυτό. Αναλυτικότερα, μέσα από πλήθος ερευνών, φάνηκε να επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι το παιδί αποτελεί ένα αγαθό το οποίο υπόκειται σε φίλτρα και προϋποθέσεις, σε σχέση με τη χρονική στιγμή και τις συνθήκες απόκτησής του, αλλά και σε σχέση με όλο εκείνο το μηχανισμό που διέπει τη συντήρηση και ανατροφή του. Επίσης έρευνες, στις οποίες θα αναφερθούμε εκτενέστερα, αναδεικνύουν την σημασία και την συμβολή της εκάστοτε κοινωνίας και των πολιτισμικών στοιχείων που αυτή φέρει στις αποφάσεις των πολιτών της, σε ότι αφορά την γενετήσια συμπεριφορά τους. Για παράδειγμα σήμερα, κυρίως στον δυτικό κόσμο, οι πολλαπλοί ρόλοι που καλείται να αναλάβει η σύγχρονη γυναίκα πολλές φορές έρχονται σε σύγκρουση με την επιθυμία της για την δημιουργία πολυμελούς οικογένειας. Αυτή η πολιτισμική διάσταση ενδυνάμωσε την ανάγκη μας για περαιτέρω διερεύνηση στα πλαίσια της ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήσαμε ως προς το πώς βιώνει όλο το παραπάνω τοπίο ο σύγχρονος άνθρωπος και πιο συγκεκριμένα η σύγχρονη Ελληνίδα.

Έχοντας εμβαθύνει στο Α' και στο Β' κεφάλαιο σε θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν στο ζήτημα της γονιμότητας μέσα από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, κρίθηκε ως αναγκαίο, για το όλο εγχείρημα της μελέτης, η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας, προκειμένου να αναδειχθούν και να γίνουν κατανοητές οι αναπαραγωγικές επιλογές, της σύγχρονης Ελληνίδας. Για τις ανάγκες λοιπόν της περαιτέρω διερεύνησης προχωρήσαμε στο Γ' κεφάλαιο με γενικό τίτλο: «Η έρευνα» και στο οποίο μέσα από μια ποιοτική έρευνα μικρής κλίμακας καταγράψαμε τις στάσεις¹ των σημερινών γυναικών γύρω από το θέμα της τεκνοποίησης, αλλά και τις αναπαραστάσεις που διαμορφώνουν οι γυναίκες², οι οποίες σχετίζονται

¹ «Οι στάσεις ορίζονται ως προδιαθέσεις οι οποίες μαθαίνονται και συνεπώς ως τέτοιες είναι κοινωνικές στη φύση τους. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι οι στάσεις θεωρούνται ατομικές προδιαθέσεις οι οποίες εισάγονται στην κοινωνική ψυχολογία προκειμένου να εξηγήσει τις διαφορές μεταξύ των ανθρώπων στην αντίδρασή τους στο ίδιο ερέθισμα. Οι έννοιες της γνωστικής αναπαραστάσης και η προδιαθεσιακή απάντηση του ατόμου συγχωνεύονται». Για περισσότερα βλ. Κατερέλος, Γ. *Δυναμική των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων*. Κώστας Δημητρίου(μετ.), Αθήνα, Οδυσσέας, 1996, σ 67.

² 8 γυναίκες 20-49 ετών στην Αθήνα. Οι μισές από αυτές ήταν μητέρες ενός ή δύο παιδιών και άλλες μισές άτεκνες γυναίκες που είναι παντρεμένες, αρραβωνιασμένες σε μακροχρόνια σχέση ή μόνες. Το κοινό επιλέχθηκε σκόπιμα προκειμένου να παρουσιάσουμε απόψεις ή και

άμεσα με την κοινωνία στην οποία ζουν, εν προκειμένω η ελληνική. Και ολοκληρώσαμε στο Δ' κεφάλαιο με την παρουσίαση, ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων που προέκυψαν από την έρευνα που διεξήγαμε.

Πιο συγκεκριμένα, αφού προβήκαμε σε μελέτη διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων και δη διεπιστημονικών, που σχετίζονται με το θέμα της γονιμότητας, και το προσεγγίζουν μέσα από την σκοπιά της δημογραφίας, της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας και της οικονομικής επιστήμης, προχωρήσαμε σε ποιοτική έρευνα, μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων, ερευνώντας 8 περιπτώσεις γυναικών, είτε μητέρων είτε άτεκνων, προκειμένου να καταγράψουμε τις στάσεις τους γύρω από θέματα γονιμότητας, αλλά κυρίως να διερευνήσουμε σε βάθος τις απόψεις τους και το αναπαραστατικό υπόβαθρο που τις διαμορφώνει.

Μετά την ταξινόμηση των δεδομένων που προέκυψαν μέσα από την ερευνά μας και την ανάλυση και ερμηνεία αυτών, αλλά και μέσα από μια συνεχή προσπάθεια κατανόησης των λεγομένων αυτών των γυναικών, μπορέσαμε να οδηγηθούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων, σχετικά με τις απόψεις τους για την γονιμότητα και τις επιλογές τεκνοποίησης, με τα οποία ολοκληρώνεται η παρούσα εργασία.

πρακτικές σχετικά με την γενετήσια συμπεριφορά, μέσα από τη σκοπιά της μητέρας αλλά και της εν δυνάμει μητέρας.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ

Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί την βιβλιογραφική επισκόπηση της μελέτης περί γονιμότητας και στοχεύει στο να έχουμε μια όσον το δυνατόν πληρέστερη εικόνα του θέματος που καλούμασταν να ερευνήσουμε. Προκειμένου να γίνει αυτό, παρατίθενται όλες εκείνες οι βιβλιογραφικές αναφορές που αναζητήθηκαν και μελετήθηκαν και οι οποίες έχουν συνδράμει ουσιαστικά στην διαμόρφωση της αφετηρίας και βασική τροφή σκέψης για την παρούσα διπλωματική. Η μελέτη των θεωρητικών προσεγγίσεων της γονιμότητας διαμόρφωσε τον κορμό για την εμπειριστατωμένη προσέγγιση του θέματος και οδήγησε στη γέννηση ερωτημάτων προς διερεύνηση σε ότι αφορά τις σύγχρονες επιλογές γονιμότητας και το πώς αυτές διαμορφώνονται.

Δεδομένου ότι η «γονιμότητα» η οποία και είναι βασικό θέμα της διπλωματικής μας εργασίας, είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, αποτέλεσμα ποικίλων προσδιοριστικών παραγόντων ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται κοινωνικό-ψυχολογικοί, οικονομικοί και πολιτικοί, η αναζήτηση των βιβλιογραφικών πηγών γύρω από το φαινόμενο αυτό όφειλε να είναι εκτενής και ανάλογη των πολυσήμαντων εκφάνσεών του. Επομένως, κρίναμε σημαντικό να ξεκινήσουμε από τις πλέον βασικές αναφορές και θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν άμεση σχέση με το φαινόμενο της γονιμότητας. Πιο συγκεκριμένα εστιαστήκαμε στην αναζήτηση «προτύπων και τάσεων γονιμότητας».

Αυτό που ενίσχυσε την παραπάνω επιλογή για έρευνα, ήταν ο βαθμός συσχέτισης του φαινομένου της υπογεννητικότητας με τις νεωτεριστικές στάσεις των ατόμων απέναντι στην τεκνοποίηση. Πόσω μάλλον όταν η συσχέτιση αυτή λαμβάνει τόπο μέσα σε ένα πεδίο όπου συνυπάρχουν, αντιπαραβάλλονται, συγκρούονται: η «επιλογή τεκνοποίησης» με νέα πρότυπα «κατανάλωσης», με την «αγοραστική δύναμη και συμπεριφορά», με τις «εξατομικευμένες ανάγκες», με τον μηχανισμό ιεράρχησης των αναγκών, κ.ο.κ.

Θεωρούμε ότι στην σύγχρονη Ελλάδα, είναι πιο δύσκολο να διασαφηνιστεί το ποιες ανάγκες εξυπηρετεί η απόκτηση ενός παιδιού σε

σχέση με το παρελθόν όταν τα πράγματα στο θέμα αυτό ήταν πιο ξεκάθαρα. Παλαιότερα το παιδί αποτελούσε το λεγόμενο «καρπό του έρωτα» ή τη φυσική και αναμενόμενη εξέλιξη του έγγαμου βίου, ενώ σήμερα η παραπάνω εικόνα έχει μια λιγότερο ρομαντική και παραδοσιακή χροιά. Η «εικόνα» γύρω από την απόκτηση παιδιού σήμερα είναι πολύπλευρη και συνδέεται με την ευρύτερη κοινωνική μεταβολή, διαμορφώνεται δε, στη βάση μιας πραγματικότητας που χαρακτηρίζεται από νέες αντιλήψεις και πρακτικές γύρω από την απόκτηση παιδιού αλλά και γενικότερα γύρω από το θεσμό της οικογένειας, ο οποίος αφήνει πίσω του σχήματα και μοντέλα, όπως εκείνα της πολυμελούς (ή ακόμα και τρίτεκνης) οικογένειας ή της υποχρεωτικής τέλεσης γάμου για την απόκτηση παιδιού.

Η κοινωνική πραγματικότητα αλλάζει και αυτή η αλλαγή τροφοδοτεί νέα οπτική και τάσεις σε ότι αφορά στις συμπεριφορές, στις αντιλήψεις, στις ανάγκες, στις καταναλωτικές συνήθειες των ανθρώπων, κοκ. Μελετώντας τις νέες τάσεις γύρω από την τεκνοποίηση γεννούνται ερωτήματα, οι απαντήσεις των οποίων ευελπιστούμε να δώσουν περαιτέρω αφορμή για στοχασμό, συζήτηση και δράση. Απώτερος στόχος είναι μέσα από αυτή τη προσπάθεια να δοθεί τουλάχιστον το κίνητρο για να διερευνηθεί ο ορίζοντας μελέτης γύρω από τη γονιμότητα.

Σε αυτό λοιπόν το σημείο είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν οι ενότητες βάσει των οποίων έγινε η βιβλιογραφική επισκόπηση, μέσα από την οποία αναδείχθηκαν οι κύριες θεωρητικές πτυχές του θέματος. Πιο συγκεκριμένα, θα παραθέσουμε αρχικά τη θεωρητική προσέγγιση περί γονιμότητας μέσα από τον κλάδο της δημογραφίας, και στη συνέχεια τις θεωρητικές προσεγγίσεις για το ίδιο θέμα, από τους κλάδους της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας και τέλος της οικονομικής επιστήμης, επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την αναγκαία διεπιστημονικότητα που θεωρούμε πως πρέπει να διέπει τη μελέτη σύνθετων και πολυπαραγοντικών φαινομένων όπως αυτό της γονιμότητας-υπογονιμότητας.

1.1. Δημογραφικές θεωρήσεις περί γονιμότητας

Είναι γεγονός ότι η γονιμότητα³ αποτελεί μια θεματική για πολλούς επιστημονικούς κλάδους και με ξεχωριστό κάθε φορά πρίσμα ιδωμένη. Η γονιμότητα απασχολεί τους δημογράφους κατά κύριο λόγο ποσοτικά⁴ οι οποίοι ξεχωρίζουν ανάμεσα σε πλειάδα αριθμών, εκείνους που αντιστοιχούν «στον συνολικό αριθμό παιδιών ανά γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας»⁵. Δεν περιορίζονται όμως μόνο σε αυτό. Μπορούν επίσης να υπολογίσουν την γεννητικότητα⁶, την φυσική γονιμότητα⁷ καθώς και την εκτός γάμου αλλά και την έγγαμη γονιμότητα, την καθαρή⁸ και αδρή⁹ διαγενεακή γονιμότητα¹⁰ και

³Ο όρος γονιμότητα δηλώνει την αναπαραγωγική ικανότητα ενός πληθυσμού και παραπέμπει στην αναπαραγωγική ικανότητα του γυναικείου φύλου. Εκφράζει δηλαδή τον αριθμό των γεννήσεων στον πληθυσμό γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας (15-49 ετών) σε ετήσια βάση. Συχνά ο όρος γονιμότητα συγχέεται με τον όρο της γεννητικότητας και στην πραγματικότητα δεν διαφέρουν και πολύ. Ο όρος γεννητικότητα χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη συχνότητα των γεννήσεων σε ένα πληθυσμό. Πιο συγκεκριμένα ο δείκτης της γεννητικότητας ή αλλιώς Αδρός δείκτης Γεννήσεων (CBR) δίνει την αναλογία των γεννήσεων σε πληθυσμό 1.000 ατόμων σε ετήσια βάση. Παπαδάκης Μ., Τσίμπος Κ., *Δημογραφική Ανάλυση Αρχές- Μέθοδοι- Υποδείγματα*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα 2004, σελ.251 και Κοτζαμάνης Β., «Γεννητικότητα- Γονιμότητα», (Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων)

⁴«Η Δημογραφία είναι επιστήμη, η οποία έχει ως αντικείμενο της την ποσοτική κυρίως μελέτη των ανθρώπινων πληθυσμών, από απόψεως μεγέθους, δομής και αναπτύξεως αυτών». Για περισσότερα βλ. Σιάμπος, Σ. Γ. (1993). *Δημογραφία*, Αθήνα, Το Οικονομικό, σ. 2.

⁵Ο ορισμός αυτός περιγράφει τον συντελεστή συνολικής γονιμότητας. Στο ίδιο, σ. 256.

⁶Ο όρος παραπέμπει συνήθως στη συχνότητα των γεννήσεων σε έναν πληθυσμό, δηλαδή στο *αδρό ποσοστό γεννητικότητας*. *Λόγος των γεννήσεων ενός έτους προς το μέσο πληθυσμό του ίδιου έτους και γενικότερα, λόγος των γεννήσεων μιας περιόδου στο μέσο πληθυσμό της ίδιας περιόδου.* <http://www.demography-lab.prp.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/6.htm>, Προσπελάστηκε, 31-07-2012

⁷Η *γονιμότητα εν απουσία αντισύλληψης και εκτρώσεων*. Ο ορισμός αυτός αποκλείει τις περιπτώσεις όπου παρεμβαίνουν συνειδητές επιλογές σχετικά με τον αριθμό των γεννήσεων (και την κατανομή τους στο χρόνο). Δεν αποκλείει, ωστόσο, τις καταστάσεις εκείνες όπου οι υφιστάμενες πρακτικές έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των πιθανοτήτων τεκνοποίησης, όπως ο θηλασμός, ο σεβασμός ηθών και εθίμων, κ.τ.λ. Υπ' αυτήν την έννοια η φυσική γονιμότητα δεν είναι αμιγής έκφραση των βιολογικών δυνατοτήτων τεκνοποίησης μιας γυναίκας, αλλά η έκφρασή τους σε διαφοροποιημένα κοινωνικό-πολιτισμικά περιβάλλοντα (και ως εκ τούτου δεν είμαστε σε θέση να αντιστοιχίσουμε τη φυσική γονιμότητα με ένα συγκεκριμένο αριθμό παιδιών). Υπολογίζοντας, ωστόσο, τον αριθμητικό μέσο όρο των *κατά ηλικία δεικτών έγγαμης γονιμότητας* ο L. Henry πρότεινε την ακόλουθη σειρά δεικτών γονιμότητας ανά ηλικιακή ομάδα:

20-24 έτη : 435 ‰ 30-34 έτη: 371 ‰ 40-44 έτη: 152 ‰

25-29 έτη : 407 ‰ 35-39 έτη:298 ‰ 45-49 έτη: 22 ‰

Βάσει αυτών, μία γυναίκα που παντρεύτηκε στο 20^ο έτος θα φέρει στον κόσμο μέχρι το τέλος της αναπαραγωγικής της ζωής 8,43 ζώντα παιδιά. Αν και οι ζώσες γεννήσεις των γυναικών σε διάφορες περιοχές του πλανήτη μας που χαρακτηρίζονται από φυσική γονιμότητα διαφέρουν από αυτόν το μέσο όρο, ωστόσο, οι διακυμάνσεις των κατά ηλικία δεικτών γονιμότητας στις περιοχές αυτές δεν διακυμαίνονται σημαντικά των εκτιμώμενων από τον L. Henry. http://www.demography-lab.prp.uth.gr/DDAoG/edu/Lexiko/LEXIKO_GR.pdf Προσπελάστηκε, 31-07-2012

⁸δίδει τις γεννήσεις ζώντων με βάση την ηλικία της γυναίκας σε μία *πραγματική ή πλασματική κοορτή ή μια γενεά*, όταν έχουμε την ταυτόχρονη επίδραση *διαταρακτικών φαινομένων*

πολλούς άλλους χρήσιμους δείκτες με τους οποίους μπορούν να προβλέψουν, έως ένα βαθμό, την αριθμητική εξέλιξη του πληθυσμού.

Γενικά όλες οι θεωρίες για τους νόμους της πληθυσμιακής εξέλιξης κατατάσσονται σε δύο βασικές κατηγορίες:

-Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται οι θεωρίες οι οποίες υποστηρίζουν τη βιολογική ερμηνεία της πληθυσμιακής ανάπτυξης.

-Στη δεύτερη, η οποία και επιβεβαιώνεται σήμερα, περιλαμβάνονται οι θεωρίες οι οποίες εκλαμβάνουν την πληθυσμιακή ανάπτυξη ως ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο. Η Δημογραφία και η Κοινωνική Στατιστική έρχονται σήμερα να επιβεβαιώσουν ότι το πληθυσμιακό πρόβλημα είναι πρόβλημα κοινωνικό και όχι βιολογικό και ακόμη ότι, σε κάθε κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό υφίστανται ιδιαίτεροι νόμοι πληθυσμιακής εξέλιξης.

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα οι κοινωνικοί κανόνες και αξίες, οι κοινωνικές επιδράσεις και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση προσωπικών στάσεων και κινήτρων, αποτελούσαν το επίκεντρο των αναλύσεων για την γεννητικότητα. Οι πληροφορίες όμως οι οποίες συγκεντρώθηκαν για τις κοινωνικές μεταβλητές της γεννητικότητας δεν συνέβαλαν ουσιαστικά στην μελέτη της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς. Το γεγονός αυτό οδήγησε την επιστημονική κοινότητα να απομακρυνθεί από την μελέτη θεωριών σε μακρο-επίπεδο και να στραφεί προς την μελέτη θεωριών σχετικά με την αναπαραγωγική συμπεριφορά σε μικρο-επίπεδο, κάτι στο οποίο προβαίνουμε κι εμείς στα πλαίσια της παρούσας έρευνας.

Αποτελεί κοινή παραδοχή το γεγονός ότι η χαμηλή γονιμότητα μπορεί να αποτελέσει αφορμή αντιπαραθέσεων αλλά και ανησυχίας για τον πολιτικό κόσμο, ο οποίος καλείται να συνδράμει με λύσεις και μέτρα έναντι των

(θνησιμότητα ή/και μετανάστευση). Στο ίδιο.

⁹ Δίδει τις γεννήσεις ζώντων αναλόγως της ηλικίας της γυναίκας σε μία πραγματική ή πλασματική κοόρτη ή γενεά εν απουσία θνησιμότητας και μετανάστευσης. Στο ίδιο.

¹⁰ Η **διαγενεακή γονιμότητα**, εκφράζεται επίσης ως μέσος αριθμός παιδιών/1000 γυναίκες. Δίδει τον αριθμό παιδιών που έχουν γεννηθεί από μια πραγματική γενεά 1.000 γυναικών μέχρι το τέλος της αναπαραγωγικού τους κύκλου (συνήθως μέχρι τα 45 ή 50 τους έτη). Δίνεται ως άθροισμα των διαδοχικών ποσοστών γονιμότητας κατά ηλικία της μητέρας και προσμετράται στη διάρκεια της αναπαραγωγικής ζωής των γυναικών που ανήκουν στη γενεά αυτή. Ο δείκτης αυτός συνήθως εκφράζει το μέσο αριθμό παιδιών που απέκτησε μια γυναίκα μιας πραγματικής γενεάς στο τέλος του αναπαραγωγικού της κύκλου. <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/6.htm> Προσπελάστηκε, 31-07-2012.

πολύπλευρων συνεπειών του φαινομένου αυτού. Σε ένα άλλο επίπεδο, εμπνέει βιολόγους-γενετιστές και κοινωνιο-ψυχολόγους όπως τον King Berkowitz¹¹, οι οποίοι εισάγουν την μελέτη του φαινομένου σε ένα θεωρητικό πλέγμα γύρω από την «γενετική συμπεριφορά». Τέλος, η ιατρική δημογραφία συγκαταλέγεται στους επιστημονικούς κλάδους, που σχετίζονται άμεσα με την μελέτη της γονιμότητας και ασχολείται κατά κύριο λόγο με την «βιολογική αναπαραγωγική ικανότητα του ανθρώπινου γένους»¹². Το γεγονός ότι υπάρχουν πολλοί επιστημονικοί κλάδοι που ασχολούνται με την γονιμότητα, δηλώνει την πολυμορφία, το ενδιαφέρον, την σημαντικότητα και ιδιαιτερότητα του θέματος.

Η μελέτη της γονιμότητας μέσα μόνο από τα ποσοστά και τους αριθμούς μπορεί να ενέχει κίνδυνο «μονολιθικής» προσέγγισης, χωρίς να απαντά ουσιαστικά στο τι συνεπάγεται για μια κοινωνία όταν το ποσοστό αναπαραγωγής σε αυτή είναι χαμηλό ή πολύ υψηλό. Στην παρούσα μελέτη η γονιμότητα ενδιαφέρει ως μεταβλητή που ανήκει περισσότερο στη σφαίρα της «ποιοτικής» προσέγγισης παρά σε εκείνη των αριθμών που διέπουν την «ποσοτική δημογραφία»¹³. Πιο συγκεκριμένα μέσα από μια ποιοτική προσέγγιση επιδιώκουμε να εξετάσουμε περισσότερο τα κίνητρα των δρώντων υποκειμένων, τους λόγους τους οποίους αυτά επικαλούνται, τις εκλογικές επιλογές που αυτά κάνουν, σε ότι έχει να κάνει με τα γεγονότα του κύκλου ζωής¹⁴.

Η γονιμότητα ενδιαφέρει ως μεταβλητή στο πλαίσιο μιας μεταβαλλόμενης πολιτισμικής πραγματικότητας που θέτει νέα δεδομένα στη φιλοσοφία απόκτησης παιδιού.

¹¹Morgan, P.S., King Berkowitz, R. "Why have children in the 21st Century? Biological Predisposition, Social Coercion, Rational Choice". Στο : *European Journal of Population*, n.17, 30/3/01. Kluwer Academic Publishers: The Netherlands, 2001, p.12.

¹²Παπαευαγγέλου, Γ., Τσίμπος, Κ. *Ιατρική Δημογραφία και Οικογενειακός Προγραμματισμός*, Αθήνα, ΒΗΤΑ, 1992, σ. 1.

¹³Διαστασιοποίηση της Δημογραφίας όπως παρατίθεται στο: Ταπεινός, Φ. Γ. *Στοιχεία Δημογραφίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1993, σ. 21.

¹⁴ Οι τρεις κύριοι σταθμοί του ανθρώπινου βίου, η γέννηση, ο γάμος- με θεμελιώδες συστατικό του την ευγονία-και ο θάνατος συνιστούν σε όλους σχεδόν τους πολιτισμούς γεγονότα που σηματοδοτούν τον κύκλο της ζωής, όπως επίσης και η συμβίωση χωρίς γάμο, το διαζύγιο, ο χωρισμός. Βλ. Συμεωνίδου, Χ., Καβουριάρης, Ε., Κανδηλώρου, Ε., Μαγδαληνός, Μ., Μητσόπουλος, Γ., Τσαχαλίδης, Γ. και Κ. Βεζυργιάννη. (2000). *Επιθυμητό και Πραγματικό Μέγεθος Οικογένειας, Γεγονότα του Κύκλου Ζωής. Μια Διαχρονική Προσέγγιση: 1983-1997*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Για να γίνει κατανοητή η φιλοσοφία τεκνοποίησης έτσι όπως εκφράζεται τώρα, είναι αναγκαία μια ιστορική αναδρομή σε ότι αφορά στο φαινόμενο της γεννητικότητας έχοντας ως αφετηρία τα πρώτα εκείνα δείγματα γραφής που έδωσαν μια διαφορετική ματιά στην μελέτη του φαινομένου. Υπό αυτό το σκεπτικό, η “δημογραφική επανάσταση” είναι ένας όρος που εισήγαγε στην Γαλλία στα πρώτα μισά του 20^{ου} αιώνα, ο Adolphe Landry¹⁵, που έδωσε τα πρώτα θεμέλια για συζητήσεις γύρω από την γονιμότητα. Συγκεκριμένα για τον Landry η διάδοση της αντισύλληψης αποτέλεσε μια επανάσταση, καθώς την περίοδο αυτή φάνηκε για πρώτη φορά το θέμα της επιλογής τεκνοποίησης να μετατοπίζεται από τα κοινωνικά κριτήρια, που αντιστοιχούσαν σε πιέσεις από τον οικογενειακό και κοινωνικό περίγυρο και την εκκλησία, σε εκλογικευμένα και εξατομικευμένα κριτήρια. Η αφορμή για την μετατόπιση αυτή ήταν η καθιέρωση μέτρων και πρακτικών αντισύλληψης, αλλά και σε ένα σημαντικό βαθμό είχε να κάνει με ιστορικό-οικονομικούς παράγοντες όπως ήταν η διεύρυνση των φαινομένων μετακίνησης πληθυσμού, της αστυφιλίας, της μετανάστευσης, της εκβιομηχάνισης κτλ. Ουσιαστικά, μπορεί κανείς να δεχθεί ότι ήταν το πρώτο ερέθισμα για τη μελέτη της πορείας της γονιμότητας μέσα σε ένα νέο πλαίσιο, μέχρι αυτή να οδηγηθεί στην σημερινή της πραγματικότητα, με τη μορφή της υπογεννητικότητας κυρίως στις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης.

Γενικότερα η μελέτη της πληθυσμιακής εξέλιξης σε μακρο-επίπεδο βασίστηκε στην θεωρία της *δημογραφικής μετάβασης*, η οποία αποτέλεσε ένα αναλυτικό εργαλείο για την περιγραφή των μετασχηματισμών των δημογραφικών συμπεριφορών αρχικά στη Δ. Ευρώπη τον 19^ο αιώνα και στο σύνολο του πλανήτη μας εν συνεχεία.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι φάσεις της δημογραφικής μετάβασης:

¹⁵Girard, A. "Adolphe Landry et la démographie". In: *Revue Française de Sociologie*. Jan-Mar Vol.23 (1), Paris, Creative Commons,1982,p. 113.

Πίνακας 1: «Οι φάσεις της δημογραφικής μετάβασης»

Φάσεις	Θνησιμότητα	Γονιμότητα	Φυσική αύξηση
Πρώτη	Υψηλή	Υψηλή	Χαμηλή
Δεύτερη	Σε πτώση	Υψηλή	Αυξανούσα
Τρίτη	Σε πτώση	Σε πτώση	Αυξανούσα
Τέταρτη	Σε πτώση	Χαμηλή	Σε πτώση
Πέμπτη ¹⁶	Χαμηλή	Χαμηλή	Χαμηλή

Πηγή:<http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>

Η πληρέστερη, κατά τη γνώμη μας, επιγραμματική απόδοση του περιεχομένου της θεωρίας της δημογραφικής μετάβασης έχει ως εξής: *"Στις παραδοσιακές κοινωνίες η γεννητικότητα και η θνησιμότητα διαμορφώνονται σε υψηλά επίπεδα. Στις σύγχρονες κοινωνίες η γεννητικότητα και η θνησιμότητα συντηρούνται σε χαμηλά επίπεδα. Σε ενδιάμεσες κοινωνίες υφίσταται η δημογραφική μεταβολή"*¹⁷

Ουσιαστικά από τη θεωρία προκύπτουν τέσσερις (ή πέντε) διαδοχικές φάσεις¹⁸ της γονιμότητας και της θνησιμότητας, οι οποίες θεωρείται ότι

¹⁶Το στάδιο αυτό δεν είχε προβλεφθεί κατά την αρχική διατύπωση της θεωρίας της δημογραφικής μετάβασης. Δεδομένου όμως ότι ορισμένες χώρες της βαρείας Ευρώπης διέρχονται κατά την παρούσα περίοδο ένα στάδιο όπου ο συνολικός πληθυσμός μειώνεται συνεχώς και όπου τα ποσοστά της γονιμότητας κυμαίνονται σε επίπεδα χαμηλότερα των αντιστοίχων ποσοστών της θνησιμότητας με αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση του, θεωρείται σκόπιμο το θεωρητικό πλαίσιο της δημογραφικής μετάβασης να επεκταθεί από ένα επιπλέον στάδιο.

¹⁷Demeny, P. Early Fertility Decline in Austria-Hungary. A Lesson in Demography Transition, in D.V. Glass and R. Ravelle, *Population and Social Change*, London, 1972..

¹⁸Η πρώτη φάση, που θα αποκαλέσουμε προμεταβατική, τα αδρά ποσοστά γεννητικότητας και θνησιμότητας είναι ιδιαίτερα υψηλά (45% για την γεννητικότητα και 40% για την θνησιμότητα) και το φυσικό ισοζύγιο σχετικά χαμηλό (5 ‰ ετησίως).

Η δεύτερη φάση, με την εκκίνηση της δημογραφικής μετάβασης, η θνησιμότητα αρχίζει την πτωτική της πορεία που οφείλεται κυρίως στην βελτίωση των συνθηκών διατροφής (και όχι ακόμη στις προόδους της ιατρικής και της δημόσιας υγείας). Αντιθέτως η γονιμότητα δεν εμφανίζει κάμψη, με αποτέλεσμα τα ποσοστά φυσικής αύξησης να εκτινάσσονται στα ύψη. Στη διάρκεια της τρίτης φάσης, η θνησιμότητα συνεχίζει την πτωτική της πορεία με την

προσδιορίζονται από εξωγενείς παράγοντες (αστικοποίηση, εκβιομηχάνιση, αλλαγή του ρόλου της γυναίκας κα). Το «μοντέλο» περιγράφει σε αδρές γραμμές το προοδευτικό πέρασμα από ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα γεννητικότητας και θνησιμότητας σε επίπεδα ιδιαίτερα χαμηλά, και, παράλληλα επιχειρεί να ερμηνεύσει τις προαναφερθείσες αλλαγές¹⁹.

Σε ένα άλλο επίπεδο, η θεωρία της «δημογραφικής μετάβασης» έτσι όπως αναπτύχθηκε από τον Notestein²⁰ έχει τη δική της βαρύτητα ώστε να δώσει μια πιο ευρεία οπτική στη μελέτη της γεννητικότητας. Ο εν λόγω ακαδημαϊκός, ως ιδρυτικό στέλεχος του Γραφείου Πληθυσμιακών Ερευνών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (Office of Population Research), μέσα από την ερευνητική δράση του σε αυτό²¹ αλλά και ως πρόεδρος του Population Division των Ηνωμένων Εθνών, έφερε στο επίκεντρο της συζήτησης το δημογραφικό πέρασμα των χωρών από πέντε στάδια μετάβασης ενώ σε ότι αφορά στο συντελεστή γονιμότητας, εισήγαγε ως ποιοτικά στοιχεία στη μελέτη του φαινομένου, κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες. Με αυτό τον τρόπο άρχισε να διαφαίνεται η ανάγκη για κατανόηση των διαστάσεων της πληθυσμιακής αλλαγής η οποία περνάει μέσα από ένα πρίσμα όπου συναντιούνται κοινωνικές, οικονομικές και ιατρικές μεταβλητές οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο στην ενασχόληση και με τις πολιτισμικές διαστάσεις κατά τη θεώρηση του φαινομένου.

Η ιστορική εμπειρία των χωρών της Δυτικής Ευρώπης στον 18ο και τον 19ο αιώνα έδειξε ότι η αύξηση του εισοδήματος και του βιοτικού επιπέδου αντί

συνεισφορά των προόδων της ιατρικής και της δημόσιας υγείας. Παράλληλα η γεννητικότητα αρχίζει να πέφτει (όχι όμως ακόμη εξαιτίας της εμφάνισης-διάδοσης των συγχρόνων μεθόδων αντισύλληψης). Οι συγκλίνουσες πλέον πορείες των δύο βασικών αυτών συντελεστών της φυσικής κίνησης, οδηγούν προφανώς στην ταχεία συρρίκνωση του ετήσιου ποσοστού φυσικής αύξησης.

Στη τελευταία φάση, φάση που δύναται να χαρακτηριστεί και ως μετα-μεταβατική, η γεννητικότητα και η θνησιμότητα εξισορροπούνται πλέον, σε χαμηλά επίπεδα (γύρω στο 10 ‰) και το ποσοστό φυσικής αύξησης τείνει να γίνει μηδενικό. <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>, Προσπελάστηκε, 31-07-2012

¹⁹<http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>, Προσπελάστηκε, 31-07-2012

²⁰Notestein, F.W. "Population: The Long View", In SCHULTZ TH. W. (eds), *Food for the World*, University of Chicago Press, 1945, p. 35-58 and Notestein, Frank W., "Economic problems of population change". In: *Proceedings of the Eighth International Conference of Agricultural Economists*. London: Oxford University Press, {p. p13-31}, 1953,p. 18

²¹«Ο ακαθάριστος συντελεστής γεννητικότητας ή ακαθάριστο ή αδρό ποσοστό γεννητικότητας», αποτελεί ένα συντελεστή μέτρησης της γονιμότητας και χαρακτηρίζει τη «σχέση μεταξύ του συνολικού αριθμού των γεννήσεων ενός ημερολογιακού έτους δια το μέσου πληθυσμού του έτους, εκφραζόμενος συνήθως ως ο αναλογών αριθμός γεννήσεων σε 1.000 κατοίκους», Για περισσότερα, ο.π. Σιάμπρος, Σ. Γ., σ. 256.

να συνοδευτεί από υψηλούς ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού συνοδεύτηκε από κάμψη της γεννητικότητας και μείωση των ρυθμών αύξησης. Η παρατήρηση αυτή έδωσε αφορμή στη διατύπωση γύρω στο 1930 της θεωρίας της δημογραφικής μετάβασης, η οποία αποτελεί την πλέον σύγχρονη θεωρητική κατασκευή. Δύο από τους σημαντικότερους εκφραστές της «δεύτερης δημογραφικής μετάβασης» είναι οι: Ronny Lesthaeghe²² και Dirk Van De Kaa²³. Οι δύο επιστήμονες, εμπλούτισαν σημαντικά την μελέτη του φαινομένου της δεύτερης δημογραφικής μετάβασης προσπαθώντας να εξηγήσουν την δραστική μείωση της γονιμότητας κάτω από το επίπεδο ανανέωσης των γενεών (2.1 παιδιά ανά γυναίκα) που παρουσιάστηκε από το 1965 και μετά.

Η δεύτερη δημογραφική μετάβαση αφορά κυρίως τις σύγχρονες μεταβιομηχανικές κοινωνίες όπου η αναπαραγωγική συμπεριφορά επηρεάζεται από παράγοντες όπως η διαθεσιμότητα εναλλακτικών δραστηριοτήτων και αγαθών, η επιθυμία για κοινωνική άνοδο, η αλλαγή της θέσης, των προτύπων και του ρόλου της γυναίκας καθώς και του τρόπου ανατροφής των παιδιών, οι αλλαγές στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον κλπ. Ως καθοριστικοί παράγοντες για την εξέλιξη αυτή αναφέρονται: η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης, η οικονομική αβεβαιότητα και η διαρθρωτική ανεργία, η μεταβολή στις αντιλήψεις ως προς τους ρόλους των δύο φύλων, η αύξηση της ζήτησης των σύγχρονων μέσων αντισύλληψης και η περισσότερο αποτελεσματική χρήση τους κ.α²⁴.

Η επιστήμη της δημογραφίας, όπως ήδη αναφέραμε, συνδέεται κυρίως με την ποσοτική διερεύνηση δεικτών που σχετίζονται με τα φαινόμενα που επηρεάζουν τις πληθυσμιακές εξελίξεις, όπως η θνησιμότητα, η γονιμότητα, η μετανάστευση κ.α. Η δημογραφική μετάβαση όμως, όπως την μελετούν οι παραπάνω δημογράφοι, δίνει αφορμή για την προσέγγιση προσδιοριστικών παραγόντων της γονιμότητας που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση και οι οποίοι

²²Lesthaeghe, R., "The second demographic transition in western countries, an interpretation in Gender and Family Change in Industrialized Countries". In K.O. Mason, A. Jensen (eds), Clarendon Press: Oxford, {pp.17-62}, 1995, p. 22.

²³Van De Kaa, D.J., "Demographic transitions". In: Z. Yi (ed.), *Demography. Encyclopedia of life support systems (EOLSS), Developed under the auspices of the UNESCO*. EOLSS Publishers: Oxford, 2008, p. 21.

²⁴ <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>, Προσπελάστηκε, 31-07-2012

χρήζουν και ποιοτικής προσέγγισης προκειμένου να αναδειχθούν, κατανοηθούν και ερμηνευτούν. Πέρα όμως από το διαχωρισμό μεταξύ άμεσων και έμμεσων παραγόντων, το σημαντικό είναι ότι ανοίγει ή θα πρέπει να διανοιχθεί ο δρόμος προκειμένου κανείς να αντιμετωπίσει το φαινόμενο με μια πιο σφαιρική ματιά όπως το απαιτεί η σύγχρονη πραγματικότητα.

1.1.1 Ποσοτικά δεδομένα για την γονιμότητα στην Ελλάδα διαχρονική εξέλιξη

Η Ελλάδα ανάμεσα σε άλλες χώρες της Δύσης την τελευταία εικοσαετία έχει απασχολήσει για τα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας που εμφανίζει καθώς και την πορεία της σε όλο αυτό που ονομάζεται δημογραφική μετάβαση στο βαθμό που επιδέχεται όπως και άλλες χώρες της Μεσογείου σημαντική τροποποίηση της παραδοσιακής της ταυτότητας και εικόνας²⁵. Η χώρα²⁶ βρίσκεται σε εκείνο το στάδιο της δημογραφικής μετάβασης²⁷ που χαρακτηρίζεται από χαμηλούς δείκτες γονιμότητας και θνησιμότητας οι οποίοι βαίνουν σχεδόν παράλληλα, συμπαρασύροντάς την στην ονομαζόμενη «δεύτερη δημογραφική μετάβαση»²⁸ και κατά συνέπεια σε μια πιο οξεία έκφανση της αλλαγής του δημογραφικού της τοπίου, προς μια κοινωνία εξαρτώμενων ηλικιωμένων. Η ιστορική εξέλιξη των δημογραφικών χαρακτηριστικών της Ελλάδος, αν και δεν είναι ομοιόμορφη χρονολογικά έχει καταλήξει σε χαμηλή θνησιμότητα, χαμηλή γονιμότητα και γήρανση του πληθυσμού.

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1930 στις περισσότερες χώρες η γονιμότητα ήταν πολύ χαμηλή, πιθανότατα λόγω των συνθηκών φτώχειας και της οικονομικής ύφεσης που ακολούθησε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι

²⁵ «Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τις δύο εκθέσεις για την έρευνα του FFS στην Ιταλία και στην Ισπανία αντίστοιχα: Ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού είναι 0.21%, το ποσοστό γεννήσεων αγγίζει μόλις το 9.82 γεννήσεις ανά 1,000 κατοίκους ενώ το αντίστοιχο ποσοστό θνησιμότητας είναι 9.64 το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας είναι 6.51 θάνατοι ανά 1.000 γεννήσεις ζώντων παιδιών, ο συνολικός δείκτης γονιμότητας αγγίζει το 1,33 και είναι από τους χαμηλότερους στην Ευρώπη». Για περισσότερα βλ. Eurostat (2005-06).

²⁶ De Sandre P., Ongaro F., Retaroli R., Salvini S., *Fertility and Family Survey in the EC Countries, National Report, Italy*. United Nations: New York, Geneva, 1999, p.18. Delegado M., Martin T.C. (1999). *Fertility and Family Survey in the EC Countries. National Report. Spain*, United Nations: New York and Geneva, p.16.

²⁷ Chesnais, J. C.,. *La transition démographique, Tavaux et documents, Cahier no113*. INED-PUF: Paris, 1986, p.11

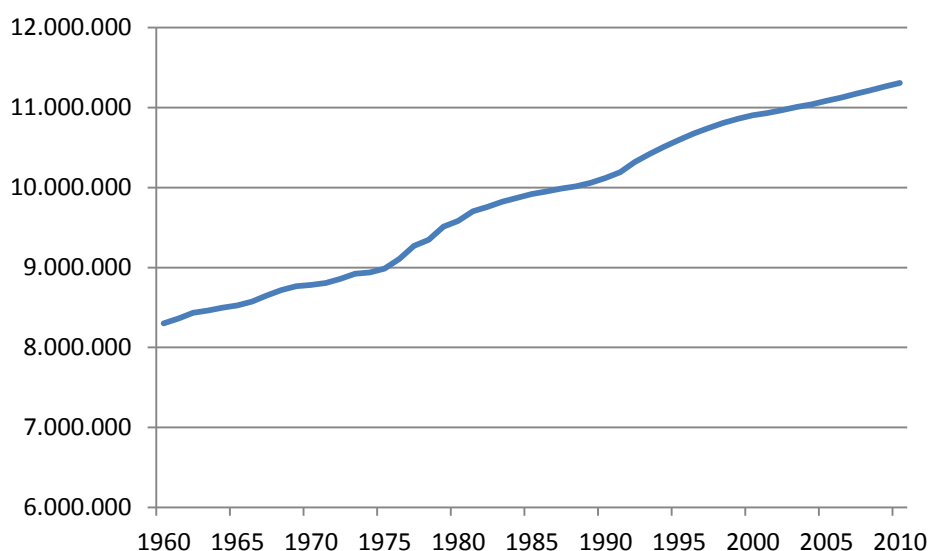
²⁸ Caldwell, J.C., Caldwell, B.K, Caldwell, P., Mac Donald P. F., Schindlmayr T., *Demographic Transition Theory*. Springer: Dordrecht, The Netherlands, 2006, p. 408.

εξελίξεις κατά τη μεταπολεμική περίοδο και η σημερινή δημογραφική κατάσταση στην Ελλάδα συνοψίζονται ως εξής:

α. Συνεχής αύξηση του συνολικού πληθυσμού τις τελευταίες 5 δεκαετίες στην Ελλάδα (Διάγραμμα 1). Η ασθενέστερη αύξηση παρατηρείται τη δεκαετία του 2000.

β. Η διαχρονική συρρίκνωση της φυσικής αύξησης συνδέεται με τη μείωση του αριθμού των γεννήσεων και την αύξηση του αριθμού των θανάτων όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω.²⁹

Διάγραμμα 1: «Η εξέλιξη του συνολικού πληθυσμού στην Ελλάδα (1960-2010)»

Πηγή: Μπαγκαβος³⁰

Οι τάσεις αυτές είναι αποτέλεσμα των κοινωνικοπολιτιστικών αλλαγών, που συνέβησαν στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες. Για την Ε.Ε. συνολικά, η αύξηση του πληθυσμού είναι ασθενής (0,5%). Είναι θετική για την Ε.Ε.-15 και αρνητική για τα Νέα Μέλη (Ε.Ε.-12). Σήμερα, οκτώ Κράτη Μέλη παρουσιάζουν μείωση του πληθυσμού τους: Λιθουανία, Βουλγαρία, Λετονία,

²⁹Μπαγκαβος, Χ. «Ο ρόλος της διοίκησης στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών» - Εκπαιδευτικό υλικό για το Επιμορφωτικό Σεμινάριο του ΕΚΔΔΑ: Μάρτιος 2013.

³⁰ Στο ίδιο, 2013.

Ουγγαρία, Ρουμανία, Εσθονία, Πολωνία. Από το 1990 και μετά η αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης συναρτάται κυρίως με τη μετανάστευση (σήμερα το 80% της αύξησης οφείλεται στη μετανάστευση). Γενικά παρατηρείται μια συρρίκνωση των διαφορών που υπήρχαν μεταξύ των χωρών στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου. Η σύγκλιση των εξελίξεων επέρχεται ως συνέπεια των χαμηλών επιπέδων γονιμότητας και θνησιμότητας καθώς και του διευρυμένου ρόλου της μετανάστευσης ως συνιστώσας της μεταβολής του συνολικού πληθυσμού³¹.

Η **γονιμότητα**, η άλλη δημογραφική συνιστώσα που επηρεάζει καθοριστικά τις πληθυσμιακές εξελίξεις στη χώρα μας, ακολουθεί αντίστροφες της θνησιμότητας τάσεις. Έτσι, ενώ ο μέσος όρος ζωής αυξάνεται, ο αριθμός των παιδιών που οι ελληνίδες φέρνουν στον κόσμο συρρικνώνεται προοδευτικά. Σύμφωνα με το δείκτη γονιμότητας, μέχρι το 1930 τα έγγαμα ζευγάρια στην Ελλάδα αποκτούσαν περισσότερα από πέντε ή έξι παιδιά. Στα μέσα της, μεταξύ των δύο πολέμων, περιόδου, ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα ήταν 3,8 και μετά το 1950 έπεσε στα 2,3 παιδιά και διατηρήθηκε στο επίπεδο αυτό μέχρι το 1980. Η μείωση των γεννήσεων κατά την περίοδο 1950 έως 1970, οφείλεται κυρίως στην εξωτερική μετανάστευση απόμων σε γόνιμη ηλικία. Το 1981 ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα, ήταν 2,1, αγγίζοντας μόλις το όριο αντικατάστασης των γενεών.³²

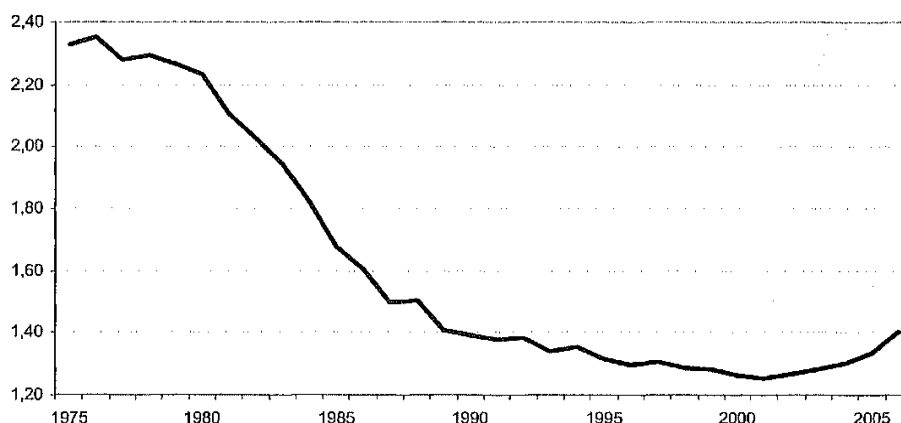
Στο διάγραμμα 2, επιχειρείται μια πρώτη αποτίμηση του δείκτη γονιμότητας για την Ελλάδα από το 1975 έως το 2006. Τα αποτελέσματα φανερώνουν ότι, κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990, ο δείκτης γονιμότητας παρουσίασε μεγάλη πτώση, όπως χαρακτηριστικά παρατηρούμε, η οποία επήλθε ως συνέπεια των μεταβολών που συντελέστηκαν στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό προφίλ της χώρας.

Διάγραμμα2:«Ο συντελεστής ολικής γονιμότητας στην Ελλάδα από το 1975 έως το 2006»

³¹ Στο ίδιο, 2013.

³² <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/article/cont/ergasies/stefanou.pdf>, Προσπελάστηκε 23-05-2013

ΔΕΙΚΤΗΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ 1975-2006

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος [Ε.Σ.Υ.Ε], 2007³³

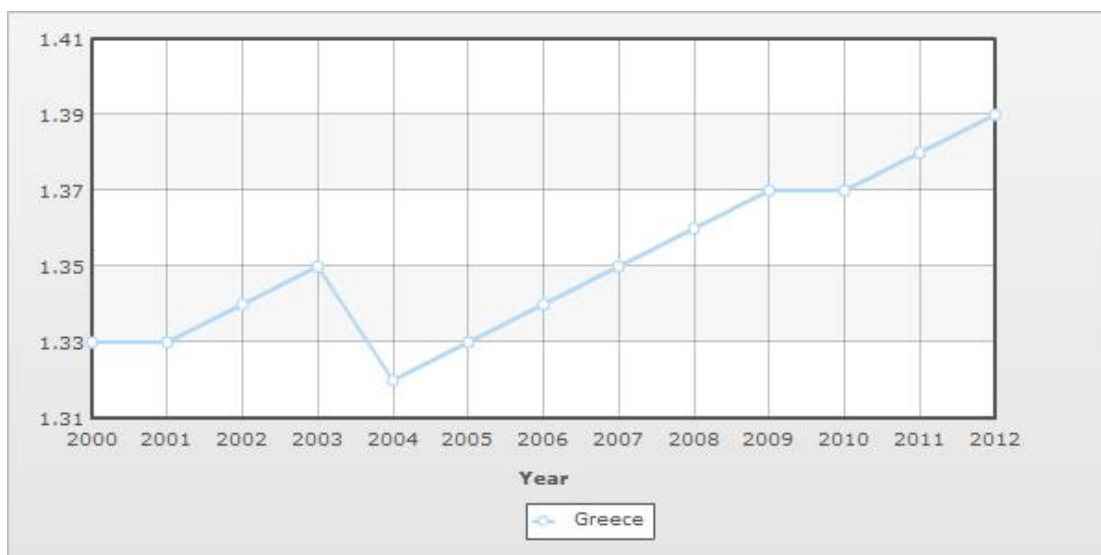
Ωστόσο, εξετάζοντας τα πιο πρόσφατα δεδομένα, πιο συγκεκριμένα τον συντελεστή γονιμότητας³⁴, βλέπουμε, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα 1, ότι παρουσιάζονται τάσεις ανάκαμψης από το 2000 έως το 2012, χωρίς δυστυχώς η ανάκαμψη αυτή να είναι ικανή να επιφέρει την επιθυμητή αντικατάσταση των γενεών.

Διάγραμμα3.:«Ο συντελεστής ολικής γονιμότητας στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2012»

³³http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ver1/ESYE/BUCKET/A1605/Other/A1605_SPO18_MT_AN_00_2007_00_2050_10_F_GR.pdf, Προσπελάστηκε 23-05-2013

³⁴Ο συγκεκριμένος δείκτης μας δίνει μια εικόνα για τον μέσο ετήσιο αριθμό των παιδιών που θα είχαν γεννηθεί ανά γυναίκα κατά τη διάρκεια της αναπαραγωγικής της περιόδου, αγνοώντας την θνησιμότητα τους, αν μια υποθετική γενεά γεννούσε παιδιά σύμφωνα με ένα δεδομένο ποσοστό γονιμότητας που ορίζουν οι ειδικοί κατά ηλικία συντελεστές γεννητικότητας. Χρησιμοποιείται προκειμένου να προσδιοριστεί το επίπεδο αντικατάστασης των γενεών. <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=gr&v=31>, Προσπελάστηκε 23-05-2013.

Οι ειδικοί κατά ηλικία συντελεστές γεννητικότητας υπολογίζονται συνήθως για πενταετείς ομάδες ηλικιών, κατά ηλικία της μητέρας. <http://stat-athens.aueb.gr/~akostaki/gr/courses/kefalaio5.pdf>, Προσπελάστηκε 23-05-2013

Πηγή:<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=gr&v=31>

Πίνακας 2: « Ο συντελεστής ολικής γονιμότητας στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2012»

Χώρα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ελλάδα	1.33	1.33	1.34	1.35	1.32	1.33	1.34	1.35	1.36	1.37	1.37	1.38	1.39

Πηγή:<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=gr&v=31>

Όπως βλέπουμε στον πίνακα 2, ο συντελεστής ολικής γεννητικότητας, ο οποίος είχε εμφανίσει μια σοβαρή πτωτική τάση από το 1980 (2,2) έως το 2000 (1,3), ακολουθεί ανοδική τάση. Αναλυτικότερα, μικρή άνοδος του δείκτη παρουσιάζεται έως το 2003, κατόπιν παρατηρούμε μείωσή του το έτος 2004, έτος που εμφανίζει και την χαμηλότερη τιμή του. Στη συνέχεια παρουσιάζει σταδιακά μικρή ανοδική τάση με αποτέλεσμα το 2012 να εμφανίζει την μεγαλύτερη τιμή του με αντιστοιχία 1,39 παιδιών ανά γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας, παραμένοντας, παρόλα αυτά, αρκετά κάτω από το όριο αντικατάστασης των γενεών.

Οι δείκτες γονιμότητας στην Ελλάδα είναι οι πλέον χαμηλοί σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης³⁵. Πιο συγκεκριμένα, η γονιμότητα (εκφραζόμενη ως μέσος αριθμός παιδιών/γυναίκα ανά έτος) έχει πλέον

³³Eurostat (2005-06). *The Social situation in the European Union*. European Communities: Luxembourg, p. 18.

περιορισθεί σε 1,2-1,3 παιδιά, ενώ παρέμεινε για μια σχεδόν εικοσπενταετία (1955-1980) σε επίπεδα που άφηναν να διαφανεί η εξασφάλιση της ανανέωσης των γενεών (2,4-2,2 παιδιά). Η εικόνα αυτή ήταν φυσικά σε μεγάλο βαθμό παραπλανητική στο βαθμό που οι υψηλές τιμές των δεικτών οφείλονταν σχεδόν αποκλειστικά μέχρι το 1980 σε αυτό που οι δημογράφοι αποκαλούν «αλλαγή στο ημερολόγιο της γονιμότητας» (στην πτώση δηλαδή της μέσης ηλικίας στη γέννηση των παιδιών). Όταν όμως οι πτωτικές αυτές τάσεις ανατρέπονται μετά το 1980 και οι γυναίκες τείνουν να τεκνοποιήσουν σε όλο και μεγαλύτερες ηλικίες (γύρω στα 30 έτη σήμερα), συνεχίζοντας παράλληλα να περιορίζουν κατά τι ακόμη τον αριθμό των παιδιών που φέρνουν στον κόσμο, οι δείκτες θα καταρρεύσουν και εν συνεχεία θα σταθεροποιηθούν (1995-2005) σε επίπεδα που σίγουρα δεν επιτρέπουν την αναπαραγωγή τους.³⁶

Επίσης ένας σημαντικός παράγοντας για την πορεία της γονιμότητας αποτελεί αυτός της **γαμηλιότητας**, καθώς το σύνολο σχεδόν των παιδιών που γεννιούνται κάθε χρόνο στην Ελλάδα προέρχονται από έγγαμες συμβιώσεις (95%). Εξετάζοντας την πορεία ανά έτος της μεταβλητής αυτής για τη χώρα μας, διαπιστώνουμε ότι μετά από μια τριακονταετία έντονης και πρώιμης γαμηλιότητας (1955-1985) οι δείκτες πρώτων γάμων συρρικνώνονται, ενώ παράλληλα η μέση ηλικία ανέρχεται, αγγίζοντας τα τελευταία χρόνια τα 31 έτη για τους άνδρες και τα 27,5 έτη για τις γυναίκες (28,5 και 24,5 αντίστοιχα γύρω από το 1960). Οι ελληνίδες συνεχίζουν να κάνουν τα παιδιά τους όντας παντρεμένες (οι εκτός γάμου γεννήσεις, αν και αυξάνονται, αποτελούν μόνο το 5% του συνόλου). Ταυτόχρονα, οι γυναίκες των νεότερων γενεών συνεχίζουν να κάνουν λιγότερα παιδιά σε σχέση με τις μητέρες τους και τις γιαγιάδες τους και σε μεγαλύτερη πλέον ηλικία.³⁷

Οι γεννήσεις και οι θάνατοι αποτελούν τις δύο *φυσικές συνιστώσες* της μεταβολής του πληθυσμού. Η διαφορά μεταξύ του αριθμού των γεννήσεων και του αριθμού των θανάτων αποτελεί τη *φυσική αύξηση του πληθυσμού*.³⁸ Ειδικότερα, όσον αφορά τη **θνησιμότητα**, η πορεία της στη

³⁶<http://www.demography-lab.prd.uth.gr/cover/female-Demographics-final.pdf>, Προσπελάστηκε 23-05-2013

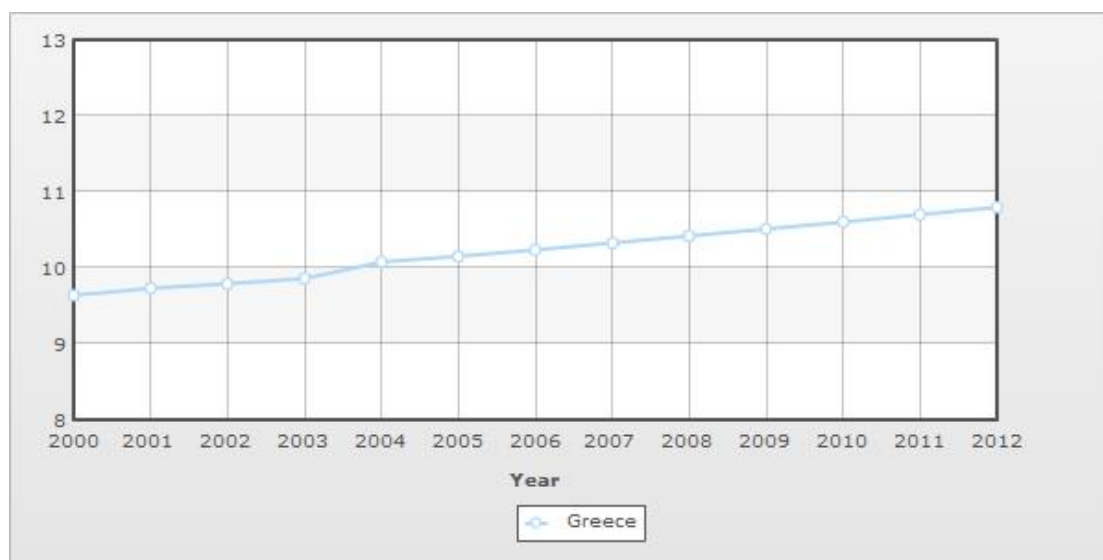
³⁷<http://www.demography-lab.prd.uth.gr/cover/female-Demographics-final.pdf>, Προσπελάστηκε 23-05-2013

³⁸Ο. π., Χ. Μπάγκαβος, 2013.

χώρα μας δεν διαφοροποιείται σημαντικά των γενικών τάσεων που καταγράφονται στις πλέον ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης (απρόσκοπτη συρρίκνωση καθ' όλη τη διάρκεια του εικοστού αιώνα).³⁹

Παρακάτω, στο διάγραμμα 4, παρουσιάζουμε στοιχεία σχετικά με τον Αδρό δείκτη θνησιμότητας⁴⁰ στην χώρα μας από το 2000 έως το 2012.

Διάγραμμα 4: «Αδρός ή ακαθάριστος δείκτης θνησιμότητας»

Πηγή:<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=gr&v=26>

Όπως παρατηρούμε από το διάγραμμα, οι θάνατοι εμφανίζουν σταδιακή αύξηση. Το συγκεκριμένο εύρημα έχει να κάνει με την ηλικιακή σύνθεση του ελληνικού πληθυσμού, καθώς παρόλο που η θνησιμότητα έχει μειωθεί καθώς ο μέσος όρος ζωής έχει αυξηθεί, παράλληλα έχει μειωθεί και η γεννητικότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός της χώρας μας να εκπροσωπείται στον συγκεκριμένο δείκτη από μεγαλύτερες σε ηλικία ομάδες πληθυσμού που εμφανίζουν θνησιμότητα και έτσι καταλήγει στο να παρουσιάζει αύξηση.

Πίνακας 3: «Αδρός ή ακαθάριστος δείκτης θνησιμότητας»

³⁹ <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/cover/female-Demographics-final.pdf>,

Προσπελάστηκε 23-05-2013

⁴⁰ Με τον συγκεκριμένο δείκτη υπολογίζουμε το μέσο ετήσιο αριθμό θανάτων κατά τη διάρκεια ενός έτους ανά πληθυσμό 1.000 κατοίκων στο μέσο του έτους. Ο συγκεκριμένος δείκτης επηρεάζεται από την ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού και στις περισσότερες χώρες καταλήγει να εμφανίζει άνοδο στο ποσοστό θανάτου, παρά τη συνεχή μείωση της θνησιμότητας σε όλες τις ηλικίες, καθώς η μείωση της γεννητικότητας καταλήγει σε έναν γηράσκοντα πληθυσμό.

Χώρα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ελλάδα	9.64	9.73	9.79	9.86	10.08	10.15	10.24	10.33	10.42	10.51	10.6	10.7	10.8

Πηγή:<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=gr&v=26>

Ο αδρός ή ακαθάριστος δείκτης θνησιμότητας, παρουσιάζει σταδιακή αύξηση από 9,6 θανάτους ανά 1.000 κατοίκους το 2000 σε 10,8 θανάτους το 2012. Όπως εξηγήσαμε και παραπάνω, δεν πρόκειται για αύξηση της θνησιμότητας αλλά για θανάτους που οφείλονται στην γήρανση του πληθυσμού.

Όπως ήδη αναφέραμε, οι γεννήσεις και οι θάνατοι αποτελούν τις δύο φυσικές συνιστώσες της μεταβολής του πληθυσμού. Η διαφορά μεταξύ του αριθμού των γεννήσεων και του αριθμού των θανάτων αποτελεί τη φυσική αύξηση του πληθυσμού. Προκειμένου τώρα να δούμε τι συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδας διαπιστώνουμε ότι για το έτος 2009 ο αδρός δείκτης γεννητικότητας ήταν ίσος με 9,84, γεννήσεις επί χιλίων κατοίκων ενώ για το ίδιο έτος ο αδρός δείκτης θνησιμότητας ήταν ίσος με 9,61 θανάτους επί χιλίων κατοίκων⁴¹. Επομένως ο αδρός δείκτης φυσικής αύξησης του πληθυσμού για το ίδιο έτος ήταν 0,23 ανά χίλιους κατοίκους.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι ως αποτέλεσμα αυτών των τάσεων της γεννητικότητας στην Ελλάδα είναι η μείωση της αναλογίας του παιδικού πληθυσμού, η οποία, μαζί με την αύξηση του προσδόκιμου χρόνου ζωής, συντελεί στην αύξηση της αναλογίας του πληθυσμού των ηλικιωμένων, δηλαδή στη "γήρανση" του πληθυσμού. Για τις μελλοντικές εξελίξεις είναι δυνατόν να γίνει σειρά προβλέψεων μιας και υπάρχουν αρκετές τεχνικές προβολής του πληθυσμού και των δημογραφικών παραγόντων. Θεαματική βελτίωση του αριθμού των γεννήσεων και των σχετικών δεικτών, πάντως, δεν θα πρέπει να αναμένουμε χωρίς την εφαρμογή ισχυρής και ολοκληρωμένης δημογραφικής πολιτικής και πολιτικής στήριξης της οικογένειας.

1.1.1.1 Η υπογεννητικότητα σε Ευρώπη και Ελλάδα και η κρατική παρέμβαση

⁴¹http://www.demographylab.prd.uth.gr/DemoNews/DEMONEWS_%20N%CE%BF18_2012.pdf, Προσπελάστηκε, 06/07/2013.

Σε ότι αφορά τα παραπάνω, η έννοια «υπογεννητικότητα» είναι δημοφιλής σε επιστημονικούς και μη κύκλους, ενώ παράλληλα ενέχονται παράγοντες που παραπέμπουν σε μια κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα με πολλαπλές διαστάσεις προβληματισμού. Επίσημο έγγραφο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το Μάρτιο του 2005 σχετικά με τις ανησυχητικές δημογραφικές αλλαγές που αφορούν την υπογεννητικότητα ανέφερε:

«Η Ευρώπη αντιμετωπίζει σήμερα μια πρωτοφανή δημογραφική αλλαγή... Τα νέα κράτη-μέλη, με εξαίρεση την Κύπρο και τη Μάλτα, βλέπουν τον πληθυσμό τους να μειώνεται. Σε πολλές χώρες η εγκατάσταση μεταναστών είναι ζωτικής σημασίας, αφού συμβάλλει στην αύξηση του πληθυσμού. Η γεννητικότητα έχει πέσει κάτω από το ποσοστό που μπορεί να εξασφαλίσει την ανανέωση του πληθυσμού (περίπου 2.1 παιδιά ανά γυναίκα) και μάλιστα σε πολλά κράτη-μέλη το ποσοστό είναι πιο χαμηλό και από 1.5 παιδιά ανά γυναίκα.»⁴²

Το παραπάνω απόσπασμα συνοπτικά περιγράφει το πρόβλημα της υπογεννητικότητας στην Ευρώπη και αποτελεί προειδοποίηση για την ανάγκη λήψης μέτρων, ώστε να αντιμετωπισθεί το φαινόμενο. Τόσο η γήρανση όσο και η συρρίκνωση του πληθυσμού ενός έθνους είναι φυσικό να εγείρει πλήθος προβληματισμών και συζητήσεων σχετικά με τις πολιτικές αναχαίτισης των δεινών που αυτές συνεπάγονται. Παρόλο όμως τον έντονο προβληματισμό, σαφή και ολοκληρωμένα μέτρα πολιτικής για την αντιμετώπιση της χαμηλής γονιμότητας δεν έχουν ληφθεί μέχρι στιγμής στην Ελλάδα⁴³ όπως τουλάχιστον εφαρμόστηκαν σε χώρες όπως η Γαλλία⁴⁴ και η Σουηδία⁴⁵. Σε αυτές τις χώρες οι πολιτικές ηγεσίες ευαισθητοποιήθηκαν, σχετικά νωρίς

⁴²European Commission (2005-2006). *The social situation in the European Union*. p.2

⁴³Συμεωνίδου Χ. (et. al). *Πρόταση μιας Συνολικής Δημογραφικής Πολιτικής για την Αντιμετώπιση της Υπογεννητικότητας*. ΕΚΚΕ, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας: Αθήνα, σελ. 18.

⁴⁴Thelot C., Villac M.,. *Politique Familial. Bilan et Perspectives*. INSEE: Paris, 1998, p.31.

⁴⁵Hoem, B., Hoem, J. "Sweden's Family Policy and Roller-coaster Fertility". In *Journal of Population Problems*, Vol.52, No.3,4, November. Institute of population Problems Ministry of Health and Welfare: Tokyo, Japan, .1996, p.16.

τουλάχιστον, για να αντιμετωπίσουν παράπλευρα θέματα που απορρέουν από την υπογεννητικότητα όπως είναι το ασφαλιστικό, το μεταναστευτικό και γενικά θέματα που άπτονται της κοινωνικής πολιτικής.

Στην Ελλάδα από τα λίγα εκείνα μέτρα που εφαρμόστηκαν με αφορμή την υπογεννητικότητα⁴⁶ ήταν, αρχικά το 1975 και στη συνέχεια στα μέσα της δεκαετίας του '80 με την συνταγματική κατοχύρωση του Κοινωνικού Κράτους. Μόλις το 1993 συστάθηκε η πρώτη «Εθνική Επιτροπή Αντιμετώπισης του Δημογραφικού Προβλήματος»⁴⁷ ενώ ακολούθησε πυκνός διάλογος στη Βουλή των Ελλήνων⁴⁸ κατά τον οποίο τέθηκαν επί τάπητος για πρώτη φορά προτάσεις νόμου για την λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος της χώρας. Παράλληλα εφαρμόστηκε μια σειρά μέτρων πολιτικής για την οικογένεια (νόμοι 92 και 93), με ανάλογες τροποποιήσεις που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια (νόμοι 97 και 99)⁴⁹. Τα τελευταία δέκα χρόνια έγινε πυκνότερος ο λόγος γύρω από την ανάγκη εύρεσης ενός πλαισίου δημογραφικής πολιτικής αλλά και συγγενών μέτρων πολιτικής τα οποία αφορούν στο ασφαλιστικό σύστημα και πιο έμμεσα στην μεταναστευτική κινητικότητα στην χώρα. Στην συνέχεια μέσα από τη νομοθετική ρύθμιση του 2006, δρομολογείται η αναθεώρηση του πλαισίου σχετικά με την απόδοση του τίτλου της πολυτεκνίας αλλά και των σχετικών παροχών, στις οικογένειες με τρία τέκνα έναντι τεσσάρων, που ίσχυε παλαιότερα. Συνολικά όμως η δραστηριοποίηση του πολιτικού κόσμου δεν ήταν επαρκής ώστε να κάνει τις φωνές γύρω από το δημογραφικό πρόβλημα της χώρας να ησυχάσουν.

⁴⁶Μέτρα γύρω από την μητρότητα, την ανεργία και τα οικογενειακά επιδόματα υπάρχουν, έτσι όπως παρατίθενται στην ιστοσελίδα NOMOS, στη βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κοινωνική προστασία (MISSOC) και την βάση δεδομένων για ειδικά μέτρα οικογενειακής πολιτικής του Αυστριακού Ινστιτούτου για θέματα οικογένειας. <http://iawdb.intrasoftnet.com>. Προσπελάστηκε, 06/07/2013.

⁴⁶http://www.demographylab.prd.uth.gr/DemoNews/DEMONEWS_%20N%CE%BF18_2012.pdf,. Προσπελάστηκε, 06/07/2013.

MISSOC (2000)."Social Protection in the EU Member States and the European Economic Area". Commission of the European Communities: Brussels και Dorfler S.Stadtner K., *European Family Policy Database. Database on Specific Family Policy Measures in 16 European Countries*.MZES/OIF: Mannheim, Vienna, 2002, p.12.

⁴⁷Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Αθήνα, 6 Μαΐου 1993.

⁴⁸Πρακτικά Βουλής: *Συζήτηση στην Πρόταση Νόμου για την «Λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του Δημογραφικού προβλήματος της χώρας»*, 23 Φεβρουαρίου, 1995. Στο: Πετραλιά, Φ. Π., *Η Άτεκνη Χώρα. Δημογραφική Εξέλιξη-Προοπτικές*. Ι. Σιδεράς, Αθήνα, 1997 σελ. 127.

⁴⁹Βλ. Ιστοσελίδα NOMOS<http://iawdb.intrasoftnet.com>. Προσπελάστηκε, 10/07/2012.

Φαίνεται ότι όλα τα παραπάνω μέτρα δεν είχαν θετική επίδραση ή αποτελεσματικότητα, τουλάχιστον έτσι όπως προκύπτει από το δείκτη γονιμότητας ο οποίος μετά το 2000 κατέληξε στο 1,30 παιδιά για κάθε γυναίκα σε αναπαραγωγική ηλικία, (1,39 το 2012), κάτω επομένως από το όριο φυσικής αντικατάστασης του πληθυσμού (2,1). Πέρα επομένως από την αναζήτηση του πλαισίου πολιτικής που θα μπορούσε θεωρητικά να δώσει λύση στην υπογεννητικότητα ή να λειάνει τις πτυχές των προβλημάτων που επιφέρει, το φαινόμενο της υπογεννητικότητας θα πρέπει να νοείται ως τμήμα ενός ευρύτερου μηχανισμού, πράγμα που δεν πραγματοποιήθηκε μέχρι στιγμής.

Η μακρόχρονη έλλειψη συγκροτημένης δημογραφικής πολιτικής και πολιτικής στήριξης της οικογένειας στην Ελλάδα έχει εμφανή αποτελέσματα και σοβαρές αρνητικές συνέπειες στην ποσοτική και ποιοτική κατάσταση του πληθυσμού, είναι δε χαρακτηριστικό ότι τα όποια μέτρα λήφθηκαν ήταν ανεπαρκή και αποσπασματικά. Εκτός λοιπόν από τη λήψη γενναίων μέτρων, αυτά θα πρέπει να συγκροτηθούν σε μια ενιαία και ολοκληρωμένη πολιτική προστασίας της μητρότητας, της οικογένειας και του παιδιού και να αναφέρονται σε μια σαφή στρατηγική με ποσοτικοποιημένους στόχους, οι οποίοι θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα έρευνας και επιστημονικής ανάλυσης.

Τα δημογραφικά μεγέθη υποδεικνύουν μια περίοδο δημογραφικών συγκυριών που καθιστά ως απαραίτητο να δει κανείς πώς διαμορφώνονται τελικά οι στάσεις γύρω από την επιλογή της τεκνοποίησης σήμερα και να εμβαθύνει στους ειδικούς προσδιοριστικούς παράγοντες. Σε ότι αφορά τα ελληνικά δεδομένα και τους ειδικούς παράγοντες προσδιορισμού του φαινομένου, σύμφωνα με την έρευνα της δημογράφου Χ. Συμεωνίδου⁵⁰ για τους κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα καθώς και την Παγκόσμια Έρευνα για τη Γονιμότητα⁵¹ (Fertility and Family Survey)⁵², ως προσδιοριστικοί παράγοντες γονιμότητας

⁵⁰Συμεωνίδου, Χ., *Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα*. Τόμος Α', ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1992, σελ. 13.

⁵¹Η έρευνα για την Οικογένεια και την Γονιμότητα (FFS – Family and Fertility Survey) που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα το 1999 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών(ΕΚΚΕ) με τον συντονισμό των Ηνωμένων Εθνών. Η έρευνα αυτή διεξήχθη σε 22 χώρες της Ευρώπης, τις ΗΠΑ και τον Καναδά.

⁵²<http://www.unece.org/pau/ffs/ffs.htm>. Προσπελάστηκε 08/07/2012

αναδεικνύονται οι εξής: το επίπεδο εκπαίδευσης, η επαγγελματική ενασχόληση των γυναικών, οι εισοδηματικές κατανομές καθώς και ο καταμερισμός ρόλων και εργασίας μέσα στην οικία. Για παράδειγμα, η μέτρηση των στάσεων⁵³ των ζευγαριών γύρω από την ενασχόληση της συζύγου και σε συνάρτηση με την αύξηση του ποσοστού της γυναικείας απασχόλησης, βοηθά αρκετά στο να συμπεριληφθεί η επαγγελματική απασχόληση των γυναικών στους προσδιοριστικούς παράγοντες της γονιμότητας και μάλιστα να θεωρείται⁵⁴ ότι συνδέεται αμιγώς αρνητικά με την εξέλιξή της. Οι παραπάνω έρευνες, έδωσαν το στίγμα της αλλαγής που συντελείται μέσα στο νοικοκυριό, ανοίγοντας για την Ελλάδα το πλαίσιο θεώρησης των πολιτισμικών προσδιοριστικών παραγόντων της γονιμότητας.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη σκιαγράφηση της χώρας μας σε ότι αφορά τη δημογραφική πραγματικότητα, αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι, στο πλαίσιο αλλαγής των στάσεων γύρω από την επιλογή της τεκνοποίησης, είναι πλέον ορατοί νέοι παράμετροι οι οποίες καθορίζουν τις αποφάσεις τόσο των γυναικών όσο και των αντρών σχετικά με την απόκτηση ή όχι τέκνου/ων, την χρονική στιγμή και τις ιδανικές συνθήκες κάτω από τις οποίες θα έπαιρναν ή πήραν την απόφαση τεκνοποίησης. Ο θεσμός της οικογένειας όπως τον γνωρίζαμε παύει να ορίζεται ως αμιγώς «παραδοσιακός» ενώ ταυτόχρονα οδηγείται σε ένα ευρύτερο ορίζοντα με έκδηλες προκλήσεις μετασχηματισμού και με σαφείς τάσεις αλλαγής των αξιών της ζωής αλλά και της «χρηστικής» αξίας του ίδιου του παιδιού στον οικογενειακό κύκλο. Με αφορμή λοιπόν αυτά, κρίνεται απαραίτητη η κατανόηση των επιλογών και των προτύπων τεκνοποίησης μέσα από μια κοινωνιολογική ματιά, που να καλύπτει εκείνες τις διαστάσεις που έχουν να κάνουν με τις αντιλαμβανόμενες έννοιες τεκνοποίηση, μητρότητα, οικογένεια στο σήμερα.

1.2. Κοινωνιολογικές θεωρήσεις περί γονιμότητας

⁵³Σύμφωνα με τον Thurstone η στάση υποδεικνύει «το συνολικό άθροισμα των διαθέσεων και συναισθημάτων, προκαταλήψεων ή επιρροών, προλήψεων, ιδεών, φόβων, απειλών και πεποιθήσεων ενός ατόμου για κάποιο συγκεκριμένο θέμα». Βλ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Κ. (1992). σελ. 14.

⁵⁴Ο.π. Συμεωνίδου, Χ., σ. 264.

Αφήνοντας κατά μέρος και σε ένα βαθμό τη δημογραφία και τις πολιτικές γονιμότητας, όσο βαθύτερα επιχειρεί κανείς να διερευνήσει βιβλιογραφικά το θέμα της γονιμότητας, τόσο φαίνεται ότι είναι απαραίτητη μια πιο σφαιρική προσέγγιση, καθώς ενέχονται και άλλες παράμετροι στην διαμόρφωσή του, γεγονός που θέτει αναγκαία προϋπόθεση την προσέγγιση του μέσα από την κοινωνιολογική θεώρηση. Στη συνέχεια εξετάζονται οι παράμετροι που φαίνεται πως επηρεάζουν και τελικά διαμορφώνουν τις επιλογές γονιμότητας, όπως τις ορίζει η επιστήμη της κοινωνιολογίας και που αντιστοιχούν τόσο σε αυτές του θεσμού της οικογένειας όσο και του πλαισίου διαμόρφωσης των στάσεων, συνηθειών των ανθρώπων έναντι της δημιουργίας οικογένειας.

Πολλαπλές κοινωνικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές αλλαγές λαμβάνουν χώρα κατά τη Δεύτερη Δημογραφική Μετάβαση και σηματοδοτούν την έναρξη μιας καινούριας εποχής, όχι μόνο για τη Βόρειο-δυτική Ευρώπη, όπως πολλοί υποστηρίζουν, αλλά σταδιακά για την πλειοψηφία των Ευρωπαϊκών χωρών. Νέες αντιλήψεις, στάσεις ζωής και πρότυπα συμπεριφοράς καθιερώνονται. Εστιάζοντας στο ρόλο του παιδιού ιστορικά, φαίνεται το ίδιο το παιδί να λειτουργεί ως μονάδα που εξυπηρετούσε διαφορετικές κατά περίπτωση ανάγκες. Σύμφωνα με τον ιστορικό για θέματα οικογένειας Philippe Aries⁵⁵ το παιδί ανέκαθεν είχε ρόλο αγαθού το οποίο αξιοποιείτο σε αγροτικές ή αργότερα σε βιομηχανικές εργασίες. Ωστόσο, σήμερα ο θεσμός της οικογένειας διαφοροποιείται σημαντικά με το πέρασμα των δεκαετιών καθώς συμμορφώνεται ή συμπλέει σύμφωνα με τις νόρμες, τις ανάγκες, τις τάσεις της εκάστοτε κοινωνικοπολιτικής και οικονομικής πραγματικότητας αλλά και τις συγκυρίες αυτής.

Η ερμηνεία των αλλαγών στην οικογένεια συνδέεται με το φαινόμενο της αστικοποίησης. *«Η οικογένεια αποτελεί ένα θεσμό, και όχι μία ανεξάρτητη κοινωνική ομάδα, ένα υποσύστημα, το οποίο επηρεάζεται από τον κοινωνικό περίγυρο. Βέβαια, η οικογένεια δεν είναι απλά αποδέκτης αλλαγών αλλά συμβάλλει με τη σειρά της στη διαμόρφωση της κοινωνίας, καθώς ασκεί επιρροή σε στάσεις, συμπεριφορές και αξίες.»*⁵⁶ Το κοινωνικοοικονομικό

⁵⁵ Aries, P. *Centuries of childhood: a social history of family life*. Vintage Books: New York, 1965, p. 19.

⁵⁶ Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., *Η Οικογένεια στην Αθήνα: Οικογενειακά Πρότυπα και Συζυγικές*

πλαίσιο των δυτικών κοινωνιών αντιμετώπισε πολλές αλλαγές, που με τη σειρά τους επέφεραν αλλαγές στο θεσμό της οικογένειας. Οι μεταβολές αυτές αφορούν κυρίως τη λειτουργία, τους ρόλους, τη μορφή και γενικά το πλαίσιο της οικογένειας. Τα αίτια των αλλαγών αυτών ήταν κυρίως η συνεχής εκβιομηχάνιση και η επικράτηση ενός καταναλωτικού μοντέλου,

Στη σύγχρονη αστική κοινωνία, η βιομηχανική οικονομία δημιουργεί καινούριες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπως η διεύρυνση της αγοράς εργασίας, η εξειδίκευση των θέσεων εργασίας και η ανάγκη συμπλήρωσης των αποδοχών του άνδρα (προμηθευτή-συζύγου-πατέρα) γιατί δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας, (λόγω της αυξημένης κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών που στις σύγχρονες κοινωνίες δεν παράγονται αλλά αγοράζονται).⁵⁷ Η πιο πρόσφατη αποτύπωση της εικόνας της ευρωπαϊκής οικογένειας σύμφωνα με την έρευνα Second European Quality of Life Survey Family life and Work⁵⁸ την παρουσιάζει αρκετά διαφοροποιημένη από την εικόνα που είχε πριν μισό περίπου αιώνα. Σύμφωνα με την έρευνα στη φιλοσοφία γύρω από την δημιουργία οικογένειας ή την απόκτηση παιδιού δεν είναι πλέον μόνο οι ανάγκες επιβίωσης που χρήζουν ικανοποίησης, αλλά και εκείνες που αγγίζουν τις ανώτερες ψυχικές ανάγκες, όπως η εσωτερική ολοκλήρωση και αυτοπραγμάτωση, η πνευματική ανάπτυξη, η ικανοποίηση των προσωπικών φιλοδοξιών, η αναγνώριση, η επαγγελματική ανέλιξη, η αυτονομία και η ελεύθερη έκφραση ιδεών και απόψεων. Στα πλαίσια αυτά και προκειμένου να ικανοποιηθούν αυτές οι ανάγκες, εντάσσονται πρακτικές όπως η έμφαση στην προσωπική μόρφωση και η προσήλωση στη δημιουργία αξιόλογης επαγγελματικής σταδιοδρομίας. Περαιτέρω, για τον Edward Shorter,⁵⁹ η σύγχρονη οικογένεια αποτελεί ένα υβριδικό μόρφωμα το οποίο καλείται να ευδοκιμήσει σε σύγχρονες και πολυπληθείς πλέον μεγαλοαστικές κοινωνίες, (αναφέρεται στο μέγεθος των πόλεων), που χαρακτηρίζονται από ταχείς ρυθμούς διαβίωσης, από ένα

Πρακτικές., Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 1995, σελ.15.

⁵⁷ Παρασκευόπουλος Ι., Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998.

⁵⁴ Kotowska, I.E., Matysiak, A., Styrac, M., Pailhe, A., Soiaz, A., Vignoi, D. Foundation, . 2010 *Second European Quality of Life Survey Family life and work Eurofound* <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef10021.htm> (επίσκεψη στις 1/7/12).

⁵⁹ Edward, S., *The making of the modern family*. Basic Books, New York, 1975, p.205.

πολύμορφο πλαίσιο υποχρεώσεων έναντι της επαγγελματικής και κοινωνικής ζωής αλλά και ένα ενισχυμένο αριθμητικά και ποιοτικά πλαίσιο καταναλωτικών αναγκών.

Ο HoemJan,⁶⁰ κάνει λόγο για νέες τάσεις τεκνοποίησης με χαρακτηριστικά όπως είναι: η ύπαρξη μονογονεϊκής οικογένειας και οι εκτός γάμου τεκνοποιήσεις. Στην προκειμένη περίπτωση δεν μιλάμε μόνο για μορφές που έρχονται αντιμέτωπες με τις παραδοσιακές αντιλήψεις σε ότι αφορά την ιδανική οικογένεια. Ουσιαστικά βρισκόμαστε μπροστά σε μια διαφοροποίηση της έννοιας «ιδανική σύνθεση οικογένειας» η οποία αφήνει χώρο για επαναπροσδιορισμό όλων των συγγενών εννοιών όπως είναι ο γάμος, η επιλογή της τεκνοποίησης ως προς τη χρονική στιγμή αλλά και την απόκτηση παιδιού.

Στην Ελλάδα τώρα, όπως σε άλλες χώρες της δύσης, μέσα από το ερευνητικό έργο του ΕΚΚΕ και τη Λάουρα ΜαράτουΑλιπράντη⁶¹ φαίνεται ότι το τοπίο, σε ότι αφορά την οικογένεια, αλλάζει, καθώς οι ατομικές επιλογές στον ιδιωτικό βίο είναι εκείνες που συντελούν στην αύξηση νέων μορφών οικογένειας και εγγράφονται στη γενικότερη μεταβολή των αναπαραστάσεων⁶² και των πρακτικών όσον αφορά την οικογενειακή ζωή και

⁶⁰Hoem, J., "Childbearing Trends and Policies in Europe". In *Demographic Research*, Hoem, 19 vol, art.1, 2008, p. 10.

⁶¹Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (2010). Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, ΕΚΚΕ, Εγκέφαλος: Αθήνα, σελ. 56.

⁶²Η αναπαράσταση είναι το νοητικό αναπαριστώμενο κάποιου πράγματος (αντικειμένου, προσώπου, γεγονότος, ιδέας, κλπ) και συνεπώς συγγενεύει με το σύμβολο, με το σημείο. Η αναπαράσταση συναντά πάντα μια ήδη υπάρχουσα σκέψη, λανθάνουσα ή έκδηλη. Η ισχυρή ιεραρχία των αξιών μέσα στην κοινωνία και στις διάφορες ομάδες συνεισφέρει στη δημιουργία γύρω από το αντικείμενο και την αναπαράστασή του, ένα δίκτυο σημασιών μέσω του οποίου τοποθετούνται κοινωνικά και αξιολογούνται ως κοινωνικό γεγονός. Βλ. Παπαστάμου, Σ., Μαντόγλου, Α., *Κοινωνικές αναπαραστάσεις*. Οδυσσέας, Αθήνα, 1995, σελ. 30. Ως κοινωνικές αναπαραστάσεις ο Moscovici επανειλημμένα έχει ορίσει στις τελευταίες του ομιλίες ότι είναι «εσωτερικά διανοητικά σχήματα και προκατασκευασμένες ιδέες, σκέψεις, κρίσεις, φορτισμένες με συναισθήματα, μέσω δε αυτών των σχημάτων του νου οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν, να αντιληφθούν και να αξιολογήσουν συμπεριφορές, αξίες, πράξεις και ιδεολογίες». Βλ. Moscovici, S. "Notes Towards a Description of Social Representations", *European Journal of Social Psychology*, Vol 18, 1988, p.p. 211-250. Στη δε «θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων», ο Moscovici (1973) παρουσιάζει την αναπαράσταση ως: «ένα σύστημα αξιών, ιδεών και πρακτικών με διττή λειτουργία: αρχικά να εδραιώσει έναν κανονισμό ο οποίος θα καταστήσει ικανά τα άτομα να προσανατολίσουν τον εαυτό τους στο φυσικό και κοινωνικό κόσμο και να κυριαρχήσουν σε αυτό; κατά δεύτερον, να καταστήσει ικανή την επικοινωνία μεταξύ των μελών μιας κοινότητας εφοδιάζοντας έναν κώδικα κοινωνικών ανταλλαγών και ένα κώδικα ορισμού και ταξινόμησης ξεκάθαρα των διάφορων πλευρών του κόσμου και της ατομικής και ομαδικής τους ιστορίας» Βλ. Moscovici,

τις διαπροσωπικές σχέσεις. Οι δημογραφικές και πληθυσμιακές μεταβολές δημιούργησαν μεταβολές τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό τομέα. Η ποιοτική άνοδος της κοινωνίας συνδέεται άλλωστε με την αύξηση του πληθυσμού. Οι αξίες, τα πρότυπα και η κοινωνική ζωή στο σύνολό της έλαβε διαφορετικές μορφές διατηρώντας βέβαια αρκετές ιδιομορφίες από το παρελθόν.

Πέρα από τις νεοσύστατες μορφές οικογένειας ή νοικοκυριού, μια έννοια η οποία συνεκτιμάται στη διαδικασία σχεδιασμού και απόφασης απόκτησης παιδιού, είναι εκείνη του «χρόνου» ως προς τη διάθεση και κατανομή του από πλευράς του ατόμου. Σύμφωνα με την έρευνα της Eurostat "Survey On Time Budgeting"⁶³ ο ρεαλιστικός χρόνος του σημερινού ανθρώπου, καλείται επιτακτικά να δαπανηθεί σε βασικές ή δευτερεύουσες δραστηριότητες (χρόνος για εργασία, για ύπνο, για προσωπική φροντίδα, για οικογενειακές υποχρεώσεις, για αγορές, για χόμπι, για μετακινήσεις κοκ.). Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου αλλά και οι μέθοδοι κατανομής του μέσα στο απαιτητικό μοντέλο διαβίωσης, είναι μια αφορμή ώστε ο σημερινός άνθρωπος να φιλτράρει σημαντικά το εγχείρημα απόκτησης παιδιού, αναλογιζόμενος τον αντίκτυπο που μια τέτοια επιλογή θα είχε στη διαχείριση του χρόνου του.

Συναφείς έρευνες, όπως η έρευνα για την αμειβόμενη και μη-αμειβόμενη εργασία (The Division of Unpaid and Paid Work) από το Πανεπιστήμιο του Τίλμπουργκ, έφεραν στο επίκεντρο της συζήτησης την διάκριση αμειβόμενης και μη αμειβόμενης εργασίας, όπου στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για την απασχόληση ενός ατόμου σε ότι αφορά τις εργασίες εντός του νοικοκυριού καθώς και της φροντίδας των μελών της⁶⁴. Σκοπός της διεθνούς έρευνας, που διεξήχθη σε 11 χώρες της ΕΕ, με τον συντονισμό του Πανεπιστημίου του Τίλμπουργκ, ήταν να εντοπίσει την επίδραση των μέτρων κοινωνικής πολιτικής στην κατανομή των εργασιών εντός και εκτός του νοικοκυριού (αγορά εργασίας)⁶⁵. Το βασικό συμπέρασμα

S., Foreword. In C. Herlich *Health and Illness: A Psychological Analysis*, Academic Press, London, 1973, p. xiii.

⁶³ Βλ. Eurostat (1998)

⁶⁴ Symeonidou, H., Mitsopoulos, G. & K. Vezyrgianni. *The Division of Paid and Unpaid Work in Greece*. WORC, Tilburg, 2001.

⁶⁵ Εντούτοις, δεδομένου ότι τα μέτρα για την εναρμόνιση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής είναι εξαιρετικά ανεπαρκή στην Ελλάδα, ο στόχος της παρούσας εθνικής έρευνας επικεντρώθηκε στον εντοπισμό των διαφορών που υπάρχουν στον καταμερισμό των

που προκύπτει από την ανάλυση των στοιχείων είναι ότι στην ελληνική κοινωνία επικρατεί ο παραδοσιακός καταμερισμός των ρόλων μεταξύ των δυο φύλων. Το άτομο που παραδοσιακά επιφορτίζεται με τη μη-αμειβόμενη εργασία είναι η γυναίκα η οποία καλείται να διαχειρισθεί ανάμεσα σε άλλα, το ζήτημα του χρόνου ενώ ταυτόχρονα επιφορτίζεται με τη διαδικασία διευθέτησης των υποχρεώσεων και ιεράρχησης των δράσεων της ως τροφού του παιδιού και ως εργαζόμενης πολλαπλά, στο νοικοκυριό όσο και έξω από αυτό. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και της διεθνοποίησης των πολιτισμικών δεδομένων έγιναν σημαντικές μεταβολές και ανακατατάξεις στη δομή, στις λειτουργίες και στη μορφή της οικογένειας. Οι διάφοροι τύποι οικογένειας που αναπτύχθηκαν μεταβλήθηκαν στη πορεία του χρόνου.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η εργαζόμενη γυναίκα έχει πολλαπλούς ρόλους οι οποίοι φαίνεται να διαμορφώνονται ερήμην της και βάσει των συνθηκών που επιβάλλει το ίδιο το αστικό περιβάλλον στο οποίο ζει. Ουσιαστικά η γυναίκα αποτελεί εκείνη την κοινωνική μονάδα που μπορεί να καταλήξει πιο ζημιωμένη σε σχέση με τον άντρα, ειδικά αναλογιζόμενη ότι έχει σε σημαντικό βαθμό την ευθύνη για τη διεύθυνση όλου του μηχανισμού τεκνοποίησης που ξεκινά από την περίοδο της εγκυμοσύνης και συνεχίζει στην φροντίδα και ανατροφή του παιδιού, ενώ παράλληλα συντρέχει ο ρόλος της και σε ότι αφορά την επαγγελματική της ταυτότητα αλλά και ο ρόλος της στη διαχείριση ενός νοικοκυριού.

Ο χρόνος κοστίζει σήμερα, όπως κοστίζει κάθε δράση του ατόμου στο βαθμό που ζει σε ένα κοινωνικό ιστό με πληθώρα υποχρεώσεων και κάτω από ένα καπιταλιστικό και υπερκαταναλωτικό πλαίσιο ζωής. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή έρευνα “Mother hood of Choices”⁶⁶ (MOCHO) που συμπεριέλαβε και την Ελλάδα, τα αδύναμα οικονομικά ενός νοικοκυριού αποτελούν αυτομόνητα ένα βασικό εμπόδιο στην απόκτηση παιδιού. Το παράδοξο είναι ότι στο παρελθόν τα πενιχρά μέσα διαβίωσης δεν αποτελούσαν κατ’ ανάγκη τροχοπέδη στην απόκτηση πολυάριθμων τέκνων.

εργασιών στο νοικοκυριό και στο χώρο της εργασίας σε σχέση με διάφορα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων (ανδρών και γυναικών) και των οικογενειών τους. Επίσης στόχος ήταν η αξιολόγηση των διαφορών αυτών και η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων για την αμειβόμενη και μη αμειβόμενη εργασία.

⁴¹ <http://www.ulb.ac.be/soco/mocho>. Προσπελάστηκε, 16/03/2012.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ενδιαφέρον των μελετητών της αναβολής των γεννήσεων και της υπογεννητικότητας πρέπει να εστιάζεται στις επιλογές τόσο του αντρικού όσο και του γυναικείου πληθυσμού. Ωστόσο, οι στάσεις των γυναικών χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, αφού είναι αυτές που συχνά στη σημερινή εποχή καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα στην «έγκαιρη» δημιουργία οικογένειας ή στην απόκτηση ανώτερης εκπαίδευσης και την οικοδόμηση καριέρας. Έχουμε λοιπόν μία μεταβατική περίοδο, όπου οι θεσμοί χάνουν τη δύναμή τους όλο και περισσότερο. Ο γάμος παίρνει νέο πρόσωπο, ενώ ο ρόλος της γυναίκας αλλάζει τόσο στο χώρο της οικογένειας όσο και στην αγορά εργασίας. Έχουμε οικονομικές και κοινωνικές ανακατατάξεις και ανάδυση νέων φαινομένων όπως είναι η ανεργία, το διαζύγιο, οι μονογονεϊκές οικογένειες, μεγαλύτερη διάρκεια στις σπουδές των νέων, καθυστέρηση εισόδου των νέων στην αγορά εργασίας και καθυστέρηση σύναψης γάμου. Παράλληλα, οι εξελίξεις ως προς τα δημογραφικά μεγέθη, όπως είναι η γήρανση του πληθυσμού, η πτώση της γεννητικότητας, η αύξηση των διαζυγίων και των εξώγαμων γεννήσεων επιδρούν και αυτά αποφασιστικά τόσο στη δομή της οικογένειας όσο και στο περιεχόμενο και στη μορφή των οικογενειακών σχέσεων και δημιουργούν νέα σχήματα. Ανάμεσα στους δημογραφικούς παράγοντες που συντέλεσαν στο μετασχηματισμό της οικογένειας είναι η αστικοποίηση, η βιομηχανοποίηση και ο εκσυγχρονισμός, τα οποία ωθούν στην εξασθένιση των οικογενειακών δεσμών.

1.3 Βασικά οικονομικά μοντέλα για τη γονιμότητα

Για τους οικονομολόγους, η γονιμότητα αποτελεί ένα εργαλείο προβολών και στατιστικών αναλύσεων που εξυπηρετεί την μελέτη των οικονομικών εξελίξεων και την αποτύπωση αποδοτικότερων υπολογισμών σε επίπεδο μικρο και μακρο-οικονομίας. Το οικονομικό μοντέλο υποστηρίζει ότι η γονιμότητα είναι αποτέλεσμα συνειδητής απόφασης και προσεκτικά αποφασισμένης πράξης, την οποία θα μπορούσαμε να ονομάσουμε καταναλωτική ζήτηση για παιδιά.

Η οικονομική θεωρητική προσέγγιση όσον αφορά τις αποφάσεις περί γονιμότητας διατυπώθηκε αρχικά το 1957, από τον Leibenstein. Το μοντέλο του Leibenstein αναφέρεται στο σημείο ισορροπίας μιας

οικογένειας μέσω της χρησιμότητας ή μη που αποφέρει το νιοστό παιδί. Δηλαδή κάτω από ποιες οικονομικές συνθήκες ένα ζευγάρι που πράττει ορθολογικά επιλέγει να αποκτήσει ένα ή ακόμα ένα παιδί ή να μην αποκτήσει⁶⁷. «Ο Leibenstein ανέπτυξε τη θεωρία του ως εξής:

Κατ' αρχάς θεώρησε ότι τα άτομα λειτουργούν με βάση συγκεκριμένα πρότυπα τα οποία καθορίζουν τους ατομικούς στόχους τους και κατά συνέπεια τη συμπεριφορά τους. Εν συνεχεία εξέλαβε ως δεδομένο ότι κάθε κοινωνία αποτελείται από κοινωνικοπολιτιστικές ομάδες οι οποίες διαφέρουν ως προς τα πρότυπα κατανάλωσης και συμπεριφοράς καθώς και ως προς το μέγεθος της οικογενείας. »⁶⁸ Κατά την άποψή του κάθε κοινωνικοπολιτιστική ομάδα χαρακτηρίζεται από ένα μέσο όρο εισοδήματος ενώ κάθε μέλος της επιδιώκει να επιτύχει ένα συγκεκριμένο στόχο κατανάλωσης για να διασφαλίσει την κοινωνική του θέση. «Στις περισσότερες εύπορες ομάδες οι βασικές ανάγκες πραγματοποιούνται με χαμηλότερο ποσοστό εισοδήματος ενώ μεγαλύτερο ποσοστό εισοδήματος διατίθεται στην κατανάλωση αγαθών «στόχου» (απόκτηση εξοχικής κατοικίας, αγορά δευτέρου αυτοκινήτου κλπ.) για τα οποία ισχύει η υπόθεση της αυξούσης «οριακής χρησιμότητας». Αυτά τα αγαθά στόχου περιλαμβάνουν μεγαλύτερο ποσοστό εισοδήματος και κατά συνέπεια μεγαλύτερο κόστος. Επομένως ένα αντιπροσωπευτικό νοικοκυριό ενός υψηλότερου κοινωνικά στρώματος σε σύγκριση με ένα χαμηλότερου κοινωνικά στρώματος θα καταβάλλει μεγαλύτερες δαπάνες με αποτέλεσμα το εισόδημα, το οποίο απομένει για άλλα αγαθά περιλαμβανομένων και των παιδιών, να είναι χαμηλότερο.»⁶⁹.

Οι κοινωνικοπολιτιστικές ομάδες όμως δε διαφέρουν μόνο ως προς το εισόδημα αλλά και ως προς τις προτιμήσεις οι οποίες συνδέονται με περισσότερες επιλογές κατανάλωσης και μεγαλύτερες κοινωνικές πιέσεις για την κατανάλωση αγαθών. Ως εκ τούτου στα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα το κόστος αντικατάστασης μια πρόσθετης μονάδας αγαθών με ένα ακόμη παιδί είναι υψηλότερο σε σχέση με τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα με αποτέλεσμα να παρατηρείται χαμηλότερη γεννητικότητα στα υψηλότερα

⁶⁷ Warren, R., "The Economic Theory of Fertility Over Three Decades". *Population Studies*, vol. 51, 1997, p.p.63-74.

⁶⁸ Κυριαζή, Ν., *Αναπαραγωγή του πληθυσμού. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Εμπειρικές Έρευνες*. Κοινωνιολογική και Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη, Gutenberg, Αθήνα, 1992, σελ.67.

⁶⁹ Στο ίδιο, σελ.68.

κοινωνικά στρώματα. Εάν όμως ένα αντιπροσωπευτικό νοικοκυριό ενός κοινωνικού στρώματος έχει ικανοποιήσει τα πρότυπα κατανάλωσης της ομάδας στην οποία ανήκει, τότε το εναπομείναν εισόδημα είναι δυνατόν να επενδυθεί σε περισσότερα παιδιά.⁷⁰

Εν κατακλείδι θα πρέπει να υφίσταται θετική σχέση μεταξύ του σχετικού εισοδήματος και της γεννητικότητας για κάθε κοινωνικοπολιτιστική ομάδα και αρνητική σχέση μεταξύ του απολύτου εισοδήματος και της γεννητικότητας για το σύνολο των ομάδων.⁷¹

Αργότερα ο Gary Becker διατύπωσε ένα πιο ολοκληρωμένο μοντέλο γονιμότητας αυτό της Νεοκλασικής Μικροοικονομικής θεωρίας. Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της θεωρίας αυτής «ο καταναλωτής είναι μια παραγωγική μονάδα που χρησιμοποιεί αγαθά και υπηρεσίες για να παράγει ένα απροσδιόριστο προϊόν, την χρησιμότητα. Η μεγιστοποίηση της χρησιμότητας ή της ωφελιμότητας του καταναλωτή εξαρτάται από την ορθολογική επιλογή αγαθών ή υπηρεσιών, η οποία προϋποθέτει μια συνάρτηση προτιμήσεων όπου το επίπεδο ικανοποίησης εξαρτάται από τα ποσά των αγαθών που καταναλώνονται..... Με βάση αυτές τις προτιμήσεις και δεδομένου ότι ο καταναλωτής αντιμετωπίζει συγκεκριμένες τιμές αγαθών και υπηρεσιών και διαθέτει ένα σταθερό εισόδημα, επιλέγει εκείνον το συνδυασμό αγαθών που αποφέρει τη μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση για το εισόδημά του...Σύμφωνα με τον Becker, τα παιδιά θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένα είδος αγαθού εφόσον επιφέρουν ένα κόστος και ένα όφελος για τους γονείς⁷².»

Στη Μικροοικονομική θεωρία της γεννητικότητας «ένα ζευγάρι αποφασίζει για το πόσα παιδιά θα αποκτήσει με βάση τις σχετικές προτιμήσεις του για τα παιδιά, το σχετικό κόστος των παιδιών σε σχέση με άλλα αγαθά και το συνολικό του εισόδημα με στόχο να πετύχει τον καλύτερο συνδυασμό παιδιών και άλλων αγαθών. Η πλέον σημαντική υπόθεση της Μικροοικονομικής θεωρίας για την γεννητικότητα είναι ότι το εισόδημα θα πρέπει να έχει θετική επίδραση, δηλαδή προβλέπει ότι οι γονείς θα θέλουν περισσότερα παιδιά όσο αυξάνεται το εισόδημά τους⁷³.»

⁷⁰Στο ίδιο, σελ.68.

⁷¹Στο ίδιο, σελ.69.

⁷²Στο ίδιο, σελ.21.

⁷³Στο ίδιο, σελ.24.

Τα οικονομικά μοντέλα της γονιμότητας υποστηρίζουν ότι οι βασικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες για την ζήτηση των παιδιών είναι το διαφυγόν εισόδημα της γυναίκας, το εισόδημα του συζύγου ή εισόδημα από άλλες πηγές, το κόστος των αγαθών ως εισροή για την παραγωγή των παιδιών και οι προτιμήσεις για τα παιδιά. Παραδοσιακά η γυναίκα αφιερώνει χρόνο για την ανατροφή των παιδιών, για αυτό και ο μισθός της έχει **«κόστος ευκαιρίας»** για την εισροή του χρόνου αυτού. Για τον λόγο αυτό μία αύξηση στο μισθό της γυναίκας αναμένεται να έχει αρνητικό αποτέλεσμα στη ζήτηση για παιδιά εάν υποθέσουμε ότι παραμένουν σταθερές οι υπόλοιπες μεταβλητές(ceteris paribus). Αντιθέτως, ο μισθός του άντρα αναμένεται να αντιπροσωπεύει το διαθέσιμο εισόδημα της οικογένειας. Συνεπώς, μια αύξηση στον μισθό του άντρα μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της ζήτησης για ποιότητα⁷⁴ καθώς επίσης και στη ποσότητα για παιδιά⁷⁵.

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η πλέον σημαντική υπόθεση της Μικροοικονομικής θεωρίας για την γεννητικότητα είναι ότι «το εισόδημα θα πρέπει να έχει θετική επίδραση, δηλαδή προβλέπει ότι οι γονείς θα θέλουν περισσότερα παιδιά όσο αυξάνεται το εισόδημά τους. Μια όμως αύξηση του εισοδήματος δεν επηρεάζει μόνο τον αριθμό των παιδιών αλλά και την ποιότητα η οποία σύμφωνα με τον Becker όσο πιο υψηλή είναι τόσο μεγαλύτερη είναι η ικανοποίηση.⁷⁶» Σύμφωνα με τις δύο αυτές υποθέσεις «μια αύξηση του εισοδήματος οδηγεί σε αύξηση τόσο στην ποσότητα όσο και στην ποιότητα των παιδιών. Δεδομένου όμως ότι η ελαστικότητα της ποιότητας των παιδιών είναι μεγαλύτερη της ελαστικότητας της ποσότητας (αριθμού) των παιδιών το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης του εισοδήματος αφιερώνεται στη βελτίωση της ποιότητας των παιδιών και μικρότερο στην αύξηση του αριθμού τους. Αυτή η διαφορά ελαστικότητας εξηγεί την παρατηρούμενη αρνητική σχέση εισοδήματος και γεννητικότητας. Για τον λόγο αυτό στα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα οι δαπάνες που καταβάλλονται για τα παιδιά αυξάνονται εν αντιθέσει με τον αριθμό τους, που μειώνεται.⁷⁷»

⁷⁴Όταν μιλάμε για αύξηση της ζήτησης για ποιότητα σε σχέση με τα παιδιά αναφερόμαστε κυρίως σε ότι έχει να κάνει με την επιθυμία για την παροχή καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και ανατροφής των παιδιών. Για παράδειγμα παροχές σε ότι αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης.

⁷⁵Becker, G., "A Treatise on the Family" Cambridge, Harvard University Press, 1981 .

⁷⁶Ο.π, Κυριαζή,1992,σελ.24.

⁷⁷Στο ίδιο, σελ.25.

Σήμερα το παιδί όπως φαίνεται και μέσα από το έργο του Gary Becker, ερμηνεύεται ξεκάθαρα ως αγαθό. Αν και σε συναισθηματικό επίπεδο η αξία ενός παιδιού είναι ανεκτίμητη, σε ρεαλιστικό επίπεδο το παιδί ως αγαθό κοστίζει και υπόκειται σε ανάλογο μηχανισμό με εκείνο που χαρακτηρίζει την απόκτηση κάθε άλλου αγαθού. Για τον Becker⁷⁸ επομένως, η Νεοκλασική Μικροοικονομική Θεωρία αποτελεί θεμέλιο λίθο για την ανάλυση της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς καθώς «οι γονείς αντιλαμβάνονται το τέκνο ως αγαθό», για την απόκτηση και την ανατροφή του οποίου αντιστοιχεί τόσο ένα «όφελος» όσο και ένα σημαντικό «κόστος», δίνοντας με αυτό τον τρόπο μία διαφορετική διάσταση στη μελέτη της συμπεριφοράς τεκνοποίησης.

Περισσότερη τροφή για σκέψη έρχεται να δώσει ο **Richard Easterline**⁷⁹. Σύμφωνα με την Κυριαζή, «*τη βάση του θεωρητικού υπόδειγματος του Easterlin, αποτελεί η έννοια του σχετικού εισοδήματος*⁸⁰... Σύμφωνα με το θεωρητικό του υπόδειγμα, η γεννητικότητα καθορίζεται από τη δυνατότητα των νέων ζευγαριών να ικανοποιήσουν τις φιλοδοξίες τους, τις οποίες είχαν διαμορφώσει κατά τη διάρκεια της εφηβείας τους, για ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Εάν οι οικονομικοί τους πόροι είναι επαρκείς τότε αισθάνονται ότι ευρίσκονται σε ασφαλή οικονομική κατάσταση και ότι δύνανται να δημιουργήσουν οικογένεια ενώ στην αντίθετη περίπτωση η τεκνοποιία θα μειωθεί ή θα αναβληθεί μέχρι να ικανοποιηθούν οι υλικές τους προσδοκίες. Επομένως, στο θεωρητικό υπόδειγμα του Easterlin, το «σχετικό εισόδημα» αντιπαραθέτει την πραγματική οικονομική κατάσταση των ζευγαριών με τις υλικές τους προσδοκίες, τις οποίες απέκτησαν από το οικογενειακό τους περιβάλλον.⁸¹». Και οι δύο προσεγγίσεις, ευνοούν την διερεύνηση της θεωρητικής χοάνης σχετικά με την αποκωδικοποίηση των στάσεων τεκνοποίησης, εμπλουτίζοντας τη μελέτη της αναπαραγωγικής δράσης με στοιχεία Μικροοικονομίας και Κοινωνιολογίας.

1.4 Άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις

⁷⁸Becker, S.G., *The Economic Approach to Human Behavior*. University of Chicago Press: Chicago., 1976, p.20.

⁷⁹Easterlin, R.A., "The American Baby Boom in Historical Perspective". *American Economic Review*. December Edition LI:5, December 1961, p.p 869-911.

⁸⁰Ο.π, Κυριαζή, 1992, σελ.80.

⁸¹Ο.π, Κυριαζή, 1992, σελ.81.

Ενισχύοντας το θεωρητικό ψηφιδωτό, και προχωρώντας σε ακόμη πιο στοχευμένες προσεγγίσεις, μέσα από τη «*θεωρία της ορθολογικής επιλογής*» του Peter Macdonald⁸² υποστηρίζεται ότι «οι άνθρωποι υπολογίζουν ότι το όφελος από την απόκτηση επί πλέον παιδιού είναι αρνητικό διότι ξεπερνά εκείνο το οποίο πιθανά μπορούν να καλύψουν, είτε αυτό μεταφράζεται σε υλικό κόστος είτε σε ψυχικό.». Περαιτέρω, ο Peter Macdonald μέσα από τη «*θεωρία αποστροφής του κινδύνου*»⁸³, προσθέτει ακόμη έναν προσδιοριστικό παράγοντα, που αναφέρεται στο «*ρίσκο τεκνοποίησης*», στον τρόπο δηλαδή με τον οποίο η απόκτηση παιδιού φαντάζει στα ζευγάρια ως «*παρακινδυνευμένη επιλογή*» πόσο μάλλον όταν δεν είναι σε θέση να προβλέψουν τις οικονομικές συνθήκες της οικογένειάς τους μελλοντικά.

Επιπλέον όπως τόνισε ο David Coleman⁸⁴, η επιλογή απόκτησης απογόνου μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ριψοκίνδυνη επιλογή, δεδομένης της γενικότερης οικονομικής ανασφάλειας την οποία βιώνουν τα ζευγάρια, και η οποία γιγαντώνεται σημαντικά και με την οικονομική κρίση των τελευταίων ετών. Η εκδοχή της διακινδύνευσης, συνδράμει στην συμπλήρωση ενός θεωρητικού πάζλ γύρω από νεωτεριστικούς παράγοντες της γονιμότητας, όπως επίσης και η θεωρία των «*μετά-υλιστικών αξιών*»⁸⁵ κατά την οποία τονίζεται η υλιστική επιλογή στις κοινωνίες της ευημερίας που συνδέεται με τις νέες τάσεις γονιμότητας στις νεωτεριστικές κοινωνίες⁸⁶. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω προσεγγίσεις, φαίνεται ότι η έννοια του κόστους δεν χαρακτηρίζει μόνο υλικά αγαθά, αλλά διαποτίζει και τα έμψυχα, γεγονός που ενισχύει τις εκλογικεύσεις από πλευράς του ανθρώπου πριν προβεί σε οποιαδήποτε απόφαση απόκτησης έμψυχων αγαθών.

⁸²Macdonald, P., "Low fertility in Australia: evidence, causes and policy responses", *People and Place*, 8 (2): p.p.6-20}, 2000c ,p. 8.

⁸³Macdonald, P., "Demographic life transitions: an alternative theoretical Paradigm", *Health Transition Review*, Supplement 6: 385-392, 1996, p. 387.

⁸⁴COLEMAN, D., "Reproduction and survival in an unknown world: what drives today's industrial populations and to what future?", *NIDI/Hofstee Lecture Series*, no.5, the Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute; The Hague, 1998, p. 16.

⁵³Τουλάχιστον όπως προκύπτει από την δεύτερη διάσταση της θεωρίας των Μαρξ και Ένγκελς βλ. <http://en.wikipedia.org/wiki/Post-materialism>. Προσπελάστηκε, 05/06/12

⁸⁶Van De Kaa, D., "Post-modern Fertility Preferences: from changing value orientation to new behavior", *Working Paper in Demography*, No. 74, Demography Program, Australian National University, Canberra, 1997, p. 19.

Lesthaeghe R., Moors G., "Recent trends in fertility and household formation in the industrialized world". In *Review of Population and Social Policy Society*, Review 24(1), 2000 p. 19.

Για τους εκφραστές της νέας δημογραφικής μετάβασης, Van De Kaa και Lesthaeghe, οι αλλαγές στην κοινωνική και δημογραφική συμπεριφορά έχουν οδηγηθεί από την μεγέθυνση των αξιών της ατομικότητας, την ικανοποίηση των προσωπικών επιλογών, την απαγκίστρωση από στεγανές και αναχρονιστικές αξίες. Επίσης, οι δημογραφικές αλλαγές και η διαφοροποίηση των στάσεων είναι δυνατόν να συνδέονται στενά με τον όρο των υπέρτατων ιεραρχημένων αναγκών⁸⁷ που εισήγαγε ο Abraham Maslow, και να εντοπισθούν κάτω από την προοπτική των ολοένα περισσότερων «επιτακτικών αξιών», όπως εντοπίζει και ο Lesthaeghe⁸⁸.

Ο κατάλογος των βιβλιογραφικών προσεγγίσεων και παραθέσεων μέσα από τους κόλπους της κοινωνιολογικής σκέψης είναι εκτενής και μπορεί να εμπλουτιστεί και από άλλους στοχαστές. Για τον Schulze⁸⁹, η προώθηση ενός μοντέλου μοντερνοποίησης των ρόλων των φύλων μπορεί να οδηγήσει σε αντιδιαστολή και αντιπαλότητα των συνθηκών της οικογενειακής έναντι της εργασιακής ζωής, που κατ' επέκταση μπορεί να πυροδοτήσει ενδο-συζυγική διαφωνία για τις αποφάσεις και τελικές επιλογές σε ότι αφορά την τεκνοποίηση. Σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα της Suzanne Noordhuizen,⁹⁰ στην Ολλανδία τα τελευταία 30 χρόνια η κοινωνική αποδοχή της «εθελοντικής» ατεκνίας έχει αγγίξει το 90% του πληθυσμού, θέτοντας ερωτήματα για το ποιά θα είναι η επόμενη ημέρα.

Ο οικονομικός και πολιτισμικός εκμοντερνισμός μπορεί να είναι αειφόρος, αλλά δεν συνεπάγεται και την ίδια δυναμική για την πρόθεση απόκτησης παιδιού. Στην Ολλανδία, με αφορμή την εξέλιξη αυτή, κατά την οποία εκλογικεύεται η «ηθελημένη ατεκνία», δεν είναι λίγοι εκείνοι που βλέπουν με πιο αυστηρή ματιά τις αλλαγές που συντελούνται στο θεσμό της οικογένειας σήμερα και μιλούν για την οικογένεια που βρίσκεται σε κρίση αξιών και σύστασης⁹¹ και για αναθεώρηση τόσο σε ότι αφορά τις συνθήκες

⁸⁷ Maslow, A., *Motivation and Personality*, Harper and Row, New York, 1954, p. 12.

⁸⁸ Surkyn, J., Lesthaeghe, R., "Values Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) In Northern, Western and Southern Europe: An Update. *Interface Demography*", Brussel, 2001, p. 10.

⁸⁹ Kunzler, J., "Compatibility between modernisation and the family". In Schuize, H.J. (ed).: *Stability and complexity: perspectives for a child-oriented family policy*. Amsterdam et al.: VU University Press, 2000, p. 28.

⁹⁰ Noordhuizen S., De Graaf P., *Trends in the public acceptance of voluntary childlessness in the Netherlands since 1965* Tilburg University, Tilburg, 2008, p.10.

⁹¹ Βαμβουνάκη Μ. (et.al) *Οικογένεια σε κρίση*. Ακρίτας, Αθήνα, 2009, σελ. 18.

ζωής όσο και το πλαίσιο εξιδανίκευσης της «χρηστικής» αξίας του ίδιου του παιδιού στον οικογενειακό κύκλο. Με αφορμή την παραπάνω κοινωνική εξέλιξη, η σκέψη περνά μέσα από άρθρο της Αλεξάνδρας Χαλκιά⁹², και γεννά ερωτήματα σχετικά με το πόσο η ελληνική πολιτεία μπορεί στο πλαίσιο της μοντερνοποίησής της να είναι πιο δεκτική σε θέματα διακοπής κύησης ή να αντιλαμβάνεται όχι ως εθνικό έγκλημα την χαμηλή απόδοση των δεικτών γονιμότητας, δεδομένης της πληθυσμιακής μεγέθυνσης της γειτονικής Τουρκίας και Αλβανίας.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, οι απόψεις γύρω από τα φίλτρα μέσα από τα οποία περνά το άτομο σε ότι αφορά θέματα σύστασης οικογένειας είναι αρκετές. Ο θεσμός της οικογένειας χαρακτηρίζεται από νέες μορφές οικογενειακών σχέσεων μέσα από το τοπίο που προδιαγράφεται από τις νεωτεριστικές συνθήκες. Τα νεωτεριστικά πρότυπα οικογενειακής σύνθεσης κάνουν αισθητή την παρουσία τους στις δυτικές κοινωνίες, ενώ παράλληλα διευρύνεται ο ορίζοντας, με έκδηλες προκλήσεις μετασχηματισμού στον πυρήνα και την σύνθεση της οικογένειας, ο οποίος ορίζεται από το σύνθετο πλαίσιο της λειτουργίας του στις σύγχρονες κοινωνίες. Η νεωτερικότητα εκλαμβάνεται ως μια διαδρομή «αέναων μετασχηματισμών», η οποία επιφορτίζεται σημαντικά από ένα κλίμα αβεβαιότητας, σύμφωνα με τον George Baladier⁹³ όμως το σημαντικό είναι, ότι κάθε ανθρώπινη δράση πλέον κοστολογείται όχι μόνο σε επίπεδο χρόνου αλλά και σε επίπεδο συναισθημάτων, αντιλήψεων κ.ο.κ. Όσο πιο διευρυμένη είναι η τάση για κοστολόγηση κάθε ανθρώπινης δράσης, τόσο πιο αναγκαία είναι η κατανόηση της πολιτισμικής πλατφόρμας στην οποία ζει και δρα ο άνθρωπος σήμερα, (και ειδικά στην περίπτωση της απόκτησης παιδιού). Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, θεωρούμε ότι είναι προτιμότερο, αν όχι αναγκαίο, να προσεγγίζεται πολύ-παραγοντικά και μέσα από διαστάσεις που άπτονται της καθημερινής ζωής.

⁹²Halkia, A., "Give birth for Greece! Abortion and Nation in Letters to the Editor of Maintream Greek Press". In *Journal of Modern Greek Studies*, Vol16., 1998, p.129.

⁹³Baladier, G., "Antropologia. Tratar con los problem'scontemporaneous", AMORES Juan Bosco (traduccion) Pyramide: Madrid, 1997, p. 33.

1.5 Ο ρόλος της ποιοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης στην διερεύνηση της γονιμότητας.

Για τις ανάγκες της μελέτης ενός τόσο σύνθετου και πολυδιάστατου φαινομένου είναι αναγκαίο να επιχειρηθεί η σύνθεση των απόψεων και θέσεων διάφορων επιστημονικών χώρων κάτω από μια πιο συνεκτική ματιά. Η Ανθρωπολογική Δημογραφία για παράδειγμα η οποία εστιάζει στην διάδραση μεταξύ πληθυσμιακών αλλαγών και κοινωνικο-πολιτισμικών πρακτικών αποτελεί ένα παράδειγμα σύνθεσης. Σύμφωνα με την Nancy Howell⁹⁴, που είναι υπέρμαχος του εν λόγω επιστημονικού μπολιάσματος, εάν ήταν εφικτό να γνωρίζει κανείς αξιόπιστα το πότε θα αποκτήσει παιδί, θα ήταν πολύ πιο ασφαλές για το δημογραφικό κόσμο να κάνει πιο σαφείς εκτιμήσεις, και κατ' επέκταση για τους φορείς που ασχολούνται με τον κοινωνικό-πολιτικό ορίζοντα μιας κοινωνίας να οργανωθούν αρτιότερα. Γεγονός που επιβεβαιώνει την ανάγκη για συνθετική ματιά σε κάθε φαινόμενο μέσα στο οποίο περιπλέκεται πληθώρα προσδιοριστικών παραγόντων και πτυχών, όπως στην περίπτωση της γονιμότητας.

Για την Laura Bernardi⁹⁵, ο παραπάνω επιστημονικός χώρος επικεντρώνεται σε ποιοτικά κριτήρια που σχετίζονται με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της γονιμότητας, σε μια προσπάθεια να γίνει κατανοητό, μέσα από το συνδυασμό κοινωνιολογικών και ανθρωπολογικών εργαλείων όπως είναι η συμμετοχική παρατήρηση, η επιτόπια έρευνα και οι συνεντεύξεις, τι κρύβεται πίσω από τους αριθμούς, τα ποσοστά γεννητικότητας αλλά και τα πιο βαθιά αίτια και για ποιους λόγους η γονιμότητα καταλήγει ως έχει σε σύγχρονες κοινωνίες όπως νοείται και η ελληνική. Σύμφωνα με την Bernardi, το «εγώ» περιτριγυρίζεται από σειρά ερεθισμάτων κάτω από το φάσμα των κοινωνικών δικτύων μέσα στα οποία δρα ένας άνθρωπος. Το ίδιο το άτομο καταλήγει εκούσια ή ακούσια να ιεραρχεί τις δράσεις του ενώ ταυτόχρονα η επίδραση που ασκείται από τα κοινωνικά δίκτυα έχει αντίκτυπο στις τελικές επιλογές του. Παράμετροι που βιώνει και αντιλαμβάνεται όπως είναι η κουλτούρα της χώρας, η διάσταση και ο ρόλος

⁹⁴Howell, N., "Demographic Anthropology", In *Toronto Annual Review of Anthropology Vol, 15*: 219-246 Department of Sociology, University of Toronto, Volume publication, Toronto, 1986, p.222.

⁹⁵Bernardi, L., *Who is relevant? Exploring fertility relevant social networks*. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, 2009, p. 28.

της ταυτότητας στο πλαίσιο των καθημερινών συναναστροφών, καθώς επίσης και η διαμόρφωση και οι διακυμάνσεις της ψυχοσύνθεσης είναι ορισμένοι από τους παράγοντες που μέσω της διερεύνησής τους παρέχουν μια ακόμη πιο σφαιρική κατανόηση των επιλογών τεκνοποίησης των δρώντων υποκειμένων.

Η ενδελεχής αναζήτηση αναφορών γύρω από τη διαδικασία διαμόρφωσης της ψυχοσύνθεσης του ατόμου θα περιέπλεκε το στόχο της παρούσας διπλωματικής, ωστόσο δεν παύει να αποτελεί μια καλή αφορμή για περαιτέρω έρευνα. Με αφορμή λοιπόν την διάσταση αυτή το ενδιαφέρον εστιάζεται στις συνθήκες κάτω από τις οποίες συγκρούονται η κοινωνική και ατομική ζωή⁹⁶ ενός ατόμου, κάτω από ένα γιγαντωμένο και ιδεαλιστικό φάσμα νέων προτύπων και της λεγόμενης κοσμικής στάσης ζωής.

Όσο οι επίπλαστες ή ιδεαλιστικές ανάγκες του ατόμου καλούνται να ικανοποιηθούν βάσει της επικαιρότητάς τους τόσο είναι πιθανό να αποδυναμώνονται αξιακά οι πιο βασικές και πραγματιστικές ανάγκες του και να υπόκεινται σε πιο αυθόρμητες ιεραρχήσεις. Αντιπροσωπευτικές εκφάνσεις των ιεραρχήσεων στην προκειμένη περίπτωση, μπορούν να σχετίζονται με διλήμματα που έχει ο σύγχρονος άνθρωπος σχετικά με τον χρονικό προγραμματισμό σε ότι αφορά θέματα γάμου και οικογένειας σε συνάρτηση με την ανάγκη του να αποκτήσει υλικά αγαθά, να ταξιδέψει, να συνεχίσει τις σπουδές του κ.ο.κ.

Η ιεράρχηση των αναγκών είναι αναμενόμενη σε ένα απαιτητικό και υλιστικό πλαίσιο διαβίωσης στις σύγχρονες κοινωνίες. Ο Pierre Bourdieu⁹⁷ έδωσε αφορμή για ενασχόληση με μια άλλη όψη της κατανάλωσης, η οποία σχετίζεται με το *visible consumption*, που πλαισιώνει γενικά τις καταναλωτικές ανάγκες του ατόμου. Αναλυτικότερα, το άτομο χαρακτηρίζεται από την επίδειξη υλικών αγαθών προκειμένου να διαμορφώσει μέσω αυτών την κοινωνική του ταυτότητα⁹⁸ και μέσω αυτής να καταξιωθεί στην κοινωνία.

⁹⁶ Berger, B., *The family in the modern age: More than a lifestyle choice*. Transaction Publishers New Brunswick, 2002, p.18.

⁹⁷ Bourdieu, P., *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. London Routledge and Kegan Paul, 1984, p.42

⁹⁸ Ο ορισμός της κοινωνικής ταυτότητας σύμφωνα με τον H. Tajfel είναι «η ατομική γνώση ότι ανήκει σε μια σίγουρη ομάδα μαζί με τη συναισθηματική και αξιακή σημασία της ιδιότητας αυτής του μέλους που αποδίδει στο άτομο υψηλό βαθμό αυτοπροσδιορισμού και σχετίζεται με τις γενικές κοινωνικές νόρμες που επικρατούν στην ομάδα αναφοράς του» Βλ..J.Tajfel H.,

Ένα ερώτημα που θα μπορούσε να ανοίξει μέτωπα συζήτησης είναι γιατί τελικά ο άνθρωπος του 21^{ου} αιώνα όταν ζει σε μεγαλουπόλεις και σε ασφυκτικά διαμερίσματα να θέλει να αποκτήσει απογόνους; Το ερώτημα αυτό όμως δίνει μια αφορμή για να τεθεί ένα άλλο ερώτημα το οποίο έχει να κάνει με το πως η έννοια παιδί αναπαρίσταται μέσα σε ένα τόσο «αστικό» πλαίσιο, όπου η κατανάλωση αγαθών είναι δομικό στοιχείο διαβίωσης αλλά και προσδιορισμού της κοινωνικής ταυτότητας. Σύμφωνα με την υπόθεση του Anthony Giddens⁹⁹, η αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς γύρω από την τεκνοποίηση σχετίζεται άμεσα με τον παράγοντα «μοντερνοποίηση», όπου τόσο οι στάσεις όσο και οι προτεραιότητες των ανθρώπων τροφοδοτούνται και μερικώς παγιώνονται στη βάση των νέων ή συγχρονικών προτύπων ζωής. Τόσο οι προτεραιότητες που θέτει κάθε άνθρωπος αναπαραγωγικής ηλικίας όσο και το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει, εμπλέκονται σημαντικά με αναπαραστάσεις και εικόνες απόκτησης αγαθών και εξατομίκευσης που έχουν την δύναμη να δημιουργούν ηχηρό αντίκτυπο στην διαμόρφωση πρόθεσης σύναψης οικογένειας ή τεκνοποίησης.

Ορισμένα από τα ερωτήματα που θα μπορούσαν να τεθούν είναι τα παρακάτω: Όταν το παιδί αποτελεί ένα αγαθό που προϋποθέτει χρονικό, ψυχικό, χρηματικό κόστος για την απόκτηση και «συντήρησή» του, σε ποιο βαθμό επιτρέπει στον εν δυνάμει γονέα του να ικανοποιήσει τις ανάγκες του, για να βιώνει μια ζωή ανάλογη με τις απαιτήσεις και τα σημεία των καιρών; Τελικά ποια μορφή «lifestyle» εκπροσωπεί το παιδί στον παραπάνω κόσμο και πως γίνεται αντιληπτή από τα κοινά; Είναι επομένως μεγάλη η πρόκληση να σκιαγραφηθούν οι τάσεις εκείνες που σχετίζονται με την αντανάκλαση των παραπάνω νέων πλαισίων αντίληψης γύρω από την τεκνοποίηση.

Συνεπώς, λαμβάνοντας ως δεδομένο το γεγονός ότι η τάση και οι στάσεις απέναντι στην απόκτηση ενός παιδιού είναι συνδυαστικό αποτέλεσμα συνιστωσών και ότι η τελική επιλογή τεκνοποίησης διέρχεται μέσα από μια μακρά διαδικασία υπολογισμών, κρίσεων, ψυχικής προετοιμασίας και οικονομικής προεργασίας; είναι αρκετά δελεαστική για την συγκεκριμένη

Forgas, J.P., "Social Categorizations: Cognitions, Values and Groups". In J.P. Forgas (eds) *Social Cognition*. Academic Press:London, 1981, p.p.124-125.

⁹⁹Giddens, A., "Modernity and Self Identity". Stanford University Press: Stanford. In *Why Have Children in the 21st Century? Biological Predisposition, Social Coercion, Rational Choice* European Journal of Population 17,. Kluwer Academic Publishers, 1991, p.p. 22.

έρευνα, η διερεύνηση των στάσεων των σύγχρονων Ελληνίδων. Εάν όλα τα παραπάνω αποτελούν στοιχεία που χαρακτηρίζουν κοινωνίες όπως η ελληνική, σαφώς τότε και δημιουργούν την ανάγκη να δοθούν απαντήσεις στα ερωτήματα που σχετίζονται με το πώς η έννοια «παιδί» πρεσβεύεται στη συλλογική πραγματικότητα στη χώρα, ποιές δηλαδή είναι τελικά οι αναπαραστάσεις που διαμορφώνονται και γίνονται αντιληπτές από τους πολίτες και πιο συγκεκριμένα από τις Ελληνίδες.

Με αφορμή λοιπόν όλα τα παραπάνω επιστημονικά ερεθίσματα, σαφώς επιβεβαιώνεται η ανάγκη για κατανόηση των αναπαραστάσεων γύρω από την τεκνοποίηση και το σύγχρονο πλαίσιο αντιλήψεων και ζωής στην Ελλάδα. Παράλληλα όμως τίθεται ηχηρά το ερώτημα σχετικά με το πώς, αφενός επηρεάζεται το ατομικό γίνεσθαι μέσα από τις επιρροές της ίδιας της κοινωνίας, αλλά και αφετέρου σχετικά με το μέχρι που μπορεί να φτάσουν οι κοινωνικές επιδράσεις στην ίδια την ατομική σφαίρα και στοχασμό. Το μέχρι πού μπορούν να φτάσουν οι αλλαγές και πόσο κοντά ή μακριά είναι τα σενάρια συνειδητής ατεκνίας ή τεκνοποίησης, επικέντρωσης στην μονοτεκνία και «μαλθακοποίησης» και απόλυτης εξατομίκευσης των μελλοντικών γενεών, έτσι όπως προβλέπουν οι Giddens και Beck¹⁰⁰ στο έργο τους, σίγουρα αποτελεί εφιαλήριο περαιτέρω συζήτησης.

⁶⁴ Beck, U., *World at Risk*. Cambridge: Polity Press, 2008, p. 23.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ

Εισαγωγή

Θεωρούμε ότι η καθαρά οικονομική προσέγγιση δεν είναι δυνατόν να καλύψει ένα τόσο ευρύ και σύνθετο θέμα, όπως το θέμα της γονιμότητας και ότι τόσο ψυχολογικοί όσο και ψυχο-κοινωνικοί παράγοντες συμβάλλουν στην ερμηνεία των διαφορών της γονιμότητας μεταξύ των ατόμων, όπως με τον ίδιο τρόπο, κοινωνικές και οικονομικές μεταβλητές, βοηθούν στην ερμηνεία των διαφορών στη γονιμότητα που παρατηρούνται σε κοινωνικές ομάδες.

Με άλλα λόγια, θεωρούμε ότι οι επιλογές των ζευγαριών για το μέγεθος της οικογένειας τους, καθορίζονται από τα πρότυπα γονιμότητας που επικρατούν στην κοινωνία και από βιολογικούς περιορισμούς, ενώ παράλληλα συνδέονται με τους οικονομικούς και κοινωνικούς περιορισμούς και τα κοινωνικό-ψυχολογικά χαρακτηριστικά των συζύγων¹⁰¹.

2.1 Γονιμότητα και εισόδημα

Υπάρχουν θεωρίες που υποστηρίζουν ότι είναι δυνατόν τα παιδιά να θεωρούνται ως επένδυση. Υποστηρίζεται ότι οι γονείς αποκτούν παιδιά με σκοπό να αποκομίσουν οφέλη και ότι τα παιδιά είναι «πηγή εισοδήματος», όταν χρειάζεται επιπλέον εισόδημα στην οικογένεια, ή όταν οι γονείς είναι πολύ ηλικιωμένοι για να εργασθούν. Αυτή η θεωρία έχει συχνότερη εφαρμογή στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου τα παιδιά θεωρούνται «το κεφάλαιο των φτωχών», γιατί αναμένεται να συμβάλλουν στα έξοδα της οικογένειας, καθώς επίσης να φροντίζουν τους γονείς τους, όταν αυτοί θα έχουν γεράσει. Στα αναπτυγμένα κράτη τα παιδιά προσφέρουν περισσότερο «συναισθηματική», παρά οικονομική ικανοποίηση¹⁰².

Σύμφωνα με την «Νέα οικονομική Θεωρία για το Νοικοκυριό», μια αύξηση στο οικογενειακό εισόδημα αυξάνει και τη ζήτηση για παιδιά, ενώ μια

¹⁰¹Morsa, J., "Socio-Economic Factors Affecting Fertility and Motivation for Parenthood". *Strasbourg, Council of Europe*, 1978.

¹⁰²Schultz, I.W., "A Preliminary Survey of Economic Analysis of Fertility". *American Economic Review* 63, 1973, p.p 71-78.

αύξηση στην τιμή των αγαθών και υπηρεσιών μειώνει τη ζήτηση¹⁰³. Ωστόσο, σε πολλές κοινωνίες παρατηρήθηκε αρνητική σχέση μεταξύ εισοδήματος και γονιμότητας. Η ερμηνεία που δίνεται είναι ότι στη σχέση εισοδήματος–γονιμότητας επιδρούν και άλλοι παράγοντες. Υποστηρίζεται, λοιπόν, ότι ομάδες με υψηλότερο εισόδημα έχουν συχνά υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και συνεπώς είναι καλύτερα πληροφορημένες για τις μεθόδους αντισύλληψης¹⁰⁴. Αν ωστόσο, η πληροφόρηση για τις μεθόδους ελέγχου των γεννήσεων ήταν εξίσου διαδεδομένη σε όλες τις οικονομικές τάξεις, τότε θα προέκυπτε θετική σχέση μεταξύ εισοδήματος και γονιμότητας¹⁰⁵.

Αν θεωρήσουμε ότι το εισόδημα αποτελεί το μοναδικό προσδιοριστικό παράγοντα της γονιμότητας, τότε τα ζευγάρια με υψηλότερο εισόδημα είναι πιθανόν να επιθυμούν παιδιά καλύτερης «ποιότητας» (π.χ με καλύτερη μόρφωση) και συνεπώς να δαπανούν περισσότερα χρήματα για αυτά. Κατά συνέπεια ένα ζευγάρι μπορεί να αποκτήσει λιγότερα παιδιά, αλλά να δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στην ανατροφή τους¹⁰⁶.

Ο Easterlin(1969)¹⁰⁷, δίνοντας στο θέμα μια περαιτέρω διάσταση, τονίζει ότι ο αριθμός των παιδιών που αποκτούν τα ζευγάρια καθορίζεται, εκτός από το εισόδημα των γονιών και το κόστος το παιδιών, και από τις τιμές άλλων αγαθών και τις προτιμήσεις των γονιών. Οι προτιμήσεις αυτές επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες όπως το θρήσκευμα, ο τόπος κατοικίας (αγροτικές ή αστικές περιοχές), η φυλή, η εθνικότητα κ.λ.π.

Συμπερασματικά, με δεδομένο το επίπεδο εισοδήματος, τα ζευγάρια που ανατράφηκαν από εύπορες οικογένειες, συχνά, επιλέγουν να αποκτήσουν αγαθά πολυτελείας παρά παιδιά, ενώ για τα ζευγάρια που έχουν

¹⁰³Becker, GS., "An Economic Analysis of Fertility". In Demographic and Economic Change in Developed Countries, edited by the National Bureau Committee for economic Research. Princeton: N.J Princeton University Press, 1960, p.p. 209-49.

¹⁰⁴Ben-Porath, Y., "Economic Analysis of Fertility in Israel". In Economics of Family, Marriage, Children and Human Capital, edited by T.W. Schultz. Chicago: University of Chicago Press, 1974, p.p. 182-224.

¹⁰⁵Ο.π, Becker, 1960.

¹⁰⁶Becker, GS, & Lewis H. «On the Interaction between Quality and Quantity of Children», Journal of Political Economy 81, 1973, p.p 279-88.

¹⁰⁷"Research on Economic Factor in American Fertility". In Fertility and Family Planning: A Word View ,edited by Behrman, S.J., L. Jr. Corsa , and R. Freedman. Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 127-156.

ανατραφεί από φτωχότερες οικογένειες ισχύει το αντίστροφο, γιατί έχουν διαμορφώσει άλλες προτιμήσεις¹⁰⁸.

2.2 Γονιμότητα και επίπεδο εκπαίδευσης

Η σχέση μεταξύ γονιμότητας και εκπαίδευσης ποικίλει, ανάλογα με το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης καθώς και το πολιτιστικό επίπεδο μιας χώρας. Η αρνητική συσχέτιση των δύο μεταβλητών αποδίδεται αρχικά στα έξω-οικογενειακά ενδιαφέροντα των γυναικών με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο καθώς και στο ότι τα μορφωμένα ζευγάρια έχουν καλύτερη πληροφόρηση σχετικά με την αντισύλληψη έτσι ώστε να εφαρμόζουν πιο αποτελεσματικά τις μεθόδους του οικογενειακού προγραμματισμού¹⁰⁹.

Κατά την διερεύνηση της σχέσης «εκπαίδευση και γονιμότητα», δεν θα πρέπει να αγνοούνται οι παράγοντες που επιδρούν στην κοινωνικοποίηση του ατόμου κατά την εποχή της εφηβείας. Στο χρονικό διάστημα της εφηβείας εμφανίζονται και οι φιλοδοξίες που αφορούν την εκπαίδευση. Οι φιλοδοξίες αυτές, ιδιαίτερα όταν αρχίζουν να πραγματοποιούνται, έχουν αναμφίβολα επίδραση στις χρονικές και ποσοτικές προτιμήσεις των νέων, όσον αφορά την μελλοντική τους οικογένεια. Η εκπαίδευση επιδρά επιπρόσθετα στη διαμόρφωση αξιών και αντιλήψεων που υποβοηθούν στην υιοθέτηση μη παραδοσιακών ρόλων.

Μεγάλο μέρος της επίδρασης της εκπαίδευσης στη γονιμότητα απορρέει από τις ευκαιρίες και συνθήκες απασχόλησης των μορφωμένων γυναικών όπως υψηλότερος μισθός, πιο ελκυστικές εργασίες και ασυμβίβαστο μεταξύ τεκνοποίησης και επαγγελματικής απασχόλησης.

2.3 Γονιμότητα και γυναικεία απασχόληση

Η μαζική είσοδος των γυναικών στη μισθωτή εργασία σήμανε ουσιαστικά την αφετηρία στους αγώνες για τη χειραφέτηση της γυναίκας και οδήγησε σε διαρθρωτικές αλλαγές στο χώρο της οικονομίας αλλά και της

¹⁰⁸ Συμεωνίδου Χ.(1992), σελ. 75.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σελ. 80.

οικογένειας. Με άλλα λόγια, η γυναικεία απασχόληση επηρέασε σημαντικά το σύγχρονο καθημερινό τρόπο ζωής και των ελληνίδων γυναικών, μεταβάλλοντας τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας τόσο στο χώρο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής ζωής. Αν και ο όρος απασχόληση ή εργασία αναφέρεται πρωτίστως στη μισθωτή εργασία, διότι αυτή θεωρείται ως η μόνη παραγωγική εργασία επειδή αμείβεται, το θέμα της γυναικείας εργασίας επεκτείνεται αναγκαστικά και στον τομέα της οικογένειας, καθώς εξαρτάται άμεσα από τις οικογενειακές δεσμεύσεις των γυναικών και συνεπάγεται μεταβολές στους οικογενειακούς ρόλους των δύο φύλων και στη γονιμότητα.

Η γονιμότητα που εμφανίζει μια γυναίκα, μπορεί να επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες που αφορούν την επαγγελματική απασχόληση, όπως π.χ από το μισθό και τις συνθήκες εργασίας. Ωστόσο, η σταδιακή μεταβολή στις αντιλήψεις σχετικά με τους ρόλους των δύο φύλων όπως η αυξανόμενη συμμετοχή των ανδρών στη φύλαξη των παιδιών αλλά και οι αυξανόμενες σχετικές κοινωνικές παροχές (π.χ παιδικοί σταθμοί) στις ανεπτυγμένες χώρες, πιθανόν να οδηγήσουν στη σταδιακή εξάλειψη της αρνητικής συσχέτισης μεταξύ γονιμότητας και απασχόλησης των γυναικών¹¹⁰.

Από όσα αναφέρθηκαν μέχρι τώρα, σε συνδυασμό με το αποτέλεσμα εμπειρικών ερευνών για την γονιμότητα¹¹¹, φαίνεται ότι το εισόδημα, η επαγγελματική απασχόληση της γυναίκας και ο τόπος κατοικίας, (αστικές - αγροτικές περιοχές), ασκούν ιδιαίτερα σημαντική επίδραση στην γονιμότητα γιατί επιδρούν όχι μόνο στους κοινωνικούς κανόνες, αξίες και στάσεις – αντιλήψεις για το θέμα, (έμμεση επίδραση), αλλά και στις αποφάσεις των ζευγαριών σχετικά με τον αριθμό των παιδιών που θα αποκτήσουν (άμεση επίδραση), μέσα στα πλαίσια των αξιών της κοινωνίας στην οποία ζουν. Άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας, όπως π.χ η εκπαίδευση, η θρησκεία, οι στάσεις για τους ρόλους των δύο φύλων κ.λ.π, φαίνεται να ασκούν έμμεση μόνο επίδραση στην γονιμότητα, επηρεάζοντας την αλλαγή

¹¹⁰Ni Bhrolchain, M., "Fertility and Female Employment .What Relationship?", *A review of Micro-level Issues and Evidence. Centre for Population Studies. School of Hygiene and Tropical Medicine, University of London, 1980.*

¹¹¹Andorka, R. "Determinants of Fertility in Advanced Societies.", Methuen and Co, Ltd., London 1978.

των κανόνων, αξιών και στάσεων του ατόμου σχετικά με τον αριθμό των παιδιών¹¹².

Για το θέμα αυτό, όπως έχουμε ήδη αναφέρει στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών διεξήγαγε την περίοδο 1983-85 έρευνα, με τίτλο «Κοινωνικό-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα», σε τυχαίο διαστρωματωμένο δείγμα 6.534 παντρεμένων γυναικών, 15-44 ετών, οι οποίες βρίσκονταν σε πρώτο γάμο και ζούσαν μαζί με τους συζύγους τους.¹¹³ Στο πλαίσιο της έρευνας πάντα, ο όρος «γονιμότητα» αναφέρεται στο συνολικό αριθμό των ζώντων γεννήσεων που είχε μια γυναίκα μέχρι το διάστημα της έρευνας, ενώ ο όρος «απασχόληση» αναφέρεται στην εργασία της γυναίκας κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου της-ο όρος εργασία περιλαμβάνει μισθωτή ή άμισθη απασχόληση (οικογενειακή επιχείρηση) και απασχόληση μέσα και έξω από το σπίτι.¹¹⁴

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας, αλλά και από τα αποτελέσματα πολλών άλλων ερευνών, υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ απασχόλησης και γυναικείας γονιμότητας. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ γυναικείας απασχόλησης και γονιμότητας, αλλά μόνο προς τη μια κατεύθυνση και όχι αντίστροφα. Δηλαδή η απασχόληση επιδρά αρνητικά στη γονιμότητα των γυναικών, ενώ η γονιμότητα δεν επηρεάζει την απασχόληση της γυναίκας.¹¹⁵ Με άλλα λόγια, οι εργαζόμενες γυναίκες στο σύνολό τους, αποκτούν λιγότερα παιδιά, αλλά ο αριθμός των παιδιών δεν επηρεάζει σημαντικά την συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό. Οι λόγοι για την παραπάνω μονόδρομη αιτιακή σχέση μπορούν να αναζητηθούν στο κόστος επανένταξης της γυναίκας στην αγορά εργασίας, στην φύλαξη των παιδιών από τους συγγενείς και στις παραδοσιακές αντιλήψεις πολλών γυναικών, οι οποίες ενώ εργάζονται δεν αποκτούν περισσότερα παιδιά, διότι δεν μπορούν να τα φροντίσουν σύμφωνα με τα παραδοσιακά πρότυπα.¹¹⁶ Ενδιαφέρον επομένως παρουσιάζει το

¹¹²Ο. π, Συμεωνίδου Χ.(1992), σελ.83.

¹¹³Συμεωνίδου, Χ., «Γεγονότα κύκλου ζωής και γυναικεία απασχόληση.», *Σύγχρονα Θέματα*, 40, 1989β, σ.σ 61-70.

¹¹⁴ Στο ίδιο, Συμεωνίδου, Χ. (1989β).

¹¹⁵Συμεωνίδου, Χ., Η ασυμβατότητα οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής των γυναικών. *Δίνη*, 7, 1994, σ.σ. 113-130.

¹¹⁶Συμεωνίδου, Χ. & Μαγδαληνός, Μ., «Η αλληλεξάρτηση μεταξύ γυναικείας απασχόλησης

γεγονός ότι, η αρνητική επίδραση της απασχόλησης στη γονιμότητα μπορεί να μειωθεί όσο αυξάνονται οι προοδευτικές αντιλήψεις για τους ρόλους των δύο φύλων στις συνειδήσεις των εργαζομένων γυναικών.¹¹⁷

Προκειμένου λοιπόν να διερευνήσουμε τις αντιλήψεις, πεπτοιθήσεις των γυναικών γύρω από θέματα γονιμότητας, τους προσδιοριστικούς παράγοντες που οι ίδιες επικαλούνται αλλά και αυτούς που αναδύονται μέσα από τον λόγο τους καθώς επίσης και τις τυχόν επιδράσεις που έχουν αυτές δεχτεί, είτε το αναγνωρίζουν είτε όχι σχετικά με τις αποφάσεις περί γονιμότητας, αποφασίσαμε να διεξάγουμε έρευνα επιχειρώντας μια συνδυαστική προσέγγιση τόσο κοινωνιολογικής όσο και με βάση τη μικροοικονομική θεωρία για την γονιμότητα.

και γονιμότητας.» Στο *Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα* Αθήνα , Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1993, σελ.464-489.

¹¹⁷ Ο. π. Συμεωνίδου, Χ. (1994).

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΡΕΥΝΑ

Εισαγωγή

Υπάρχουν δύο βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, η ποσοτική και η ποιοτική. Η επιλογή γίνεται ανάλογα με τους στόχους της έρευνας. «Οι ποσοτικές μέθοδοι συνήθως εφαρμόζονται όταν κύριος στόχος της έρευνας είναι ο έλεγχος συγκεκριμένων θεωρητικών υποθέσεων για το κοινωνικό φαινόμενο που εξετάζεται.»¹¹⁸ Σε αντίθεση με τις έρευνες που επικεντρώνονται στον έλεγχο της θεωρίας (ποσοτικές μέθοδοι), στόχος της ποιοτικής μεθόδου έρευνας είναι η ανάδειξη σχέσεων ανάμεσα στα δρώντα υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες, η περιγραφή ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών καθώς επίσης η διακρίβωση κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων. Επί της ουσίας πρόκειται για έρευνα που έχει ως στόχο να περιγράψει, αναλύσει, ερμηνεύσει και κατανοήσει κοινωνικά φαινόμενα, καταστάσεις και κοινωνικές ομάδες δίνοντας απαντήσεις στο «πώς» και «γιατί» αυτά συμβαίνουν¹¹⁹.

Σε κάθε περίπτωση προσπαθήσαμε σε όλη τη πορεία της έρευνάς μας ν' ακολουθήσουμε τις οδηγίες του N.K. Denzin, έτσι όπως τις παραθέτει η Λυδάκη¹²⁰. Δηλαδή, διαμορφώσαμε το θέμα μας, ορίσαμε το πρόβλημα, μελετήσαμε τη σχετική βιβλιογραφία και θέσαμε τους ερευνητικούς μας στόχους. Στη συνέχεια επιλέξαμε το πεδίο της έρευνας, προχωρήσαμε σε κάποιες πρώτες επαφές με ανθρώπους που θα μας βοηθούσαν στην είσοδό μας στο πεδίο της έρευνας και αποφασίσαμε ως προς τη χρήση περισσότερων από μιας μεθόδων προκειμένου να οδηγηθούμε σε καλύτερη τεκμηρίωση των στοιχείων που παρουσιάζει το πεδίο της έρευνάς.

3.1 Στόχος της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

¹¹⁸Ο. π Κυριαζή, Ν. (2005) σελ. 46.

¹¹⁹Ιωσηφίδης, Θ., «Η μέθοδος των ομάδων εστίασης (focus groups) στην ποιοτική κοινωνική έρευνα», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Θ', Τεύχος 42, 2005,σ.σ 149-166.

¹²⁰Λυδάκη Α. , *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, 4η έκδ., Καστανιώτης, Αθήνα, 2001, σελ. 150-151.

Θέλοντας λοιπόν, στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, να αναδείξουμε το πώς οι ίδιες οι γυναίκες αντιλαμβάνονται, ερμηνεύουν και εξηγούν θέματα που σχετίζονται με τη γονιμότητα, καθώς επίσης και τις στάσεις και αντιλήψεις τους αλλά και το αναπαραστατικό τους υπόβαθρο σχετικά με τα γεγονότα του κύκλου ζωής και τις έννοιες που αυτά περιλαμβάνουν όπως, «παιδί», «οικογένεια», «γάμος». Θέλαμε λοιπόν να διερευνήσουμε τι οι ίδιες οι γυναίκες του δείγματός μας επικαλούνται ως προσδιοριστικούς παράγοντες, σε σχέση με τις ατομικές τους επιλογές, στο θέμα της γονιμότητάς τους. Από πού θεωρούν, οι γυναίκες του δείγματός μας, ότι προέρχονται οι προσλαμβάνουσες που είχαν σχετικά με την τεκνοποίηση και κατά πόσο οι ίδιες αναγνωρίζουν την επιρροή που είχαν, αν είχαν, στις ατομικές επιλογές τους.

Συμπληρωματικά, στόχοι της έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων των γυναικών γύρω από θέματα γονιμότητας, των προσδιοριστικών παραγόντων που οι ίδιες επικαλούνται, αλλά και αυτών που αναδύονται μέσα από τον λόγο τους, καθώς επίσης και οι τυχόν επιδράσεις που έχουν δεχτεί, από το «στενό» ή ευρύτερο περιβάλλον και την κοινωνία, είτε το αναγνωρίζουν είτε όχι, σχετικά με τις αποφάσεις περί γονιμότητας. Ένας ακόμα στόχος, ο οποίος προέκυψε κατά τη διάρκεια της έρευνας, ήταν η διερεύνηση των σχέσεων των γυναικών με το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον (άτυπο δίκτυο), σε ότι έχει να κάνει με τη συμβολή του στην ανατροφή των τέκνων τους, όπου αυτά υπήρχαν.

Ωστόσο, για τις ανάγκες της μελέτης ενός τόσο σύνθετου και πολυδιάστατου φαινομένου, όπως είναι η γονιμότητα και οι αποφάσεις περί αυτής, κρίναμε ως αναγκαίο και επιχειρήσαμε μια συνδυαστική θεωρητική προσέγγιση, κοινωνικοοικονομική θα λέγαμε. Επικεντρωθήκαμε λοιπόν στον εντοπισμό και την ανάλυση μεταβλητών που σχετίζονται με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της γονιμότητας, σε μια προσπάθεια να γίνουν εν μέρει και έως ένα βαθμό, κατανοητές οι πεποιθήσεις και οι πρακτικές που εφαρμόζουν τα υποκείμενα της έρευνάς μας, σχετικά με την γονιμότητά τους, μέσα από το συνδυασμό κοινωνιολογικών και οικονομικών θεωρήσεων. Προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε τα πιο βαθιά αίτια και τους λόγους που η γονιμότητα καταλήγει ως έχει σε σύγχρονες κοινωνίες όπως νοείται και η ελληνική, τουλάχιστον για τα υποκείμενα της έρευνάς μας. Στα πλαίσια αυτά

θελήσαμε να διερευνήσουμε την ύπαρξη ή μη, καθώς και το είδος των κοινωνικών σχέσεων που τα υποκείμενα της έρευνάς μας συνάπτουν, των θέσεων και ρόλων που καλούνται ή αποδέχονται να επιτελέσουν καθώς και το αν και με ποιο τρόπο τα παραπάνω επιδρούν σε ότι έχει να κάνει με τη γονιμότητά τους. Τα γονικά πρότυπα και επιρροές καθώς και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις γύρω από θέματα ταυτότητας, ρόλου και θέσης της γυναίκας (μητέρας ή μη) είναι επίσης ορισμένοι από τους παράγοντες που μέσω της διερεύνησής τους, μας παρείχαν μια καλύτερη κατανόηση των επιλογών τεκνοποίησης των δρώντων υποκειμένων.

Η επιλογή του δείγματός μας δεν έγινε τυχαία, καθώς θεωρούμε ότι θέματα που αφορούν την μητρότητα καθώς και οι αποφάσεις για την απόκτηση τέκνου σχετίζονται και αφορούν πιο άμεσα μια γυναίκα παρά έναν άντρα. Ουσιαστικά θελήσαμε να δούμε μέσα από τα μάτια της ίδιας της γυναίκας, τι πιστεύει για θέματα που αφορούν την γονιμότητα, τι είναι αυτό που την οδηγεί να πάρει μια απόφαση για την απόκτηση ενός παιδιού ή όχι, τι πιστεύει σχετικά με το ιδανικό μέγεθος της οικογένειας και αν οι αποφάσεις που τελικά λαμβάνει επηρεάζονται και σε ποιό βαθμό, από υπάρχουσες σχετικές κοινωνικές αναπαράστασης, αξίες και βιώματα.

Προκειμένου να διερευνηθούν τα θέματα που μόλις αναφέραμε, σχεδιάσαμε και πραγματοποιήσαμε ποιοτική έρευνα, την μεθοδολογία της οποίας παραθέτουμε αμέσως μετά.

3.2 Η μέθοδος και οι τεχνικές

Έχοντας κατά νου ότι μια ποιοτική έρευνα στοχεύει στην ανάδειξη σχέσεων μεταξύ κοινωνικά δρώντων υποκειμένων και ομάδων, καθώς και την περιγραφή ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, θεωρήσαμε ότι είναι η πλέον κατάλληλη μεθοδολογικά ερευνητική προσέγγιση, για το θέμα που θέλαμε να διερευνήσουμε.

Ως γνωστό, πολλά ερευνητικά ερωτήματα αναφέρονται σε κοινωνικά φαινόμενα για τα οποία ο βασικός στόχος είναι η διερεύνηση και η ανάλυση του τρόπου που αυτά δομούνται και λειτουργούν, αλλά και των κοινωνικών σχέσεων που τα χαρακτηρίζουν και όχι τόσο η αποτύπωσή τους σε ποσοτικά

δεδομένα¹²¹. Όπως προαναφέραμε, αυτό που πρώτιστα μας ενδιαφέρει, είναι η εξήγηση, η ερμηνεία, η κατανόηση και η πιθανή ανάδειξη προσδιοριστικών παραγόντων σχετικά με την γονιμότητα, σύμφωνα με την δική τους αντίληψη και έτσι όπως αυτά αναδύονται μέσα από το λόγο των ίδιων των δρώντων υποκειμένων, που στη προκειμένη περίπτωση είναι γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας.

Βασικός στόχος της ποιοτικής έρευνας είναι το εμπάππισμα στην πραγματικότητα των «άλλων», με στόχο την κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας που ορίζει τη ζωή τους, των κινήτρων που δρομολογούν τη δράση τους, την ανακάλυψη των μεταξύ τους σχέσεων και της σχέσης τους με τον κόσμο.

Σε γενικές γραμμές, η ποιοτική προσέγγιση στην έρευνα στοχεύει στη διερεύνηση και κατανόηση σε βάθος των κοινωνικών φαινομένων και παρέχει τη δυνατότητα στον ερευνητή να αντλήσει πλούσιες πληροφορίες για το υπό εξέταση κάθε φορά θέμα. Βασικό πλεονέκτημα των ποιοτικών μεθόδων είναι η ευελιξία που χαρακτηρίζει την ερευνητική διαδικασία καθώς ο ερευνητικός σχεδιασμός βασίζεται σε ευέλικτες στρατηγικές που επιτρέπουν την ανατροφοδότηση των σταδίων της έρευνας όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο. Σύμφωνα με την Λυδάκη¹²² η έννοια της κατανόησης, είναι πολύ σημαντική στην ποιοτική έρευνα καθώς μας βοηθά να δούμε τον κόσμο με τα μάτια του «άλλου», να αντιληφθούμε τη θέση του και τις καταστάσεις τις οποίες βιώνει.

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία-τεχνικές, στα πλαίσια μιας ποιοτικής έρευνας είναι η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη έρευνας (βαθους ή ημι-δομημένη), η βιογραφική ανάλυση, η ιστορική συγκριτική μέθοδος, η ανάλυση περιεχομένου και άλλες. Η χρήση των τεχνικών αυτών μπορεί να γίνεται μεμονωμένα ή συνδυαστικά και αυτό εξαρτάται από το είδος και την φύση του ερευνητικού προβλήματος, καθώς και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού που ερευνούμε.¹²³

Τα στάδια της έρευνας είναι κατά σειρά είναι τα εξής:

¹²¹ Στο ίδιο, σελ.147.

¹²² Ο. π, Λυδάκη Α., σ. 130-147.

¹²³ McKendrick, J.H., *Multi – Method Research in Population Geography: aprimerto Debate.*, The University of Manchester, Manchester, 1995 καθώς επίσης και σε Κυριαζή Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, 1α' εκδ., Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.

- Ερευνητικό πρόβλημα ή ερευνητική περιοχή ενδιαφέροντος (thematizing).
- Σχεδιασμός (designing).
- Πραγματοποίηση συνεντεύξεων (interviewing).
- Απομαγνητοφώνηση ή προετοιμασία του υλικού για ανάλυση (transcribing).
- Ανάλυση (analyzing).
- Έλεγχος (verifying).
- Δημοσιοποίηση (reporting).¹²⁴

Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου (και της αντίστοιχης τεχνικής) έγινε γιατί θεωρούμε πως μια ποιοτική έρευνα παρέχει στον ερευνητή τη δυνατότητα να προσεγγίσει – «γνωρίσει» τον «άλλον» και τη πραγματικότητα του και μέσω αυτής της γνώσης να προβεί, όχι μόνο στη περιγραφή του κοινωνικού φαινομένου που ερευνά αλλά μέσα και από τη διαδικασία της ανάλυσης, να οδηγηθεί στην ερμηνεία και κατανόησή του. Θελήσαμε δηλαδή να διερευνήσουμε τις εμπειρίες ή/και τις πεποιθήσεις των γυναικών, σε θέματα σχετικά με τα γεγονότα του κύκλου ζωής, όπως είναι αυτό της τεκνοποίησης, και τα υποκειμενικά νοήματα που τις συγκροτούν, εστιάζοντας πάντα στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο όλα αυτά εδραιώνονται.

Για όλους τους λόγους που αναφέραμε αποφασίσαμε να πραγματοποιήσουμε ποιοτική έρευνα με τη χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων, μιας και με αυτόν τον τρόπο, μας επιτρέπεται μια σε «βάθος προσέγγιση» και κατανόηση φαινομένων πολυδιάστατων αλλά και πολύπαραγοντικών ως προς τη γένεσή τους, όπως το θέμα που εδώ εξετάζουμε, δηλαδή την γονιμότητα και δη τη χαμηλή γονιμότητα που συνήθως εμφανίζουν οι ελληνίδες γυναίκες. Πιο συγκεκριμένα, έχοντας ορίσει ως πληθυσμό αναφοράς τις γυναίκες που βρίσκονται σε αναπαραγωγική ηλικία (15-49 ετών), άσχετα με το αν έχουν τεκνοποιήσει ή όχι, επιλέξαμε ανάλογο δείγμα και προσπαθήσαμε μέσω των συνεντεύξεων να αναδείξουμε

¹²⁴Για περισσότερα βλπ.: Kvale, S. *Interviews, An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage Publications, Thousand Oaks, 1996, p. 88.

τις στάσεις και τις αναπαραστάσεις τους σχετικά με θέματα που αφορούν την απόκτηση τέκνου.

3.2.1 Το δείγμα

Στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας και προκειμένου να πραγματοποιήσουμε τη ποιοτική έρευνα που θέλαμε, μετά την επιλογή της μεθόδου και του καταλληλότερου «εργαλείου» για την υλοποίησή της, προχωρήσαμε στον καθορισμό του υπό μελέτη πληθυσμού της έρευνας, οι γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας στην περίπτωσή μας, και κατόπιν η επιλογή του δείγματος που αυτή θα περιλαμβάνει. Η μέθοδος που ακολουθήσαμε για την επιλογή του δείγματος ήταν η σκόπιμη δειγματοληψία¹²⁵ προκειμένου να εξασφαλιστεί ετερογένεια ανάμεσα στα υποκείμενα της έρευνάς μας.

Οι οκτώ(8)γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα επιλέχθηκαν στοχευμένα σε ότι αφορά την επαγγελματική τους ιδιότητα και την οικογενειακή τους κατάσταση (άγαμες, έγγαμες, διαζευγμένες, χήρες) και σύμφωνα με το αν έχουν αποκτήσει παιδιά ή όχι. Ως βασικό κοινό χαρακτηριστικό των γυναικών είναι ότι διαμένουν στην Αθήνα, ακριβώς για να μπορέσουμε να καταγράψουμε τις απόψεις του αστικού κοινού που ζει και βιώνει τάσεις και επιρροές στις μεγαλουπόλεις. Επίσης η αρχική μας πρόθεση ήταν να μην συμπεριληφθούν μετανάστριες στην έρευνα πεδίου, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν ακολουθούν κατά ανάγκη τα ίδια πρότυπα σε ότι αφορά θέματα γονιμότητας, καθώς δεν έχουν τις ίδιες αναπαραστάσεις με εκείνες που επικρατούν στη χώρα υποδοχής τους (στην προκειμένη περίπτωση στην Ελλάδα), και δεν ακολουθούν τις ίδιες πρακτικές με τις γηγενείς σε θέματα που σχετίζονται με την γονιμότητα και όχι μόνο.¹²⁶ Επομένως θεωρήσαμε ότι

¹²⁵Επιλέγονται μόνο οι περιπτώσεις που θεωρούνται τυπικές και συνεπώς ικανοποιούν τις συγκεκριμένες ανάγκες της έρευνας. Ψαρρού, Μ.Κ, & Ζαφειρόπουλος, Κ., «Τεχνικές δειγματοληψίας.», *Επιστημονική έρευνα: θεωρία και εφαρμογές στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Τυπωθήτω, 2001, σελ. 176-208. Καθώς επίσης και σε: Ο.π Ν. Κυριαζή., (2005), σελ.118.

¹²⁶Οι μετανάστριες διαφέρουν από τις γηγενείς όσον αφορά την γονιμότητα. Η διαφορά αυτή εξαρτάται από την επιλεκτικότητα των μεταναστριών αναφορικά με τον πληθυσμό της χώρας προέλευσης, από το αποτέλεσμα των χαρακτηριστικών που έχουν ενσωματωμένα από την χώρα προέλευσης, από τον τρόπο που συμπεριφέρονται και παίρνουν αποφάσεις, και από τον βαθμό στον οποίο γίνεται αφομοίωση με τους γηγενείς και την ταχύτητα με την οποία

κυρίως λόγω του χρονικού περιορισμού αλλά και της περιορισμένης έκτασης της παρούσας διπλωματικής δεν ήταν εφικτό να προχωρήσουμε σε μια συγκριτική ανάλυση της γονιμότητας που παρουσιάζουν Ελληνίδες και αλλοδαπές γυναίκες. Παρόλα αυτά ανάμεσα στις οκτώ (8) περιπτώσεις επιλέξαμε και μια μετανάστρια στην Αθήνα από το Καζακστάνη οποία συμπεριλήφθηκε λόγω πολυετούς παραμονής της στην Ελλάδα από πολύ νεαρή ηλικία.

3.2.2 Η εφαρμογή ημι-δομημένων συνεντεύξεων

Η συλλογή των δεδομένων βασίστηκε σε ημι-δομημένες συνεντεύξεις, με προκαθορισμένους θεματικούς άξονες, βάσει των οποίων δομήσαμε τον οδηγό συζήτησης για τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε.

Λέγοντας «**συνέντευξη**» εννοούμε την προσωπική επαφή με το συμμετέχοντα-ερωτώμενο με σκοπό τη διερεύνηση, κατανόηση και εις βάθος ανάλυση των απόψεών του. Είναι μια σκόπιμη συζήτηση μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων. Μπορεί δε να χρησιμοποιηθεί ως κύριο μέσο συλλογής δεδομένων που έχουν άμεση σχέση με τα αντικείμενα της έρευνας (γνώσεις, πληροφόρηση, αξίες, προτιμήσεις, στάσεις, πεποιθήσεις), για τον έλεγχο υποθέσεων ή την διατύπωση νέων. Ακόμη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους.

Η προσωπική συνέντευξη, στα πλαίσια μιας ποιοτικής έρευνας, είναι ίσως εκείνη η μέθοδος που χρησιμοποιείται περισσότερο εξαιτίας της ευελιξίας που προσφέρει κατά τη διεξαγωγή της, της αμεσότητας και της εξοικείωσης που αισθάνεται το κοινό σε σχέση με αυτή και του χαμηλού της

γίνεται η αφομοίωση. Η επιλεκτικότητα εξηγεί τα χαμηλά επίπεδα γονιμότητας των μεταναστριών από χώρες που έχουν υψηλό δείκτη γονιμότητας και αναφέρεται σε χαρακτηριστικά όπως η εκπαίδευση, το εισόδημα και η προσφορά εργασίας. Πιθανόν οι μετανάστριες να είχαν χαμηλή γονιμότητα ακόμα και αν δεν είχαν μεταναστεύσει. Κατά κανόνα όμως οι μετανάστριες εντοπίζονται σε χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριά και συγκριτικά με τις γηγενείς έχουν χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης και υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας. Η απόφαση για τεκνοποίηση των μεταναστριών συγκριτικά με τις γηγενείς επηρεάζεται σε διαφορετικό βαθμό από παράγοντες σχετικούς με την εθνικότητα, την ηλικία μετανάστευσης και παράγοντες σχετικούς με την οικογένεια. Ιδιαίτερα οι πολιτισμικές διαφορές οδηγούν σε συστηματικές διαφοροποιήσεις ως προς τη συμπεριφορά των γυναικών σχετικά με την γονιμότητα. Mayer, J. & R.T. Riphahn, "Fertility assimilation of immigrants: evidence from count data models", *Journal of Population Economics*, vol. 13(2), 2000, p. 241-261.

κόστους. Πρόκειται δηλαδή για μια καταγραφή της βιωματικής εμπειρίας του ερωτώμενου, καθώς και των απόψεων και αντιλήψεών του. Επιτρέπει τη σε βάθος εξερεύνηση των αιτίων και των λόγων κάποιων στάσεων και συμπεριφορών αφού εμπεριέχει τη δυναμική της συζήτησης¹²⁷.

Σημαντικοί παράγοντες που θα πρέπει να διευθετηθούν είναι ο χρόνος και ο τόπος που θα γίνει η κάθε συνέντευξη. Θα πρέπει να οριστεί χρόνος που να εξυπηρετεί πρώτα απ' όλα τον συνεντευξιαζόμενο. Ως τόπος συνέντευξης συνήθως ορίζεται η οικία του συνεντευξιαζόμενου ή ο χώρος όπου εργάζεται και εν πάση περιπτώσει όπου εκείνος δεν πιέζεται και αισθάνεται περισσότερο άνετα και όπου υπάρχει ησυχία ώστε να διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον στη διάρκεια της συνέντευξης. Στην αρχή θα πρέπει να γίνονται οι απαραίτητες συστάσεις και να εξηγείται ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας. Θα πρέπει να εξηγηθεί πώς θα αξιοποιηθούν οι πληροφορίες που θα αντληθούν από τη συνέντευξη και ότι οι αναφορές και οι απόψεις των ερωτώμενων θα είναι ανώνυμες¹²⁸.

Η καταγραφή των πληροφοριών αμέσως μετά το τέλος της συνέντευξης έχει αναγνωριστεί σαν ένας από τους τρόπους ελέγχου των προκαταλήψεων του ερευνητή και παραγωγής αξιόπιστων δεδομένων για την ανάλυση. Δύο είναι οι βασικές μέθοδοι καταγραφής των δεδομένων κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Η πρώτη με τεχνικά μέσα (μαγνητόφωνο) και η δεύτερη με σημειώσεις. Βέβαια, μπορεί να εφαρμοστεί συνδυαστική μέθοδος και οπωσδήποτε θα είναι πιο ολοκληρωμένη¹²⁹.

Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε να συνδυάσουμε τις δύο μεθόδους καθώς κατά τη διάρκεια της μαγνητοφώνησης των συνεντεύξεων κρατάγαμε σημειώσεις που είχαν να κάνουν κυρίως με την εξω-λεκτική επικοινωνία (τυχόν ερωτήσεις που έφεραν σε αμηχανία τον ερωτώμενο, εκφράσεις προσώπου, χειρονομίες, δυσκολία στο να απαντήσουν κ. α).¹³⁰

¹²⁷ Ζαφειρόπουλος, Κ., *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*, Κριτική, Αθήνα, 2005, σελ.169.

¹²⁸ Bell, J., *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας. Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες.*, Αναστασία Ρήγα (μετ.), Gutenberg, Αθήνα, 1997, σελ. 136.

¹²⁹ Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A., *Research Methods for Business Student*. Pearson Education, Harlow, 2000, p.261.

¹³⁰ Η καταγραφή της εξελικτικής επικοινωνίας αμέσως μετά τις συνεντεύξεις αποσκοπούσε στη μελέτη της συμπεριφοράς των δρώντων υποκειμένων κατά την διεξαγωγή της έρευνάς μας.

3.2.3 Οι θεματικοί άξονες της συζήτησης

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν μετά τον καθορισμό βασικών θεματικών αξόνων, στους οποίους οδηγηθήκαμε μετά από την σχετική βιβλιογραφική έρευνα. Οι θεματικοί αυτοί άξονες, επί της ουσίας αποτελούσαν τρεις ενότητες που κάθε μια τους συμπεριελάμβανε δέσμες ερωτήσεων συγγενούς ερευνητικού ενδιαφέροντος. Οι ενότητες αυτές ήταν:

1. τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά,
2. τα κοινωνικά πρότυπα, αναπαραστάσεις, στάσεις- αντιλήψεις γύρω από θέματα που αφορούν την οικογένεια, το γάμο, το ρόλο της γυναίκας, την τεκνοποίηση καθώς και τις επιλογές περί γονιμότητας.
3. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες σχετικά με την γονιμότητα που το ίδιο το δείγμα μας ανέδειξε ως σημαντικούς και 4. Η αξιολόγηση του γονικού ρόλου (κόστος και ωφέλεια παιδιών έναντι άλλων αγαθών και δραστηριοτήτων.

Στην συνέχεια βάσει αυτών των θεματικών ενοτήτων δημιουργήσαμε έναν οδηγό για την συνέντευξη προκειμένου να διευκολυνθούμε κατά την διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ούτως ώστε να καλυφθούν επαρκώς όλες οι πτυχές του υπό εξέταση θέματος.

Όλες οι ερωτήσεις που υποβάλαμε στο δείγμα μας ήταν ερωτήσεις ανοικτού τύπου ενώ προσπαθήσαμε να διατυπώσουμε τις πιο γενικές ερωτήσεις στην αρχή και να αφήσουμε τις πιο ειδικές για το τέλος της συνέντευξης, σύμφωνα με τις οδηγίες που παραθέτουν οι Wiseman και Aron¹³¹ για τις έρευνες πεδίου γύρω από την θεματική της οικογένειας. Το είδος αυτό των ερωτήσεων χρησιμοποιείται κυρίως στην μη δομημένες και στις ημιδομημένες, όπως στην δική μας περίπτωση, συνεντεύξεις. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για ερωτήσεις που η ευελιξία που διαθέτουν και τα πλεονεκτήματά τους αφήνουν τον ερωτώμενο ελεύθερο να αναπτύξει την απάντηση του δίχως προκαθορισμούς, για αυτό και επιλέχθηκε η χρήση τους. Ο σχεδιασμός και η διατύπωση ερωτήσεων είναι ίσως το πιο σημαντικό στοιχείο για την επιτυχία ερευνητικών εγχειρημάτων που βασίζονται σε συνεντεύξεις είτε αυτές είναι δομημένες είτε όχι. Όμως οι προσωπικές και

¹³¹Wiseman, J.P., Aron, M., *Field projects for sociology students*. Harper and Row, Publishers, San Francisco, 2000, p.74

επικοινωνιακές ικανότητες του συνεντευκτή αλλά και η ικανότητά του δημιουργίας σχέσεων με τον «άλλο», είναι αυτές που τελικά καθορίζουν την επιτυχή ή όχι έκβαση μιας συνέντευξης. Άλλωστε σύμφωνα με τον Michler η συνέντευξη αποτελεί ουσιαστικά έναν διάλογο μεταξύ συνομιλητών, του οποίου η εξέλιξη εξαρτάται από τους τρόπους με τους οποίους ο συνεντευκτής και ο ερωτώμενος μπορούν να πλαισιώνουν νοηματικά και να οικοδομούν από κοινού το νόημα των ερωτήσεων και των απαντήσεων.¹³²

3.2.3.1 Η πιλοτική έρευνα

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση που προηγήθηκε της ποιοτικής έρευνας είχε σαν στόχο την ανάδειξη των θεωρητικών προσεγγίσεων της γονιμότητας τόσο γενικά όσο και ειδικά στην Ελλάδα, μέσα από διαφορετικά επιστημονικά πεδία. Ήταν ένα απαραίτητο βήμα προκειμένου να γνωρίσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα το υπό διερεύνηση θέμα και στην συνέχεια να αξιοποιηθούν στο στάδιο της ανάλυσης και ερμηνείας των δεδομένων μας έτσι ώστε να γίνει μια όσο το δυνατόν πληρέστερη κατανόησή τους και να μην οδηγηθούμε σε αυθαίρετα συμπεράσματα.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να αναφερθούμε στο γεγονός της διεξαγωγής κάποιων πιλοτικών συνεντεύξεων, προκειμένου να δοκιμαστούν τα ερωτήματά μας και να προχωρήσουμε σε τυχόν αναγκαίες διορθώσεις ή τροποποιήσεις. Η πιλοτική αυτή έρευνα ήταν επίσης ένας καλός τρόπος για να εξοικειωθούμε ως ένα βαθμό και εμείς με την διαδικασία διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Κάτι που θεωρούμε ότι συντέλεσε και στην βελτίωσή μας κατά την διάρκεια της κυρίως έρευνας. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Oppenheim¹³³, η δοκιμαστική έρευνα είναι ένα σημαντικό στάδιο καθώς επιδιώκει να ανιχνεύσει: α) αν οι ερωτήσεις γίνονται κατανοητές, β) αν η κάθε ερώτηση εξασφαλίζει την πληροφορία για την οποία σχεδιάστηκε και γ) αν εξασφαλίζει το ενδιαφέρον και τη συνεργασία των ερωτώμενων.

Στην δική μας, λοιπόν, δοκιμαστική έρευνα συμμετείχαν τρεις γυναίκες, από την περιοχή της Αθήνας, ηλικίας 34, 46 και 50 ετών, άγαμη, διαζευγμένη

¹³²Mishler, E. G. , *Συνέντευξη έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 64.

¹³³Oppenheim, A., *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*, London, Pinter, 1992, p.303.

και χήρα αντίστοιχα. Με τις γυναίκες αυτές έγιναν τρεις συνεντεύξεις, οι οποίες είχαν την μορφή ελεύθερης συζήτησης, γύρω από θέματα που αφορούσαν την γονιμότητα, κατά την διάρκεια των οποίων καλύφθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό οι βασικοί άξονες της έρευνάς μας. Η επεξεργασία των δεδομένων που προέκυψαν μέσα από την δοκιμαστική έρευνα, όπως και οι παρατηρήσεις των γυναικών που συμμετείχαν συνέβαλαν σημαντικά στην τελική διαμόρφωση των ερωτημάτων. Επιπλέον, μέσω αυτής της δοκιμαστικής έρευνας, μας δόθηκε η δυνατότητα να ελέγξουμε τα ερωτήματα που τελικώς συμπεριλάβαμε στην έρευνά μας, ως προς τη μορφή τους, τη γλώσσα, τη σαφήνεια, τη δυσκολία και την αξιοπιστία τους, για να εξακριβωθεί ο τρόπος λειτουργίας τους και να επιτευχθεί περαιτέρω βελτίωσή τους.

3.2.4 Η δομή του οδηγού συζήτησης

Η πρώτη ενότητα αποσκοπεί στην συγκέντρωση δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών στοιχείων του δείγματος. Αρχικά καταγράψαμε το οικογενειακό ιστορικό, τα στοιχεία εκπαίδευσης και επαγγέλματος-απασχόλησης τα οποία θεωρούμε ότι αντιστοιχούν στον ένα πόλο εντοπισμού των προσδιοριστικών παραγόντων, σχετικά με τις προτιμήσεις γονιμότητας. Μέσα από αυτή τη δέσμη ερωτήσεων αναζητούνται στοιχεία σχετικά με την πραγματική ή επιθυμητή ηλικία σύναψης γάμου και απόκτησης τέκνου. Βασικό σημείο θεωρείται η άντληση δεδομένων σχετικά με την χρονική περίοδο σύναψης γάμου ή/και απόκτησης παιδιού στο πλαίσιο του κύκλου εκπαιδευτικής κατάρτισης και επαγγελματικής αποκατάστασης.

Στη δεύτερη ενότητα διερευνώνται πρότυπα και αναπαραστάσεις των συμμετεχουσών και περιλαμβάνονται ερωτήσεις που έχουν ως στόχο να αποτιμηθεί ο βαθμός επιρροής των ερωτώμενων από κοινωνικά πρότυπα αναφορικά με την διαμόρφωση του αναπαραστατικού υπόβαθρου για την γονιμότητα. Καθοριστική για μας είναι η αναζήτηση του ρόλου των γονέων των ερωτώμενων μέσα από τους μηχανισμούς ερεθισμάτων και νουθεσιών. Βασικός στόχος, μαζί με τις ερωτήσεις που ακολουθούν σχετικά με τις στάσεις των γονέων τους απέναντι στο γάμο και την τεκνοποίηση, είναι να αναζητηθεί σε πρώτο επίπεδο ο βαθμός που έχουν επηρεαστεί οι ερωτώμενες από τους γονείς τους και σε δεύτερο επίπεδο εάν και κατά πόσο αυτός επιδρά

καθοριστικά, μέσα από τους μηχανισμούς αναπαραστάσεων, στην διαμόρφωση των στάσεων των γυναικών και κατά συνέπεια στις επιλογές τους, που σχετίζονται με την γονιμότητα.

Επίσης απασχολεί η θέση του συζύγου ή του συντρόφου, σε όσες από τις γυναίκες του δείγματός μας ήταν σε σχέση ή γάμο, γύρω από θέματα γονιμότητας και απόκτησης τέκνου και σε ποιο βαθμό αυτή ήταν καθοριστική για τις αποφάσεις γονιμότητας των γυναικών (για τις έγγαμες) καθώς και η διερεύνηση των θέσεων των γυναικών γύρω από την γονιμότητα και την γαμηλιότητα και ποιές θεωρούν οι ίδιες ως ιδανικές συνθήκες για την δημιουργία οικογένειας. Εξετάζουμε τις αντιλήψεις του δείγματός μας σχετικά με την ύπαρξη ή μη παραγόντων που συνετέλεσαν καθοριστικά στις αποφάσεις τους περί γαμηλιότητας και γονιμότητας. Η συγκεκριμένη ερώτηση επιλέχθηκε αφού είχαν προηγηθεί ερωτήσεις για τον εντοπισμό των οικογενειακών προτύπων και αναπαραστάσεων. Επομένως, βασικός στόχος είναι η αντιπαράθεση, μεταξύ των έκδηλων προσδιοριστικών παραγόντων της χαμηλής γονιμότητας όπως είναι για παράδειγμα το «κόστος παιδιού» ή η έλλειψη οικογενειακής πολιτικής από το κράτος, από τη μια, με παράγοντες που σχετίζονται με τα ατομικά χαρακτηριστικά, στάσεις αντιλήψεις, πρότυπα των ερωτώμενων, από την άλλη. Επίσης μας ενδιαφέρει η καταγραφή των σύγχρονων κοινωνικών αναπαραστάσεων των γυναικών σε θέματα σχετικά με τον κύκλο ζωής, όπως είναι και αυτό της τεκνοποίησης. Καθώς όπως φαίνεται η αλλαγή που έχει συντελεστεί τα τελευταία χρόνια στο γυναικείο από προστατευόμενη σε «προστάτη» φαίνεται πως επηρεάζει και τις αποφάσεις σχετικά με την γονιμότητά της.

Η τρίτη ενότητα συμπεριλαμβάνει ερωτήσεις «προθέσεων ή απόψεων» σχετικά με την κατανάλωση αγαθών, καθώς επίσης και με την εικόνα-αντιλήψεις για την μητρότητα και τις αλλαγές που αυτή επιφέρει τόσο σε οικογενειακό όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο επιχειρείται μια οικονομική προσέγγιση του υπό διερεύνηση θέματος και άμεση σύνδεσή του με την οικονομική θεωρία του Becker με στόχο, μέσα από τις αντιλήψεις και στάσεις των ίδιων των δρώντων υποκειμένων να αναδυθεί ή μη η εξηγητική ισχύς της παραπάνω θεωρητικής προσέγγισης, με άλλα λόγια να διαπιστώσουμε το αν και με ποιό τρόπο τα υποκείμενα της έρευνάς μας αντιλαμβάνονται το παιδί ως «καταναλωτικό αγαθό» και αν και σε ποιό βαθμό

οι αποφάσεις που λαμβάνουν σχετικά με την απόκτηση ή μη παιδιού επηρεάζονται από αυτές τις αντιλήψεις.

3.3 Η περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας

Ξεκινώντας την έρευνά μας εντοπίσαμε και ήρθαμε σε μια πρώτη επαφή με το δείγμα μας μέσα από τον οικογενειακό και φιλικό μας περίγυρο. Στην συνέχεια, ενημερώσαμε τις γυναίκες από το διαθέσιμο δείγμα μας σχετικά με το θέμα και τον λόγο πραγματοποίησης της έρευνας. Αμέσως μετά ορίσθηκε η ημερομηνία συνάντησης με τη κάθε συμμετέχουσα στο σπίτι της. Η επιλογή της οικίας ως τον χώρο διεξαγωγής των ημι-δομημένων συνεντεύξεων, δεν ήταν τυχαία, αντιθέτως είχε διπλή στόχευση, αφενός γιατί μας παρείχε την δυνατότητα, ως δευτερογενής πηγή πληροφόρησης, να αντλήσουμε επιπρόσθετα δεδομένα, έστω και για τον περιορισμένο χρόνο που παραμείναμε εκεί για τις ανάγκες της συνέντευξης, σχετικά με το ποιές είναι και το τι χαρακτηρίζει τον τρόπο και τις συνθήκες της ζωής κάθε ερωτώμενης και αφετέρου εντάσσεται στο πλαίσιο της προσπάθειάς μας οι ίδιες να νιώσουν άνετα και να μιλήσουν με μεγαλύτερη σαφήνεια γύρω από ένα σχετικά λεπτό θέμα (που αγγίζει τους λόγους και τα κριτήρια που σχετίζονται με την επιλογή της τεκνοποίησης).

Επίσης, ξεκαθαρίσαμε εκ των προτέρων ότι τα δεδομένα που θα αντληθούν, μέσω των συνεντεύξεων, δεν θα χρησιμοποιηθούν για κανέναν άλλο λόγο πέρα της παρούσας διερεύνησης και ότι θα διασφαλίσουμε την ανωνυμία τους. Αμέσως μετά τις ενημερώσαμε ότι θα χρησιμοποιούσαμε μαγνητόφωνο προκειμένου να καταγράψουμε τις συνεντεύξεις, κάτι για το οποίο δεν είχαν καμία αντίρρηση. Παράλληλα, για να έχουμε μια πρώτη εικόνα των δεδομένων μας αλλά και για να καταγράψουμε τυχόν σχόλια και παρατηρήσεις που θα προέκυπταν από τις συνεντεύξεις κι την επαφή μας με τις ερωτώμενες, κρατούσαμε σημειώσεις κατά την διάρκεια διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Στις σημειώσεις αυτές συμπεριλαμβάνονται επίσης στοιχεία που αφορούν την λεγόμενη εξωλεκτική επικοινωνία. Το υλικό που προέκυψε μέσα από αυτήν τη καταγραφή έγινε αντικείμενο μελέτης από μέρους μας, βοηθώντας μας με αυτόν τον τρόπο στο στάδιο επεξεργασίας των δεδομένων

μας. Στην συνέχεια απομαγνητοφωνήσαμε το ηχητικό υλικό που προέκυψε από τις συνεντεύξεις μας.

Προκειμένου να διευκολυνθούμε κατά το στάδιο της ανάλυσης προβήκαμε αρχικά σε ταξινόμηση των σημειώσεων που κρατάγαμε κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων. Κάνοντας διάκριση μεταξύ περιγραφικών, θεωρητικών και μεθοδολογικών σημειώσεων όπου αυτό κρίναμε ότι ήταν αναγκαίο.¹³⁴ Στην συνέχεια, επιχειρήσαμε να κατηγοριοποιήσουμε τόσο τις σημειώσεις, όσο και τα δεδομένα από τις συνεντεύξεις. Για μια πρώτη κατηγοριοποίηση αυτών στηριχθήκαμε στις θεματικές ενότητες του οδηγού συζήτησης και με βάση αυτές ταξινομούσαμε τα δεδομένα μας. Κάθε μια από αυτές τις θεματικές την χωρίσαμε σε μικρότερες κατηγορίες σύμφωνα με τα δεδομένα μας και όπου αυτό ήταν αναγκαίο¹³⁵. Άλλωστε όπως αναφέρει η Κυριαζή, *«Η ανάλυση περιεχομένου στην ουσία είναι διαδικασία κατηγοριοποίησης-ως εκ τούτου, αφορά τη μετατροπή κειμένου σε κατηγορίες και εκφράζουν ένα συγκεκριμένο σύστημα κωδικοποίησης»*.¹³⁶ Αφότου ολοκληρώθηκε η ταξινόμηση των δεδομένων μας διαμορφώθηκε το αναλυτικό μας πλαίσιο, το οποίο παρουσιάζουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Κατόπιν προχωρήσαμε στο επόμενο βήμα, αυτό της ανάλυσης των δεδομένων μας. Στη συνέχεια και μέσα από μια συνεχή προσπάθεια για κατανόηση και ερμηνεία αυτών, οδηγηθήκαμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων τα οποία και παραθέτουμε στο τέλος της εργασίας.

¹³⁴ Ο. π, Κυριαζή, Ν. (2005), σελ. 259.

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 264-266.

¹³⁶ Στο ίδιο, σελ. 295.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

Εισαγωγή

Η ανάλυση ποιοτικών δεδομένων είναι μια δραστηριότητα που περιλαμβάνει όλες τις διαδικασίες νοηματοδότησης, κατηγοριοποίησης και θεωρητικοποίησης του ποιοτικού υλικού με στόχο την απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα, τον έλεγχο των ερευνητικών υποθέσεων ή την ερμηνεία και κατανόηση φαινομένων, διαδικασιών και συμπεριφορών.

Η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων που έχουν συλλεχθεί από το ερευνητικό πεδίο αποτελεί το κρίσιμο και αποφασιστικό στάδιο από το οποίο θα προκύψει η θεωρητικοποίηση, ο έλεγχος τυχόν υποθέσεων, καθώς επίσης τα γενικά και ειδικά συμπεράσματα του ερευνητικού εγχειρήματος. Τα δεδομένα είναι δυνατόν να λαμβάνουν διαφορετικές και πολλαπλές μορφές, π.χ. να παρουσιάζονται σε οπτικοακουστική μορφή, σε μορφή βίντεο, φωτογραφιών, κειμένου κλπ. Τα δεδομένα υπό τη μορφή κειμένου μπορεί να προέρχονται από μια σειρά από μεθόδους άντλησης πληροφορίας από το πεδίο της έρευνας και μπορεί να είναι τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα από συνεντεύξεις, σημειώσεις από το πεδίο (fieldnotes), σημειώσεις από focusgroups κλπ.¹³⁷ Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην περίπτωση της δικής μας έρευνας, είχαμε να χειριστούμε και να επεξεργαστούμε ηχογραφημένο υλικό και παράλληλα τις σημειώσεις που κρατάγαμε κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων.

Σύμφωνα με την Κυριαζή, το πρώτο βήμα που οφείλει να κάνει κάποιος ερευνητής στην φάση της ανάλυσης των δεδομένων είναι να βρει κάποιες γενικές κατηγορίες στις οποίες μπορεί να εντάξει συγκεκριμένα φαινόμενα, γεγονότα ή περιστατικά. Στην συνέχεια ελέγχει τα δεδομένα του ως προς τις ομοιότητες που αυτά παρουσιάζουν και τα ενσωματώνει στις αντίστοιχες κατηγορίες. Ουσιαστικά, οι κατηγοριοποιήσεις, στις οποίες προβαίνει ο ερευνητής, είναι τα ερευνητικά ερωτήματα που θέτει. Με αυτό τον τρόπο

¹³⁷ Ιωσηφίδης, Θ., *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα, Κριτική, 2003, σελ. 67.

γίνεται εφικτή η διασύνδεση και επεξήγηση των δεδομένων της έρευνας, μέσω της κατασκευής αναλυτικού πλαισίου.¹³⁸

Αμέσως μετά την δημιουργία του αναλυτικού πλαισίου της ερευνάς μας, όπως αυτό προαναφέρθηκε στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, ακολούθησε η ανάλυση των δεδομένων μας. Τα ευρήματα και οι ερμηνείες παρουσιάζονται παρακάτω.

4.1 Τα δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Από το πρώτο σκέλος του οδηγού συζήτησης,¹³⁹ που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα, προέκυψαν στοιχεία σχετικά με τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματός μας. Από προηγούμενες έρευνες¹⁴⁰ έχει προκύψει ότι η καταγραφή των παραπάνω δεδομένων κρίνεται ως απαραίτητη και εξαιρετικά πολύτιμη καθώς, αυτά σχετίζονται και σκιαγραφούν τις γνώσεις, στάσεις και απόψεις των γυναικών σε θέματα γονιμότητας. Όπως θα δούμε παρακάτω, επιχειρήθηκε να αποτυπωθεί, μέσω των σχετικών αφηγήσεων, το «ιστορικό» της κάθε ερωτώμενης, υπό τη μορφή μιας σύντομης περιγραφής της έως τώρα πορείας ζωής της, προκειμένου να γνωρίσουμε καλύτερα τις γυναίκες που συμπεριλάβαμε στην έρευνά μας, αλλά και να διαμορφωθεί ένα πιο οικείο κλίμα για τη συνέντευξη που ακολούθησε. Συγκεκριμένα, διενεργήθηκαν συνολικά οκτώ (N=8) ημιδομημένες συνεντεύξεις σε γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας.

- **Ηλικία**

Το ηλικιακό εύρος του δείγματος μας κυμάνθηκε από τα 20 έως τα 49 έτη. Ο μέσος όρος της ηλικίας των γυναικών του δείγματός μας είναι τα 33 έτη. Η μια (1) συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σε γυναίκα στον έκτο μήνα της κύησης και η ηλικία της ήταν 26 ετών, τρεις (3) σε γυναίκες ηλικίας 40-49 ετών που είχαν ήδη αποκτήσει ένα (1) ή περισσότερα παιδιά, ενώ, στα πλαίσια της επιζητούμενης ετερογένειας του δείγματος, έγιναν άλλες

¹³⁸Ο.π Κυριαζή, Ν., (2005), σ. 266-267.

¹³⁹Στο παράρτημα παρατίθενται τόσο ο οδηγός συζήτησης, όσο και οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνημένες.

¹⁴⁰Ο.π Συμεωνίδου, Χ. 1992. Για το ίδιο θέμα βλ. επίσης: Παγκόσμια Έρευνα για τη Γονιμότητα (Fertility and Family Survey) <http://www.unecce.org/pau/ffs/ffs.htm> (προσπελάστηκε στις 8/7/12).

τέσσερεις (4) συνεντεύξεις σε γυναίκες ηλικίας 20-34 ετών που δεν έχουν τεκνοποιήσει. Με την επιλογή μας αυτή, να συμπεριλάβουμε στο δείγμα μας γυναίκες που έχουν τεκνοποιήσει αλλά και άτεκνες προς το παρόν γυναίκες, θελήσαμε να διερευνήσουμε τις αποφάσεις για τεκνοποίηση τόσο μέσα από τη σκοπιά της μητέρας, όσο και της εν δυνάμει μητέρας. Προκειμένου να έχουμε μια συνοπτική και εύληπτη εικόνα των κοινωνικόδημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματός μας παραθέτουμε τον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 4: «Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος»

Όνομα	Ηλικία	Τόπος γέννησης	Επίπεδο εκπαίδευσης	Οικογενειακή κατάσταση	Επάγγελμα	Ηλικία γάμου M.O 24	Ηλικία απόκτησης τέκνου M.O 27	Αριθμός τέκνων	Διάρκεια συνέντευξης
Όλγα	34	Καζακσάν	Μεταδευτεροβάθμια (Σχολή πατρωνίστ)	Άγαμη	Ιδ. Υπάλληλος	-		-	50 λεπτά
Λουίζα	41	Αθήνα	Δευτεροβάθμια	Έγγαμη	Οικιακά	19	23	2	63 λεπτά
Λία	40	Αθήνα	Μετά-δευτεροβάθμια (Σχολή Γραφιστικής)	Διαζευγμένη	Ιδ. Υπάλληλος	27	33	1	65 λεπτά
Μαρία	28	Αθήνα	Μετά-δευτεροβάθμια (Σχολή τουριστικών επαγγελμάτων)	Άγαμη	Ιδ. Υπάλληλος	-		-	35 λεπτά
Μαριέττα	49	Λάρισα	Τριτοβάθμια	Έγγαμη (2 ^{ος} γάμος) Στα 32	Δημ. Υπάλληλος	24	27	3	72 λεπτά
Αναστασία	26	Αθήνα	Δευτεροβάθμια	Διαζευγμένη (Σε σχέση)	Ιδ. Υπάλληλος	24		-	43 λεπτά
Γιάννα	26	Αθήνα	Τριτοβάθμια	Έγγαμη	Ιδ. Υπάλληλος	26	26	1	47 λεπτά
Αγγελική	20	Λειβαδιά	Τριτοβάθμια	Άγαμη (Σε σχέση)	Φοιτήτρια	-		-	40 λεπτά

- **Καταγωγή**

Σχεδόν στην συντριπτική τους πλειοψηφία (επτά στις οκτώ), οι γυναίκες του δείγματός μας είναι Ελληνίδες, εκτός από μια (1), η οποία έχει γεννηθεί στο Καζακστάν, αλλά ήρθε στην Ελλάδα σε πολύ μικρή ηλικία. Ως τόπο γέννησης, οι περισσότερες, πέντε (5) στις οκτώ (8), αναφέρουν την Αθήνα, οι υπόλοιπες δύο (2) αναφέρουν επαρχιακή πόλη (την Λιβαδειά και την Λάρισα). Ωστόσο και αυτές που αναφέρουν ως τόπο γέννησης την επαρχία, αμέσως μετά την ενηλικίωσή τους, ήρθαν και διαμένουν μέχρι σήμερα μόνιμα στην Αθήνα.

Σε ότι αφορά τις οικογένειες από τις οποίες προέρχονται οι γυναίκες του δείγματός μας, οι πέντε (5) από τις οκτώ (8) γυναίκες έχουν χάσει τον ένα γονέα και μάλιστα οι δύο από αυτές τον έχασαν πριν την ενηλικίωσή τους. Από τους πέντε εν ζωή γονείς που έμειναν χήρες-οι, κανείς δεν προχώρησε σε δεύτερο γάμο. Στις υπόλοιπες τρεις (3) περιπτώσεις οι γονείς των γυναικών της έρευνάς μας εξακολουθούν να είναι έγγαμοι. Σε μια από τις περιπτώσεις προϋπήρξε διαζύγιο και στην συνέχεια μεσολάβησε ο θάνατος του ενός γονέα.

- **Το μέγεθος της οικογένειας από την οποία προέρχονται**

Επτά (7) στις οκτώ (8) γυναίκες του δείγματός μας, έχουν αδέρφια. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι έξι (6) στις οκτώ (8) γυναίκες του δείγματός μας προέρχονται από τετραμελή οικογένεια (πατέρας, μητέρα, δύο παιδιά). Από τις άλλες δύο (2) η μία προέρχεται από τριμελή οικογένεια και η άλλη μία από πενταμελή, η Όλγα και η Γιάννα αντίστοιχα. Τρεις (3) από τις γυναίκες του δείγματός μας έχουν μεγαλώσει με την γιαγιά και τον παππού (Όλγα, Αναστασία και Αγγελική). Θεωρήσαμε ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις επιλογές γονιμότητας και για τα αδέρφια των ερευνώμενων καθώς πιστεύουμε ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον, η διερεύνηση και σύγκριση της γενετήσιας συμπεριφοράς μεταξύ αδελφών προκειμένου να διαπιστώσουμε αν άτομα που προέρχονται από την ίδια οικογένεια, εμφανίζουν ή όχι ομοιότητες. Εδώ θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι για την ερμηνεία τυχόν διαφορών σε προτιμήσεις και επιλογές γονιμότητας, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στο φύλο του αδερφού-ής, καθώς είναι αυτό που, παρά τις όποιες αλλαγές έχουν επέλθει στην ελληνική κοινωνία, εξακολουθεί να καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τις

συμπεριφορές των ατόμων σε αρκετούς τομείς μεταξύ αυτών και τα θέματα γονιμότητας.

Σε ότι αφορά τώρα την οικογενειακή κατάσταση των γυναικών του δείγματός μας, τρεις (3) γυναίκες από το δείγμα μας δήλωσαν άγαμες, τρεις (3) έγγαμες και δύο (2) διαζευγμένες. Κατά το χρονικό διάστημα διεξαγωγής της έρευνάς μας, από τις τρεις (3) άγαμες γυναίκες, οι δύο (2) δήλωσαν ότι βρίσκονται σε σχέση ενώ η μια (1) ότι είναι μόνη της. Στο σύνολό τους, οι άγαμες γυναίκες δεν έχουν αποκτήσει τέκνο, οι έγγαμες είναι μητέρες ενώ από τις διαζευγμένες η μια (1) έχει αποκτήσει ένα παιδί ενώ η άλλη όχι.

- **Ηλικία τέλεσης γάμου και τεκνοποίησης**

Σχετικά τώρα με την ηλικία τέλεσης γάμου, η μέση ηλικία για τις πέντε (5) περιπτώσεις εγγάμων ή διαζευγμένων γυναικών του δείγματός μας είναι τα 24 έτη. Επίσης η μέση ηλικία απόκτησης τέκνου είναι περίπου τα 27 έτη. Σε όλες τις περιπτώσεις, ο γάμος προηγήθηκε της τεκνοποίησης. Πιο συγκεκριμένα το πρώτο παιδί γεννήθηκε μετά την πάροδο ενός (1) έως τεσσάρων (4) ετών έγγαμου βίου.

- **Μορφωτικό επίπεδο**

Σε ότι αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης δύο (2) γυναίκες έχουν ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τρεις (3) την τριτοβάθμια¹⁴¹, ενώ οι υπόλοιπες (3) έχουν τελειώσει τεχνική σχολή, άρα τις εντάξαμε στην κατηγορία της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Όσον αφορά το επάγγελμα, οι κατηγορίες που προέκυψαν ήταν τέσσερις (4). Πέντε (5) γυναίκες εργάζονται ως ιδιωτικοί υπάλληλοι, μια (1) εκ των οποίων φέρει παράλληλα και την φοιτητική ιδιότητα, μία (1) ως δημόσια υπάλληλος, μια (1) δήλωσε ως επάγγελμα τα οικιακά και τέλος μια (1) είναι φοιτήτρια. Όλες όσες εργάζονται απασχολούνται με πλήρες ωράριο και πολλές φορές χρειάζεται να εργαστούν και υπερωριακά.

4.2 Η επιρροή των γονικών προτύπων και των σύγχρονων κοινωνικών αναπαραστάσεων στις στάσεις και τις ατομικές επιλογές

Θεωρώντας ότι στην διαμόρφωση των αντιλήψεων και των προτιμήσεων σε θέματα που σχετίζονται με την γονιμότητα και την

¹⁴¹ Από το σύνολο των τριών, η μια είναι στο δεύτερο έτος της σχολής και η άλλη έχει προχωρήσει της σπουδές της σε μεταπτυχιακό επίπεδο χωρίς να έχει καταφέρει να ολοκληρώσει ακόμα, καθώς προέκυψε εγκυμοσύνη.

γαμηλιότητα, υπάρχουν άμεσοι και έμμεσοι προσδιοριστικοί παράγοντες,¹⁴²είναι σημαντικό να αναφερθούν οι διαστάσεις εκείνες που χαρακτηρίζουν τις επιρροές, που έχουν οι γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα, σε σχέση με την έννοια του γάμου και τη σύνθεση οικογένειας εν γένει. Δηλαδή εκτός από τα πρότυπα, που η κάθε οικογένεια δημιουργεί κατά την διάρκεια κοινωνικοποίησης των τέκνων της, υπάρχουν και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, εκτός όμως από αυτές υπάρχουν και οι συμβουλές που οι γονείς δίνουν στα παιδιά τους, οι οποίες πολλές φορές έρχονται σε σύγκρουση τόσο με τις δικές τους πρακτικές (γονεϊκά πρότυπα που έως ένα βαθμό έχουν αφομοιώσει τα παιδιά τους) όσο και με τις σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις της γονιμότητας. Η αλληλεπίδραση όλων αυτών των παραγόντων θεωρήσαμε ότι παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον να διερευνηθεί.

- **Γονικά πρότυπα για τα γεγονότα του κύκλου ζωής**

Σε ότι αφορά τα γονικά πρότυπα των γυναικών που εξετάζουμε, υπάρχουν διαφοροποιήσεις, που προκύπτουν κυρίως από διαφορετικά βιώματα, οι οποίες σαφώς έχουν να κάνουν με τον τόπο γέννησης, μορφή οικογένειας, κ.α. Παρ' όλα αυτά, στην πλειοψηφία τους, οι γυναίκες του δείγματός μας προέρχονται, είτε το παραδέχονται είτε όχι, όπως προκύπτει και από τα παρακάτω αποσπάσματα από οικογένειες που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε παραδοσιακές.

Η Μαρία, η Μαριέττα και η Λουίζα, όπως φαίνεται και από τα αποσπάσματα που παραθέτουμε, χαρακτηρίζουν οι ίδιες την οικογένεια από την οποία προέρχονται *παραδοσιακή*.

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί:*«Βασικάείμαστε από τις παραδοσιακές οικογένειες μπορώ να πω.»*

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: *«Οι γονείς μου ήταν δύο άνθρωποι μιας αστικής οικογένειας, με πολύ ήθος, με ιδέες συντηρητικές όμως, ειδικότερα της μητέρας μου. Εκείνοι ήταν συντηρητικοί άνθρωποι, κλασικά οικογένεια, πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια.»*

¹⁴²Ο.π. Συμεωνίδου Χ., σ. 13.

Λουίζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «(..)οικογενειάρχες, οικογενειάρχες μόνο, μόνο.»

Αναλυτικότερα, η μητέρα της Μαρίας σταμάτησε να εργάζεται μέχρι την ηλικία που θεώρησε ότι τα δύο της παιδιά είναι ικανά να φροντίσουν τον εαυτό τους. Άρα η ίδια προτίμησε να ασχοληθεί κυρίως με την επιμέλεια και ανατροφή των παιδιών της, κάτι το οποίο χαρακτηρίζει τις παραδοσιακές οικογένειες. Η μητέρα της Μαριέττας, επιφορτιζόταν με την ανατροφή των δύο της τέκνων και τις οικιακές εργασίες, ενώ και στην περίπτωση της Λουίζας, παρόλο που η μητέρα της εργαζόταν, είχε εκείνη την κύρια ευθύνη για την ανατροφή των παιδιών της. Σε ότι αφορά την περίπτωση της Γιάννας, δεν υπάρχει κάποιο σχετικό απόσπασμα από την συνέντευξη που να χαρακτηρίζει την οικογένεια από την οποία προέρχεται ως παραδοσιακή, εν τούτοις από διάφορα σημεία, όπως η ηλικία γάμου των γονιών της και γενικότερα οι ρόλοι που είχαν αναλάβει η μητέρα της και ο πατέρας της μέσα στην οικογένεια φαίνεται να εντάσσονται στη κατηγορία της «παραδοσιακής οικογένειας». Και στις τέσσερις αυτές περιπτώσεις, οι οικογένειες από τις οποίες προέρχονται οι γυναίκες του δείγματός μας χαρακτηρίζονται από τις ίδιες, και βρίσκουν και εμάς σύμφωνους σε αυτό, ως παραδοσιακές.

Μέσα από τις συνεντεύξεις προέκυψε και μια δεύτερη υποκατηγορία που περιλαμβάνεται στην παραδοσιακή οικογένεια. Θεωρήσαμε απαραίτητο να δημιουργήσουμε αυτή την υποκατηγορία καθώς ένα (1) από τα υποκείμενα της έρευνάς μας, αν και προέρχονται από παραδοσιακή οικογένεια, βάσει των συνολικών στοιχείων που αποκομίσαμε μέσα από τις συνεντεύξεις, η ίδια δεν φαίνεται να το αναγνωρίζει ούτε να αποδέχεται αυτό το χαρακτηρισμό. Στην υποκατηγορία αυτή ανήκει η Λία .

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: **«Δεν μπορώ να πω παραδοσιακοί. Εκείνοι ποτέ δεν ήταν έτσι. Ούτε κι εγώ είμαι έτσι, μ' αρέσει να δουλεύω....Να σπουδάσετε, να δουλέψετε, να μην έχετε ανάγκη τον άντρα σας. Να μη ζητάτε. Αυτό. Γι' αυτό και μ' αυτό το σκεπτικό μας φτιάξανε κι ένα σπίτι κι από ένα μαγαζί.....»**

Σε αυτό το σημείο μας κάνει εντύπωση το γεγονός πως παρόλο που η Λία προέρχεται από παραδοσιακή οικογένεια, η ίδια δεν φαίνεται να το

αναγνωρίζει. Θεωρεί δηλαδή ότι δεν είχε το παραδοσιακό πρότυπο μέσα στην οικογένειά της και για αυτό το λόγο δεν το έχει ακολουθήσει ούτε η ίδια όπως φαίνεται να υποστηρίζει: «Δεν μπορώ να πω παραδοσιακοί. (...) Ούτε κι εγώ είμαι». Ωστόσο, όπως θα δούμε παρακάτω, οι πρακτικές που η ίδια ακολούθησε στην προσωπική της ζωή, με εξαίρεση το διαζύγιο, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, έως ένα βαθμό, παραδοσιακές, καθώς επέλεξε να παντρευτεί και στα χρόνια που διήρκησε ο γάμος της ασχολήθηκε κυρίως με την φροντίδα της κόρης της. Ενδιαφέρον παρουσιάζει κατά τη γνώμη μας και η συσχέτιση που έκανε η Λία μεταξύ της εργασίας της γυναίκας, με αφορμή την μητέρα της, η οποία εργαζόταν, και του χαρακτηρισμού της οικογένειάς της ως παραδοσιακής ή όχι. Την ίδια συσχέτιση έκανε και η Λουΐζα καθώς, ενώ υποστηρίζει ότι η οικογένειά της είναι παραδοσιακή εντούτοις προσθέτει « (...) **οικογενειάρχες, οικογενειάρχες μόνο, μόνο. Παρόλο που η μαμά μου δούλεψε, άνοιξε μαγαζί όταν ήμουνα στα δέκα τρία έτη εγώ (...)**». Στο θέμα της γυναικείας απασχόλησης και το κατά πόσο αυτή επηρεάζει ή όχι τις επιλογές στην προσωπική της ζωή και με ποιο τρόπο, θα αναφερθούμε εκτενέστερα σε επόμενη ενότητα που αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες της γονιμότητας.

Επανερχόμενοι στην Λία και εξετάζοντας το προφίλ της οικογένειας από την οποία προέρχεται, ένα άλλο σημείο στο οποίο θελήσαμε να σταθούμε είναι και η περιουσία που απέκτησε η Λία από τους γονείς της. Η ίδια χαρακτηρίζει την οικονομική αυτονομία, που επιθυμούσαν να έχει οι γονείς της, παραχωρώντας της ένα σπίτι και ένα μαγαζί, ως δείγμα «νεωτερισμού», δηλαδή κάτι το οποίο δεν χαρακτήριζε τις παραδοσιακές κοινωνίες. Αυτό κατά την γνώμη μας δεν ισχύει, καθώς η προικοδότηση αποτελούσε και πολλές φορές εξακολουθεί να αποτελεί, μια πρακτική που ακολουθείται ως επί το πλείστον σε παραδοσιακές κοινωνίες. Επιπλέον, όταν χρειάστηκε να διαχειριστεί την περιουσία της βλέπουμε μέσα από τα λεγόμενά της « (...) από το 2000 σταμάτησα να δουλεύω μέχρι και το 2007, δεν ήθελε ο σύζυγος να δουλεύω.» ότι ο πρώην σύζυγός της ανέλαβε τα ηνία του μαγαζιού που διατηρούσαν.

Η Αναστασία, η Όλγα και η Αγγελική αναφέρουν ότι μεγάλωσαν με τους παππούδες τους καθώς οι συνθήκες δεν επέτρεπαν το μεγάλωμά τους

από τους γονείς τους. Άρα οι αναπαραστάσεις που έχουν από την παιδική τους ηλικία προέρχονται από μια προγενέστερη γενιά από αυτή των γονέων τους, γεγονός που θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα για το πώς αυτό λειτούργησε στην προσωπική τους ζωή. Συνοπτικά θα θέλαμε να αναφέρουμε ότι η Αναστασία προέρχεται από μονογονεϊκή οικογένεια (άρα μια σχετικά σύγχρονη μορφή οικογένειας), καθώς οι γονείς της χώρισαν όταν ήταν επτά (7) ετών, και μεγάλωσε με την γιαγιά της, η Όλγα έχασε την μητέρα της σε πολύ μικρή ηλικία και μεγάλωσε με την γιαγιά της, ενώ η Αγγελική έχει χάσει και εκείνη τον πατέρα της, όταν ήταν πέντε (5) ετών και έχει μεγαλώσει με τους παππούδες της στην Λιβαδειά.

➤ **Επιρροή από γονικά πρότυπα στα γεγονότα του κύκλου ζωής**

Σε γενικές γραμμές στις ερωτήσεις που αφορούσαν την συμβολή των γονικών προτύπων, σε σχέση με τις επιλογές που έχουν κάνει στην ζωή τους, αν και δεν παραδέχονται όλες ανοιχτά ότι έχουν επηρεαστεί από πρότυπα που επικρατούσαν μέσα στην οικογένεια τους, εν τούτοις αυτό που προκύπτει μέσα από την έρευνά μας, είναι ότι τελικά όλες ανεξαιρέτως οι ερωτώμενες, σε διαφορετικό ίσως βαθμό η κάθε μια, έχουν αφομοιώσει και ενστερνιστεί τέτοιου είδους πρότυπα σχετικά με θέματα που αφορούν τόσο την γαμηλιότητα όσο και την τεκνοποίηση αλλά και στερεοτυπικές αντιλήψεις για το ρόλο και τη θέση της γυναίκας.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα από τις γυναίκες που εξετάσαμε και παραδέχονται ανοιχτά ότι έχουν επηρεαστεί από τα πρότυπα της οικογένειάς τους αποτελούν η Μαριέττα, η Γιάννα, η Μαρία, και η Αναστασία. Πιο συγκεκριμένα η Μαριέττα, όπως φαίνεται και από το σχετικό απόσπασμα, παραδέχεται ξεκάθαρα ότι η μητέρα της την επηρέασε στο να παντρευτεί την πρώτη φορά.

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **«Εάν ήταν η μητέρα μου άλλων πεποιθήσεων γυναίκα, δεν θα είχα παντρευτεί.(...) έβλεπε ότι έπαιρνα μια στροφή, δεν μπορούσα τον συντηρητισμό που υπήρχε σε κάποια θέματα στην οικογένεια και στο μεγάλωμά μου, αντέδρασε, η πρώτη αντίδρασή μου ήταν αυτή ότι εγώ θα φύγω να σπουδάσω και δεν θα**

ξαναγυρίσω γιατί δεν μπορούσα να συνυπάρχω από μια ηλικία και μετά με την μητέρα μου με τις ιδέες που είχε.»

Εδώ αξίζει να τονίσουμε ότι τα γονικά πρότυπα, όπως θα δούμε σε επόμενη κατηγορία στην περίπτωση της Μαριέττας, άλλοτε λειτουργούν ως παράδειγμα προς μίμηση και άλλοτε ως παράδειγμα προς αποφυγή. Συνοπτικά θα αναφέρουμε ότι με τον πρώτο της σύζυγο επέλεξε αρχικά να συζητήσει, κάτι που το περιβάλλον από το οποίο προερχόταν το καταδίκασε ως μορφή σχέσης. Επίσης επέλεξε να σπουδάσει, σε αντίθεση με την μητέρα της, η οποία δεν είχε κάποια ιδιαίτερη μόρφωση, και μάλιστα σε εποχές όπου η εισαγωγή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν ήταν ευρέως διαδεδομένη.

Η Αναστασία ομοίως θεωρεί ότι οι επιλογές που έκανε η μητέρα της στην προσωπική της ζωή, της έχουν δημιουργήσει άγχος σχετικά με το αν και η ίδια, ως φορέας των συγκεκριμένων προτύπων, τα υιοθετήσει και αναπαράγει.

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: **«Είμαι παιδί χωρισμένων γονιών βέβαια σε πολύ μικρή ηλικία και είχα πάντα φόβο όταν θα παντρευτώ να μη χωρίσω για πολλούς και διάφορους λόγους. Η μητέρα μου μάλλον είχε κάποιο άγχος για το αν θα παντρευτώ και για το μήπως χωρίσω για το λόγο ότι ήταν εκείνη χωρισμένη και πως το σκεπτόμουνα εγώ όλο αυτό.»**

Εν συντομία, θα θέλαμε να αναφέρουμε ότι η Αναστασία τελικά παντρεύτηκε και χώρισε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, ενάμιση χρόνο μετά από το γάμο της, γεγονός που ίσως να μπορούμε να το αποδώσουμε, εκτός των άλλων λόγων που την οδήγησαν στην απόφασή της αυτή, και στην επιρροή που είχε από γονικά πρότυπα μέσα στην οικογένειά της.

Στο επόμενο απόσπασμα φαίνεται πως και η Λία αναγνωρίζει το πόσο την έχει επηρεάσει η οικογένειά της σε θέματα που εμπíπτουν στην θεματική της παρούσας έρευνας, «(...) σου λέω **είχαμε μεγαλώσει σε μια γυάλα**, εγώ πίστευα ότι όλα είναι σαν παραμύθι. **Ότι όλοι είναι όπως τους γονείς μου. Κι εγώ ίσως τώρα κάνω ... πολλές φορές έχω πιάσει τον εαυτό μου που κάνω τα ίδια που έκανε η μητέρα μου**». Την ίδια πρακτική αναγνωρίζει είτε το θέλει είτε όχι ότι εφαρμόζει και στην διαπαιδαγώγηση της δικής της κόρης.

Επίσης, στην περίπτωση της Μαρίας, στην ερώτηση που της κάναμε σχετικά με τα γονικά πρότυπα μας είπε **«(...) είμαστε μεγαλωμένοι με αυτά τα πρότυπα να παντρευτούμε να κάνουμε παιδιά.»**. Επιπλέον αναφέρει για τον σύντροφό της **«(...)είναι και αυτός από παραδοσιακή οικογένεια μπορώ να πω.»** Βλέπουμε ότι επέλεξε έναν σύντροφο που προέρχεται από παραδοσιακή οικογένεια όπως και η δική της, με τον ορισμό της παραδοσιακής οικογένειας που η ίδια δίνει.

Αλλά και η Γιάννα παραδέχεται την «δύναμη» που είχαν τα γονεϊκά πρότυπα και το πως αυτά διαμόρφωσαν την δική της ζωή. Σε σχετική ερώτηση που της κάναμε για τον ιδανικό αριθμό τέκνων, η απάντηση που μας δίνει δεν μας αφήνει το περιθώριο να παραβλέψουμε την σημασία των οικογενειακών προτύπων για την ίδια.

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: **«(...)νομίζω ότι αυτό μου φαίνεται ιδανικό επειδή υπήρχε στην οικογένεια μου δηλαδή αν ήμουνα μόνη μου ή είχα μόνο ένα αδερφό ίσως να έλεγα αυτό δεν ξέρω έχω μάθει ότι ολοκληρωμένη οικογένεια επειδή το χω μάθει από την δική μου , είναι αυτό.**

Σε αυτό το σημείο μέσα από τα λεγόμενα της Γιάννας **«θυμάμαι την μητέρα μου είχε ένα τρομερό άγχος αν θα σπουδάσω αν θα τα καταφέρω τέλος πάντων και ο πατέρας το ίδιο οπότε νομίζω αυτό ήταν το άγχος τους και η παρακίνησή τους εκεί περιοριζόταν.»** αναδύεται και μια άλλη παράμετρος, της οποίας την ισχύ την είχαμε παραβλέψει κατά τον σχεδιασμό της έρευνας, αυτή των συμβουλών και των παρακινήσεων που είχαν τα υποκείμενα της έρευνάς μας από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Τη σημασία που είχαν οι προτροπές-συμβουλές από το οικογενειακό περιβάλλον σε διάφορες εκφάνσεις της προσωπικής τους ζωής φαίνεται να τονίζουν, όπως θα δούμε και παρακάτω η Όλγα και η Αγγελική.

Υπάρχουν και οι γυναίκες που αρνούνται ότι έχουν επηρεαστεί από πρότυπα που κυριαρχούσαν στην οικογένειά τους, θέλουν να πιστεύουν ότι οι ίδιες με τον έναν ή τον άλλο τρόπο φέρουν την αποκλειστική ευθύνη για τις επιλογές στην προσωπική τους ζωή. Όμως τελικά μέσα από τα λεγόμενά τους προκύπτει κάτι άλλο.

Πιο συγκεκριμένα, στην ερώτησή μας «θεωρείς ότι, σε ότι αφορά θέματα γάμου και απόκτησης παιδιού, οι πεποιθήσεις που έχεις σήμερα έχουν επηρεαστεί από;» χαρακτηριστική ήταν η απάντηση της Αγγελικής:

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «Πιστεύω από κανένα... η μητέρα μου παντρεύτηκε στα εικοσιπέντε αν θυμάμαι καλά είκοσι έξι, οι παππούδες είναι σε άλλη φάση από μικρή δεκατέσσερα δεκαέξι πόσο ήταν, δεν πιστεύω ότι έχω ταυτιστεί με κανέναν από τους δύο... Το να σπουδάσεις στο λένε όλοι οι γονείς ή όσοι είναι στην θέση των γονιών, **στην περίπτωση μου οι παππούδες. Μου έλεγαν κυρίως να σπουδάσω και όλα τα άλλα έρχονται.**».

Από το συγκεκριμένο απόσπασμα παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι παππούδες της Αγγελικής αν και εκπροσωπούν προγενέστερη γενιά, ακόμη και από αυτή των γονιών της, φαίνεται να προσανατολίζουν την εγγονή τους, παρόλο που είναι γυναίκα, να δώσει προτεραιότητα στις σπουδές της, αφήνοντας την δημιουργία οικογένειας για αργότερα. Γνωρίζοντας ότι οι συγκεκριμένοι άνθρωποι γεννήθηκαν και μεγάλωσαν μέσα σε αγροτικές οικογένειες και μην έχοντας λάβει κάποια εκπαίδευση, φαίνεται να ενστερνίζονται την άποψη που θέλει την απόκτηση μόρφωσης και δη πανεπιστημιακής να αποτελεί παράγοντα βελτίωσης των συνθηκών ζωής και ενδεχομένως ένα μέσο κοινωνικής ανόδου.

Εδώ να τονίσουμε ότι η Αγγελική επισημαίνει πως κύριο μέλημά της αυτή τη στιγμή αποτελεί η ολοκλήρωση των σπουδών της, ενώ παράλληλα πιστεύει ότι όλοι οι γονείς, ή όσοι τέλος πάντων αναλαμβάνουν την ανατροφή των παιδιών στη θέση των φυσικών γονέων, τα προτρέπουν προς αυτή τη κατεύθυνση. Η ίδια θεωρεί ότι δεν έχει επηρεαστεί, εμείς ωστόσο πιστεύουμε ότι υποσυνείδητα έχει αφομοιώσει τις συμβουλές που το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε της παρείχε. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, παρόλο που έζησε μέχρι την ενηλικίωσή της στην επαρχία, οι παππούδες, της τόνισαν την αξία της εκπαίδευσης και την προέτρεψαν προς αυτή την κατεύθυνση και εκείνη με την σειρά της έπραξε αναλόγως. Γεγονός που επαναβεβαιώνει ξανά την ισχύ των συμβουλών και των επιλογών που αυτές προτείνουν για την προσωπική ζωή στα υποκείμενα της έρευνάς μας.

Επίσης η Όλγα για το ίδιο θέμα μας λέει:

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: **«Κοίτα, δεν νομίζω να με έχουν επηρεάσει. Μεγάλωσα όπως μεγάλωσαν όλα τα παιδιά ότι από κάπου τελειώνεις σπουδάζεις ότι είναι προορισμός του ανθρώπου να κάνει μια οικογένεια κλπ κλπ αυτό το ότι δεν μου βγήκε δεν έκατσε άλλο θέμα.»**, (...), **«Να σπουδάσω μου έλεγαν. Ναι ναι ναι γιατί ίσως ξέρεις μου το έλεγε; Γιατί η μητέρα μου παντρεύτηκε στα δεκαοχτώ. Και ήθελε να σπουδάσει αλλά δεν μπόρεσε. Όμως γνώρισε τον πατέρα μου και εντάξει βουρ οικογένεια παιδιά. (...)η Τατιάνα από παλιά ήθελε να περάσει ιατρική. Στην πορεία μπήκα εγώ μετά μάλλον το όνειρο της μαμάς ακολούθησα.»**

Η Όλγα ακολούθησε σπουδές και μάλιστα κατάφερε να περάσει στην ίδια σχολή που ήθελε και η μητέρα της. **«Γιατί η μητέρα μου παντρεύτηκε στα δεκαοχτώ. Και ήθελε να σπουδάσει αλλά δεν μπόρεσε. Στην πορεία μπήκα εγώ μετά μάλλον το όνειρο της μαμάς ακολούθησα.»** Παρότι η Όλγα δεν κατάφερε, για οικονομικούς λόγους, να ολοκληρώσει την φοίτησή της στην συγκεκριμένη σχολή, σπούδασε κάτι άλλο προκειμένου να είναι οικονομικά ανεξάρτητη, θέτοντας ως στόχο να καταξιωθεί επαγγελματικά και δεν επέλεξε να παντρευτεί από τα δεκαοκτώ όπως η μητέρα της. Δηλαδή στην συγκεκριμένη περίπτωση υπερίσχυσαν οι συμβουλές, από το οικογενειακό της περιβάλλον, έναντι των προτύπων.

Τέλος στην περίπτωση της Λουΐζας προέκυψαν τα παρακάτω:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: **«Ήμουν από μόνη μου κάπως εγώ ρομαντική.(...)Και σ' αυτά παραδοσιακή. Ναι, είμαι έτσι. Δεν μου το επιβάλλανε. Ναι, είμαι έτσι.»**

Παρόλο που η ίδια δεν αποδέχεται ότι έχει επηρεαστεί από την οικογένεια της σε σχέση με τα πρότυπα περί γαμηλιότητας και γονιμότητας, στην πράξη κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται καθώς η ίδια ουσιαστικά έχει αναπαράγει το μοντέλο της παραδοσιακής οικογένειας από την οποία προέρχεται.

Σε κάθε περίπτωση αυτό που προκύπτει έντονα είναι ότι συνειδητά ή μη τα γονικά πρότυπα αλλά και οι παρακινήσεις-συμβουλές από το οικείο περιβάλλον επηρεάζουν και επιδρούν σε μικρότερο ή σε μεγαλύτερο βαθμό, είτε ως παράδειγμα προς μίμηση είτε ως παράδειγμα προς αποφυγή, στις πρακτικές που τελικά ακολουθούν ή τις επιθυμίες που εκφράζουν οι γυναίκες

της έρευνάς μας, οι οποίες στις περισσότερες των περιπτώσεων, τείνουν να υιοθετήσουν ή να επιθυμούν, οικογενειακά μοντέλα παρόμοια με αυτά των γονέων τους, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο το πόσο έχουν επηρεαστεί από τα πρότυπα περί γαμηλιότητας και γονιμότητας με τα οποία έχουν μεγαλώσει.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι ορισμένα από τα γονικά πρότυπα, κυρίως για τις γυναίκες του δείγματός μας οι οποίες είναι πάνω από σαράντα ετών, διαφέρουν από τις σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετικά με την τεκνοποίηση. Παίρνοντας ως δεδομένο τον ανωτέρω ισχυρισμό, προσπαθήσαμε στην επόμενη ενότητα να εξετάσουμε τις σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις στην Ελλάδα, σχετικά με θέματα που αφορούν στην γονιμότητα.

- **Σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις στην Ελλάδα σχετικά με την γονιμότητα**

Αποτελεί κοινή παραδοχή το γεγονός ότι οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια, επέφεραν αλλαγές στο ρόλο και τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία, αλλά και στο θεσμό της οικογένειας. Με τη δημιουργία της συγκεκριμένης κατηγορίας θελήσαμε να διερευνήσουμε το εάν και με ποιο τρόπο οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, που κυριαρχούν στην σύγχρονη Ελλάδα σχετικά με το ρόλο των δύο φύλων, την ιδανική μορφή και σύνθεση οικογένειας, επηρεάζουν ή συνδέονται με τις αποφάσεις περί γονιμότητας των γυναικών της έρευνάς μας.

Όπως θα διαπιστώσουμε από τα αποσπάσματα, η κοινωνική αναπαράσταση φαίνεται να επηρεάζει και ως ένα βαθμό να διαμορφώνει τις επιλογές που έκαναν οι γυναίκες της έρευνάς μας, στην προσωπική τους ζωή. Επιλέξαμε τα πιο χαρακτηριστικά σημεία από τις συνεντεύξεις που επιβεβαιώνουν την παρατήρησή μας.

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **«Όταν ζεις σε μια κοινωνία και έχεις επιλέξει τον δρόμο της οικογένειας είσαι σε ένα καλούπι, δεν μπορείς να κάνεις αλλοπρόσαλλη ζωή έτσι. Οφείλω να ομολογήσω ότι ήταν πολύ σκληρό για μια γυναίκα στην Ελλάδα όταν παίρνει πρωτοβουλία**

να κάνει το διαζύγιο, να φέρει εκείνη το διαζύγιο, να χωρίσει τον σύζυγό της, αντιμετώπισα πολλά προβλήματα και από φίλους και φίλες.»

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: **«Θα μπορούσα να ζήσω και μια ζωή με τον σύντροφο μου και χωρίς να παντρευτώ, το επέλεξα καθαρά γιατί υπήρξε το παιδί και έτσι πρέπει να γίνεται κάπως επιβάλετε από τους γύρω αυτό να γίνει έστω και μετά.»**

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: **«Επέλεξα να παντρευτώ για να κάνω παιδί (...) ο γάμος ήταν κάτι τελείως τυπικό για τους άλλους δηλαδή.»**

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω αποσπάσματα, η Μαριέττα η Γιάννα, αλλά και η Αναστασία, μοιάζει να οδηγούνται στην απόφαση για σύναψη γάμου πειθαρχώντας σε κάποιους κοινωνικούς κανόνες που θέλουν να μην γεννιέται ένα παιδί εκτός γάμου, στην περίπτωση της Γιάννας και της Αναστασίας ή που «επιβάλλουν» μια συγκεκριμένη συμπεριφορά σε κάποιον που παντρεύεται όπως στην περίπτωση της Μαριέττας.

Η Λία, αν και προέρχεται από μια καθαρά παραδοσιακή οικογένεια **«στα τριανταπέντε μου έπρεπε να βγαίνω έξι με εννέα γιατί ήμουνα μια ζωντοχήρα, με ένα μικρό παιδί και τι θα πει ο κόσμος.»** δεν παύει να αντιλαμβάνεται την σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και να ενστερνίζεται απόψεις σχετικά με τη γαμηλιότητα, που μόνο ως συντηρητικές δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν. **« (...) θεωρούσα ότι απ' τη στιγμή που δεν είχες σκοπό να κάνεις παιδιά καλύτερα μην παντρευτείς.»** παράλληλα όμως συμπλέουν με παραδοσιακές απόψεις, οι οποίες θεωρούν ανήθικο να αποκτήσεις παιδί εκτός γάμου.

Φαίνεται πως η ελληνική κοινωνία, παρόλη την εξέλιξή της στο πέρασμα των χρόνων, από μια καθαρά παραδοσιακή αγροτική κοινωνία σε σύγχρονη-αστική, έχει διατηρήσει έως ένα βαθμό παραδοσιακά κανονιστικά πρότυπα¹⁴³. Άρα προκύπτει ότι, τουλάχιστον σε ότι αφορά την σύγχρονη

¹⁴³ Στην παραδοσιακή αγροτική-γεωργική κοινωνία, οι θέσεις και οι ρόλοι στην οικογένεια εξαρτώνται από το φύλο και την ηλικία, χαρακτηριστικά δηλαδή που είναι δεδομένα για το άτομο και δεν επηρεάζονται από την προσωπικότητα, την ιδιοσυγκρασία, τον χαρακτήρα, τις

Ελληνική κοινωνία την οποία εξετάζουμε, οι σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις, σχετικά με τα θέματα που αφορούν την γονιμότητα, να μην διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από τα γονικά πρότυπα. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως, τουλάχιστον στην Ελλάδα, όσες αλλαγές κι αν έχουν συντελεστεί στο ρόλο της γυναίκας, όπως για παράδειγμα η είσοδός της στην αγορά εργασίας, οι οποίες δεν ταυτίζονται με τις «νόρμες» που η παραδοσιακή κοινωνία επιτάσσει, συντελέστηκαν περισσότερο από την αναγκαιότητα για συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος (σε περιπτώσεις που οι απολαβές του συζύγου δεν επαρκούσαν), παρά από την ανάγκη αναθεώρησης της θέσης της γυναίκας μέσα από ένα διευρυμένο πλαίσιο επαναξιολόγησης του ρόλου της στο συλλογικό ασυνείδητο.

- **Επιρροή γονικών πρότυπων και σύγχρονων κοινωνικών αναπαραστάσεων-επιδράσεων στην Ελλάδα στις ατομικές επιλογές που σχετίζονται με τη γονιμότητα**

Στο σημείο αυτό θελήσαμε να δούμε, κατά πόσο αυτές οι γυναίκες, μέσω των πρακτικών που ακολουθούν ή των επιθυμιών που εκφράζουν, υιοθετούν ή όχι τα πρότυπα με τα οποία έχουν μεγαλώσει ή επηρεάζονται από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που επικρατούν κατά την χρονική περίοδο που είναι σε θέση να τεκνοποιήσουν. Οι γυναίκες από την μεριά τους, άσχετα με το πόσο και σε ποιο βαθμό έχουν αφομοιώσει και ενστερνιστεί τα πρότυπα, που η κάθε μια είχε από την οικογένειά της, φαίνεται ότι δεν παύουν να δέχονται και «τα μηνύματα των καιρών», προσαρμοζόμενες ανάλογα σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνία, η οποία επιφέρει αλλαγές στην οικογενειακή δομή. Υπό αυτό το πρίσμα διαμορφώνουν, μεταβάλλουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους και στα θέματα που αφορούν την έρευνά μας, λαμβάνοντας αποφάσεις που ενδεχομένως δεν βρίσκουν σύμφωνους ή απογοητεύουν τους γονείς τους.

Ας μην ξεχνάμε ότι η θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία (και όχι μόνο) έχει διαφοροποιηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό τις τελευταίες δεκαετίες. Οι

ικανότητες ή τις επιθυμίες του ατόμου. Παρασκευόπουλος Ι., Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 45.

γυναίκες πλέον αποδέχονται όλο και πιο δύσκολα διακρίσεις εις βάρος τους αλλά και απολαμβάνουν όλο και συχνότερα μιας οικονομικής ανεξαρτησίας λόγω της ευρύτερης συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας, που τους επιτρέπει ένα πλήθος επιλογών, οι οποίες ήταν παλαιότερα αδιανόητες, όπως την επιλογή να μην παντρευτούν ή να χωρίσουν.

Μέσα από την έρευνα προέκυψε σε κάποιες περιπτώσεις, μια έντονη σύγκρουση μεταξύ των γυναικών της έρευνάς μας και των γονέων τους, σχετικά με τις αποφάσεις που πήραν οι ίδιες στην προσωπική τους ζωή, για θέματα που αφορούν την οικογένεια ή την απόκτηση παιδιού. Θεωρούμε ότι η σύγκρουση αυτή έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι γυναίκες, με τις επιλογές τους, δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των γονέων τους, λειτουργώντας έτσι ως ένα είδος ματαίωσης για αυτούς. Μια περίπτωση, που φαίνεται πως εμπίπτει στην συγκεκριμένη κατηγορία, είναι αυτή της Λίας. **«Κι έχουμε φτάσει τα σαράντα που μέχρι και που πέθανε ο πατέρας μου χτύπαγε το χέρι στο τραπέζι και έλεγε όσο πληρώνω, τα δικά σου λάθη, έχω δικαίωμα να κάνω ό,τι θέλω»**. Στην περίπτωση της Λίας φαίνεται ξεκάθαρα ότι τα γονικά πρότυπα λειτούργησαν έως ένα βαθμό, από την άποψη ότι προέρχεται από παραδοσιακή οικογένεια και η ίδια αυτό το μοντέλο οικογένειας προσπάθησε να δημιουργήσει, κάνοντας έναν γάμο και αποκτώντας ένα παιδί. Το γεγονός όμως ότι στην πορεία της ζωής της «ξέφυγε» από το συγκεκριμένο μοντέλο, παίρνοντας διαζύγιο, φαίνεται πως την ακολουθεί μέχρι και σήμερα στα σαράντα της χρόνια, καθώς η απόφασή της αυτή δεν έβρισκε σύμφωνους τους γονείς της και ιδιαίτερα τον πατέρα της.

Οι γυναίκες μικρότερης ηλικίας, 20-34 ετών στην δική μας έρευνα, παρουσιάζουν λιγότερο παραδοσιακές απόψεις, σε ότι αφορά την τεκνοποίηση και την σύναψη γάμου, συγκριτικά με εκείνες μεγαλύτερης ηλικίας, λόγω της συνεχούς μεταβολής των προτύπων και των απαιτήσεων που η κοινωνία ορίζει ως ιδανικά και άρα αποδεκτά. Ωστόσο οι απόψεις τους αυτές, που έχουν κυρίως να κάνουν με την απόκτηση παιδιού εκτός γάμου, δεν φαίνεται να είναι τόσο ισχυρές ούτως ώστε να τις εφαρμόσουν και στη πράξη όταν καλούνται να λάβουν τις αποφάσεις τους περί γονιμότητας .

Η Αναστασία, σε σχετική ερώτηση που της κάναμε, αν θα έκανε παιδί εκτός γάμου, μας απάντησε θετικά, στην πράξη όμως όταν την ρωτήσαμε τους λόγους για τους οποίους παντρεύτηκε μας απάντησε πως προχώρησε

σε αυτό το βήμα προκειμένου να τεκνοποιήσει. Θετικά απάντησε και η Αγγελική όταν την ρωτήσαμε αν θα αποκτούσε ένα παιδί εκτός γάμου. Αντιθέτως η Γιάννα, παρά το νεαρό της ηλικίας της, δεν θα επιθυμούσε να αποκτήσει ένα παιδί εκτός γάμου, για αυτό το λόγο παντρεύτηκε πριν γεννήσει. *«Υπήρχαν δύο σενάρια να ακολουθήσει ο γάμος με την βάφτιση μετά το παιδί και τώρα να υπάρξει ένας πολιτικός (...) δηλαδή να παντρευτώ τώρα με πολιτικό, μετά με θρησκευτικό (...)*». Συνεπώς συμπεραίνουμε, ότι στην περίπτωση της Γιάννας, υπερέτησαν τα γονικά πρότυπα έναντι των σύγχρονων κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι οποίες εδραιώνουν νέα μοντέλα, τόσο σε ότι αφορά τη συνύπαρξη μεταξύ συντρόφων, όσο και σε ότι αφορά την τεκνοποίηση.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση της Μαριέττας, η οποία πλέον έχει μόνιμη δουλειά στο Δημόσιο, σε διευθυντική θέση και η οποία, όταν ένιωσε την ανάγκη, προχώρησε σε διαζύγιο με τον άντρα της, προκειμένου να ξαναπαντρευτεί, παρά τις έντονες αντιδράσεις από την μητέρα της. *«Το πρώτο από το δεύτερο γάμο και το κάναμε, αν θες δεν το ζήσαμε όσο έπρεπε, ήταν μέσα σε πολλές δυσκολίες, η Μαρία, το πρώτο μας παιδί, καθότι ήμασταν διαζευγμένοι, καθότι είχαμε όλη την κοινωνία εναντίον μας, (...) δημιούργησα σχέση με τον δεύτερό μου άντρα και μετά χώρισα. Και εν τω μεταξύ γέννησα το παιδί του δεύτερου άντρα μου όντας παντρεμένη με τον πρώτο (...) η δικιά μου οικογένεια είχε πρόβλημα, και δη η μητέρα μου, γι' αυτό και δυόμισι χρόνια μέχρι να παντρευτούμε δεν είχε επαφές μαζί μας γιατί ήταν ανήθικο που είχα παιδί μαζί του χωρίς να είμαστε παντρεμένοι.»*

Όπως προκύπτει από τα λεγόμενά της, η Μαριέττα εξαιτίας των επιλογών της, ήρθε σε έντονη σύγκρουση με τους γονείς της και ιδιαίτερα με την μητέρα της. Οι επιλογές αυτές ήταν εντελώς αντίθετες με τα γονικά της πρότυπα, περί γαμηλιότητας και γονιμότητας αλλά και με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που κυριαρχούσαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του '80. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι επιλογές αυτές έγιναν (στην περίπτωση της τέλεσης του 2^{ου} γάμου) από μια γυναίκα η οποία εργαζόταν, συνεπώς ήταν οικονομικά ανεξάρτητη. Η ίδια γυναίκα για την περίπτωση τέλεσης του πρώτου γάμου μας λέει χαρακτηριστικά: *«Όταν έμαθε ότι εγώ πλέον έμενα στην Αθήνα και*

*συζούσα μ' αυτόν τον άνθρωπο, γιατί συζούσα, αυτή ήταν η επιλογή μου, είχα δεσμό και συζούσα, έγιναν μεγάλες φασαρίες, κατέβηκε στην Αθήνα, δημιουργήθηκε θέμα, εγώ έχασα τη δουλειά τότε..... **Επισπεύσαμε τη διαδικασία του γάμου** γιατί πλέον η γκρίνια, η μιζέρια ή χώρισε ή μη χωρίζεις ή να κατεβαίνει ο μπαμπάς, να στέλνει τον μπαμπά τρεις και λίγο (...)*».

Βλέπουμε δηλαδή ότι το ίδιο πρόσωπο λειτούργησε διαφορετικά ως προς τα γονικά πρότυπα περί γαμηλιότητας και γονιμότητας, στην τέλεση του πρώτου γάμου υιοθετώντας τα, ενώ του δεύτερου, εν μέρει, απορρίπτοντάς τα. Πέρα από οποιοσδήποτε άλλες αλλαγές που τυχόν είχαν επέλθει, σε ατομικό επίπεδο στη γυναίκα αυτή (μεταβολές σε θέματα πεπιοθήσεων αντιλήψεων κλπ), φαίνεται πως η μεγαλύτερη διαφοροποίηση, σύμφωνα με όσα και η ίδια μας λέει, είχε να κάνει με την οικονομική της ανεξαρτησία, η οποία της έδωσε τη δυνατότητα να προβεί σε μια επιλογή σύμφωνα με τις δικές τις επιθυμίες και ανάγκες, ενώ παράλληλα ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση με τα όσα η οικογένειά της, ιδιαιτέρως η μητέρα της, θεωρούσε αποδεκτά ή ηθικά.

Εν ολίγοις, παρόλο που ορισμένες εξέφρασαν την επιθυμία και άλλες προσπάθησαν και στην πράξη να αναπαράγουν, σε θέματα γονιμότητας-γαμηλιότητας, γονικά πρότυπα τα οποία είχαν ήδη διαμορφώσει και αφομοιώσει σε μεγάλο βαθμό, εντούτοις στην πράξη φαίνεται ότι αδυνατούν να τα εφαρμόσουν επιλέγοντας τελικά πρακτικές που οι σύγχρονες κοινωνικές αναπαραστάσεις προτείνουν. Φαίνεται ότι κάποιες από τις γυναίκες του δείγματός μας αντιλαμβάνονται ότι βρίσκονται μπροστά σε μια νέα και δύσκολη πραγματικότητα όσον αφορά τα θέματα γαμηλιότητας και γονιμότητας, διαφορετική σε σχέση με εκείνη που βίωσαν οι γονείς τους.

Σε κάθε περίπτωση, μέσα από τις συνεντεύξεις, προκύπτει έντονα η διάσταση απόψεων μεταξύ ορισμένων γυναικών της ερευνάς μας και των γονέων τους, για αποφάσεις που χρειάστηκε να πάρουν οι γυναίκες αυτές και οι οποίες σχετίζονταν με θέματα οικογενειακού προγραμματισμού, λύσης γάμου κα. Για το συγκεκριμένο θέμα η Λία αναφέρει, «**Κοίταξε, για τις επιλογές μου και τα λάθη μου τον εαυτό μου χρεώνω, αλλά το παράπονό μου είναι ότι οι γονείς μας (...)**Σε προσηλύτιζε στη δική της λύση, στο δικό της δρόμο, αυτόν που ήθελε εκείνη να πάρεις κι αυτό εμένα δεν μου άρεσε.» Φαίνεται δηλαδή ότι, παρά τη γονεϊκή επιρροή σε θέματα προτύπων, οι

γυναίκες τις έρευνάς μας υιοθετούν, ή αναγκάζονται να υιοθετήσουν διαφορετικά πρότυπα από αυτά των γονέων τους, σε θέματα όπως είναι η γαμηλιότητα, η γονιμότητα, το μέγεθος της οικογένειας και αυτό είναι κάτι που οι ίδιες το αποδίδουν στην πραγματικότητα που βιώνουν και τις συνθήκες στις οποίες ζουν. Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, οι επιλογές που κάνουν οι συγκεκριμένες γυναίκες είναι κάτι σαν «αναγκαίο κακό». Σε αυτό το θέμα θα αναφερθούμε εκτενέστερα παρακάτω στην θεματική που αφορά τις αντιλήψεις σχετικά με τον οικογενειακό προγραμματισμό.

- **Αντιλήψεις περί γονιμότητας**

- **Το παιδί ως σύμβολο**

Ένα ακόμα ενδιαφέρον εύρημα της έρευνάς μας υπήρξε η διάσταση της συμβολοποίησης του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα μια από τις ερωτώμενες, η Μαριέττα, αφού μας έχει ήδη ξεκαθαρίσει ότι την πρώτη φορά αναγκάστηκε να παντρευτεί υπακούοντας στην επιθυμία των γονιών της και πιο συγκεκριμένα της μητέρας της, κατά το χρονικό διάστημα που ήταν στην Αθήνα και έμεινε άνεργη, μας λέει ότι την δεύτερη φορά επέλεξε να παντρευτεί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: **«Επέλεξα να παντρευτώ (...)για να επισημοποιήσω ότι αυτός είναι ο άντρας μου και δεν ήταν μια εφήμερη σχέση (...)είχα πλέον παιδί μαζί του (...)Μ' αυτόν θα ζήσω, μ' αυτόν θα κάνω οικογένεια, τελειώσαμε.»**. Βλέπουμε δηλαδή ότι η έννοια του παιδιού, για τη Μαριέττα, αλλά θέλουμε να πιστεύουμε και για την ευρύτερη ελληνική κοινωνία ενέχει και μια άλλη διάσταση αυτή του συμβόλου. Η απόκτηση ενός παιδιού φαίνεται ότι συμβολίζει και αποδεικνύει την ισχύ, την σοβαρότητα κι την μακροβιότητα μιας σχέσης.

Δεν είναι λίγες επίσης οι περιπτώσεις, όπου η απόκτηση ενός παιδιού να θεωρείται ως μέσο βελτίωσης των διαπροσωπικών-συζυγικών σχέσεων. χαρακτηριστικό παράδειγμα η Αναστασία η οποία μας λέει: **«Νόμιζα θα ήταν καλύτερες οι συνθήκες στην σχέση μου αν αποκτήσω ένα παιδί(...)»**. Βλέπουμε δηλαδή σ αυτή τη περίπτωση ότι κάποιες γυναίκες (στην περίπτωσή μας η Αναστασία) αποδίδουν στο παιδί το ρόλο του «εγγυητή» της σχέσης βελτιώνοντάς την. Θεωρούμε ότι μια τέτοια αντίληψη για το ρόλο που επιτελεί το παιδί αποτελεί κοινό τόπο για πολλές γυναίκες, τουλάχιστον στα

πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας, καθώς δεν είναι λίγα τα παραδείγματα, ακόμα και στο δικό μας οικογενειακό-κοινωνικό μας περιβάλλον, γυναικών που αποφάσισαν να κάνουν ένα ή ακόμα ένα παιδί έχοντας ως απώτερο στόχο την βελτίωση των συζυγικών-συντροφικών τους σχέσεων. Βέβαια στην πράξη η συγκεκριμένη αντίληψη αν και δεν είναι κάτι το οποίο να ελέγξουμε από την εμπειρία μας βλέπουμε ότι δεν επιτυγχάνετε αυτός ο στόχος.

Βλέπουμε δηλαδή ότι, άσχετα με την ηλικία τους, άσχετα με το μορφωτικό τους επίπεδο, άσχετα με την οικογενειακή τους κατάσταση, άσχετα με το αν προέρχονται ή όχι από παραδοσιακές οικογένειες ή από το αν παραδέχονται ανοιχτά ή όχι ότι έχουν επηρεαστεί από προϋπάρχοντα πρότυπα για όλες αυτές ο γάμος αποτελεί επιλογή ή επιθυμία και ταυτόχρονα απαραίτητη προϋπόθεση για την τεκνοποίηση. Παράλληλα η απόκτηση ενός παιδιού, στην αντίληψη ορισμένων γυναικών, αποκτά τις συμβολικές διαστάσεις, καθώς συμβολίζει την ισχύ, μακροβιότητα και σοβαρότητα της σχέσης, αλλά και ενισχύει και βελτιώνει την υπάρχουσα σχέση.

➤ **Η αντίληψη της γονιμότητας ως αποτέλεσμα θείας-υπερφυσικής παρέμβασης**

Ένα ενδιαφέρον, κατά τη γνώμη μας, εύρημα της έρευνάς μας είναι η αντίληψη που έχουν για τον γάμο και την τεκνοποίηση έτσι όπως αυτή συνδέεται με το «τυχαίο» ή το «μοιραίο». Για τις γυναίκες αυτές η τέλεση ενός γάμου, ή η απόκτηση ενός παιδιού μοιάζει να εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την τύχη ή από τον Θεό. Οι γυναίκες της έρευνάς μας, εκφράζοντας μια τέτοια αντίληψη είναι σαν να ενστερνίζονται την γνώμη ότι γεγονότα του κύκλου ζωής, όπως αυτό της τέλεσης γάμου ή της απόκτησης τέκνου, δεν επιδέχονται τελικά προγραμματισμό, παρά τις όποιες προσωπικές προσπάθειες ή παρεμβάσεις.

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: «*Εντάξει **αυτά είναι και τυχερά** πράγματα. Ακόμα, μπορεί και να μη μου κάτσει κιάλας δεν το ξέρεις αυτό σου λέω δεν το ξέρεις. **Ο χρόνος θα δείξει.** Αυτό ακριβώς προσπαθούμε εντάξει θα δείξει.»*

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «(...) **είπα ό,τι θέλει ο θεός στο μήνα επάνω έμεινα έγκυος** (...)Θα είχα κάνει και δεύτερο αλλά ευτυχώς ο θεός ξέρει πολύ καλύτερα από μας.»

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «**Θέλω** πολύ να κάνω ένα παιδί (...)αλλά **είναι και θέμα τύχης** ξέρω γω.»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «**Θα μου άρεσε να κάνω, δεν ξέρω αν θα μπορέσω καν να κάνω. Μακάρι να έρθουν όλα καλά.**»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: « (...) **όταν τύχει και αν τύχει και βρω τον κατάλληλο και νιώσω και εγώ έτοιμη τότε θα το κάνω.**»

Όπως βλέπουμε και από τα παραπάνω αποσπάσματα, αρκετές από τις γυναίκες της ερευνάς μας, άσχετα με την ηλικία ή την οικογενειακή τους κατάσταση, δείχνουν να συμφωνούν στο ότι η δημιουργία οικογένειας εξαρτάται, σε πολύ μεγάλο βαθμό, εκτός από τους προσδιοριστικούς παράγοντες που αναφέραμε και από έναν ακόμα, αυτόν την «τύχης» ή της «θεικής παρέμβασης», ο οποίος τις «ξεπερνά» και είναι πέρα από τον έλεγχό τους. Φαίνεται δηλαδή ότι μέσα από τα λεγόμενα των γυναικών της έρευνάς μας αναδύονται αντιλήψεις, που αφορούν στα γεγονότα του κύκλου ζωής μιας γυναίκας, όπως είναι και αυτό της τεκνοποίησης, που αναγνωρίζουν το σημαντικό ρόλο της «θείας παρέμβασης». Μοιάζει να βρισκόμαστε μπροστά στην διατήρηση και αναπαραγωγή αντιλήψεων που λίγο ή πολύ χαρακτήριζαν και τις παλαιότερες γενιές γυναικών.

Συνεχίζοντας λοιπόν για το ίδιο θέμα, θα λέγαμε ότι οι απόψεις των συγκεκριμένων γυναικών έχουν ντετερμινιστικό χαρακτήρα σε ότι αφορά την δημιουργία οικογένειας και την απόκτηση τέκνου. Εφόσον λοιπόν η ζωή των γυναικών είναι, έστω και εν μέρει, προκαθορισμένη, δηλαδή το γεγονός πως ότι και αν τους συμβεί είναι αποτέλεσμα της «θείας θέλησης» ή της τύχης, αίρει την προσωπική τους ευθύνη. Αυτό ως ένα βαθμό μπορεί να ερμηνευτεί καθώς, όταν οι συνθήκες δεν βοηθούν και οι επιλογές ως προς την προσωπική ζωή δεν καταλήγουν να συμπίπτουν με τις επιθυμίες τους, είναι αρκετά εύκολο να μεταφέρουν την ευθύνη για τις επιλογές τους και κατ

επέκταση τα αποτελέσματα αυτών, σε «κάτι έξω από εκείνες». Με λίγα λόγια το να μεταθέτουν την ευθύνη για τις λάθος επιλογές τους σε κάτι υπερφυσικό υποθέτουμε πως λειτουργεί και ως ένα βαθμό ανακουφιστικά ως προς το μερίδιο ευθύνης που τους αναλογεί για τις επιλογές που έχουν κάνει ή που θα κάνουν στην ζωή τους. Σε ένα δεύτερο επίπεδο μέσα από τις αντιλήψεις αυτές θεωρούμε ότι αναδύονται οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των γυναικών της έρευνάς μας και το πόσο αυτές με έναν λανθάνοντα τρόπο επηρεάζουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους. Άλλωστε η αντίληψη που θέλει το παιδί ως «δώρο Θεού» ή το γάμο ως κάτι «τυχερό» είναι ευρύτατα διαδεδομένη στην Ελληνική κοινωνία και θεωρούμε ότι όλοι μας στις διαπροσωπικές μας σχέσεις γνωρίζουμε άτομα που να είναι φορείς τέτοιων αντιλήψεων.

- **Αντιλήψεις περί γαμηλιότητας**

Ένας ακόμη δείκτης που φαίνεται να επηρεάζει, έστω και έμμεσα, τα επίπεδα της γονιμότητας, τουλάχιστον για την Ελλάδα, είναι αυτός της γαμηλιότητας. Στο σημείο αυτό θελήσαμε να διερευνήσουμε τις αντιλήψεις των γυναικών της έρευνάς μας, σχετικά με την έννοια της γαμηλιότητας. Ο όρος παραπέμπει συνήθως στη συχνότητα των γάμων σε έναν πληθυσμό, δηλαδή στο αδρό ποσοστό της γαμηλιότητας.¹⁴⁴

Σύμφωνα με την Eurostat, τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται συνεχής μείωση του αριθμού των ατόμων που αποφασίζουν να τελέσουν πρώτο γάμο και μάλιστα σε ηλικίες όλο και μεγαλύτερες¹⁴⁵. Εκτός από τα στοιχεία της Eurostat, δεν είναι δύσκολο να παρατηρήσει κάποιος ότι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες, παντρεύονται όλο και μεγαλύτεροι-ες, αφού πρώτα έχουν

¹⁴⁴ Λεξικό τεχνικών δημογραφικών όρων . Β.Κοτζαμάνης Μ. Βανταλή <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/dictio/desc.htm#Γ>. Προσπελάστηκε, 18/06/2013

¹⁴⁵ Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, το 1996 ο δείκτης γαμηλιότητας διαμορφώθηκε σε 4,24 γάμους, το 1997 σε 5,62, το 1998 σε 5,12, το 1999 σε 5,62, το 2000 σε 4,48, το 2001 σε 5,21, το 2002 σε 5,27, το 2003 σε 5,54, το 2004 σε 4,64, το 2005 σε 5,50, το 2006 σε 5,18 και το 2007 σε 5,16.

Συγκεκριμένα, το 1999 η μέση ηλικία πρώτου γάμου ήταν τα 30,3 έτη για τους άνδρες και τα 26,5 για τις γυναίκες, ενώ το 2007 η μέση ηλικία για τις γυναίκες έφτασε τα 28. Και όλα αυτά ενώ το 1980 η ηλικία πρώτου γάμου για τους άνδρες ήταν τα 26 έτη και για τις γυναίκες τα 23. <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22733&subid=2&pubid=1652779>. Προσπελάστηκε, 10/06/2013.

τακτοποιηθεί επαγγελματικά και έχουν διαμορφωθεί ευοίωνες οικονομικές συνθήκες για το μέλλον.

Φαίνεται ότι,στη σύγχρονη Ελληνική κοινωνία, γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη η απόφαση για την τέλεση γάμου και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ολοένα και μεγαλύτερη ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού, καθώς οι εκτός γάμου γεννήσεις κυμαίνονται σε πολύ χαμηλά ποσοστά(συγκριτικά με άλλες χώρες του δυτικού κόσμου) συμβάλλοντας με αυτόν τρόπο στην παρατηρούμενη υπογονιμότητα¹⁴⁶ στην χώρα μας. Για αυτό και θεωρήσαμε ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις αντιλήψεις περί γαμηλιότητας και κατεπέκταση τις προθέσεις και τις πρακτικές που οι γυναίκες του δείγματός μας υιοθετούν.

Οι γυναίκες του δείγματός μας, μας ανέφεραν:

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «Επέλεξα να παντρευτώ για να κάνω παιδί».

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «Ο γάμος δεν θεωρώ ότι είναι αναγκαίος. Πιστεύω ότι είναι απλά ένας θεσμός (...)είναι επίσης για το παιδί αν θελήσεις να κάνεις παιδιά»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: « (...) ε ο γάμος προκύπτει για τα παιδιά προφανώς, για να κάνεις την δική σου οικογένεια πια.»

Φαίνεται λοιπόν ότι ο θεσμός του γάμου στην Ελλάδα, παρά την όποια «φθορά» έχει υποστεί, εξακολουθεί να αποτελεί επιλογή ή επιθυμία για τις περισσότερες γυναίκες του δείγματός μας. Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε προέκυψε ότι η έννοια της γαμηλιότητας για τις γυναίκες αυτές συνδέεται άμεσα, σχεδόν ταυτίζεται με την απόκτηση παιδιού-ων. Άλλωστε δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι άγαμες γυναίκες στο σύνολό τους, συνειδητά, χρησιμοποιώντας κυρίως μεθόδους αντισύλληψης όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, δεν έχουν αποκτήσει τέκνο.

¹⁴⁶Το φαινόμενο κατά το οποίο ο αριθμός των γεννήσεων δεν είναι ικανός να εξασφαλίσει την αναπλήρωση των γενναίων.

Σχετικά με το θέμα του γάμου η Λουίζα στην ερώτηση που της κάναμε για ποιον λόγο επέλεξε να παντρευτεί μας απάντησε χαρακτηριστικά «*Από μικρή ήθελα να κάνω οικογένεια (...)εγώ πάντα πίστευα ότι ο γάμος είναι η δημιουργία οικογένειας.*» Στην περίπτωση της Γιάννας η εγκυμοσύνη λειτούργησε ως αφορμή ή αιτία για τη σύναψη γάμου «*(...)υπήρχαν δύο σενάρια να ακολουθήσει ο γάμος με την βάφτιση μετά το παιδί και τώρα να υπάρξει ένας πολιτικός (...)δηλαδή να παντρευτώ τώρα με πολιτικό, μετά με θρησκευτικό.*». Ομοίως και η Μαριέττα, φαίνεται να έχει θέση ως προϋπόθεση, για τεκνοποίηση την ύπαρξη γάμου «*(...) η ολοκλήρωση έρχεται με ένα παιδί, κι αν θες η ολοκλήρωση ενός γάμου, αλλιώς για μένα δεν υπάρχει λόγος να είσαι σε γάμο με κάποιον.*

➤ Η συγκατοίκηση χωρίς γάμο με τον σύντροφο

Άλλη μια παράμετρος που αναδύθηκε μέσα από τις συνεντεύξεις, ως αιτία ή αφορμή για το γάμο, εκτός από την τεκνοποίηση, είναι αυτή της συγκατοίκησης χωρίς γάμο. Πράγματι, οι σύγχρονες ιδεολογικές κυρίως, ανακατατάξεις εισήγαγαν μια εντελώς νέα μορφή οικογενειακής οργάνωσης, αυτή της ελεύθερης συγκατοίκησης, η οποία παρατηρείται κυρίως στους νέους ηλικίας κάτω των τριάντα (30) ετών.¹⁴⁷

Η συγκεκριμένη πρακτική φαίνεται να ακολουθήθηκε τόσο από τις νεώτερες όσο και από τις μεγαλύτερες ηλικιακά γυναίκες του δείγματός μας, ωστόσο, όταν αυτή εφαρμόστηκε δεν κράτησε πολύ, καθώς αυτή η μορφή σχέσης δεν ήταν αποδεκτή ή επιθυμητή, κυρίως από τον οικογενειακό και κοινωνικό τους περίγυρο αν και πιστεύουμε ότι κάτι ανάλογο ισχύει και στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που αυτού του είδους η επιλογή φαίνεται ότι συνοδεύεται από μία μορφή κοινωνικού στίγματος, με ότι αυτό συνεπάγεται για τις γυναίκες που ακολουθούν μια τέτοια πρακτική. Αυτό προκύπτει έντονα από τις δηλώσεις της Λίας και της Μαριέττας.

¹⁴⁷ Λάμψα, Ρ., «Η άποψη της γυναίκας για την οικογένεια: μια φεμινιστική προσέγγιση». Στο: Υγεία, Κοινωνική Προστασία και Οικογένεια. ,Αθήνα, Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, 1994.

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: « (...) **συζούσα τότε και στις πεθεράς μου το σπίτι μαζί του, αποφασίσαμε έτσι περάσαμε δυο βέρες και το 2000 κάναμε έναν πολιτικό, πιο πολύ για τα μάτια, εντάξει δεν ήθελα να με λένε σπιτωμένη. (...)».**

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, που έως ένα βαθμό επηρεάζουν, αλληλεπιδρούν και πολλές φορές διαμορφώνουν και τα γονικά πρότυπα, θέλουν την γυναίκα να δέχεται, σε αρκετές περιπτώσεις, ακόμα και στις μέρες μας, σκληρή αρνητική κριτική σχετικά με την επιλογή της να συζητήσει με τον σύντροφό της χωρίς να υφίσταται γάμος. Για μια ακόμα φορά η γυναίκα φέρει αποκλειστικά την ευθύνη για την πορεία της σχέσης της και της «ανεπάρκειάς της» να προχωρήσει σε γάμο. Η Λία για το ίδιο θέμα μας λέει: (...) **κάποτε έλεγα το να συζείς είναι μια ωραία εμπειρία κι αυτά αλλά θεωρώ πια ότι δεν είναι σωστό να συζούν τα ζευγάρια γιατί επαναπαύονται οι άντρες.**». Δηλαδή βλέπουμε ότι, παρόλο που η ίδια ακολούθησε ως πρακτική τη συμβίωση, έστω και για το μικρό χρονικό διάστημα που οι κοινωνικές συνθήκες της το επέτρεψαν, σήμερα διατυπώνει μια διαφορετική άποψη. Παρά το πέρασμα των χρόνων, όπου θα περίμενε κανείς η συγκεκριμένη γυναίκα να έχει περισσότερο προοδευτικές απόψεις σε θέματα σχέσεων, η ίδια ενστερνίζεται περισσότερο συντηρητικές απόψεις. Αυτό από την μια πλευρά, έως ένα βαθμό, θα μπορούσε να ερμηνευθεί, υπό το πρίσμα τυχόν κοινωνικών αναπαραστάσεων στο άμεσο, φιλικό, επαγγελματικό, συγγενικό της περιβάλλον, όπου η συμβίωση λειτούργησε ως «βόλεμα» για τον άντρα της σχέσης, χωρίς την επιθυμητή για τη γυναίκα κατάληξη (ή εξέλιξη) σε γάμο. Βεβαία από την άλλη πλευρά, με τα ίδια δεδομένα και την ίδια εξέλιξη στη ζωή της, η ίδια γυναίκα θα μπορούσε να επιζητά την συμβίωση ρίχνοντας το βάρος για τον «αποτυχημένο» γάμο της στο μικρό διάστημα συγκατοίκησης που είχε στην διάθεσή της, με τον πρώην σύντροφό της, καθώς όπως παραδέχεται δεν πρόλαβε να τον γνωρίσει καλά. Εδώ εικάζουμε ότι έχουν λειτουργήσει τόσο τα πρότυπα που είχε από την οικογένειά της (παραδοσιακή), όσο και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που επικρατούσαν την εποχή εκείνη σχετικά με την συμβίωση.

Ομοίως η Μαριέττα αν και έζησε σε μια εποχή όπου η ιδέα της συγκατοίκησης δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη, ωστόσο και εκείνη για μικρό

χρονικό διάστημα κατάφερε να συμβιώσει με τον τότε σύντροφο της μέχρι που παντρεύτηκαν. « (...) **πλέον έμενα στην Αθήνα και συζούσα μ' αυτόν τον άνθρωπο, γιατί συζούσα, αυτή ήταν η επιλογή μου είχα δεσμό και συζούσα(...)**».

Η συμβίωση, ως μορφή σχέσης, ακόμα και όπου αυτή ακολουθείται, δεν φαίνεται να είναι η επιθυμητή, τουλάχιστον για τις γυναίκες του δείγματός μας, κάτι που ενισχύει τα όσο θίξαμε παραπάνω. Φαίνεται δηλαδή ότι, στο δείγμα μας, η τεκνοποίηση περνά μέσα από την τέλεση γάμου. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε εύλογα να θεωρήσουμε ότι η γένεση παιδιών εκτός γάμου, είναι μια μη αποδεκτή κατάσταση, κατάλοιπο ενδεχομένως της κοινωνικής απαξίας για τέτοιες πράξεις και του κοινωνικού στίγματος που αυτές επιφέρουν.

Οι νεώτερες γυναίκες του δείγματός μας, επιλέγουν πιο συχνά, τη συγκεκριμένη μορφή σχέσης. Πιο συγκεκριμένα, μας αναφέρουν σχετικά με τη συμβίωση τα εξής:

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: **«Μετά τον γάμο έμενα με τον άντρα μου όπως έμενα και πριν που συζούσαμε.»**

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: **«(...)υπήρξε και ένα διάστημα προσαρμογής που και συζούσα και δεν συζούσα με τον σύζυγο μου τώρα, δηλαδή τις περισσότερες μέρες της εβδομάδας ζούσαμε μαζί αλλά τα πράγματα μου και αυτά ήταν στο σπίτι το πατρικό.»**

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: **«(...) τον τελευταίο χρόνο δηλαδή είτε σπίτι του είτε σπίτι μου συζούσαμε ήμασταν από το πρωί μέχρι το βράδυ μαζί, χωρίζαμε μόνο όταν θα πήγαινε δουλειά.»**

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: **«Συζούσαμε δύο χρόνια.»**

Αν κρίνουμε από τα λεγόμενά τους, η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών της έρευνάς μας (πλην της Λουΐζας και της Μαρίας),είχαν επιλέξει να συζητήσουν με τον σύντροφό τους για ένα διάστημα. Ακόμα και εκείνες που είναι σήμερα μεγαλύτερες σε ηλικία και την περίοδο που επέλεξαν να

εφαρμόσουν την πρακτική της συμβίωσης, στην προσωπική τους σχέση, δεν είχαν την σύμφωνη γνώμη του οικογενειακού και όχι μόνο περίγυρου, παρόλα αυτά τόλμησαν το εν λόγω εγχείρημα έστω και για μικρό χρονικό διάστημα, για όσο οι συνθήκες τους το επέτρεψαν. Όπως θα δούμε και παρακάτω, η ύπαρξη συντρόφου-συζύγου αποτελεί έναν από τους βασικούς προσδιοριστικούς παράγοντες σε αποφάσεις περί τεκνοποίησης. Εφαρμόζοντας λοιπόν την πρακτική της συμβίωσης εικάζουμε ότι οι γυναίκες του δείγματος μας γνωρίζουν καλύτερα τον σύντροφό τους και αποφασίζουν πλέον συνειδητά αν θα ήθελαν να προχωρήσουν μαζί του στην δημιουργία οικογένειας.

- **Πρόθεση και τεχνικές προγραμματισμού τεκνοποίησης**

Μέσα από σχετικές ερωτήσεις προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε κατά πόσο οι γυναίκες εφαρμόζουν ή προτίθενται να εφαρμόσουν τεχνικές ελέγχου της γονιμότητάς τους. Ως τεχνικές προγραμματισμού τεκνοποίησης νοούνται, όπως και οι ίδιες αντιλαμβάνονται, η χρήση προφυλακτικού, η λήψη αντισυλληπτικών, η διακοπτόμενη επαφή, ο υπολογισμός των γόνιμων ημερών και τέλος η έκτρωση. Γενικότερα η ιδέα της αντισύλληψης είναι διαδεδομένη. Σε ότι αφορά την πρόθεση, αλλά και τις τεχνικές προγραμματισμού τεκνοποίησης φαίνεται, τόσο σε ότι έχει να κάνει με τον προγραμματισμό ή όχι της τεκνοποίησης, όσο και με την τελική απόφαση για διακοπή ή όχι μιας κυοφορίας, τον τελικό λόγο να έχουν οι γυναίκες του δείγματός μας και όχι οι σύζυγοι ή σύντροφοι, ανάλογα την περίπτωση.

Ακόμα και αυτές που είναι παντρεμένες, έχουν στο μυαλό τους ένα συγκεκριμένο αριθμό παιδιών που θα ήθελαν να αποκτήσουν και προκειμένου να το πετύχουν αυτό χρησιμοποιούν διάφορες τεχνικές σαν αυτές που ήδη αναφέραμε. Όσον αφορά τώρα τις προθέσεις τους περί τεκνοποίησης καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι ο ερχομός ενός παιδιού, για τις περισσότερες γυναίκες του δείγματός μας, έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση την τέλεση γάμου και επέκταση και την ύπαρξη συντρόφου, κάτι που ήδη θίξαμε αλλά και την ύπαρξη «καλών» οικονομικών συνθηκών, έτσι όπως η κάθε μια τις αντιλαμβάνεται.

Σύμφωνα λοιπόν με όσα μας είπαν, η πλειοψηφία των γυναικών της ερευνάς μας, έχει χρησιμοποιήσει ή χρησιμοποιεί κατά καιρούς διάφορες τεχνικές αντισύλληψης, προκειμένου να αποφύγουν ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες. Ακόμα και η έκτρωση, τουλάχιστον σε μία περίπτωση, φαίνεται να εμπίπτει σε αυτές τις τεχνικές. Η επιλογή αυτή θεωρήθηκε ως αναγκαία από τη συγκεκριμένη γυναίκα γιατί θεώρησε ότι δεν ήταν «ώριμες» οι συνθήκες για την απόκτηση ενός παιδιού. Όπως η ίδια επικαλείται, οικονομικοί λόγοι ήταν αυτοί που την οδήγησαν στην διακοπή της κύησης. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «*Είχα μείνει και πριν τον γάμο και το θέλαμε πάρα πολύ αλλά δεν ήταν έτοιμο το σπίτι. Ίσως εκεί ήταν το οικονομικό.*»

Βέβαια, αναλογιζόμενοι το γεγονός ότι η Όλγα είχε επιλέξει να έχει σεξουαλική επαφή, χωρίς την χρήση κάποιας μεθόδου αντισύλληψης, «*(...)από τη στιγμή που **το κάνεις ελεύθερα** μάλλον ναι μας πέρναγε από το μυαλό. Απλά **δεν έτυχε.***» ενώ παράλληλα η ίδια γυναίκα αξιολογεί ως σημαντικό για την τεκνοποίηση, το θεσμό του γάμου, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η **σύλληψη αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την τέλεση γάμου**. Δηλαδή, όπως έγινε και στην περίπτωση της Γιάννας «***Δεν το είχα προγραμματίσει. (...) διακοπτόμενη επαφή, (...)υπήρχαν δύο σενάρια να ακολουθήσει ο θρησκευτικός γάμος με την βάφτιση μετά το παιδί και τώρα να υπάρξει ένας πολιτικός***» μια εγκυμοσύνη μπορεί να λειτουργήσει ως αιτία η αφορμή για την τέλεση γάμου, αρκεί αυτός να γίνει πριν από τη γέννα.

Για το ίδιο θέμα οι γυναίκες της έρευνάς μας, μας είπαν χαρακτηριστικά:

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «*(...) **κάναμε ενάμιση χρόνο ελεύθερα** κι είχα απογοητευτεί να σου πω την αλήθεια γιατί δεν έπιανα παιδί.*»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «**Ναι βέβαια πάντα μεθόδους αντισύλληψης.**»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «**Μέθοδο αντισύλληψης πάντα, οποιοσδήποτε ήταν αυτός αλλά πάντα (...) σπάνια οι τυχαίες εγκυμοσύνες βγαίνουν σε καλό(...)δεν πιστεύω ότι ήμασταν έτοιμοι αλλά ούτε στην φάση να κάνουμε παιδί (...) κ εγώ έχω άλλες προτεραιότητες αυτή την στιγμή ούτε εγώ θεωρώ ότι είμαι έτοιμη για ένα παιδί.**»

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «**Δεν παίρνω κάποια μέθοδο αντισύλληψης με τον σύντροφό μου τώρα, προσέχω απλά γιατί δεν θα ήθελα στην συγκεκριμένη φάση τώρα να αποκτήσω ένα παιδί.**»

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **Τέσσερα χρόνια έμεινα χωρίς παιδί γιατί συνειδητά και εγώ και επειδή και ο πρώτος σύζυγος ήταν άνεργος δεν είχαμε τρόπους να επιβιώσουμε και να μεγαλώσουμε και παιδί.**»

Όπως ήδη αναφέραμε και όπως φαίνεται και από τα παραπάνω αποσπάσματα, οι γυναίκες της ερευνάς μας, στην πλειοψηφία τους, άσχετα με την ηλικία τους, χρησιμοποιούν μεθόδους αντισύλληψης. Φαίνεται ότι όλες οι γυναίκες, ακόμα και αυτές που δεν χρησιμοποιούν μεθόδους αντισύλληψης, έχουν στο μυαλό τους ένα πλαίσιο ιδανικών συνθηκών για την απόκτηση παιδιού-ιών, του οποίου η ύπαρξη ή μη τις οδηγεί σε αντίστοιχες αποφάσεις. Οι ίδιες αναφέρουν είτε ότι η απόκτηση παιδιού δεν αποτελεί προτεραιότητα στην συγκεκριμένη περίοδο της ζωής τους, είτε γενικότερα οι συνθήκες δεν το επιτρέπουν. Οι λόγοι που προβάλουν συνήθως, για τη λήψη μέτρων αντισύλληψης και κατ'επέκταση την αναγκαιότητα προγραμματισμού μιας τεκνοποίησης, έχουν να κάνουν με ένα πλαίσιο ιδανικών συνθηκών, κάτι που έρχεται να συνηγορήσει υπέρ αυτού που αναφέραμε πιο πάνω. Στο θέμα αυτό θα επανέλθουμε αναλυτικότερα σε επόμενη ενότητα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το θέμα του προγραμματισμού τεκνοποίησης και της λήψης ή μη μέτρων αντισύλληψης (τεχνικές προγραμματισμού τεκνοποίησης) φαίνεται να είναι μια καθαρά «γυναικεία

υπόθεση». Για το γεγονός αυτό θεωρούμε πως ευθύνη έχει μια, ευρέως διαδεδομένη, αντίληψη στην ελληνική κοινωνία, που θέλει τη γυναίκα να έχει την σχεδόν αποκλειστική ευθύνη για τη γέννηση ενός παιδιού ή όχι και σχετίζεται με τη θέση της γυναίκας και το ρόλο που αυτή καλείται να διαδραματίσει. Οι γυναίκες της έρευνάς μας, μοιάζουν να έχουν αφομοιώσει και ενστερνιστεί απολύτως την αντίληψη που θέλει τη γυναίκα ως υπεύθυνη σε θέματα τεκνοποίησης.

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: **«Δεν το είχαμε συζητήσει ποτέ. Έλεγε θα κάνουμε ένα παιδί κάποια στιγμή (...)ήμουν ήδη δύομιση μηνών. Δεν θα ρίσκαρα τη ζωή μου για να κάνω μια έκτρωση αλλά ούτε και ήθελα να κάνω την έκτρωση. Μα δεν πιστεύω ότι θα τολμούσε να μου το πει κιόλας γιατί ήξερε. Και στο κάτω-κάτω είχε κι εκείνος την ευθύνη, ήξερε τόσο καιρό κάναμε ελεύθερα, ήξερε ότι πάω για παιδί.»**

Το γεγονός ότι υποβαθμίζεται ο ρόλος του συζύγου-συντρόφου στις αποφάσεις περί γονιμότητας είναι απόρροια αυτής της αντίληψης. Αναστοχαζόμενοι γύρω από το θέμα και του τρόπου με τον οποίο το χειριστήκαμε, πιθανολογούμε ότι και εμείς κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, όντας φορείς, ως ένα βαθμό, της ίδιας αντίληψης, ρίξαμε το βάρος της διερεύνησής μας γύρω από το θέμα αυτό στις γυναίκες, μην διερευνώντας επαρκώς το ρόλο του συζύγου ή συντρόφου.

- Επιθυμητός και πραγματικός αριθμός παιδιών

Κάτι που συνήθως εξετάζεται σε έρευνες γύρω από τη γονιμότητα, είναι η σχέση μεταξύ της ζήτησης για παιδιά έτσι όπως αυτή προκύπτει από τα ιδανικά, τις προτιμήσεις, τις προθέσεις και τις επιθυμίες από την μια μεριά, και τη συμπεριφορά της γονιμότητας από την άλλη. Φαίνεται λοιπόν ότι ο αριθμός των παιδιών που επιθυμεί να αποκτήσει μια γυναίκα δεν ταυτίζεται πάντα με τον αριθμό των παιδιών που τελικά αυτή αποκτά. Η γενική αντίληψη που ισχύει στην Ευρώπη, ανάμεσα τόσο σε μικρότερες, όσο και σε μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες, είναι ότι ο αριθμός παιδιών που θεωρούν ως ιδανικός, είναι κατά μέσο όρο υψηλότερος από τον αριθμό που τελικά

γεννούν. Τα ποσοτικά δεδομένα και για την Ελλάδα δείχνουν ότι ο μέσος προσδοκώμενος αριθμός παιδιών υπερβαίνει τον μέσο πραγματικό.¹⁴⁸ Αν και το δείγμά μας είναι μικρό, εν τούτοις θα θέλαμε να αναφέρουμε ότι από την έρευνά μας προέκυψε ότι τρείς (3) στις τέσσερις (4) γυναίκες ,έχουν δημιουργήσει μικρότερη σε μέγεθος οικογένεια από αυτή που θα ήθελαν. Ο οικονομικός παράγοντας φαίνεται πως αποτρέπει τις γυναίκες του δείγματός μας να αποκτήσουν τον αριθμό των παιδιών που επιθυμούν. Ενδεικτικά παρατίθενται τα εξής σχόλια:

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά:«(...) **ήθελα τουλάχιστον δύο (2), έκανα τρία (3) (...)** και ένα από τον πρώτο γάμο του συζύγου μου, τέσσερα. **Παραπάνω όχι γιατί δεν θα το αντέχαμε οικονομικά.**»

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: «**Ο στόχος μου είναι να κάνω τρία (3) παιδάκια, θα ήθελα αλλά δεν ξέρω αν το επιτρέψουν οι συνθήκες αυτό.**»

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «**Από μικρή ήθελα τρία (3) παιδιά. Προέκυψε και δεύτερο αλλά ευτυχώς ο θεός ξέρει πολύ καλύτερα από μας. Και τότε είχα αποβολή αλλιώς θα είχα άλλο ένα παιδί τώρα...**»

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά:«**Δηλαδή θα ήθελα και τώρα να κάνω ή θα ήθελα να έχω πέντε παιδιά, επτά παιδιά. Δεν θα με πείραζε. Ήταν μόνο θέμα οικονομικό. Κι ο άντρας μου τα θέλει. Κι έτσι από μικρή προσευχόμουν να έχω παιδάκι. Το 2^ο Τον άγχωσε πάρα πολύ γιατί πίστευε ότι δεν μπορεί οικονομικά να ανταπεξέλθει γιατί φτιάχναμε ένα σπίτι τότε.**»

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω αποσπάσματα, οι μητέρες του δείγματος εστίαστηκαν κυρίως σε οικονομικούς παράγοντες, οι οποίοι τους επέτρεψαν να αποκτήσουν ή όχι τον επιθυμητό αριθμό τέκνων. Μόνο μια (1) αναφέρθηκε και στην σημασία της ηλικίας για την απόκτηση παιδιού.

¹⁴⁸Fahey T. & Spider Z., «Fertility and family issues in an enlarged Europe», Economic and Social Research Institute, Dublin, and Demographic Research Institute, Budapest, p. 29-37.

Παράλληλα τόνισαν πως η απόφαση για το μέγεθος της οικογένειάς τους ήταν συνειδητή επιλογή.

Όσον αφορά δε τα ευρήματα για τις γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίες δεν έχουν ακόμα τεκνοποιήσει, δεν διαφέρουν ιδιαίτερα, από την άποψη ότι όλες αναφέρουν πως, άσχετα με τον επιθυμητό αριθμό παιδιών, ο πραγματικός αριθμός τους θα έχει να κάνει και με τους παράγοντες που θα επικρατούν στην ζωή τους όταν πάρουν την απόφαση να τεκνοποιήσουν.

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «(...) θα ήθελα πολύ να αποκτήσω παιδιά **τουλάχιστον τρία** θα τα ήθελα.»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «**Μέχρι τρία** πιστεύω είναι καλά.»

Η Όλγα και η Αναστασία διαφοροποιούν τον πραγματικό από τον επιθυμητό αριθμό τέκνων.

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: «**Δύο σίγουρα**, για το τρίτο θα το σκεφτόμουν.»

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: « (...) **θα έκανα ένα παιδί στην συγκεκριμένη φάση και δεν μιλάω για πολλά παιδιά εντάξει αναλόγως και την οικονομική δυνατότητα που θα είχα, αλλά θα ήθελα μεγάλη οικογένεια 3 με 4 παιδιά....**»

Σχετικά με το θέμα αυτό, αξιοσημείωτο κατά την άποψη μας εύρημα της έρευνάς μας είναι το γεγονός ότι η μονοτεκνία (η απόκτηση δηλαδή ενός μόνο παιδιού) δεν αποτελεί στόχο για τις γυναίκες της έρευνάς μας. Αντιθέτως, όπως θα δούμε παρακάτω για τις γυναίκες που εξετάζουμε, ως ιδανικό μέγεθος οικογένειας, θεωρείται εκείνο που περιλαμβάνει την απόκτηση δύο (2) ή και τριών (3) παιδιών, ενώ υπάρχουν και δύο (2) περιπτώσεις, μιας άγαμης και μιας έγγαμης γυναίκας οι οποίες εξέφρασαν την επιθυμία να αποκτήσουν παραπάνω από τρία (3) παιδιά.

Ωστόσο, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε είναι ότι σε όλες τις περιπτώσεις των μητέρων, ο προσδοκώμενος αριθμός παιδιών, δεν συμπίπτει με τον πραγματικό, αλλά ακόμα και στις περιπτώσεις των άτεκνων γυναικών, εκείνο που προκύπτει είναι ότι εκφράζουν την επιθυμία να αποκτήσουν περισσότερα παιδιά από αυτά που τελικά εικάζουν οι ίδιες πως θα τους επιτρέψουν οι συνθήκες να κάνουν. Βλέπουμε δηλαδή πόσο σημαντική είναι η συμβολή διαφόρων παραγόντων και συνθηκών στις τελικές αποφάσεις περί γονιμότητας των γυναικών, παράγοντες και συνθήκες που (εν πολλοίς) συγκρούονται με τις επιθυμίες τους.

➤ **Το μέγεθος της οικογένειας από την οποία προέρχονται**

Στο σημείο αυτό επιχειρώντας να κάνουμε μια σύνδεση, μεταξύ του μεγέθους της οικογένειας από την οποία προέρχονται οι γυναίκες που εξετάζουμε και του μεγέθους της οικογένειας που έχουν δημιουργήσει ή επιθυμούν να δημιουργήσουν, φαίνεται ότι οι μισές από τις ήδη έγγαμες και μητέρες, είχαν ως στόχο-επιθυμία να δημιουργήσουν το μέγεθος της οικογένειας από την οποία προέρχονται, άσχετα από το αν κατάφεραν να υλοποιήσουν ή όχι αυτόν τους τον στόχο. Αναλυτικότερα, η Γιάννα θα ήθελε να κάνει τρία (3) παιδιά, δηλαδή να αναπαραγάγει την γονιμότητα της μητέρας της, ομοίως και η Μαριέττα θα ήθελε να αποκτήσει δύο (2) παιδιά, όπως η οικογένεια από την οποία προέρχεται αλλά έκανε τρία (3). Από την άλλη πλευρά, άλλες δύο (2) γυναίκες θα ήθελαν να δημιουργήσουν μεγαλύτερη αριθμητικά οικογένεια, από αυτή που προέρχονται. Πιο συγκεκριμένα, η Λία θα ήθελε να αποκτήσει τρία (3) παιδιά, ενώ προέρχεται από οικογένεια με δύο (2) τελικά όμως απέκτησε ένα (1), ενώ η Λουΐζα θα ήθελε να αποκτήσει ακόμη και επτά (7) παιδιά, αν και έχει μια αδερφή, τελικά μέχρι στιγμής κατάφερε να κάνει δύο (2). Βλέπουμε δηλαδή ότι οι περισσότερες από τις άγαμες γυναίκες του δείγματός μας επιθυμούν να δημιουργήσουν οικογένεια μεγαλύτερη από αυτήν από την οποία προέρχονται. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν επιβεβαιώνουν την παρατήρησή μας.

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδιά: «Δύο σίγουρα, για το τρίτο θα το σκεφτόμουν.»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί:«(...) θα ήθελα πολύ να αποκτήσω παιδιά **τουλάχιστον τρία** θα τα ήθελα.»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: **«Μέχρι τρία πιστεύω είναι καλά.»**

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί:« (...) **θα έκανα ένα παιδί στην συγκεκριμένη φάση και δεν μιλάω για πολλά παιδιά εντάξει αναλόγως και την οικονομική δυνατότητα που θα είχα, αλλά θα ήθελα μεγάλη οικογένεια 3 με 4 παιδιά....»**

Από τις γυναίκες που δεν έχουν τεκνοποιήσει ακόμα, καμία δεν απάντησε ότι δεν θα ήθελε να αποκτήσει παιδί. Η Όλγα, η οποία δεν έχει αδέρφια απαντά ότι θα ήθελε να κάνει δύο (2) παιδιά, ενώ στη συνέχεια αναφέρει ότι για το τρίτο (3) θα το σκεφτόταν. Δηλαδή ενώ δεν είναι αρνητική στο να αποκτήσει μεγαλύτερη οικογένεια από αυτή που προέρχεται, μέσα από τα λεγόμενά της διαπιστώνουμε ότι η πρόθεσή της, τουλάχιστον για το τρίτο παιδί είναι να αποτελέσει μια συνειδητή επιλογή και «προϊόν ώριμης σκέψης». Βλέπουμε δηλαδή ότι η Όλγα προκρίνει ως ιδανικό μέγεθος οικογένειας αυτό της τετραμελούς, όμως δεν στέκεται αρνητικά στην προοπτική απόκτησης ενός ακόμα παιδιού, κατά την άποψή μας εάν και εφόσον οι συνθήκες που θα επικρατούν τότε στην ζωή της, της το επιτρέψουν. Επίσης, η Μαρία η οποία έχει έναν (1) αδερφό μας απαντά ότι θα ήθελε να κάνει τρία (3) παιδιά. Στο ίδιο ύφος απαντά και η Αγγελική η οποία έχει έναν αδερφό (1) αλλά θα ήθελε να αποκτήσει και εκείνη τρία (3) παιδιά. Η Αναστασία έχει έναν (1) αδερφό από τον 2^ο γάμο της μητέρας της. Σε ότι έχει να κάνει με τον επιθυμητό αριθμό τέκνων, παρόλο που θα επιθυμούσε να κάνει μεγάλη οικογένεια, θέτει τον περιορισμό του ενός παιδιού, θεωρώντας ότι οι οικονομικές συνθήκες στην ζωή της αυτή την περίοδο δεν της επιτρέπουν μια διαφορετική απόφαση.

Μέσα από τα παραπάνω, φαίνεται ότι για ακόμα μια φορά επανερχόμαστε στο θέμα της ύπαρξης ή μη κάποιων παραγόντων αποφασιστικής σημασίας για τις γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίοι τις

περιορίζουν ως προς το εύρος της οικογένειας που θα ήθελαν να αποκτήσουν και που τελικά προσδιορίζουν το μέγεθος της οικογένειας που αποκτούν ή πιστεύουν ότι θα αποκτήσουν. Σε αυτούς τους παράγοντες θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα.

4.3 Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας

Μέσα από την έρευνά μας αναδύθηκαν μια σειρά από παράγοντες που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο φαίνεται να επηρεάζουν τις αποφάσεις περί γονιμότητας των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τις συνεντεύξεις προέκυψε ότι οι γυναίκες, προκειμένου να λάβουν αποφάσεις για την απόκτηση ενός ή ενός ακόμα παιδιού, επηρεάζονται έμμεσα ή άμεσα, συνειδητά ή ασυνειδητά, από την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο καθώς και το αναπαραστατικό υπόβαθρο (μέγεθος οικογένειας από την οποία προέρχονται). Επίσης σημαντικό παράγοντα αποτελεί η τέλεση ή όχι γάμου, καθώς και διάφοροι οικονομικοί παράγοντες, όπως η κατάσταση απασχόλησης (αν εργάζονται ή όχι), το οικογενειακό εισόδημα, οι επαρκείς συνθήκες στέγασης, η ύπαρξη ή μη υποστηρικτικών δικτύων (τυπικών ή άτυπων). Στην υποενοότητα που ακολουθεί, καταγράψαμε τους παράγοντες τους οποίους, οι γυναίκες της έρευνάς μας, επικαλούνται ως σημαντικούς, για τις αποφάσεις που καλούνται να πάρουν σχετικά με την γονιμότητά τους.

Παρά το γεγονός ότι αυτοί οι παράγοντες θα μπορούσαν ενδεχομένως να αναδειχθούν πιο «εύκολα» μέσα από μια ποσοτική έρευνα, εν τούτοις, μέσω της παρούσας ποιοτικής έρευνας, επιδιώξαμε την «βαθύτερη» προσέγγιση ενός κοινωνικού φαινομένου, όπως είναι αυτό της υπογονιμότητας στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας όχι μόνο τους προσδιοριστικούς παράγοντες που ρητά τα υποκείμενα της έρευνάς μας αναφέρουν, αλλά και εκείνους που άρρητα προκύπτουν μέσα από την ανάλυση και ερμηνεία των συνεντεύξεών τους. Θεωρούμε ότι μια ποσοτική έρευνα δεν έχει την δυνατότητα να αναδείξει, τον βαθμό και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν τις αποφάσεις των γυναικών περί γονιμότητας, καθώς και το εύρος όλων των πιθανών προσδιοριστικών παραγόντων. Επίσης θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε και να ερμηνεύσουμε, τον τρόπο που επιδρούν οι συγκεκριμένοι παράγοντες στα

γεγονότα του κύκλου ζωής, όπως αυτό της τεκνοποίησης, στα υποκείμενα της έρευνά μας.

- **Η ηλικία σε σχέση με τη γονιμότητα**

Η ηλικία μπορεί να αποτελεί έναν αντικειμενικό παράγοντα προσδιορισμού της γονιμότητας μιας γυναίκας σε βιολογικό επίπεδο. Εκεί θα λέγαμε ότι η ηλικία επιδρά άμεσα στην γονιμότητά της. Από την άλλη, η ηλικία μιας γυναίκας σηματοδοτεί και διαφορετικές φάσεις στη ζωή της. Υπό αυτό το πρίσμα ιδωμένη, θεωρούμε ότι η ηλικία αποτελεί έναν προσδιοριστικό παράγοντα για την γονιμότητα, σε συνδυασμό όμως με την παρουσία και την επιρροή και άλλων παραγόντων- επιδράσεων. Τέτοιους παράγοντες αποτελούν το μορφωτικό επίπεδο, η κατάσταση απασχόλησης καθώς και η οικογενειακή κατάσταση, καθώς είναι βέβαιο ότι διαφορετικές ηλικίες σημαίνουν συνήθως και διαφορετικές «φάσεις» στη ζωή μιας γυναίκας.

Για τις τέσσερις (4) γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίες έχουν τεκνοποιήσει, **ο μέσος όρος ηλικίας τεκνοποίησης είναι τα είκοσι επτά (27) έτη.**

Πιο συγκεκριμένα, η μεγαλύτερη ηλικία απόκτησης τέκνου που εμφανίζεται στο δείγμα μας είναι τα τριάντα έξι (36) χρόνια (για το 3^ο παιδί) και η μικρότερη τα είκοσι τρία (23) (Μαριέττα και Λουΐζα αντίστοιχα). Σχετικά με την ηλικία και πως αυτή καθορίζει τις επιλογές γονιμότητας, οι γυναίκες του δείγματός μας αναφέρουν :

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: **«Το θέμα είναι ότι δεν έχουμε κάνει κανένα μέχρι τώρα. Αρκετά γλεντήσαμε τριάντα τεσσάρων πήγαμε(...).»**

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: **«Θέλω πολύ να κάνω ένα παιδί, δεν ξέρω αν θα τα καταφέρω κάποια στιγμή στην ζωή μου»**

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: **«Θα μου άρεσε να κάνω, δεν ξέρω αν θα μπορέσω καν να κάνω. Μακάρι να έρθουν όλα καλά.»**

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «(...)»**Πέρασαν και τα χρόνια, έλεγα τότε εγώ θα γίνω μάνα, θα μείνω άκληρη. (...)δεν θα βρω έναν άλλον άντρα να με κοιτάξει πια στα είκοσι οκτώ.(...)Θα 'θελα να το ξαναζήσω αυτό το στάδιο της μητρότητας αλλά τα ηλικιακά μου όρια στενεύουν.»**

Διαπιστώνουμε λοιπόν από τα παραπάνω αποσπάσματα ότι αρκετές από τις γυναίκες του δείγματός μας, θίγουν, εμμέσως πλην σαφώς, το θέμα «ηλικία» εκφράζοντας τον προβληματισμό τους γύρω από τους βιολογικούς περιορισμούς που αυτή επιφέρει όσον αφορά την τεκνοποίηση. Για τις γυναίκες αυτές φαίνεται να αποτελεί πηγή άγχους η παρέλευση του «γόνιμου για τεκνοποίηση» χρόνου. Αν θα θέλαμε τώρα να ορίσουμε την ιδανική ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού για τις γυναίκες του δείγματός μας αυτή φαίνεται να κυμαίνεται μεταξύ είκοσιπέντε (25) και τριάντα (30) ετών, έτσι όπως προκύπτει, έμμεσα ή άμεσα από τα λεγόμενά τους. Φαίνεται λοιπόν να υπάρχει μια «κυρίαρχη» αντίληψη στις γυναίκες του δείγματός μας, που θέλει τη γυναίκα να έχει γίνει μητέρα μέχρι τα τριάντα της χρόνια. Θεωρούμε ότι ο ορισμός από μέρους τους ως ιδανική ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού τα είκοσι πέντε (25) με τριάντα (30) χρόνια σχετίζετε επίσης με την υιοθέτηση από μέρους τους αντιλήψεων που θέλουν την γυναίκα να έχει ολοκληρώσει κάποιο κύκλο σπουδών, ανώτερων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ή/και την είσοδό της στην αγορά εργασίας.

Ιδωμένη τώρα η ηλικία ως ένας παράγοντας που σε συνδυασμό με άλλους επηρεάζει, έμμεσα πια, τη γονιμότητα, μέσα από τις συνεντεύξεις διαπιστώσαμε τα εξής, η Μαριέττα μιλώντας για την απόφασή της σχετικά με το τρίτο (3^ο) της παιδί μας είπε ότι είχε σκεφτεί πολύ σοβαρά να καταφύγει στην λύση της έκτρωσης καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρει **«Εγώ σε κάποια στιγμή όταν μου είπε ο γιατρός ότι έμεινα έγκυος η πρώτη μου αντίδραση ήταν να το ρίξουμε, (...) ήταν περισσότερο σοκαριστική (...) δεν ήτανε γιατί φοβήθηκα τον ρόλο της μητέρας, φοβήθηκα ότι θα (...) πάνε κάποια πράγματα πάλι πίσω γιατί όταν γίνεσαι μητέρα αφήνεις κάποια πράγματα πίσω, κακά τα ψέματα.»** Να σημειώσουμε εδώ ότι η Μαριέττα απέκτησε το τρίτο (3^ο) της παιδί, με τον δεύτερο σύζυγό της στα 36. Όπως διαπιστώνουμε, δεν είναι η ηλικία που παίζει το σημαντικότερο ρόλο

στην απόφαση για τεκνοποίηση ενός ή ενός ακόμα παιδιού, αλλά οι παράλληλοι ρόλοι της γυναίκας ως εργαζόμενης, συντρόφου, εν δυνάμει μητέρας, ή μητέρας, όπως μάλιστα φάνηκε να παραδέχεται και μέσα από τη συζήτηση η Μαριέττα, δεν είναι εύκολο να συνδυαστούν.

Χαρακτηριστική επίσης περίπτωση των όσων αναφέρουμε είναι και η περίπτωση της Λουίζας, η οποία έμεινε έγκυος στο τρίτο της παιδί στα σαράντα δύο (42). Δυστυχώς απέβαλε, ωστόσο, όπως προκύπτει από τα λεγόμενά της, η ηλικία της δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο για να διακόψει ή όχι την εγκυμοσύνη. Στην δική της περίπτωση κυρίαρχο ρόλο έπαιξε ο οικονομικός παράγοντας, δηλαδή το «κόστος» για την απόκτηση ενός ακόμα παιδιού, κάτι το οποίο θα αναλύσουμε σε επόμενη ενότητα.

Βρισκόμαστε μπροστά σε δύο περιπτώσεις όπου η γυναίκα μικρότερης ηλικίας (η Μαριέττα 36 χρονών), δεν επιθυμούσε την απόκτηση ενός ακόμα παιδιού, αντιθέτως, η γυναίκα μεγαλύτερης ηλικίας την επιθυμούσε (Λουίζα 42 χρονών). Αυτό ενδεχομένως να μοιάζει λίγο αντιφατικό καθώς είναι ευρέως γνωστό, ότι οι εγκυμοσύνες, σε μεγαλύτερες ηλικίες κρύβουν επιπλοκές και κινδύνους. Συνεπώς, επιχειρώντας να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε τη στάση αυτών των γυναικών, έναντι της απόκτησης ενός ακόμα παιδιού, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και άλλες παραμέτρους πέρα της ηλικίας. Θεωρούμε πως δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η μεν Μαριέττα εργαζόταν όταν προέκυψε η συγκεκριμένη εγκυμοσύνη, ενώ η Λουίζα όχι. Επίσης το γεγονός ότι η Μαριέττα τελικά αποφάσισε να αποκτήσει ένα ακόμα παιδί (αν και αρχικά δεν το ήθελε), ενώ η Λουίζα, αν και το ήθελε σκεφτόταν να διακόψει την κύηση (άσχετα αν τελικά απέβαλε). Όλα αυτά σχετίζονται και με την υποστήριξη και επιμονή του συζύγου της Μαριέττας, στο να μην διακοπή η κύηση, κάτι που δεν φαίνεται να υπήρχε, τουλάχιστον δεν προέκυψε κάτι τέτοιο στην περίπτωση της Λουίζας.

Σε ένα άλλο επίπεδο θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ηλικία έμμεσα ή άμεσα μπορεί να επιδράσει αρνητικά ή θετικά στην λήψη απόφασης για τεκνοποίηση. Και αυτό γιατί, όσο μικρότερη είναι η ηλικία που οι γυναίκες μένουν έγκυες συνήθως τόσο δεν υπάρχουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, που οι ίδιες θέτουν ως απαραίτητες προκειμένου να τεκνοποιήσουν, όπως για παράδειγμα η ολοκλήρωση των σπουδών τους ή είσοδος και εδραίωσή τους στην αγορά εργασίας (ύπαρξη μόνιμης δουλειάς). Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι

η ηλικία σε συνδυασμό με το μορφωτικό επίπεδο αλλά και την επαγγελματική αποκατάσταση επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τη γονιμότητα. Στο θέμα αυτό αναφερόμαστε εκτενέστερα παρακάτω.

- **Το μορφωτικό επίπεδο σε σχέση με τη γονιμότητα**

Τόσο από έρευνες που έχουν γίνει, όσο και από την δική μας έρευνα, αλλά και από τις δικές μας προσλαμβάνουσες, φαίνεται ότι η γονιμότητα, ιδιαίτερα σε ότι έχει να κάνει με την ηλικία απόκτησης πρώτου τέκνου επηρεάζεται και μάλιστα αρνητικά από το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα στην έρευνά μας διαπιστώνουμε ότι η Λουΐζα και η Αναστασία, οι δύο (2) γυναίκες, οι οποίες έχουν ολοκληρώσει το κατώτερο επίπεδο εκπαίδευσης που συναντάμε στο δείγμα μας, αυτό της δευτεροβάθμιας, δηλώνουν πως επιθυμούσαν να αποκτήσουν παιδί σε σχετικά μικρή ηλικία (και η Λουΐζα όντως κατάφερε να τεκνοποιήσει είκοσι τριών (23) ετών συγκριτικά με τις υπόλοιπες γυναίκες που συμπεριλάβαμε στην έρευνά μας. Πιο συγκεκριμένα, η Αναστασία αναφέρει: *«Επέλεξα να παντρευτώ για να κάνω παιδί (...)*». Εδώ να υπενθυμίσουμε ότι η Αναστασία παντρεύτηκε είκοσι τεσσάρων (24) ετών, ενώ κατά τη διάρκεια της συνέντευξης παραδέχτηκε ότι και πριν τον γάμο έκανε προσπάθειες με τον σύζυγό της προκειμένου να τεκνοποιήσουν. Ενώ όταν ρωτήσαμε την Λουΐζα σχετικά με την ηλικία απόκτησης του πρώτου της τέκνου μας απάντησε *«Ναι και μια χαρά ήταν στα είκοσι τρία (23)»*.

Από την άλλη πλευρά οι δύο (2) γυναίκες, που έχουν ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση απέκτησαν τέκνο μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, αλλά και η τρίτη γυναίκα του δείγματος μας, η Αγγελική, που ανήκει σε αυτή την εκπαιδευτική κατηγορία, όντας βέβαια ακόμα φοιτήτρια, αναφέρει *«(...) παιδί εφόσον έχω όλα τα υπόλοιπα στην θέση τους δηλαδή σπουδές»*. Για το ίδιο θέμα η Μαριέττα μας λέει:

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: *«Να έχω τελειώσει τις σπουδές που πάντα πίστευα ότι έπρεπε να έχω και να έχω και μία ηλικία σε σχέση με τη δυνατότητα να μπορώ να ζήσω την οικογένεια, να ζήσουμε, η*

οικογένεια να έχει λεφτά δικά της, να 'μαι ανεξάρτητη από γονείς δηλαδή, αυτό εννοώ. Να μπορώ να σταθώ στα πόδια μου.»

Βλέπουμε δηλαδή ότι, παρά το γεγονός η Μαριέττα ανήκει σε μια γενιά προγενέστερη της Αγγελικής, όπου στην ελληνική κοινωνία οι σπουδές δεν αποτελούσαν αυτοσκοπό ή προτεραιότητα για την γυναίκα, πόσο μάλλον και η εισαγωγή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, εκείνη βάζει σε προτεραιότητα την ολοκλήρωση των σπουδών της. Η Μαριέττα και στην πράξη εφάρμοσε τα πιστεύω της, καθώς επέλεξε να τεκνοποιήσει ολοκληρώνοντας τις σπουδές της. Επιπλέον, αναγνωρίζει και τον περιορισμό της ηλικίας, τον οποίο όμως περιορισμό φαίνεται να τον συσχετίζει με την οικονομική αυτάρκεια, που σπάνια συναντάται σε μικρές ηλικίες, ωστόσο για την ίδια φαίνεται πως αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τις αποφάσεις που σχετίζονται με την γονιμότητά της. (Στο θέμα αυτό έχουμε ήδη αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα).

Όπως βλέπουμε, σύμφωνα με τα ανωτέρω, φαίνεται πως η καθυστερημένη ηλικία τεκνοποίησης κρίνεται από τις περισσότερες ερωτώμενες ως λογική, υπό την αναγκαιότητα της συνέχισης των σπουδών τους (όπου αυτή υφίσταται) αλλά και των απαιτήσεων που ο κοινωνικός και επαγγελματικός βίος προϋποθέτει. Με άλλα λόγια, το υψηλό μορφωτικό επίπεδο «συμπαρασύρει» ανοδικά την ηλικία τεκνοποίησης.

Συμπερασματικά, σε ότι έχει να κάνει με την γονιμότητα και την ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού προκύπτουν τα εξής:

- 1) Ολοένα και περισσότερες γυναίκες αποκτούν υψηλότερη μόρφωση, συνεπώς οδηγούνται στην σύναψη γάμου σε μεγαλύτερη ηλικία.
- 2) Ο γάμος ακόμα θεωρείται, στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και από το δείγμα μας, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την απόκτηση ενός παιδιού.

Συνεπώς το υψηλό μορφωτικό επίπεδο θα λέγαμε ότι «συμπαρασύρει» ανοδικά τόσο την ηλικία σύναψης γάμου, που ορισμένες έθεσαν ως προϋπόθεση για την απόκτηση τέκνου, όσο και την ηλικία απόκτησης παιδιού. Θα μπορούσαμε δηλαδή να πούμε ότι το υψηλό μορφωτικό επίπεδο ασκεί μια έμμεση, αρνητική επίδραση στη γονιμότητα των

γυναικών, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζει άμεσα και αρνητικά επίσης τη γαμηλιότητα, τουλάχιστον σε ότι έχει να κάνει με την ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού ή τέλεσης πρώτου γάμου.

- **Κατάσταση γυναικείας απασχόλησης και γονιμότητα**

Πέρα από την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο, ένας ακόμα παράγοντας που φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στην γονιμότητα είναι και αυτός της κατάστασης απασχόλησης των γυναικών. Άλλωστε είναι αρκετά επίκαιρο το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην επαγγελματική και οικογενειακή ταυτότητα της γυναίκας και της συμφιλίωσης των εργασιακών και οικογενειακών της υποχρεώσεων. Ορισμένοι από τους παράγοντες που καθορίζουν τη θέση της γυναίκας μέσα στην οικογένεια αλλά και την συμμετοχή της στην αγορά εργασίας είναι η δόμηση της κοινωνικής της ταυτότητας¹⁴⁹, βάση του φύλου της και του καταμερισμού της εργασίας. Η συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία και στην ελεύθερη αγορά εξακολουθεί να προσδιορίζεται από την κυρίαρχη ταυτότητά της ως συζύγου, μητέρας και νοικοκυράς, γεγονός που δημιουργεί εσωτερικές συγκρούσεις και πολιτισμικές αντιφάσεις. Παραδοσιακά εξάλλου, η σιωπηρή ή «φυσική» αποδοχή της διαίρεσης εργασίας σε αμειβόμενη και μη ή σε εργασία μέσα και έξω από το σπίτι αντικατοπτρίζει μια άλλη διαίρεση: αυτή της οικογένειας και της αγοράς εργασίας.¹⁵⁰ Οι συγκρουσιακές καταστάσεις που βιώνει η σύγχρονη γυναίκα στην Ελλάδα καθώς καλείται να ισορροπήσει μεταξύ «επιτυχημένης» επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, είναι κάτι παραπάνω από φανερό και από τα λεγόμενα των γυναικών της έρευνάς μας. Αναλυτικότερα σε ότι αφορά στο δείγμα της έρευνάς μας παρουσιάζονται

¹⁴⁹ Η δόμηση της διαφορετικής κοινωνικής ταυτότητας ανάμεσα στα δύο φύλα αποτελεί ιστορικό και διαπολιτισμικό φαινόμενο, το οποίο συντελείται κυρίως μέσα στην οικογένεια και υπαγορεύει διαφορετικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά για κάθε φύλο. Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά στη διαμόρφωση της γυναικείας ταυτότητας είναι η παροχή της «κοινωνικής ,μητρότητας» (ο όρος «women mothering» ανήκει στη N. Chodorow, 1978, η οποία στο βιβλίο της "The reproduction of mothering" αναλύει τον τρόπο με τον οποίο η «κοινωνική μητρότητα» αναλαμβάνεται μόνο από γυναίκες και αναπαράγεται από γενιά σε γενιά) η οποία καθορίζει την πρωταρχική θέση της γυναίκας στην οικογένεια. Τεντοκαλη, Β., «Η κοινωνική δόμηση της ταυτότητας των δύο φύλων». *Σύγχρονα θέματα*, 67, 1998, σελ. 101-106.

¹⁵⁰ Βαΐου, Ν. & Στρατηγάκη, Μ., «Η εργασία των γυναικών: ανάμεσα σε δύο κόσμους.» *Σύγχρονα θέματα*, 40, 1989, σελ. 16-23.

τρεις κυρίαρχες τάσεις, όσον αφορά την απασχόληση σε σχέση με την τεκνοποίηση.

Στην πλειοψηφία τους, οι γυναίκες του δείγματός μας, θεωρούν ότι είναι πάρα πολύ δύσκολο αλλά θα ήθελαν αν μπορούσαν να συνδυάσουν την μητρότητα και την επαγγελματική τους απασχόληση. Προκύπτει δηλαδή μια αμφιθυμία σε ότι αφορά τους ρόλους που καλείται η σημερινή Ελληνίδα να βγάλει εις πέρας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Γιάννας. Στην αρχή την συνέντευξής μας, υποστήριξε ότι « (...) μου αρέσει πολύ η δουλειά μου και **δεν θα την άφηνα με τίποτα** (...)», ενώ στην πορεία της συνέντευξης, επανερχόμενοι σε σχετικά με το ασυμβίβαστο της τεκνοποίησης και της γυναικείας απασχόλησης ανέφερε «και εγώ **θα αναγκαστώ στους 3 μήνες επειδή χαριστικά θα μου δώσουν 3 μήνες άδεια να επιστρέψω στην δουλειά μου και δεν θα είμαι δίπλα στο παιδί μου**. Η χρήση της λέξης εξαναγκασμός, με την οποία χαρακτηρίζει την επιστροφή στην εργασία της, φανερώνει, για εμάς, την δυσαρέσκειά της για το γεγονός και την ένταση με την οποία βιώνει την συγκεκριμένη πρακτική την οποία καλείται να ακολουθήσει. Επίσης ενώ στην αρχή είναι κάθετη, σε ότι έχει να κάνει με την διακοπή της εργασίας της λόγω της τεκνοποίησης λίγο πριν το τέλος της συνέντευξης μας λέει: «**Για ένα διάστημα θα το άφηνα αν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα δηλαδή θα ήθελα για 2 χρόνια αν μπορούσα να ζήσω** (...)». Ομοίως και η Όλγα, σε σχετικό ερώτημά μας (υποθετικά, στην δική της περίπτωση ,γιατί δεν έχει τεκνοποιήσει προς το παρόν) απαντά με ύφος που δεν αφήνει πολλά περιθώρια αμφισβήτησης ότι «**Νομίζω πως όχι** (...) **δεν θα άφηνα τη δουλειά μου** (...)». Βέβαια και εκείνη, όπως και η Γιαννα, στην πορεία της συνέντευξης γίνεται όλο και πιο δεκτική στην ιδέα να σταματήσει για λίγο χρονικό διάστημα την επαγγελματική της απασχόληση ή επιστρέψει στην επαγγελματική της δραστηριότητα με τη μορφή της ημιαπασχόλησης αυτή τη φορά.

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδιά: «**Για ένα μικρό διάστημα ίσως, μετά την εγκυμοσύνη, εντάξει για δύο με τρεις μήνες, δεν σου λέω για χρόνια. Τέσσερις πέντε δεν ξέρω και μέχρι εκεί. Μπορεί να μην επέστρεφα στην εργασία μου με το ίδιο ωράριο, θα το έκοβα τουλάχιστον στην μέση, πέντε έξι ώρες κάπου εκεί.**»

Συμπεράνουμε λοιπόν ότι οι οικογενειακές ανάγκες παραμένουν προτεραιότητα της εργαζόμενης γυναίκας και την οδηγούν είτε σε υποβαθμισμένες μορφές απασχόλησης, οι οποίες «ταιριάζουν» με τις υπόλοιπες υποχρεώσεις της, είτε στην ολοκληρωτική έξοδο της από την μισθωτή απασχόληση. Οι γυναίκες παραμένουν «δανεισμένες» στην αγορά εργασίας και εφόσον η οικογένεια τις χρειάζεται επιστρέφουν σε αυτήν και στον ρόλο της φροντίδας.¹⁵¹

Δεν λείπουν βέβαια και οι περιπτώσεις γυναικών που εκφράζουν την άποψη ότι οι γυναίκες θα πρέπει να μένουν στο σπίτι και να ασχολούνται αποκλειστικά με την ανατροφή των παιδιών τους. Χαρακτηριστικά παραθέτουμε:

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «Στην αρχή ναι το θεωρώ σωστό να ασχοληθεί, κ εγώ θα ήθελα να αφήσω την δουλειά και να ασχοληθώ πιο πολύ με το παιδί, βασικά θα με βόλευε καλύτερα εμένα να ασχολούμαι μόνο με το παιδί και το σπίτι, μου αρέσουν οι δουλειές του σπιτιού μου αρέσει το νοικοκυριό όπως το λέμε και το μεγάλωμα των παιδιών, **θα προτιμούσα να ήμουν στο σπίτι και να μην δούλευα εγώ προσωπικά**».

Λουίζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «Μετά σαν παντρεμένη για ένα, ενάμιση χρόνο δούλεψα αλλά **ήταν φιλοσοφία μου όταν θα είμαι έγκυος, τέλος πάντων, πριν αποκτήσω το παιδί θα 'μαι σπίτι. Είναι άποψή μου. Μόνο για έξι μήνες τετράωρο, όχι, εκεί περίπου τετράωρο, αλλά έκανε παράπονα ο μικρός μου ο γιος, τότε πήγαινε πρώτη δημοτικού, έφυγα σφαιράτη, δεν θα το συζητούσα.**»

Βλέπουμε δηλαδή ότι αυτές οι δύο γυναίκες, παρά τις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες στις οποίες ανήκουν, εμφανίζουν ταυτόσημες απόψεις για το θέμα που εξετάζουμε, θέτοντας ως προτεραιότητα την φροντίδα της οικογένειας και το μεγάλωμα των παιδιών τους. Ουσιαστικά εδώ μιλάμε για

¹⁵¹Στο ίδιο, σελ. 16-24.

πλήρη αφομοίωση και υιοθέτηση περισσότερο παραδοσιακών μορφών οικογένειας και πλήρη αποδοχή του ρόλου της γυναίκας ως σύζυγος και μητέρα. Η επαγγελματική απασχόληση σε αυτές τις δύο (2) περιπτώσεις φαίνεται να αποτελεί ένα είδος «αναγκαίου κακού». Το γεγονός ότι και οι δύο έχουν ολοκληρώσει το κατώτερο επίπεδο εκπαίδευσης, συγκριτικά με τις υπόλοιπες γυναίκες του δείγματός μας, μας κάνει να σκεφτούμε ότι εφόσον έχουν «επενδύσει» λιγότερο χρόνο και χρήμα για τη μόρφωσή τους, συνεπώς και οι βλέψεις τους, όσον αφορά την επαγγελματική απασχόληση, θα είναι αντίστοιχα χαμηλές. Συνεπώς ο ανωτέρω συλλογισμός ενδεχομένως να τις κάνει να υιοθετούν-αποδέχονται το ρόλο της γυναίκας αποκλειστικά ως συζύγου και μητέρας.

Βέβαια, υπήρχε και μια διαφορετική άποψη αυτή της Μαριέττας, η οποία έκρινε ως απαραίτητη την ύπαρξη επαγγελματικής απασχόλησης προκειμένου να μπορεί μια γυναίκα να διατηρεί τη ψυχική της υγεία και κατ'επέκταση να ανταποκρίνεται καλύτερα και επιτυχέστερα στο ρόλο της ως μητέρα και συζύγου.

Χαρακτηριστικά μας αναφέρει :

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **«Είναι λάθος να μην δουλεύεις. Και η εμπειρία μου, που δουλεύω είκοσι εννιά χρόνια γυναίκες πλέον που έχουν χάσει τον δρόμο τους και τρελαίνονται στο τέλος, ειλικρινά τρελαίνονται, δεν ξέρουν δηλαδή να βρουν τη διέξοδο τους πλέον (...)**

Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να πούμε Μαριέττα έχει εφαρμόσει την άποψή της και στην προσωπική της ζωή, μάλιστα η εργασία για την ίδια αποτέλεσε κίνητρο για την ίδια προκειμένου να τεκνοποιήσει τουλάχιστον στο πρώτο (1^ο) της παιδί, καθώς μόνο τότε αισθάνθηκε ασφαλής ότι θα μπορεί να του προσφέρει όλα όσα θα είχε ανάγκη για την ανατροφή του. Βέβαια δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι, σε ό,τι αφορά την τρίτη (3^η) εγκυμοσύνη που είχε, όντας ήδη επαγγελματικά καταξιωμένη, με πολλές υποχρεώσεις και αρκετά φορτωμένο πρόγραμμα, σκέφτηκε να καταφύγει στη λύση της έκτρωσης κάτι που τελικά δεν ακολούθησε. Άρα, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι τουλάχιστον για την συγκεκριμένη γυναίκα, η επαγγελματική

της απασχόληση λειτούργησε αρχικά ως κίνητρο για την απόκτηση τέκνου , ενώ στην πορεία ως αντικίνητρο.

Στο σημείο αυτό, φαίνεται ξεκάθαρα πως η επαγγελματική απασχόληση της γυναίκας, από μόνη της δεν μπορεί να καθορίσει την γονιμότητά της. Το θέμα είναι πιο περίπλοκο και θα πρέπει να συμπεριλαμβανουμε στην έρευνά μας, τουλάχιστον σε ότι έχει να κάνει με την απασχόληση, παράγοντες όπως το εργασιακό καθεστώς (μόνιμη, εποχική, ευέλικτη εργασία), και τις οικονομικές απολαβές, χωρίς ωστόσο να παραβλέπουμε τις προτιμήσεις. Άλλωστε η Hakim (2000) με τη «θεωρία των προτιμήσεων» μελετώντας την ετερογένεια των στάσεων απέναντι σε διαφορετικούς τρόπους ζωής και εντόπισε τρεις τύπους γυναικών: α) τις προσανατολισμένες στη δημιουργία οικογένειας (family-oriented), β) τις προσανατολισμένες στην καριέρα (career-oriented) και γ) εκείνες που, ανάλογα με τις περιστάσεις, προσανατολίζονται είτε στην οικογένεια είτε στην καριέρα ή προσπαθούν να συνδυάσουν, όσο είναι δυνατό, και τα δύο (adaptive). Στην τελευταία αυτή κατηγορία ανήκει η πλειοψηφία των γυναικών, αν και τα ποσοστά ποικίλουν από χώρα σε χώρα. Όπως παρατηρεί η Hakim, μετά την απόκτηση παιδιών ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών αυτής της κατηγορίας είναι πιθανό να προτιμήσει κάποια εργασία μερικής απασχόλησης. Αξιοσημείωτη, πάντως, είναι -και αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από κοινωνιολογικής άποψης, αφού αντικατοπτρίζει την εξάπλωση των ιδεολογικών ρευμάτων της Δεύτερης Δημογραφικής Μετάβασης- η σταδιακή αύξηση των γυναικών που προσανατολίζονται στην καριέρα. Η Hakim δεν αποκλείει το ενδεχόμενο και οι τρεις τύποι γυναικών να προχωρούν σε σπουδές¹⁵².

Σε γενικές γραμμές αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι η εναρμόνιση προσωπικής ή οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής φαίνεται να είναι το ζητούμενο για τα υποκείμενα της έρευνάς μας. Αποτελεί κοινή παραδοχή, πως η πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση και μάλιστα όλο και σε υψηλότερα επίπεδα, έχει άμεση επίδραση στις προοπτικές εξεύρεσης

¹⁵² Hacim, C., "Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory." Oxford University Press., 2000, p.286

εργασίας. Η επαγγελματική δραστηριότητα της γυναίκας φαίνεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το μορφωτικό της επίπεδο. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο έχει συνδεθεί με την απορρόφηση των γυναικών στην αγορά εργασίας σε θέσεις με περισσότερα προνόμια, συγκριτικά με εκείνες τις θέσεις απασχόλησης που καταλαμβάνουν γυναίκες που έχουν ολοκληρώσει μόνο τη βασική εκπαίδευση.

Σύμφωνα με το τελευταίο, θα περίμενε κανείς, γυναίκες που καταλαμβάνουν θέσεις, που απαιτούν ειδικευση ή/και υψηλή μόρφωση (κάτι που συνήθως συνεπάγεται και υψηλές αποδοχές, καλύτερες συνθήκες εργασίας, προνόμια κλπ) να εμφανίζουν υψηλά επίπεδα γονιμότητας, ωστόσο το ζήτημα δεν είναι τόσο απλό, καθώς για να αποκτήσουν τις δεξιότητες που απαιτούν αυτά τα επαγγέλματα καθυστερούν την σύναψη γάμου που έχει ως συνέπεια, τουλάχιστον για την Ελλάδα, την ολοένα αυξανόμενη ηλικία απόκτησης πρώτου τέκνου. Όπως είδαμε και παραπάνω και θέλοντας να προχωρήσουμε την σκέψη μας ένα βήμα παραπάνω, η καθυστερημένη ηλικία τεκνοποίησης συνήθως οδηγεί (για διάφορους λόγους, βιολογικούς και μη), στην απόκτηση λιγότερων αριθμητικά παιδιών. Πέρα όμως από αυτό, οι οικονομικές απολαβές της εκάστοτε απασχόλησης είναι ακόμα ένας παράγοντας που επηρεάζει άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά την γονιμότητα των γυναικών. Για την επιρροή που ασκεί ο μισθός της γυναίκας στην γονιμότητά της θα αναφερθούμε αναλυτικότερα σε επόμενη ενότητα.

Τελικά, η απόφαση των γυναικών για την εισαγωγή τους στην αγορά εργασίας είναι το αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης διαδικασίας που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες και είναι συνδεδεμένη με τα γεγονότα του κύκλου της οικογενειακής τους ζωής.¹⁵³ Οι γυναίκες φαίνεται ότι διαπραγματεύονται μόνες τους τις συγκρούσεις ανάμεσα στους ρόλους που αναλαμβάνουν στο πλαίσιο της οικογένειας και της εργασίας. Οι αντιφάσεις μπορεί να μην λύνονται, αλλά οι θετικές και αρνητικές πλευρές αυτής της κατάστασης λειτουργούν συμπληρωματικά για τη γυναίκα, κάνοντας τη ζωή της να μην είναι πιο ενδιαφέρουσα αλλά και πιο κουραστική. Η εργαζόμενη γυναίκα αντλεί ταυτόχρονα ευχαρίστηση και κύρος από την επαγγελματική της ιδιότητά παρά

¹⁵³ Συμεωνίδου, Χ., *Απασχόληση και Γονιμότητα των γυναικών στην περιοχή της πρωτεύουσας*. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1990.

τις τυχόν δυσκολίες που τις δημιουργεί όσον αφορά το ρόλο της μέσα στην οικογένεια.

➤ **Μέτρα «συμφιλίωσης» επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής**

Η έννοια της «συμφιλίωσης» της εργασίας και οικογένειας διαπιστώθηκε πρώτη φορά στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας, τη δεκαετία του 1980, και προωθήθηκε μέσω των πέντε μεσοπρόθεσμων κοινοτικών προγραμμάτων για ίσες ευκαιρίες μεταξύ ανδρών και γυναικών, που υλοποιήθηκαν από το 1982 μέχρι το 2005.¹⁵⁴ Η ισότιμη μεταχείριση στην αγορά εργασίας εμποδιζόταν από τη συσσώρευση των εργασιακών καθηκόντων σε συγκεκριμένα μέλη της οικογένειας και κυρίως τις γυναίκες. Η επιδίωξη της «συμφιλίωσης» περιελάμβανε την αύξηση της συμμετοχής των ανδρών στις οικιακές εργασίες, όσο και την ανάπτυξη δομών φύλαξης των παιδιών, όπως φανερώνει η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1992.¹⁵⁵

Παρά τα μέτρα «συμφιλίωσης», που εφαρμόστηκαν έως ένα βαθμό στην Ελλάδα (κυρίως στον δημόσιο τομέα), οι γυναίκες του δείγματός μας φαίνεται να είναι δυσαρεστημένες από τις πολιτικές που εφαρμόζονται και έχουν ως στόχο την εναρμόνιση της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής.

Η Μαριέττα αναφέρει σχετικά με τις παροχές που θα την βοηθούσαν στην εναρμόνιση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή: *«Θα ήθελα να μου παρέχει **φύλαξη των παιδιών**, (...) παιδικός σταθμός λέγεται, βρεφικός λέγεται αλλά υπεύθυνη φύλαξη των παιδιών. **Ευέλικο ωράριο. Ή μειωμένο ωράριο** ή κράτησέ το μου να δουλέψω περισσότερο στα επόμενα χρόνια (...) σου δίνει μία ώρα αν είσαι δημόσιος υπάλληλος, άμα δεν είσαι;»* εδώ να υπενθυμίσουμε ότι η Μαριέττα απασχολείται στο δημόσιο τομέα και ασκεί αρνητική κριτική στην ισχύουσα νομοθεσία περί συνταξιοδότησης στην εικοσιπενταετία σε γυναίκες με ανήλικο. Για το θέμα αυτό αναφέρει: *«έχω τρία*

¹⁵⁴ Leon, M., *Gender equality and the European Employment strategy: The work/family balance debate*. Social Policy & Society 8:2. U.K , Cambridge University Press, 2009 .

¹⁵⁵ Βλ. Η Σύσταση του Συμβουλίου της 31^{ης} Μαρτίου 1992 σχετικά με τη φύλαξη των παιδιών (EE L 123, 08/05/1992)

παιδιά με ανήλικη, ανήλικο, που θεωρείται ότι είναι μέχρι 18 ετών, μου δίνει το δικαίωμα να βγω σε σύνταξη με 25ετία δεν το χρειάζεσαι τώρα αυτό. Εγώ δεν χρειάζεται τώρα να πάω σπίτι μου, να βγω νωρίτερα σε σύνταξη όταν τα έχω μεγαλώσει.»

Η Όλγα απασχολείται στον ιδιωτικό τομέα και αυτό που θα ήθελε να απολαμβάνει ως παροχή από το κράτος είναι η ύπαρξη παιδικού σταθμού, χωρίς την ύπαρξη του οποίου δεν θα κατάφερνε να επιστρέψει στην εργασία της εφόσον έμενε έγκυος, καθώς είναι από το Καζακστάν και δεν έχει κανέναν στην Ελλάδα. Η ίδια αναφέρει: *«Ξέρεις κάτι αν θα μπορούσα να δώσω το παιδί μου σε παιδικό σταθμό, που είναι πολύ μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα το να θέλεις να βγεις για δουλειά και να μην μπορείς να αφήσεις το παιδί κάπου (...)*»

Ομοίως και η Γιάννα απασχολείται στον ιδιωτικό τομέα (*«Με σύμβαση αορίστου κανονικά αλλά έχω ΤΕΒΕ για ασφάλιση*) και όπως φαίνεται μέσα από τα λεγόμενά της είναι ιδιαιτέρως δυσαρεστημένη από τις παροχές του κράτους σχετικά με την μητρότητα καθώς αναφέρει *«δεν έχω καμία υποστήριξη δεν θα έχω ούτε μετά την γέννα ούτε μείωση ωραρίου ούτε τίποτα (...) δεν θα είμαι δίπλα στο παιδί μου.»*

Δυστυχώς η απουσία ενιαίας κοινωνικής πολιτικής στο σύνολο των γυναικών που τεκνοποιούν, λειτουργεί αποτρεπτικά σε ότι αφορά την γονιμότητά τους. Ακόμα και οι σχετικές διευκολύνσεις, όπου αυτές εξακολουθούν να υπάρχουν, αποκλίνουν σημαντικά, όπως είδαμε και παραπάνω, μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Οι γυναίκες της έρευνάς μας, φαίνεται να συμφωνούν στο γεγονός ότι για να μην δυσχεραίνεται η πρόσβαση τους στην αγορά εργασίας χρειάζεται να δημιουργηθούν επαρκείς υπηρεσίες και δομές που αφορούν στην φροντίδα και φύλαξη των παιδιών όπως:

- Βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί.
- Νηπιαγωγεία.
- Ολοήμερα δημόσια δημοτικά και γυμνάσια.
- Γονικές άδειες και ελαστικό ωράριο.¹⁵⁶

¹⁵⁶Όρος που τα υποκείμενα της έρευνάς μας χρησιμοποίησαν για να αναφερθούν σε τρεις διαφορετικές πρακτικές που μπορούν να εφαρμοστούν στον εργασιακό χώρο: την ελαστικότητα ως προς την ώρα προσέλευσης και αποχώρησης, το διακεκομμένο ωράριο.

Από την άλλη πλευρά έχουμε την Μαρία η οποία δηλώνει πως δεν είναι απόλυτα απαραίτητη η ύπαρξη βρεφονηπιακού ή παιδικού σταθμού, καθώς «*Αυτό πιστεύω αναγκαστικά, καλά όχι και απαραίτητα όμως ίσως εφόσον υπάρχουν γονείς είναι το πιο πιθανό να το κρατάνε εκείνοι.*». Οι γονείς της θα την βοηθήσουν στην ανατροφή του μελλοντικού της τέκνου. Από την απάντησή της καταλαβαίνουμε ότι, δεν έχει δημιουργηθεί σε όλες της γυναίκες της έρευνάς μας συνείδηση περί πολιτικής βούλησης και της υποχρέωσης του κράτους να καταπολεμήσει την υπογονιμότητα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η βαρύτητα για την ανατροφή ενός τέκνου, δίνεται στο υποστηρικτικό δίκτυο της οικογένειας της. Αυτές οι αντιλήψεις συνήθως συναντούνται σε παραδοσιακές κοινωνίες, (βέβαια και η Μαρία από παραδοσιακή οικογένεια προέρχεται), ωστόσο περιμέναμε λόγω του νεαρού της ηλικίας της να έχει περισσότερο μοντέρνες ιδέες σε σχέση με πολιτικές που οφείλει το κράτος να εφαρμόσει προκειμένου να αυξήσει τα επίπεδα γονιμότητα της χώρας.

Η «συμφιλίωση» θα έπρεπε να αναφέρεται και σε μέτρα ενθάρρυνσης προς τους άντρες, να αναλάβουν μέρος των ευθυνών που τους αντιστοιχούν στην οικογένεια.¹⁵⁷ Η εξισορρόπηση (ή εναρμόνιση) μεταξύ επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής (work-lifebalance) ξεπερνά κατά πολύ τα στενά όρια της οργάνωσης του χρόνου σε ατομικό επίπεδο και συνδέεται με τα επίπεδα απασχόλησης, τη γονιμότητα, τις οικογενειακές σχέσεις και τελικά την ποιότητα ζωής.¹⁵⁸ Ουσιαστικά αφορά στην προσπάθεια να βρεθεί η σωστή ισορροπία στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων στον εργασιακό χώρο και των υποχρεώσεων έξω από αυτόν. Για τους παραπάνω λόγους, σημαντικά μέτρα για την επίλυση ή μείωση της έντασης του προβλήματος μπορούν να θεωρηθούν αυτά που προσπαθούν να εναρμονίσουν την οικογενειακή με την εργασιακή ζωή. Να μπορούν δηλαδή οι γυναίκες να αποκτήσουν τον αριθμό των παιδιών που θέλουν χωρίς όμως να χρειαστεί να αφήσουν τις επαγγελματικές τους ευκαιρίες. Εφαρμόζοντας μέτρα όπως η παραχώρηση

¹⁵⁷ Mahon, E. (1999). Changing gender roles, state, work and family lives. In Drewe., Emerek R., Mahon E. Women, Work and the Family in Europe. London, Routledge.

¹⁵⁸ Αρβανίτης, Κ., Ξυδοπούλου, Κ.Ε., Παπαγιαννοπούλου Χ. Μ. Εγχειρίδιο για το ρόλο των ανδρών/πατέρων στην εξισορρόπηση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2007.

άδειων μητρότητας μεγάλης διάρκειας, ευέλικτες ώρες εργασίας, ευελιξία στις συμβάσεις εργασίας, στον τόπο εργασίας, εύκολη πρόσβαση σε παιδικούς σταθμούς διευκολύνουν τον γυναικείο πληθυσμό και συγχρόνως τους δίνουν κίνητρα για έγγαμη συμβίωση και αύξηση της γονιμότητας¹⁵⁹. Σε επόμενη ενότητα θα αναλύσουμε την σημασία που έχουν τα υποστηρικτικά δίκτυα στο θέμα της γονιμότητας.

➤ **Υποστηρικτικά άτυπα και τυπικά κοινωνικά δίκτυα- και γονιμότητα**

Σχετικά με τις σχέσεις που διατηρεί η οικογενειακή ομάδα με τους συγγενείς, σε αντίθεση με την αντίληψη ότι η σύγχρονη αστική οικογένεια απομονώνεται από το συγγενικό της δίκτυο, οι δεσμοί και οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της παραμένουν αρκετά ισχυροί. Οπωσδήποτε, οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες, η απομάκρυνση ορισμένων συγγενών, εξαιτίας της εσωτερικής μετανάστευσης, καθιστούν αναπόφευκτη την αλλαγή της υπάρχουσας ισορροπίας και συντελούν στη σχετική εξασθένηση των παραπάνω τάσεων και αξιών μεταξύ των νεότερων. Πάντως, οι σχέσεις κι οι ανταλλαγές, τόσο μεταξύ των στενών συγγενών, όσο και με το ευρύτερο συγγενικό δίκτυο, δεν περιορίζονται μόνο στο επίπεδο της κοινωνικότητας, δηλαδή συχνές επαφές και επισκέψεις. Αφορούν ανταλλαγές, σχέσεις αλληλοβοήθειας και, γενικότερα, συμπαράστασης στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής, όπως π.χ. βοήθεια στην ανατροφή και τη φύλαξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας, σε περίπτωση ασθένειας κ.λπ.

Η Μαρία και η Μαριέττα μας είπαν χαρακτηριστικά:

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: **«Βρεφικό σταθμό (...), καλά όχι και απαραίτητα όμως ίσως εφόσον υπάρχουν γονείς είναι το πιο πιθανό να το κρατάνε εκείνοι.»**

¹⁵⁹Ο.π, Κυριαζή, 1992, σελ. 22-23.

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **«την αδερφή μου, τη φιλοξενούσαμε εμείς στο σπίτι γιατί (...)δύο με τρία χρόνια γιατί εκείνη δεν μπορούσε να βρει ακόμα δουλειά και βοηθούσε κι εμένα στο μεγάλωμα του μικρού και μετά τον έβαλα παιδικό σταθμό».**

Ως εκ τούτου, στην ελληνική οικογένεια φαίνεται να συμβαίνουν φαινόμενα που σε μερικές περιπτώσεις αντικρούουν θέσεις και ερευνητικά δεδομένα που ισχύουν για την οικογένεια των αναπτυγμένων βιομηχανικά χωρών¹⁶⁰. Πολλές εργαζόμενες μητέρες βασίζονται σε συγγενείς ή φίλους για βοήθεια στην ανατροφή των παιδιών τους. Επίσης, αν έχουν κάποιο καλό υποστηρικτικό περιβάλλον, μάλλον δεν θα αναζητήσουν, σε μεγαλύτερο ποσοστό, βοήθεια από τις κρατικές υπηρεσίες (Μαρία, Μαριέττα).

Οι γυναίκες είτε έχουν τεκνοποιήσει, είτε όχι, αναγνωρίζουν ως εξαιρετικά σημαντική τη βοήθεια, που θα είχαν ή έχουν, ιδιαίτερα οι εργαζόμενες, ως προς την ανατροφή του-των παιδιού-ιών τους, από το συγγενικό τους περιβάλλον. Ιδιαίτερα οι εργαζόμενες νιώθουν ανεπαρκείς να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που ο μητρικός ρόλος φέρει, όταν οι παππούδες ή άλλα μέλη από το συγγενικό τους περιβάλλον, δεν είναι διατεθειμένοι να τις βοηθήσουν (Όλγα, Λία, Αγγελική).

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: **«Ξέρεις κάτι αν θα μπορούσα να δώσω το παιδί μου σε παιδικό σταθμό, που είναι πολύ μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα (...)και καλώς οι ντόπιοι εγώ ας πούμε που δεν έχω μαμά και μπαμπά να μου προσφέρουν λίγη βοήθεια πες και ο σύντροφός μου δεν θα έχει τι κάνεις (...).»**

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: **«Αν δεν είχα τη βοήθεια της μάνας μου επίσης δεν θα έβγαινε με τίποτα (...) θα 'μασταν στο δρόμο τώρα. Ήμουν άνεργη πολύ καιρό.»**

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: **«Πιστεύω αν ρωτήσεις νέους στην ηλικία μου είκοσι με εικοσιπέντε φαίνεται πάρα πολύ δύσκολο**

¹⁶⁰ Νόβα-Καλτσούνη, Χ. , *Κείμενα κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2004, σελ. 227-241.

*αυτή την στιγμή **το να κάνουν ένα παιδί τους αν δεν έχουν από πίσω κάποιον να βοηθάει, οικογένεια ή λεφτά στην άκρη ή να έχουν σίγουρη δουλειά που στις μέρες μας σίγουρη δουλειά είναι δύσκολο να το λες....»***

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως αυτή της Γιάννας που αναφέρουμε αμέσως μετά, οι σύγχρονες ιδεολογικές, κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις επέφεραν σημαντικές αλλαγές στην οικογενειακή οργάνωση, όπως για παράδειγμα η τάση προς τις μικρές πυρηνικές οικογένειες και συνεπακόλουθη μείωση του συγγενικού δικτύου.

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: *«(...)δεν έχω καμία υποστήριξη (...)όλα αυτά με θυμώνουν λίγο γιατί χρειάζεσαι μια βοήθεια οπωσδήποτε για να τα καταφέρεις (...)η μαμά μου εργάζεται δεν θα μπορέσει να βοηθήσει ιδιαίτερα και η πεθερά μου μεγαλώνει άλλα εγγόνια τέλος πάντων και δεν θα μπορέσει να είναι και αυτή παρούσα οπότε **θα είμαστε μόνοι μας.»***

Παρ' όλα αυτά, από την μια το πολιτικό σύστημα κρίνεται ως απόλυτα μη συμβατό με τις ανάγκες τους, ενώ από την άλλη η υποστήριξη από τους γονείς των γυναικών δεν είναι πάντα δεδομένη, τουλάχιστον σε ότι αφορά την φύλαξη των παιδιών. Πολλές μάλιστα δήλωσαν ότι οι γονείς ή τα πεθερικά τους δεν είναι πάντα πρόθυμα για την φύλαξη των εγγονιών τους ή ότι θέτουν ένα πιο αυστηρό πλαίσιο προγράμματος (π.χ. 2 μέρες την εβδομάδα) (Γιάννα).

Στον αντίποδα βρίσκετε η περίπτωση της Λουΐζας η οποία σε ερώτημα που τις θέσαμε σχετικά με τις κρατικές παροχές σε ότι αφορά την ασφαλή φύλαξη των παιδιών αναφέρει:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: *««Όχι, πάλι θα τα κοιτάζα. **Δεν θα 'κανα παιδιά για να μου τα κοιτάζει άλλη. Τα κάνω γιατί τα αγαπάω και θέλω να ζω μαζί τους.»***

Εδώ δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η Λουΐζα εργάστηκε για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, μετά την απόκτηση των παιδιών της κυρίως με την μορφή της ημιαπασχόλησης. Συνεπώς, συγκριτικά με τις

υπόλοιπες γυναίκες του δείγματός μας, εκτός τις προσωπικές της πεποιθήσεις σε σχέση με την ανατροφή των παιδιών της είχε και την πολυτέλεια να μην χρειαστεί επιτακτικά κάποια κρατική παροχή όπως είναι αυτή του βρεφικού-παιδικού σταθμού. Δηλαδή φαίνεται να μην αξιολογεί ως αναγκαία την συνεισφορά του κράτους, λόγω προσωπικών πεποιθήσεων σε σχέση με την ανατροφή των παιδιών της, στη γονιμότητά της. Αμέσως μετά, θέλοντας να ενισχύσει τη θέση της, προσθέτει:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: *«Δεν είναι ότι κρέμομαι στο κράτος, αν ήτανε καλύτερα, πιο καλοπληρωμένη η δουλειά του άντρα μου θα το κάναμε χωρίς να δίνει το κράτος.»*

Δηλαδή αν θέλαμε να ερμηνεύσουμε έως ένα βαθμό τις αποφάσεις περί γονιμότητας της Λουΐζας, ουσιαστικά θα λέγαμε ότι η οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού (που στην συγκεκριμένη περίπτωση εξαρτάται μόνο από τον σύζυγο) αποτελεί τον πρώτο και κύριο παράγοντα οικογενειακού προγραμματισμού. Στον συγκεκριμένο προσδιοριστικό παράγοντα θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην αμέσως επόμενη ενότητα.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως οι γυναίκες του δείγματός μας, στην συντριπτική τους πλειοψηφία (με εξαίρεση τη Λουΐζα), κρίνουν ως απαραίτητη την ύπαρξη ενός μέλους της ευρύτερης οικογένειας, το οποίο να τις υποστηρίζει στον γονικό τους ρόλο. Επίσης, θεωρούμε ότι όσες γυναίκες κρίνουν ότι μπορούν να εξασφαλίσουν ένα επαρκές υποστηρικτικό κοινωνικό δίκτυο, ανεξάρτητα αν αυτό προέρχεται από εκάστοτε κρατικές παροχές ή το συγγενικό τους δίκτυο, επιλέγουν να τεκνοποιήσουν ένα ή ακόμα ένα παιδί.

4.3.1 Το παιδί ως «αγαθό». Διερεύνηση «κόστους», «ωφέλειας»

Σύμφωνα με τα οικονομικά μοντέλα της γονιμότητας, τα οποία παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, τα ζευγάρια θεωρείται ότι ελέγχουν πλήρως την αναπαραγωγή τους (αριθμό παιδιών και χρόνο έλευσής τους), γεγονός που επιτρέπει την ταύτιση του παρατηρούμενου –

πραγματωμένου αριθμού παιδιών με τον επιθυμητό. Η προσέγγιση του Becker, παρουσιάζεται ως εφαρμογή του αναλυτικού σχήματος της μικροοικονομικής θεωρίας στις αναπαραγωγικές επιλογές. Η «μεταφορά» συνίσταται στην εξομοίωση της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς με τη θεωρία της ζήτησης των αγαθών.

➤ Κόστος για την απόκτηση παιδιού-ιών

Σύμφωνα με την μικροοικονομική θεωρία του Becker, τα παιδιά προσομοιώνονται με καταναλωτικά αγαθά για τους γονείς, εφόσον προκύπτει ένα κόστος αλλά και ωφέλεια με την έλευσή τους. Η οικονομική εξασφάλιση φαίνεται πως αποτελεί από τους πιο σημαντικούς, αν όχι τον πιο σημαντικό παράγοντα, στις αποφάσεις περί τεκνοποίησης για τις γυναίκες του δείγματός μας. Πιο συγκεκριμένα η Μαριέττα, η Μαρία και η Λουίζα μας είπαν:

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: « (...) **καθυστερήσαμε (...)** **επειδή και ο πρώτος σύζυγος ήταν άνεργος** δεν είχαμε τρόπους να επιβιώσουμε και να μεγαλώσουμε και παιδί. Οι λογαριασμοί πως θα πληρωθούν, αυτό λοιπόν, η έννοια αυτή, όποτε περνούσαμε μία ανεργία γινότανε φοβερό πρόβλημα γιατί δεν είχαμε βοήθεια από κανέναν, από κανέναν γονιό, δεν μπορούσα να πω δανείστε μου 100 ευρώ να πάω να πληρώσω το ρεύμα.»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: « (...) **σίγουρα χρειάζεται να έχεις κάνει κάποια κουμάντα στον οικονομικό τομέα**, δεν μπορείς έτσι ξαφνικά να πάρεις μια τέτοια απόφαση. **Γιατί εκείνος φοβάται, νομίζω πως φοβάται το οικονομικό καθαρά.** Ότι δεν θα βγαίνουμε, δεν θα τα καταφέρουμε να ανταπεξέλθουμε.»

Λουίζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «**Το δεύτερο (...)** **τον άγχωσε πάρα πολύ γιατί πίστευε ότι δεν μπορεί οικονομικά να ανταπεξέλθει** γιατί φτιάχναμε ένα σπίτι τότε και απλώς η λύση ... **Φοβήθηκε, τίποτα, οικονομικό ήταν το θέμα. Και τρία και τέσσερα τα θέλαμε.** Μόνο θέμα οικονομικό για να μπορείς να τους τα παρέχεις.»

Δηλαδή στην Μαριέττα η ανεργία του συζύγου της στον πρώτο γάμο αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα για την γονιμότητά της, καθώς καθυστέρησε να τεκνοποιήσει το πρώτο παιδί λόγω του ότι δεν μπορούσε να του εξασφαλίσει τα απαραίτητα για την ανατροφή του. Στην περίπτωση της Μαρίας φαίνεται η απόφαση για γονιμότητα, τόσο για την ίδια, όσο και για τον σύντροφό της (κρίνοντας από τα λεγόμενά της), να αποτελεί μια συνειδητή επιλογή άρρηκτα συνδεδεμένη με τον οικονομικό παράγοντα. Επίσης στην περίπτωση της Λουίζας, ο οικονομικός παράγοντας, λειτούργησε αποτρεπτικά στο να δημιουργήσει το επιθυμητό μέγεθος οικογένειας.

Ομοίως στις περιπτώσεις της Όλγας, της Αναστασίας, της Αγγελικής αλλά και της Λίας, ο οικονομικός προγραμματισμός πρέπει να προηγείται μιας εγκυμοσύνης. Ενδεικτικά παραθέτουμε τα εξής:

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: « (...) να έχεις μια δουλεία (...)ένα κάτι που θα μπορούσε να ακολουθήσει (...)που στην πορεία μπορεί να του αποδώσει κάποια χρήματα(...) άκουσα τελευταία κάτι κουφό, για τετράωρη απασχόληση διακόσια σαράντα ευρώ. Πες μου εσύ αν μπορείς να κάνεις όνειρα με τέτοιους μισθούς, όχι να ζήσεις και να κάνεις οικογένεια. Γιατί το ένα πάει στο άλλο.»»

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «**Για να αποκτήσω εγώ ένα παιδί άμεσα όλη η οικονομία πρέπει να αλλάξει** (...) και εγώ να παίρνω πιο πολλά λεφτά στην δουλειά που δουλεύω, θεωρώ ότι παίρνω λίγα λεφτά για τις ώρες που δουλεύω, λίγο αν βοηθούσαν όλους θα ήταν όλα πολύ καλύτερα.»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: « **Πρώτον και κύριον να είσαι καλά οικονομικά, και να νιώθεις ασφαλής ότι εφόσον κάνεις το παιδί δεν θα βρεθεί στον δρόμο** ούτε θα στερηθεί πράγματα όπως ίσως στερήθηκα εγώ η ο σύντροφος μου.»

Ουσιαστικά μπαίνοντας σε μια πιο διεξοδική συζήτηση, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων γυναικών της έρευνάς μας, αναγνωρίζει ότι ο

πλέον προσδιοριστικός παράγοντας για την τεκνοποίηση σχετίζεται με το να έχει προνοήσει κανείς, όσο το δυνατόν καλύτερα, για τη διευθέτηση οικονομικών και καταναλωτικών αναγκών όλων των μελών της οικογένειας τους. Η θέση αυτή παρουσιάστηκε από τις ερωτώμενες να είναι σχεδόν ταυτόσημη με αυτή των συζύγων ή συντρόφων τους.

➤ **Κόστος για την απόκτηση παιδιού-ιών σε σχέση με το ατομικό και οικογενειακό εισόδημα**

Αποτελεί κοινή παραδοχή το γεγονός ότι το ατομικό και οικογενειακό εισόδημα καθορίζει το βιοτικό επίπεδο ενός ατόμου ή μιας οικογένειας. Για το δείγμα των γυναικών, της έρευνας μας, το μηνιαίο ατομικό ή οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από μισθωτή απασχόληση, του ενός ή και των δύο συζύγων όπου υφίσταται γάμος, με εξαίρεση την Αγγελική που την βοηθάει το συγγενικό της περιβάλλον. Σύμφωνα με την μικροοικονομική θεωρία του Becker, οι γονείς επιζητούν τη μεγιστοποίησης της καμπύλης ωφελιμότητας λαμβάνοντας υπόψη τους καταναγκασμούς-περιορισμούς που προκύπτουν στην απόκτηση ενός ή ακόμα ενός παιδιού, από το εισοδήματός τους.

Χαρακτηριστικές ήταν οι απαντήσεις των γυναικών σε σχετική ερώτηση που είχε να κάνει με το εισόδημα τους και αν αυτό επαρκεί για την κάλυψη των ατομικών τους αναγκών για όσες δεν έχουν τεκνοποίηση και για την κάλυψη των οικογενειακών τους αναγκών για όσες έχουν αποκτήσει παιδί-ιά.

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «Όχι, **δεν επαρκούν** (...)οχι όχι δηλαδή με δυσκολία βγάζεις τον μήνα, να τα έχεις όλα δεν τα έχεις όλα, έχουν κοπεί έξοδοι έχουν κοπεί τα περισσότερα.»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «Όχι θεωρώ ότι **δεν επαρκεί**, μένοντας όμως με τους γονείς μου εντάξει νομίζω ότι τα βγάζω πέρα. Χρησιμοποιώ το μισθό μου σαν χαρτζιλίκι καθαρά δηλαδή. **Για να ζήσω μόνη μου** θεωρώ ότι δεν γίνεται να ζήσεις με αυτά τα χρήματα, είναι πεντακόσια ογδόντα ευρώ, το βασικό παίρνω.»

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: «**Εντάξει έτσι όπως είμαστε όλοι τώρα μια φτάνουν μια δε φτάνουν καλύπτεις μια τρύπα βγαίνει η άλλη.**

Αυτό ακριβώς είναι υπερβολικά πολλές ώρες για τα χρήματα που παίρνω δεν πειράζει υπάρχουν και πολύ χειρότερα.»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «**Με βοηθάει η οικογένεια, παππούδες κυρίως. Είναι ακριβώς για τα μηνιαία έξοδα του σπιτιού και κάποια ελάχιστα που (...)** Όταν βλέπεις γύρω σου ότι όλοι χρωστάνε, όλοι λένε ότι δεν έχουμε να ταΐσουμε τα παιδιά μας, **θέλουμε να τα στείλουμε να σπουδάσουν και δεν μπορούμε λόγο των οικονομικών, όταν ενώ εδώ δεν βγαίνουμε εμείς που είμαστε μόνοι μας θα βγούμε με παιδί;**»

Φαίνεται πως τα εισοδήματα των άτεκνων γυναικών, οριακά επαρκούν για την κάλυψη των ατομικών τους αναγκών και αυτό αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στην απόφασή τους για τεκνοποίηση. Επίσης προκύπτει πως οι συγκεκριμένες γυναίκες δεν θα προχωρούσαν σε αυτό το βήμα αν ο σύντροφός τους δεν εργαζόταν.

Επίσης για το ίδιο ερώτημα οι απαντήσεις των γυναικών οι οποίες έχουν αποκτήσει παιδιά, δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από αυτές των ατέκνων γυναικών. Παρακάτω παραθέτουμε σχετικά αποσπάσματα.

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «**Το εισόδημα δεν επαρκεί φυσικά κι αν δεν είχαμε το σπίτι αυτό που είναι δικό μας δεν θα έβγαινε με τίποτα. 600 ευρώ δεν φτάνουνε για να μεγαλώσεις ένα παιδί και χωρίς να λαμβάνεις και από τον πρώην σύζυγο χρήματα (...)** χωρίς έναν σύντροφο δεν θα μπορούσα να το ξανακάνω. Θα 'θελα μια υποστήριξη, ναι, στα έξοδα. Καλώς ή κακώς έτσι είναι η οικογένεια.»

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «**Εντάξει, μην είσαι αγάριστος γενικώς αλλά ουσιαστικά όχι δεν επαρκεί. (...)** αν ήτανε καλύτερα, πιο καλοπληρωμένη η δουλειά του άντρα μου θα το κάναμε.»

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: «**(...)ο οικονομικός μας προγραμματισμός ήτανε με δύο μεγάλους μισθούς, με δύο μεγάλους, με δύο ικανοποιητικούς μισθούς λόγω ότι είχαμε φτάσει και στη θέση των διευθυντών και οι δύο και το εισόδημα έπεσε στο μισό.....** η πρώτη

επίπτωση απ' τους μισθούς που μειωθήκανε και έμεινε και έναν χρόνο ο σύζυγος μέχρι να πάρει σύνταξη χωρίς λεφτά. Πρέπει να πω και πόσο; Απ' τα 1800 τα 740 πάνε στο δάνειο του σπιτιού. Λοιπόν, 1800 είναι τα μειωμένα με τα τωρινά και έχουν πέσει κι άλλο, πιθανόν τώρα να 'μαστε στα 1600 με τις τωρινές.»

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: «Το εισόδημα το δικό μου είναι, λοιπόν παίρνω 900 ευρώ αλλά πληρώνω το ΤΕΒΕ 250 που σημαίνει ότι παίρνω 650 και του συζύγου μου είναι περίπου 1000 ευρώ. Όχι, τις καλύπτουμε οριακά δηλαδή πληρώνουμε όλους τους λογαριασμούς μας και τα έξοδα που έχουμε βάλει και **πολλές φορές στερούμαστε (...).**»

Σε ότι αφορά τις αποδοχές από την εργασία τους, στο σύνολο τους οι γυναίκες που εργάζονται θεωρούν ότι δεν αμείβονται ικανοποιητικά, βάση των ωρών που απασχολούνται και ότι οι απολαβές τους είναι οριακές ως προς την κάλυψη των βασικών καθημερινών τους αναγκών. Η συνεισφορά του συζύγου-συντρόφου στις οικονομικές απαιτήσεις του νοικοκυριού κρίνεται, από την συντριπτική πλειοψηφία του δείγματός μας, ως αναγκαία.

Παρ όλα αυτά, από τις ανωτέρω απαντήσεις, συμπεραίνουμε πως δεν υφίσταται συνεισφορά στον μηνιαίο προϋπολογισμό σε όλες τις περιπτώσεις και από τους δύο συζύγους, αλλά και όπου υπάρχει φαίνεται πως οι μισθοί οριακά επαρκούν για την κάλυψη των οικογενειακών αναγκών (κόστος). Πιο συγκεκριμένα, σε δύο (2) από τις τέσσερις (4) περιπτώσεις γυναικών, ο ένας πατέρας των παιδιών περιμένει την έκδοση της σύνταξης του, άρα τον τελευταίο χρόνο δεν συμμετέχει στα έξοδα του σπιτιού, ενώ ο άλλος δίνει μόνο ένα μικρό μέρος από το χρηματικό ποσό που έχει οριστεί κατόπιν δικαστικής απόφασης για την ανατροφή του (Μαριέττα και Λία αντίστοιχα). Σε μια (1) μόνο περίπτωση, ο σύζυγος αποτελεί την κύρια και μοναδική πηγή εισοδήματος σήμερα, αν και στο παρελθόν η σύζυγός του είχε εργαστεί περιστασιακά (Λουίζα). Επίσης σε μια (1) μόνο περίπτωση (Γιάννα), από τις πέντε (5) γυναίκες που έχουν τεκνοποιήσει, εργάζονται και οι δύο σύζυγοι, ενώ από όλες τις απαντήσεις των γυναικών που δεν έχουν τεκνοποιήσει ακόμα, προκύπτει πως δεν θα προχωρούσαν σε αυτό το βήμα αν ο σύντροφός τους δεν εργαζόταν.

Όπως προκύπτει από τα λεγόμενα των γυναικών της ερευνάς μας και από ότι οι ίδιες υποστήριξαν το ίδιο ενστερνίζονται και οι σύζυγοι-σύντροφοί τους, η καλή οικονομική κατάσταση, όπως η κάθε μια την ορίζει, παίζει καθοριστικό ρόλο σχετικά με τις αποφάσεις που καλούνται να λάβουν σε ότι έχει να κάνει με τα γεγονότα του κύκλου ζωής, όπως είναι αυτό της τεκνοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, η «καλή» οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού οδηγεί σε «ζήτηση» για περισσότερα παιδιά, ενώ αντιθέτως η «κακή» ή επισφαλής οικονομική κατάσταση οδηγεί σε στην απόκτηση λιγότερων από το επιθυμητό αριθμητικά παιδιών.

- **Το εισόδημα και η σύνδεσή του με την «ποσότητα» και την «ποιότητα» των παιδιών.**

Η οικονομική ανάλυση επεκτείνεται στην αλληλεπίδραση που υπάρχει ανάμεσα στην ζήτηση για «ποιότητα» και «ποσότητα» των παιδιών. Όπως όταν αναφερόμαστε σε ένα «προϊόν πολυτελείας» (το παιδί εν προκειμένω), η αύξηση του εισοδήματος υποτίθεται ότι αυξάνει παράλληλα τον επιθυμητό αριθμό τέκνων αλλά και την «ποιότητα» του κάθε παιδιού. Χαρακτηριστικά παραθέτουμε:

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «Δηλαδή ένα παιδί μπορεί να μεγαλώσει με 500 ευρώ το μήνα γιατί κακά τα ψέματα είναι ένα γραμμάτιο, ένα παιδί είναι ένα γραμμάτιο ισόβιο, μπορεί να μεγαλώσει και με 1000 ευρώ το μήνα. Ανάλογα τι θες να του προσφέρεις.»

Σύμφωνα με τη μικρο-οικονομική ανάλυση (κλασσική) των «ανωτέρων αγαθών», η ελαστικότητα «ποσότητα/ εισόδημα» είναι πιο ισχνη από την ελαστικότητα «ποιότητα/ εισόδημα». Με άλλα λόγια, όταν το εισόδημα αυξάνει, οι δαπάνες για την εκπαίδευση των παιδιών αυξάνονται περισσότερο από τον αριθμό τους, δεν αποκλείεται κατ' επέκταση ο επιθυμητός παιδιών να παραμένει σταθερός όταν το εισόδημα αυξάνει. Ως εκ τούτου, εφόσον οι γονείς επιλέγουν να αυξήσουν τις δαπάνες για τα παιδιά τους, η επιλογή αυτή θα προκαλέσει αύξηση στην τιμή των παιδιών με αποτέλεσμα τη μείωση της επιθυμίας των γονέων για περισσότερα παιδιά.

Από τη μια πλευρά, μία αύξηση στον μισθό του άντρα μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση ζήτησης στην «ποιότητα» καθώς επίσης και στην «ποσότητα» για παιδιά. Από την άλλη πλευρά, το εισόδημα της γυναίκας μπορεί να επηρεάσει την γονιμότητά της είτε θετικά είτε αρνητικά. Αυτό εξαρτάται από το ύψος του μισθού της σε σύγκριση με την «τιμή» των παιδιών. Ωστόσο, παραδοσιακά η γυναίκα αφιερώνει χρόνο για την ανατροφή των παιδιών, για αυτό και ο μισθός της έχει «κόστος ευκαιρίας» για την εισροή του χρόνου. Για τον λόγο αυτό μία αύξηση στο μισθό της γυναίκας αναμένεται να έχει αρνητικό αποτέλεσμα στη ζήτηση για παιδιά. Στην δική μας περίπτωση κάτι τέτοιο δεν ισχύει απόλυτα καθώς, αν κρίνουμε από τη Μαριέττα, η οποία κατά την απόκτηση του τελευταίου της τέκνου (3^{ου}), παρά την αρχική της πρόθεση να διακόψει την κύηση, τελικά κράτησε και το τρίτο της παιδί παρά τις καλές οικονομικές απολαβές που είχε από την εργασία της. Βέβαια δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι υπήρχαν ήδη δύο μεγάλα παιδιά που όπως και η ίδια παραδέχεται την βοήθησαν στο μεγάλωμα του τρίτου (κάτι το οποίο θα αναλύσουμε σε επόμενη υποενότητα σχετικά με το «μοίρασμα κόστους»).

ο Ζήτηση για ποιότητα

Αυτό που προκύπτει από τα λεγόμενα των γυναικών της έρευνάς μας είναι κυρίως η ζήτηση για ποιότητα. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί καθώς η αστικοποίηση στην Ελλάδα και συγκεκριμένα «η μετατόπιση των πληθυσμιακών μαζών από τις αγροτικές και τις ημιαστικές περιοχές προς τις αστικές περιοχές αποτέλεσε έναν καταλυτικό παράγοντα στη διαμόρφωση της δομής, των λειτουργιών και της μορφής της οικογένειας¹⁶¹. Οι δημογραφικές και πληθυσμιακές μεταβολές δημιούργησαν μεταβολές τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό τομέα. Η ποιοτική άνοδος της κοινωνίας συνδέεται άλλωστε με την αύξηση του πληθυσμού. Οι αξίες, τα πρότυπα και η κοινωνική ζωή στο σύνολό τους έλαβαν διαφορετικές μορφές διατηρώντας βέβαια αρκετά χαρακτηριστικά όπως αυτά που συναντούμε σε παραδοσιακές κοινωνίες.

¹⁶¹Ο. π. Παπαδάκης, κ.α , σελ.357.

Με την μετάβαση της Ελλάδας από αγροτική σε αστική κοινωνία μεταβλήθηκαν τόσο οι καταναλωτικές ανάγκες όσο και οι συνήθειες των ανθρώπων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την συνεχώς αυξανόμενη κατανάλωση του εκάστοτε νοικοκυριού, σε συνάρτηση πάντα με την αγοραστική του δύναμη (εισόδημα). Μέσα από τα λεγόμενα ορισμένων από τις γυναίκες του δείγματός μας προκύπτει ότι, οι ίδιες έχουν ενσωματώσει πλήρως στην ζωή της οικογένειάς τους παροχές, όπως για παράδειγμα το φροντιστήριο των παιδιών, συμπληρωματικά με το σχολείο, που τα προγενέστερα χρόνια δεν αποτελούσαν τροχοπέδη στην απόκτηση ενός ακόμα τέκνου. Ενδεικτικά παραθέτουμε:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: *«Εντάξει, μην είσαι αχάριστος γενικώς αλλά αν σκεφτώ ότι **στο παιδί μου, ας πούμε το δεύτερο, δεν μπορώ να του προσφέρω φροντιστήριο ουσιαστικά όχι δεν επαρκεί.** (...)*»

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: *«**μου δημιουργεί και ένα άγχος**, μια ανασφάλεια που θα έχω απέναντί του **αν θα έχω να του παρέχω ότι του χρειαστεί.**»*

Ωστόσο, οι φιλοδοξίες που έχουν οι γυναίκες αυτές από την «επένδυσή» τους (έννοια η οποία αναγνωρίζει την ύπαρξη ρίσκο στην απόφαση για τεκνοποίηση), όπως μια από αυτές χαρακτήρισε την έννοια παιδί, καταδεικνύει την αναγκαιότητα να του παρέχουν όσα το δυνατόν περισσότερα εφόδια, κυρίως σε ότι έχει να κάνει με την εκπαίδευση. Θα λέγαμε λοιπόν ότι η μόρφωση αποτελεί ένα χαρακτηριστικό «ποιότητας» του παιδιού και οι γυναίκες του δείγματός μας επιλέγουν να δημιουργήσουν μικρότερη από το επιθυμητό μέγεθος οικογένεια προκειμένου να εξασφαλίσουν την πολυπόθητη «ποιότητα» για το παιδί τους. Επίσης η Μαριέττα, μέσα από τα λεγόμενα της, αναδεικνύει τη σχέση που υπάρχει μεταξύ «κόστους» και «ποιότητας» των παιδιών λέγοντας: *«**Παίζει πολύ μεγάλο ρόλο από τότε που τα μεγαλώνεις τι τους δίνεις για να δεις αυτή την εξέλιξή τους μετά και να ικανοποιείσαι ή όχι, το χτίζεις αυτό το πράγμα.**»*. Η ίδια συνεχίζει την συσχέτιση που υπάρχει μεταξύ «κόστους» και «ποιότητας» συμπληρώνοντας: *«**Το αρνητικό είναι όταν στην πραγματικότητα όπως ήρθε***

τώρα η κρίση αντιλαμβάνεσαι ότι αν είχες λιγότερα παιδιά και η δική σου η ζωή οικονομικά θα ήταν καλύτερη και εκείνα θα ήταν, δεν θα είχες τόσα παιδιά να ταλαιπωρούνται.» Ουσιαστικά, με την συγκεκριμένη δήλωσή της, αναγνωρίζει ότι και η ίδια, αλλά και τα παιδιά της, λόγω της πρόσφατης οικονομικής κρίσης δεν απολαμβάνουν πλέον αγαθά και υπηρεσίες. Δηλαδή συσχετίζει την απόκτηση πολλών παιδιών με την μειωμένη «ποιότητα ζωής» για την ίδια αλλά και την μειωμένη «παραγωγή ποιοτικών παιδιών» λόγω της ανεπάρκειας της να τους προσφέρει όλα όσα η ίδια θεωρεί απαραίτητα, παρόλο που εργάζεται.

Από την άλλη πλευρά μια αλλαγή που συντελέστηκε με την στην ελληνική κοινωνία, λόγω των αυξημένων αναγκών σε εργατικό δυναμικό ήταν η εισαγωγή της γυναίκας στην αγορά εργασίας. Η εμπειρία μας και η συναναστροφή μας με εργαζόμενες γυναίκες, καταδεικνύει την αλλαγή που έχει συντελεστεί ανάμεσα στους ρόλους των δύο φύλων καθώς, όταν μια σύζυγος εργάζεται κι συμβάλλει στον οικογενειακό προϋπολογισμό, το γεγονός αυτό της οικονομικής της αυτονομίας, καθιστά σημαντικότερη τη συμμετοχή της στην λήψη αποφάσεων μέσα στην οικογένεια, συμπεριλαμβανομένων και των αποφάσεων για την απόκτηση παιδιών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η Γιάννα και η Μαριέττα.

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: **«όχι το επόμενο παιδί θα έρθει όταν το προγραμματίσουμε αυτή την φορά, όταν το θελήσουμε δηλαδή και έχω στάνταρ στο μυαλό μου για το πότε πρέπει να γίνει αυτό.»**

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **«Άμα θα τον ρωτήσεις δηλαδή τον Παύλο θα πει ότι ήμασταν στο τσακ να πάμε για τον γιατρό για έκτρωση και την έπεισα. Τα λέει βέβαια υπερβολικά γιατί αυτός πιθανά το ζούσε πολύ πιο έντονα τον φόβο μην πάμε και να ρίξουμε το παιδί απ' ότι εγώ. Εγώ το είχα πιο ... αλλά μετά που το συζήτησα και μου 'λεγε»**

Και στις δύο περιπτώσεις, οι γυναίκες (Γιάννα, Μαριέττα) εργάζονται και μάλιστα σε θέσεις που κατέλαβαν μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε αντικείμενα συναφή με την ειδικότητά τους. Από τα λεγόμενα τους καταλαβαίνουμε τον βαρύνοντα ρόλο που είχε η

γνώμη τους σε σχέση με τον χρόνο και την απόκτηση ή όχι τέκνων. Γι' αυτό, συνήθως όταν η γυναίκα έχει «λόγο» στις οικογενειακές υποθέσεις, ο αριθμός των παιδιών δεν υπερβαίνει τον αριθμό που αυτή επιθυμεί.

➤ Κόστος σε σχέση με τη στέγαση

Σε ότι αφορά το θέμα της στέγασης, δύο γυναίκες (μια διαζευγμένη όπου και επέστρεψε στην οικία των γονιών της μετά το διαζύγιο και η άλλη άγαμη) εξακολουθούν να μένουν με τους γονείς τους, ενώ οι υπόλοιπες έχουν αυτονομηθεί. Η κατοικία στην οποία διαμένουν είναι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων ιδιόκτητη. Είτε προέρχεται από γονική παροχή, είτε από αγορά σπιτιού με τη χρήση καταναλωτικού δανείου, ενώ έχουμε και δύο περιπτώσεις γυναικών, οι οποίες δεν έχουν δημιουργήσει προς το παρόν οικογένεια, που διαμένουν σε μισθωμένη κατοικία. Η περίπτωση της Λουίζας είναι ιδιαίτερη για αυτό το λόγο την αναφέρουμε. Η ίδια υποστηρίζει:

Λουίζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: *«Είχα μείνει και πριν τον γάμο και το θέλαμε πάρα πολύ αλλά δεν ήταν έτοιμο το σπίτι.»*

Σύμφωνα με όλα όσα υποστηρίζει η Λουίζα, η ανεπάρκεια στέγης την οδήγησε στην απόφαση να διακόψει την πρώτη κύηση με τον τότε σύντροφό και σημερινό σύζυγό της. Ωστόσο, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι πως η έλλειψη στέγης την οδήγησε σε μια τόσο σοβαρή απόφαση, καθώς συνυπήρχαν και άλλοι παράγοντες οι οποίοι δεν ευνοούσαν την συγκεκριμένη χρονική περίοδο την απόκτησης ενός τέκνου, όπως για παράδειγμα η απουσία σύναψης δεσμών γάμου.

➤ «Προσωπικό» κόστος

Η συγκριμένη ενότητα προέκυψε καθώς οι γυναίκες του δείγματός μας, μέσα από τα λεγόμενά τους, πέρα από τον οικονομικό παράγοντα και τους περιορισμούς που αυτός θέτει σε ότι αφορά την γονιμότητά τους, προέβαλαν και μια άλλη παράμετρο, αυτή που σχετίζεται με το «προσωπικό κόστος», κάτι

που και η οικονομική θεωρία του νοικοκυριού αναγνωρίζει ως σημαντική παράμετρο στην λήψη αποφάσεων περί γονιμότητας. Μέσα από την συζήτηση προέκυψαν και άλλοι παράγοντες «κόστους», εκτός από τον οικονομικό, αυτούς που ονομάσαμε στην προκειμένη περίπτωση «προσωπικό κόστος». Παρακάτω παρουσιάζονται αποσπάσματα σχετικά με το θέμα.

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδιά: «Όταν έχεις παιδιά μπορείς να εντάξει **μπορεί να μην βγαίνεις και να γυρνάς το πρωί αν δεν έχεις κάποιον να στο κρατήσει την νύχτα να βγεις με τον άντρα σου όπως έβγαίνες όταν δεν είχες παιδιά (...)**»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «Πιστεύω ότι **το να φέρω ένα παιδί είναι αιτία για να στερηθώ κάποιες απολαύσεις εκείνη την περίοδο. Το να όπως είμαι τώρα να μπορώ να βγαίνω όποτε θέλω να κάνω ότι θέλω, να είμαι αρκετές ώρες έξω από το σπίτι, κυρίως αυτά, το να μπορώ να φύγω (...)**»

Φαίνεται πως οι γυναίκες του δείγματός μας, αναφερόμενες σε αυτή την κατηγορία να έχουν εντάξει κυρίως τον περιορισμό που συντελείται στον ελεύθερο χρόνο τους με τον ερχομό ενός παιδιού και δεν τους επιτρέπει να συνεχίζουν να διατηρούν ασχολίες ή χόμπι. Θα λέγαμε στο συγκεκριμένο σημείο ότι το «προσωπικό κόστος» αποτελεί τον ελεύθερο, μέχρι πρότινος, χρόνο των γυναικών, τον οποίο τώρα πια όντας μητέρες, τον διαθέτουν είτε για την ανατροφή του/των τέκνου/ων τους.

Ένα ενδιαφέρον, κατά τη γνώμη μας εύρημα το οποίο θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στο «προσωπικό» κόστος, είναι οι περιορισμοί που θέτει η ύπαρξη ενός τέκνου σε μονογονεϊκή οικογένεια στην προσωπική ζωή της μητέρας του. Η Λία μας ανέφερε σχετικά με αυτό το θέμα τα εξής: «*Η συντροφικότητα είναι που μου λείπει, όντως. Θεωρώ ότι είναι πολλή δύσκολη η εύρεση ενός συντρόφου γιατί υπάρχει ένα παιδί*». Δηλαδή, η ύπαρξη της κόρης της αποτελεί εμπόδιο στην εξέλιξη της προσωπικής της ζωής, όπως η ίδια υποστηρίζει το άμεσο περιβάλλον της (η μητέρα της), δεν θεωρεί απαραίτητη την ύπαρξη ενός νέου συντρόφου στη ζωή της εφόσον έχει ήδη

τεκνοποιήσει μια φορά. Η ίδια υποστηρίζει ότι είναι δύσκολο να βρεί τον κατάλληλο σύντροφο ο οποίος να θέλει να αναλάβει τις ευθύνες-«κόστος» που προκύπτουν από την ύπαρξη της κόρης της.

Όπως προκύπτει από την Μαριέττα, την Γιάννα αλλά και την Όλγα το «προσωπικό κόστος» μπορεί να έχει και οικονομικές προεκτάσεις. Ενδεικτικά παραθέτουμε:

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: « **Αισθάνομαι ότι έχω μείνει πίσω σε αρκετά δηλαδή αναγκάζομαι και κάνω αρκετά πράγματα επειδή πρέπει και πολύ λίγα επειδή θέλω** έχει συμπέσει και το μεταπτυχιακό και η δουλειά και η εγκυμοσύνης (...) **πολλές φορές στερούμαστε** πολλά πράγματα που θα ήταν για να ζήσουμε καλύτερα, για **μια καλύτερη ποιότητα ζωής** (...) νομίζω αυτό τον πρώτο χρόνο θα χρειαστεί να αφήσουμε πολλά πράγματα. Κυρίως διασκέδαση, εξόδους, ταξίδια.»

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: «**Δεν μπορεί να είσαι ξένοιαστη, να (...)**κι αυτό λοιπόν φέρνει το άγχος κι αυτό αν θες φέρνει και τα περισσότερα, τις περισσότερες οικογένειες στ' αδιέξοδο. Ας πούμε **μπορεί να μην μπορείς να κοιμηθείς όσο θες, μπορεί να μην βγεις όσες φορές θες έξω, μπορεί να μην μπορείς να αποσυρθείς κάποια συγκεκριμένη στιγμή που θες στο σπίτι σε μια γωνιά και να διαβάσεις ένα βιβλίο. Καθ' όταν μπήκαμε στην οικονομική κρίση αυτόματα έχω πάει πολύ πίσω τον εαυτό μου σε σχέση με όλους στην οικογένεια, για να κρατήσω την ισορροπία που χρειάζεται για να μην καταρρεύσει η οικογένεια.**»

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: «**Είναι όλα τα καλά συναισθήματα, όλα μαζί, εντάξει καμιά φορά νεύρα όταν δεν σε ακούει ή δεν τρώει. Όλα αυτά όμως είναι μέσα στο πρόγραμμα και οι ευθύνες και τα νεύρα και οι τσακωμοί και πώς να κόψεις τα λεφτά από εσένα και να τα δώσεις στο παιδί.**»

Σύμφωνα με την Μαριέττα, η γυναίκα έχει «υποχρέωση» να διατηρεί τις ισορροπίες μέσα στην οικογένεια και αν κάποιος πρέπει να στερηθεί προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες ενός νοικοκυριού, είναι εκείνη. Την ίδια πεποίθηση έχει και η Όλγα αλλά και η Γιάννα καθώς αναφέρει ότι πρέπει να

κόψει χρήματα από τα προσωπικά της έξοδα προκειμένου να τα διαθέσει στο παιδί της.

Οι συγκεκριμένες γυναίκες, του δείγματός μας, έθεσαν πέρα από την δυσκολία στην διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, καθώς έχει μειωθεί αρκετά και δεν μπορούν να εντάξουν στο ημερήσιο ή εβδομαδιαίο πρόγραμμα τους δραστηριότητες που στο παρελθόν είχαν, και την «προσωπική οικονομική θυσία». Οι δραστηριότητες που είχαν, μέχρι την απόκτηση ενός τέκνου, εκτός από χρόνο προϋποθέτουν και χρήματα, κάτι που στη συγκεκριμένη περίοδο της ζωής τους προτιμούν να το διαθέσουν στην ανατροφή των τέκνων τους.

➤ Μοίρασμα «κόστους»

Ένα ακόμη στοιχείο που προέκυψε από τα δεδομένα της έρευνάς μας είναι αυτό που εμείς επιλέξαμε να ονομάσουμε «μοίρασμα κόστους». Δηλαδή βασιζόμενη στην οικονομική θεωρία για την ανάλυσή μας αυτό που αναδύθηκε, από τα υποκείμενα της έρευνάς μας, ήταν η ανάγκη για παροχές κάθε είδους, οι οποίες θα τις διευκόλυναν την ανατροφή των τέκνων τους. Η ανάγκη για παροχές στον οικονομικό τομέα ήταν το κυριότερο αίτημα τόσο των μητέρων όσο και των άτεκνων γυναικών, ωστόσο η βοήθεια δεν περιορίστηκε μόνο σε αυτόν τον τομέα, όπως θα δούμε χαρακτηριστικά παρακάτω.

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδιά: «(...) **η πολιτεία θα έπρεπε να μας δίνει ίσως κάποια χρήματα ως επίδομα** για να βοηθήσει όσους έχουν παιδιά, και να μας παροτρύνει να κάνουμε κάνει ακριβώς το αντίθετο μειώνει, μειώνει... (...)»

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «**Πριν την κρίση είχα χορηγούς.** Μου 'λεγε μια φίλη εγώ θα σου δίνω τα γάλατα, μια άλλη θα σου δίνω τα ραπτερ, εγώ θα το βαφτίσω.»

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «**Αν δεν είχα τη βοήθεια της μάνας μου επίσης δεν θα έβγαινε με τίποτα (...) θα 'μασταν στο δρόμο τώρα.** Ήμουν άνεργη πολύ καιρό.»

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδιά: « (...) **όταν δουλεύουν και οι δυο εντάξει κάπως θα βοηθήσουν λίγο και οι γονείς κάπως θα τα βρουν, όταν είσαι έτσι όπως είμαι εγώ τώρα ας πούμε με αυτή την δουλειά και έχω κάποιον να μη δουλεύει και αυτός εντάξει εκεί δεν θα το σκεφτόμουν καν να προχωρήσω σε γάμο ή να κάνω παιδί.»**

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: « (...) **μετά που το συζητήσα και μου 'λεγε έλα ρε συ ένα παιδί ακόμα δηλαδή αυτά όλα ... αφού έτσι μεγαλώσαμε και τη Μαρία, αφού όλα μαζί μεγαλώνουνε, αυτό θα το μεγαλώσουνε τα άλλα δύο, ας πούμε» και όντως έτσι έγινε.**

Και οικονομικά και πήρα έναν άνδρα (στο δεύτερο γάμο), επέλεξα έναν άνδρα, ο οποίος πλέον έπαιρνε στα χέρια του ό,τι προέκυπτε, έναν άνδρα που ήξερα ότι, οτιδήποτε και να μας συμβεί θα το αντιμετώπιζε εκείνος.»

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδιά: **«Δηλαδή αν συμβεί κάτι με εμένα το άλλο να έχει στήριγμα να είναι οι δύο τους να μην είναι μόνο του. Είναι διαφορετικά, πιστεύω.»**

Το «μοίρασμα κόστους» για την ανατροφή ενός ή περισσότερων παιδιών κρίνεται, σε όλα τα επίπεδα, ως απαραίτητη προϋπόθεση από το σύνολο των γυναικών της έρευνάς μας, για να αποκτήσουν ένα ή ένα ακόμα παιδί. Στις περιπτώσεις που οι γυναίκες της έρευνάς μας κρίνουν ότι δεν υπάρχει το αναγκαίο «δίκτυ ασφαλείας» σε σχέση με την ανατροφή ενός παιδιού, το οποίο μπορεί έως ένα βαθμό να εξασφαλίσει το «μοίρασμα κόστους» επιλέγουν να μην προχωρήσουν στην απόκτηση ενός ή ενός ακόμα παιδιού. Δηλαδή το γεγονός ότι το «μοίρασμα κόστους» μπορεί από μόνο του να επηρεάσει είτε αρνητικά είτε θετικά τις αποφάσεις περί τεκνοποίησης καταδεικνύει την σημασία που αυτό έχει για τα υποκείμενα της έρευνάς μας.

Θα λέγαμε ότι τουλάχιστον για την περίπτωση της Ελλάδας το «μοίρασμα κόστους» καλύπτεται μέχρι και σήμερα, περισσότερο από οικογενειακούς συγγενικούς και φιλικούς δεσμούς λόγω της απουσίας αποτελεσματικών πολιτικών πρωτοβουλιών σε σχέση με την στήριξη της

οικογένειας. Δηλαδή θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, τουλάχιστον σε ότι αφορά τα υποκείμενα της έρευνά μας, ότι το «μοίρασμα κόστους», με δεδομένη την αδυναμία της πολιτείας να προσφέρει ολοκληρωμένες υπηρεσίες φύλαξης παιδιών ή αξιοπρεπή επιδόματα στους γονείς, «βαραίνει» τα μέλη της ίδιας της οικογένειας. Τις ίδιες αντιλήψεις φαίνεται να φέρουν τόσο η Μαριέττα όσο και η Όλγα οι οποίες θεωρούν ότι η ύπαρξη παραπάνω του ενός παιδιού μέσα στην οικογένεια είναι απαραίτητη καθώς μοιράζετε το «προσωπικό» κυρίως κόστος που προκύπτει από την ανατροφή του. Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι το κενό της πολιτείας το καλύπτουν για μια ακόμα φορά τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα που εξακολουθούν να υπάρχουν στην Ελλάδα.

- Καταμερισμός εργασίας στην οικογένεια ως «μοίρασμα κόστους»

Παρά τη συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση, η κατανομή των ρόλων μεταξύ των συντρόφων /συζύγων παραμένει σε μεγάλο βαθμό παραδοσιακή, με τους άνδρες να υστερούν στην ανάληψη του δικού τους μεριδίου ευθύνης στις οικογενειακές και οικιακές υποχρεώσεις. Στην Ελλάδα, τα ευρήματα πρόσφατης εμπειρικής έρευνας, υποδεικνύουν ότι η κατανομή των οικιακών καθηκόντων ανάμεσα στους συζύγους, εξακολουθεί να αναπαράγει σε μεγάλο βαθμό τις παραδοσιακές διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων:

- ο οι γυναίκες αφιερώνουν διπλάσιο χρόνο στην ανατροφή των παιδιών από τους άνδρες, 15 και 8 ώρες αντίστοιχα,
- ο οι γυναίκες με παιδιά αφιερώνουν πολύ λιγότερο χρόνο στη δουλειά τους από τους άνδρες,
- ο οι γυναίκες με παιδιά αφιερώνουν πολύ λιγότερο χρόνο στη δουλειά τους από τους άνδρες,
- ο οι γυναίκες συχνά χρειάζεται να υποκαταστήσουν τις ανεπαρκείς δομές φροντίδας των εξαρτημένων μελών τους,
- ο οι γυναίκες επιβαρύνονται με τον διπλό και τριπλό ρόλο τους, με ελάχιστη βοήθεια από τους συντρόφους τους, ακόμη και όταν οι τελευταίοι έχουν (θεωρητικά τουλάχιστον) προοδευτικές αντιλήψεις όσον αφορά στην

κατανομή των οικογενειακών /οικιακών βαρών¹⁶².

Ο διαφορετικός βαθμός συμμετοχής των δύο φύλων στις οικογενειακές / οικιακές ευθύνες έχει ως φυσικό επακόλουθο τόσο τη διαφορετική ένταση της συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας, όσο και τη μεγαλύτερη συχνότητα, μεταξύ των γυναικών, των άτυπων ή ευκαιριακών μορφών απασχόλησης. Από την άλλη, η πλήρης συμμετοχή των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εντάσεων και του συνολικού φορτίου υποχρεώσεων γι' αυτές, και όχι την αναδιανομή αυτών των υποχρεώσεων μεταξύ των δύο φύλων¹⁶³.

Αναφορικά με τον καταμερισμό εργασίας στα πλαίσια της οικογενειακής τους ζωής, οι ερωτώμενες απάντησαν στην πλειοψηφία τους ότι οι ασχολίες του νοικοκυριού αφορούν –ή κυρίως αφορούν– τη γυναίκα. Φαίνεται ωστόσο ότι, οι εργαζόμενες γυναίκες, σε σχέση με τις άνεργες, δέχονται μεγαλύτερη βοήθεια στα οικιακά από τους συζύγους τους, παρόλο που οι ίδιες εξακολουθούν να έχουν την κύρια ευθύνη του νοικοκυριού.¹⁶⁴ Γενικά η κατανομή των οικιακών δραστηριοτήτων ακολουθεί πιο σύγχρονα σχήματα σε ζευγάρια, στα οποία οι γυναίκες εργάζονται, όπως η Γιάννα και η Μαριέττα. Χαρακτηριστικά αναφέρουν:

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: «(...) αυτό είναι που φοβάμαι είναι το πρώτο έτος που το παιδί έχει αυξημένες ανάγκες αναγκαστικά και **εγώ θα έχω συγχρόνως και την δουλειά, θα υπάρχει βέβαια ο άντρας μου πίσω που θα βοηθάει (...)**»

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: «**Ο Παύλος κρατούσε τα παιδιά. Δεν είχα κανένα πρόβλημα να σκεφτώ δεν θα πάω σε αυτό γιατί έχω παιδιά μικρά στο σπίτι, είχε λήξει αυτό το θέμα.**»

¹⁶² Μουρίκη, Α. «Πολιτικές προτεραιότητες και σημαντικά ζητήματα που αναδύονται σε σχέση με τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής» έργο Άλκηστις, ΚΠ Equal, 2006, σελ.6-7.

¹⁶³ *Σύμφωνα με τα ευρήματα της πρώτης πανευρωπαϊκής έρευνας για την Ποιότητα της Ζωής, το ανώτερο μορφωτικό επίπεδο των συζύγων και η πρόσβαση και των δύο σε μια σχετικά καλά αμειβόμενη θέση εργασίας αντισταθμίζουν, εν μέρει, τον άνισο καταμερισμό των οικογενειακών υποχρεώσεων (βλ. European Foundation, 2005).*

¹⁶⁴ Σινόπουλος, Π.Α. Ο επαγγελματικός χρόνος της γυναίκας και η κοινωνική ποινή της. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 61, 1986, σελ. 212-230.

Στις περιπτώσεις της Γιάννας και της Μαριέττας οι σύζυγοί τους έχουν ολοκληρώσει την μετά-δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχουν μόνιμη εργασία. Αναλυτικότερα, ο σύζυγος της Μαριέττας, Παύλος, πριν την συνταξιοδότησή του, είχε διευθυντική θέση, ενώ και ο σύζυγος της Γιάννας εργάζεται στην αστυνομία. Εφόσον οι δύο γυναίκες του δείγματός μας εργάζονται κρίνετε από τις ίδιες αλλά και από τους συζύγους τους ως απαραίτητη η συμμετοχή τους στις οικιακές εργασίες που αφορούν και την ανατροφή των παιδιών.

Η συμμετοχή των αντρών στις οικιακές εργασίες εξαρτάται από την εκπαίδευσή τους, το εισόδημά τους και την επαγγελματική απασχόληση της συζύγου τους, ενώ η συμμετοχή τους περιορίζεται κυρίως σε εξωτερικές δουλειές, όπως για παράδειγμα ψώνια. Πάντως το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του συζύγου συνδέεται με φιλελεύθερους τρόπους συμπεριφοράς, ενώ το υψηλό του εισόδημα και η υψηλή κοινωνική του θέση δεν συνδέεται στην Ελλάδα με άσκηση μεγαλύτερης εξουσίας, σε αντίθεση με άλλες χώρες.¹⁶⁵

➤ «Ωφέλεια» από την απόκτηση παιδιού-ιών

Εκτός από το «προσωπικό» ή «οικονομικό» κόστος φαίνεται πως οι γυναίκες του δείγματός μας αναγνωρίζουν την «ωφέλεια» που προκύπτει από την απόκτηση ενός παιδιού. Το «όφελος» που έχουν οι γυναίκες του δείγματός μας από τον μητρικό ρόλο περιορίζετε σε συναισθηματικό επίπεδο. Τα παρακάτω αποσπάσματα επιβεβαιώνουν την παρατήρησή μας.

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: *«Το παιδί είναι η χαρά της ζωής. Πολλές φορές με κάνει να ξεχνιέμαι από τα δικά μου προβλήματα ότι και αν έχω, όταν ασχοληθώ με κάποιο παιδί.»*

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: *«Νομίζω χαρά πρώτα από όλα, βλέποντας και την εξέλιξη του μεγαλώνοντας το **χαρά**. **Ευτυχία, ολοκλήρωση.**»*

Όλγα, 34 ετών, άγαμη, χωρίς παιδί: *«**Είναι η επένδυσή σου (...)**είναι*

¹⁶⁵ Μουσούρου, Λ., *Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Εστία, 1985.

και στήριγμα (...) Δηλαδή είσαι εσύ μετά από κάποια χρόνια, **είναι το μέλλον σου**, πως αλλιώς να το περιγράψω δεν ξέρω. (...) **είναι χαρά και παίρνεις τόσα πολλά θετικά συναισθήματα** που δεν νομίζω (...) μα και αυτός είναι ο προορισμός να δίνεις ζωή η συνέχεια σου.»

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: «Σε γεμίζει. Δεν υπάρχουν νομίζω λόγια, είναι πολύ φτωχά τα λόγια να πουν, να σου περιγράψω τι σου δίνει, μία φοβερή ικανοποίηση (...)δίνει ψυχική ανάταση, πώς να το πω, **αισθάνομαι ολοκληρωμένη**, το να σου λένε αυτοί οι άνθρωποι που τους βλέπεις και μεγαλώνουνε, να είσαι η μαμά τους και να βλέπεις την πορεία τους, να έχεις μεγαλώσει δηλαδή τρεις ανθρώπους και να βλέπεις την πορεία τους.»

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «Το πρώτο πράγμα που σου δίνει ένα παιδί είναι χαρά, ευτυχία, γαλήνη, ηρεμία, σου περνάει όλη την παιδικότητα του γίνεσαι και εσύ παιδί μαζί με το παιδί όπως μεγαλώνει, πολλά, πολλά σου δίνει»

Γιάννα, 26 ετών, έγγαμη, 1 παιδί: «**Για μένα είναι η ολοκλήρωση μιας γυναίκας**. Πιο πολύ συναισθηματικά το περιορίζω το όφελος.»

Λία, 40 ετών, διαζευγμένη, 1 παιδί: «**Σε ολοκληρώνει**.(...) σου χαρίζει την αθωότητα που πλέον εμείς δεν έχουμε, εμείς οι μεγάλοι. Τη χαρά, τη ζωντάνια, την αγάπη την αγνή που μεγαλώνοντας τη χάνουμε. Τη συγκίνηση.»

Φαίνεται πως οι συγκεκριμένες γυναίκες ηλικίας από είκοσι (20) έως σαράντα εννέα (49) ετών, παντρεμένες ή ανύπαντρες, με παιδιά ή χωρίς ισχυρίζονται ότι η μητρότητα της «ολοκληρώνει». Αυτό εικάζουμε ότι έχει να κάνει με την έννοια της μητρότητας στην ελληνική κοινωνία, η οποία εκλαμβάνετε ως κοινωνικός θεσμός, την ευθύνη του οποίου έχει κατά κύριο λόγο η γυναίκα. Ένα λοιπόν από τα ευρήματα της έρευνάς μας είναι ότι οι συγκεκριμένες γυναίκες νιώθουν επαρκείς και άξιες έχοντας εκπληρώσει τις κοινωνικές επιταγές που το φύλο τους ορίζει.

Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε στο τέλος, ξεχωριστά από τις υπόλοιπες γυναίκες του δείγματός μας, την άποψη της Λουΐζας και της Μαριέττας, καθώς, αποδίδουν μια εντελώς διαφορετική διάσταση σε ότι έχει να κάνει με το «όφελος» πέρα από την επάρκεια σε ότι αφορά το γονικό ρόλο που ανέλαβαν, με την εμπειρία της μητρότητας, αυτή της εξασφάλισης μιας «έντιμης» και κοινωνικά αποδεκτής ζωής. Χαρακτηριστικά αναφέρουν:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: **«Αξία. Μετά έρχονται και όλα τα επόμενα. Μετά σου προσφέρει αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση, σε ανεβάζει (...)** Δεν παρασύρομαι. **Κι έτσι πιστεύω και με τα παιδιά μπήκα σε μια τάξη έτσι όπως έπρεπε. Ότι αν δεν είχα παντρευτεί μπορεί κάποιος λέμε να μου πρόσφερε μια άλλη ζωή αλλά να μην είχα καλή κατάληξη.»**

Μαριέττα, 49 ετών, παντρεμένη, 3 παιδιά: **«Χωρίς όμως παιδί θα έκανα άλλου είδους ζωή. Ενώ είμαι ανεξάρτητη σαν άτομο, δεν μπορώ την καταπίεση, δεν μπορώ να μπαίνω σε καλούπια, ιδιαίτερα καλούπια, πώς να το πω, να μου το επιβάλλουνε, έχω μπει σε καλούπια(...)**».

Με λίγα λόγια η μητρότητα θα λέγαμε ότι «προστάτευσε» τις συγκεκριμένες γυναίκες από μια μη αποδεκτή κοινωνικά προσωπική ζωή.

➤ Αξιολόγηση γονικού ρόλου

Οι γυναίκες του δείγματός μας φαίνεται πως αναγνωρίζουν τόσο το «κόστος» όσο και το «όφελος» που προκύπτει από την τεκνοποίηση. Παρόλα αυτά, αυτό που παρατηρείται είναι ότι σχεδόν όλες οι γυναίκες αξιολόγησαν τη μητρότητα ως πάρα πολύ σημαντική. Δηλαδή, στο σύνολό τους, θεωρούν ότι το «όφελος» που έχει ο γονιός από την απόκτηση ενός παιδιού καταφέρνει και αντισταθμίζει αν δεν υπερτερεί του «κόστους» που προϋποθέτει η ανατροφή του.

Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της Όλγας η οποία έθεσε τον ρόλο της ηλικίας σε σχέση με το πώς η κάθε γυναίκα αξιολογεί τον γονικό της ρόλο. Χαρακτηριστικά αναφέρει: **«Γενικά όμως ξέρεις τι γίνεται είναι και η ηλικία τελικά που παίζει ρόλο, αν θα γίνει κάτι τώρα θα γίνει επειδή το θέλω.**

Θα είναι ψιλό-μελετημένα πια, ξέρεις που πατάς και τι σου γίνεται πως και πόσο αλλάζει η ζωή σου μετά.» Η διάσταση της ηλικίας διαδραματίζει για μια ακόμη φορά σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις περί γονιμότητας. Δηλαδή, στην συγκεκριμένη περίπτωση, αυτό που υποστηρίζει η Όλγα είναι ότι για να είσαι σε θέση να αξιολογήσεις το «κόστος» αλλά και το «όφελος» που προκύπτει από την τεκνοποίηση πρέπει να έχεις συνειδητοποιήσει τι προϋποθέτει ο γονικός ρόλος (όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία τόσο περισσότερες θα είναι οι πιθανότητες να αναγνωρίσεις επαρκώς το «κόστος» και το «όφελος») και μόνο τότε αποφασίζεις, κυρίως υποθετικά όταν πρόκειται για την πρώτη εγκυμοσύνη, αν μπορείς να ανταποκριθείς.

Η ίδια γυναίκα, αξιολογώντας την μητρότητα, υποστηρίζει ότι « (...) αυτός είναι ο κύκλος της ζωής όμως (...) **μα και αυτός είναι ο προορισμός να δίνεις ζωή η συνέχεια σου.**». Την ίδια αντίληψη φαίνεται να έχει και η Λία η οποία αναφέρει: «Θα το θεωρούσα, αν έφευγα απ' αυτή τη ζωή και δεν είχα κάνει παιδί θα με θεωρούσα, όχι άχρηστη, άτυχη, μη ολοκληρωμένη, ότι δεν έκανα κάτι σημαντικό.» Αλλά και η Μαρία αναφέρει: «**Η μητρότητα σου δίνει και σεβασμό και άλλο κύρος ότι έχεις κάνει την οικογένεια σου τα παιδιά σου.**» Επίσης η Γιάννα αναφέρει: «(...) σου δίνει μια παραπάνω νότα σημαντικότητας, **σε κάνει να αισθάνεσαι σημαντική και χρήσιμη.**». Στο ίδιο συμπέρασμα φαίνεται να καταλήγει και η Λουΐζα: « (...) **σου προσφέρει αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση, σε ανεβάζει (...)**». Φαίνεται δηλαδή από τα λεγόμενά της **ότι η μητρότητα αποτελεί κύρια συνισταμένη αυτοπραγμάτωσης του γυναικείου φύλου.**

Τελικά φαίνεται ότι για την συντριπτική πλειοψηφία του δείγματός μας, το «όφελος» αντισταθμίζει το «κόστος» που απορρέει από τον γονικό τους ρόλο. Σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα, οι γυναίκες του δείγματός μας αναφέρουν τα εξής:

Λουΐζα, 41 ετών, παντρεμένη, 2 παιδιά: «**Είναι αμφίδρομη σχέση. Προσφέρεις στο παιδί, το παιδί έφερε κάποια καλά, κάποιες επιτυχίες, κάποια συγχαρητήρια εννοώ κλπ., αυτές είναι οι επιτυχίες του παιδιού, μικρό και μεγαλώνοντας, και αυτά όμως έρχονται μπούμερανγκ σε σένα πάλι.**»

Αγγελική, 20 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «(...) **ένα παιδί καλώς ή κακώς σου δένει λίγο τα χέρια αλλά τότε θα σου έρθουν άλλες απολαύσεις που ίσως ισοσταθμίσουν εκείνες που θα χάσεις.**»

Μαρία, 28 ετών, σε σχέση, χωρίς παιδί: «**Ευθύνη. Μεγάλη ευθύνη και χαρά παράλληλα.**

Αναστασία, 26 ετών, διαζευγμένη, χωρίς παιδί: «**Ευτυχία** το πρώτο που μου έρχεται, χαρά, γέλιο (...)να **μπορεί να μην βγαίνεις** και να γυρνάς το πρωί αν δεν έχεις κάποιον να στο κρατήσει **αλλά θα έχει βρει κάτι άλλο να κάνει με το παιδί που θα τον χαροποιεί εξίσου**, να πάει μια βόλτα στο πάρκο, στο λούνα παρκ.»

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι, συνειδητά ή ασυνείδητα, οι γυναίκες του δείγμάτος μας καταλήγουν σε αποφάσεις σχετικά με την γονιμότητά τους αναλογιζόμενες το «κόστος» αλλά και το «όφελος» από την απόκτηση ενός ή ενός ακόμα παιδιού, δηλαδή σε κάθε περίπτωση αξιολογώντας τον γονικό τους ρόλο. Μέσω αυτής της αξιολόγησης, σε συνδυασμό με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για τα γεγονότα του κύκλου ζωής αλλά, τις συνθήκες που επικρατούν στην ζωή τους αλλά και τις προτιμήσεις που έχουν σχετικά με την «ποιότητα» και την «ποσότητα» για παιδιά τελικά αποφασίζουν για την χρονική περίοδο και τον αριθμό των παιδιών που θα αποκτήσουν.

Συμπεράσματα

Στα πλαίσια εκπόνησης της διπλωματικής μας εργασίας, θελήσαμε να διερευνήσουμε τις στάσεις και κοινωνικές αναπαραστάσεις γύρω από τα θέματα γονιμότητας καθώς και προσδιοριστικούς παράγοντες, έτσι όπως αυτοί αναδύονται μέσα από το λόγο των ίδιων των δρώντων υποκειμένων. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, αποφασίσαμε να διεξάγουμε ποιοτική έρευνα, σε γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας, χρησιμοποιώντας την τεχνική της ημι-δομημένης συνέντευξης ενώ κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων κρατάγαμε χειρόγραφες σημειώσεις που είχαν να κάνουν κυρίως με την εξωλεκτική επικοινωνία.

Σε ότι αφορά τώρα τη γονιμότητα, που τα υποκείμενα της έρευνάς μας εμφανίζουν ή επιθυμούν, αυτή μελετήθηκε κυρίως σύμφωνα με την ηλικία, το αναπαραστατικό υπόβαθρο, την οικογενειακή κατάσταση, το είδος της εκπαίδευσης που έχει λάβει κάθε γυναίκα και το επάγγελμα που ακολούθησε.

Αν θα θέλαμε τώρα συνοπτικά να σκιαγραφήσουμε το “προφίλ” των γυναικών, σύμφωνα με το δείγμα μας, θα λέγαμε ότι είναι γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας από 20 έως 49 ετών, άγαμες, έγγαμες και διαζευγμένες. Αποφασίσαμε να συμπεριλάβουμε στο δείγμα μας τόσο γυναίκες που έχουν τεκνοποιήσει, όσο και άτεκνες καθώς θελήσαμε να διερευνήσουμε τις αποφάσεις για τεκνοποίηση τόσο μέσα από τη σκοπιά της μητέρας, όσο και της εν δυνάμει μητέρας

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η διαφοροποίηση που έχει επέλθει τις τελευταίες δεκαετίες στην ελληνική κοινωνία, η οποία από μια καθαρά παραδοσιακή αγροτική κοινωνία μετατράπηκε σε σύγχρονη-αστική, έχει επηρεάσει και τα γεγονότα του κύκλου ζωής όπως είναι και αυτό της τεκνοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, η γυναίκα ως εργαζόμενη κάνει λιγότερα παιδιά και χωρίζει πιο εύκολα. Ωστόσο, ο θεσμός του γάμου εξακολουθεί να αποτελεί επιλογή ή επιθυμία για τις περισσότερες γυναίκες του δείγματός μας και συνδέεται άμεσα, σχεδόν ταυτίζεται με την απόκτηση παιδιού-ων, καθώς «απορρίπτουν» το μοντέλο της άγαμης μητέρας. Τόσο οι προτεραιότητες που θέτουν οι γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας, τις οποίες συμπεριλάβαμε στην έρευνά μας, όσο και οι επιδράσεις από το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν,

εμπλέκονται σημαντικά με αναπαραστάσεις και εικόνες σχετικά με τα γεγονότα του κύκλου ζωής, οι οποίες έχουν την δύναμη να δημιουργούν «ηχηρό» αντίκτυπο στην διαμόρφωση πρόθεσης σύναψης οικογένειας ή τεκνοποίησης και εντέλει διαμορφώνουν «ιδανικά» πρότυπα γι αυτές τις γυναίκες.

Φαίνεται πως στις συγκεκριμένες γυναίκες, είναι εμφανής η αμφιθυμία σε θέματα που άπτονται της γονιμότητάς τους. Για παράδειγμα σε ερωτήσεις που έχουν να κάνουν με το αν αξιολογούν ως σημαντική ή όχι την γαμηλιότητα και τι προϋποθέσεις θέτουν ως απαραίτητες στον εαυτό τους σε ότι αφορά την τεκνοποίηση. Η αμφιθυμία αυτή, πιστεύουμε πως προκύπτει τόσο από το αναπαραστατικό υπόβαθρο που η κάθε μια είχε κατά την διαδικασία της κοινωνικοποίησης, όσο και από τη μεταβολή του οικογενειακού θεσμού που προέκυψε κατά την ηλικία που εκείνες είναι πλέον σε θέση να δημιουργήσουν την δική τους οικογένεια.

Αυτό πιστεύουμε ότι έχει να κάνει ξεκάθαρα και με τις προτεραιότητες που έχουν θέσει στην ζωή τους, προτεραιότητες που πιθανόν η κοινωνία να έχει καθορίσει και οι οποίες πολλές φορές να έρχονται σε σύγκρουση με τις επιθυμίες τους. Δηλαδή βλέπουμε ότι αν και σχεδόν όλες έχουν μεγαλώσει σε «παραδοσιακές οικογένειες»¹⁶⁶, θεωρούν ότι μια γυναίκα δεν οφείλει να περιορίζεται στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών. Βέβαια για εμάς αυτό δεν σημαίνει ότι τελικά απορρίπτουν αυτό το μοντέλο οικογένειας, αλλά εκ των πραγμάτων οι γυναίκες αυτές είναι αναγκασμένες να έχουν περαιτέρω ασχολίες (π.χ να εργάζονται) καθώς οι οικονομικές τους συνθήκες ούτε ευνοούν, ούτε επιτρέπουν μια τέτοια επιλογή. Και εδώ είναι εμφανής η αμφιθυμία που διέπει αυτές τις γυναίκες, καθώς, ενώ απορρίπτουν είτε στην πράξη είτε στα λόγια το παραδοσιακό μοντέλο οικογένειας εντούτοις σε πολλές περιπτώσεις δεν θα δίσταζαν να το υιοθετήσουν εάν υπήρχαν οι

¹⁶⁶ Μια οικογένεια μπορεί να χαρακτηριστεί παραδοσιακή, στο μέτρο που υπερισχύουν τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της, δηλαδή ο απόλυτος προσδιορισμός των ρόλων με βάση το φύλο και την ηλικία, η απομόνωση των γυναικών και των παιδιών στο ιδιωτικό χώρο και η απουσία της έννοιας της ισότητας, των ισότιμων ρόλων. Παρασκευόπουλος Ι., Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 45.

κατάλληλες συνθήκες. Δηλαδή θα προτιμούσαν να είναι στο σπίτι αναλαμβάνοντας το ρόλο της συζύγου και της μητέρας αν το οικογενειακό εισόδημα ήταν επαρκές.

Χαρακτηριστικό, επίσης, γνώρισμα των γυναικών της έρευνάς μας, είναι, από τη μια πλευρά η σύγχυση και η αδυναμία προσδιορισμού και οριοθέτησης των ρόλων τους. Δηλαδή, όπως φαίνεται από τα λεγόμενά τους, όσες από τις γυναίκες του δείγματός μας έχουν διαμορφώσει επαγγελματικούς στόχους θέλοντας να προσφέρουν και μέσα από την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και με ότι αυτό συνεπάγεται, έρχονται αντιμέτωπες με διλήμματα μπροστά στην επιλογή προτεραιοτήτων, καθώς όταν ασχολούνται με το επάγγελμά τους αισθάνονται ότι στερούν από την οικογένειά τους την παρουσία τους, ενώ όταν ασχολούνται με τις υποχρεώσεις τους μέσα στο σπίτι (φροντίδα παιδιών, συζύγου, σπιτιού κλπ.) νιώθουν ότι στερούν τον εαυτό τους.

Παρά τη συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση, η κατανομή των ρόλων μεταξύ των συντρόφων /συζύγων παραμένει σε μεγάλο βαθμό παραδοσιακή. Οι ερωτώμενες απάντησαν στην πλειοψηφία τους ότι οι ασχολίες του νοικοκυριού αφορούν – ή κυρίως αφορούν– τη γυναίκα. Ενώ παράλληλα, η κατανομή των οικιακών δραστηριοτήτων ακολουθεί πιο σύγχρονα σχήματα σε ζευγάρια, στα οποία οι γυναίκες εργάζονται. Πάντως το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του συζύγου συνδέεται συνήθως με πιο φιλελεύθερους τρόπους συμπεριφοράς όσον αφορά τη κατανομή των οικιακών δραστηριοτήτων.

Όπως διαπιστώσαμε μέσα από τις συνεντεύξεις, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, σε σχέση με την γονιμότητα, φαίνεται να επηρεάζουν και ως ένα βαθμό να διαμορφώνουν τις επιλογές που έκαναν οι γυναίκες της έρευνάς μας, στην προσωπική τους ζωή. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως, τουλάχιστον στην Ελλάδα, όσες αλλαγές κι αν έχουν συντελεστεί στο ρόλο της γυναίκας, όπως για παράδειγμα η είσοδός της στην αγορά εργασίας, οι οποίες δεν ταυτίζονται με τις «νόρμες» που η παραδοσιακή κοινωνία επιτάσσει, συντελέστηκαν περισσότερο από την αναγκαιότητα για συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος παρά από την ανάγκη αναθεώρησης της θέσης της γυναίκας. Τελικά φαίνεται ότι συνειδητά ή μη τα γονικά πρότυπα αλλά και οι παρακινήσεις-συμβουλές, από το οικείο

περιβάλλον, επηρεάζουν και επιδρούν σε μικρότερο ή σε μεγαλύτερο βαθμό, είτε ως παράδειγμα προς μίμηση, είτε ως παράδειγμα προς αποφυγή, στις πρακτικές που τελικά ακολουθούν ή τις επιθυμίες που εκφράζουν οι γυναίκες της έρευνάς μας, οι οποίες στις περισσότερες των περιπτώσεων, τείνουν να υιοθετήσουν ή να επιθυμούν, οικογενειακά μοντέλα παρόμοια με αυτά των γονέων τους, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο το πόσο έχουν επηρεαστεί από τα πρότυπα περί γαμηλιότητας και γονιμότητας με τα οποία έχουν μεγαλώσει. Βέβαια δεν λείπουν και οι περιπτώσεις εκείνες όπου οι γυναίκες, άσχετα με το πόσο και σε ποιο βαθμό έχουν αφομοιώσει και ενστερνιστεί τα πρότυπα, που η κάθε μια είχε από την οικογένειά της, φαίνεται ότι δεν παύουν να δέχονται και «τα μηνύματα των καιρών» και υπό αυτό το πρίσμα διαμορφώνουν, μεταβάλλουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους και στα θέματα που αφορούν την έρευνά μας, λαμβάνοντας αποφάσεις που ενδεχομένως δεν βρίσκουν σύμφωνους ή απογοητεύουν τους γονείς τους, λειτουργώντας έτσι γι αυτούς ως ένα είδος ματαίωσης.

Οι γυναίκες μικρότερης ηλικίας, 20-34 ετών στην δική μας έρευνα, παρουσιάζουν λιγότερο παραδοσιακές απόψεις, σε ότι αφορά την τεκνοποίηση και την σύναψη γάμου, συγκριτικά με εκείνες μεγαλύτερης ηλικίας. Ωστόσο οι απόψεις τους αυτές, που έχουν κυρίως να κάνουν με την απόκτηση παιδιού εκτός γάμου, δεν φαίνεται να είναι τόσο ισχυρές ούτως ώστε να τις εφαρμόσουν και στη πράξη καθώς όπως φαίνεται για το σύνολο των γυναικών της έρευνάς μας ο γάμος αποτελεί επιλογή ή επιθυμία και ταυτόχρονα απαραίτητη προϋπόθεση για την τεκνοποίηση. Η «συμβίωση» ως μορφή σχέσης φαίνεται να υιοθετήθηκε «δοκιμαστικά» τόσο από τις νεώτερες όσο και από τις μεγαλύτερες ηλικιακά γυναίκες του δείγματός μας, όμως ανεπιτυχώς και για μικρό σχετικά χρονικό διάστημα, καθώς αυτή η μορφή σχέσης μοιάζει να μην ήταν η «ιδανική» για εκείνες.

Ένα ενδιαφέρον, κατά τη γνώμη μας, εύρημα της έρευνας είναι ότι οι γυναίκες ενστερνίζονται την άποψη ότι γεγονότα του κύκλου ζωής, όπως αυτό της τέλεσης γάμου ή της απόκτησης τέκνου, δεν επιδέχονται τελικά προγραμματισμό, καθώς μέσα από τα λεγόμενα τους προκύπτει η αντίληψη ότι ο γάμος ή η απόκτηση παιδιού/ων συνδέεται με το «τυχαίο» ή το «μοιραίο». Οι απόψεις των συγκεκριμένων γυναικών έχουν ντετερμινιστικό χαρακτήρα σε ότι αφορά την δημιουργία οικογένειας και την απόκτηση τέκνου.

Εικάζουμε ότι όταν οι συνθήκες δεν βοηθούν και οι επιλογές ως προς την προσωπική ζωή δεν καταλήγουν να συμπίπτουν με τις επιθυμίες τους, είναι αρκετά εύκολο να μεταφέρουν την ευθύνη για τις επιλογές τους και κατ' επέκταση τα αποτελέσματα αυτών, σε «κάτι έξω από εκείνες». Βέβαια, ο ισχυρισμός τους για το «τυχαίο» στο θέμα της τεκνοποίησης έρχεται σε αντιδιαστολή με το γεγονός ότι όλες οι γυναίκες χρησιμοποιούν μεθόδους αντισύλληψης, συμπεριλαμβανομένης και της έκτρωσης, προκειμένου να προγραμματίσουν τη τεκνοποίηση για όποτε οι ίδιες θεωρήσουν ότι οι συνθήκες ζωής είναι ευνοϊκές και κατάλληλες. Επιπλέον, οι ίδιες φέρουν σχεδόν αποκλειστικά την ευθύνη για τις μεθόδους που εφαρμόζουν. Για το γεγονός αυτό θεωρούμε πως ευθύνη έχει μια, ευρέως διαδεδομένη, αντίληψη στην ελληνική κοινωνία, που θέλει τη γυναίκα να έχει την σχεδόν αποκλειστική ευθύνη για τη γέννηση ενός παιδιού.

Αν θα θέλαμε να ορίσουμε την «ιδανική» ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού για τις γυναίκες του δείγματός μας, αυτή φαίνεται να κυμαίνεται μεταξύ εικοσιπέντε (25) και τριάντα (30) ετών, ενώ ιδανικό μέγεθος οικογένειας, θεωρείται εκείνο που περιλαμβάνει την απόκτηση δύο (2) ή και τριών (3) παιδιών. Οι συγκεκριμένες γυναίκες φαίνεται να επιθυμούν, η οικογένεια που θα δημιουργήσουν, να είναι κατά ένα μέλος μεγαλύτερη από αυτή από την οποία προέρχονται. Το σίγουρο πάντως είναι ότι ο προσδοκώμενος-επιθυμητός αριθμός παιδιών, δεν συμπίπτει με τον πραγματικό είτε αναφερόμαστε στις μητέρες του δείγματος μας είτε σε όσες δεν έχουν ακόμα τεκνοποιήσει. Ο οικονομικός παράγοντας φαίνεται τελικά πως αποτρέπει τις γυναίκες του δείγματός μας να αποκτήσουν τον αριθμό των παιδιών που επιθυμούν.

Διερευνώντας τώρα το πώς οι γυναίκες αντιδρούν όταν τίθεται το θέμα ανάμεσα στη ζήτηση για «ποιότητα» και «ποσότητα» παιδιών, αυτό που προκύπτει από τα λεγόμενα των γυναικών της έρευνάς μας, είναι ότι τάσσονται υπέρ της «ποιότητας». Αυτό μπορεί να εξηγηθεί καθώς οι φιλοδοξίες που έχουν οι γυναίκες αυτές από την «επένδυσή» τους (έννοια η οποία αναγνωρίζει την ύπαρξη ρίσκου στην απόφαση για τεκνοποίηση), όπως μια από αυτές χαρακτήρισε την έννοια παιδί, καταδεικνύει την αναγκαιότητα να του παρέχουν όσα το δυνατόν περισσότερα εφόδια, κυρίως σε ότι έχει να κάνει με την εκπαίδευση.

Οι γυναίκες του δείγματός μας φαίνεται πως αναγνωρίζουν τόσο το «κόστος» όσο και το «όφελος» που προκύπτει από την τεκνοποίηση. Το «όφελος» που έχουν οι γυναίκες του δείγματός μας από τον μητρικό ρόλο περιορίζεται σε συναισθηματικό επίπεδο. Παντρεμένες ή ανύπαντρες, με παιδιά ή χωρίς, ισχυρίζονται ότι η μητρότητα τις «ολοκληρώνει». Αυτό εικάζουμε ότι έχει να κάνει με την αντίληψη της μητρότητας στην ελληνική κοινωνία, η οποία εκλαμβάνεται σχεδόν ως κάτι ιερό, βοηθούσης και της θρησκείας σε αυτό. Επίσης βλέπουν στο γονικό ρόλο που ανέλαβαν, μέσω της μητρότητας, τη δυνατότητα εξασφάλισης μιας «έντιμης» και κοινωνικά αποδεκτής ζωής. Στο σύνολό τους, θεωρούν ότι το «όφελος» που έχει ο γονιός από την απόκτηση ενός παιδιού καταφέρνει και αντισταθμίζει, αν δεν υπερτερεί, του «κόστους» που προϋποθέτει η ανατροφή του, τουλάχιστον στην περίπτωση που το μέγεθος της οικογένειας δεν είναι απαγορευτικό προκειμένου να ανταποκριθούν στο οικονομικό κυρίως «κόστος», που προκύπτει από την απόκτηση ενός ή περισσότερων τέκνων.

Διερευνώντας τον τρόπο που οι γυναίκες της έρευνάς μας λαμβάνουν τις αποφάσεις περί τεκνοποίησης αναδεικνύονται παράγοντες που έχουν προκύψει και σε προηγούμενες έρευνες. Φαίνεται να καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η γονιμότητα της γυναίκας επηρεάζεται από την ηλικία της, τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, την οικογενειακή της κατάσταση, τις προτιμήσεις της, το μορφωτικό της επίπεδο, την εργασιακή της κατάσταση, την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού της, από την ηλικία που παντρεύεται, την ηλικία που αποκτά το πρώτο παιδί.

Σε μια προσπάθεια τώρα διερεύνησης και ανάδειξης παραγόντων που θα είχαν θετική επίδραση στη διαμόρφωση της σύνθεσης των οικογενειών τους οι γυναίκες της έρευνάς, ιεραρχώντας τους, μας ανέφεραν:

A. Εάν το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα (έσοδα από εργασία του συζύγου μου ή και εμού της ίδιας) αυξανόταν θα αποκτούσα ένα ή επί πλέον παιδί.

B. Εάν είχα μεγαλύτερη υποστήριξη από τους γονείς μου (φύλαξη παιδιού, οικονομική ενίσχυση) (—ή τους γονείς του συζύγου μου—) θα αποκτούσα επιπλέον παιδί.

Γ. Εάν η πολιτεία παρείχε περισσότερες διευκολύνσεις σε σχέση με τη φύλαξη του/των παιδιού/παιδιών μου ενόσω εγώ εργάζομαι θα αποκτούσα επί πλέον παιδί.

Κλείνοντας, αυτό που αξίζει κατά τη γνώμη μας να επισημάνουμε είναι ότι οι λύσεις, τις οποίες δίνουν οι οικογένειες στα καινούρια δομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι αποτέλεσμα συμβιβασμών και αυτοσχεδιασμών. Αυτοσχεδιασμοί, οι οποίοι είναι απαραίτητοι δεδομένου ότι η οικογενειακή εμπειρία των συζύγων-γονέων δεν μπορεί να είναι χρήσιμη σε καινοφανείς καταστάσεις, εξηγώντας έτσι την ποικιλία και μεταβλητότητα των οικογενειακών σχημάτων που συναντάμε τόσο στο δείγμα μας όσο και στην ελληνική κοινωνία. Ωστόσο για τις γυναίκες της έρευνάς μας, η μητρότητα αποτελεί κύρια συνισταμένη αυτοπραγμάτωσης. Διαπιστώσαμε μέσα από την έρευνά μας ότι, η οικογένεια, ως τρόπος οργάνωσης του ιδιωτικού βίου εξατομικεύεται, καθώς τα άτομα έχουν εφεξής οικογενειακές βιογραφίες με κοινά ενδεχομένως στοιχεία αλλά και με ουσιαστικές διαφορές, τις οποίες προσπαθήσαμε έως ένα βαθμό να αναδείξουμε μέσω της παρούσας έρευνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΗ

1. Αρβανίτης, Κ., Ξυδοπούλου, Κ.Ε., Παπαγιανοπούλου Χ. Μ. Εγχειρίδιο για το ρόλο των ανδρών/πατέρων στην εξισορρόπηση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2007.
2. Βαΐου, Ν. & Στρατηγάκη, Μ., «Η εργασία των γυναικών: ανάμεσα σε δύο κόσμους.» *Σύγχρονα θέματα*, 40, 1989.
3. Βαμβουνάκη Μ. (et.al) *Οικογένεια σε κρίση*. Ακρίτας, Αθήνα, 2009.
4. Bell, J., *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας. Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες.*, Άντασσία Ρήγα (μετ.), Gutenberg, Αθήνα, 1997.
5. Διαστασιοποίηση της Δημογραφίας όπως παρατίθεται στο: Ταπεινός, Φ. Γ. *Στοιχεία Δημογραφίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1993.
6. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Αθήνα, 6 Μαΐου 1993.
7. Ζαφειρόπουλος, Κ., *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*, Κριτική, Αθήνα, 2005.
8. Ιωσηφίδης, Θ., «Η μέθοδος των ομάδων εστίασης (focus groups) στην ποιοτική κοινωνική έρευνα», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Θ', Τεύχος 42, 2005.
9. Ιωσηφίδης, Θ., *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα, Κριτική, 2003.
10. Κατερέλος, Γ. *Δυναμική των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων*. Κώστας Δημητρίου(μετ.), Αθήνα, Οδυσσέας, 1996.
11. Κυριαζή, Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, 1^α εκδ., Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.
12. Κυριαζή, Ν., *Αναπαραγωγή του πληθυσμού. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Εμπειρικές Έρευνες*. Κοινωνιολογική και Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη, Gutenberg, Αθήνα, 1992.
13. Λάμπα, Ρ., «Η άποψη της γυναίκας για την οικογένεια: μια φεμινιστική προσέγγιση». Στο: Υγεία, *Κοινωνική Προστασία και Οικογένεια*. Αθήνα,

- Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, 1994.
14. Λυδάκη Α. , *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, 4η έκδ., Καστανιώτης, Αθήνα, 2001.
 15. Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., *Η Οικογένεια στην Αθήνα: Οικογενειακά Πρότυπα και Συζυγικές Πρακτικές.*, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 1995.
 16. Μουρίκη, Α. «Πολιτικές προτεραιότητες και σημαντικά ζητήματα που αναδύονται σε σχέση με τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής» έργο Άλκηστις, ΚΠ Equal, 2006.
 17. Μουσοπούρου, Λ., *Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Εστία, 1985.
 18. Mishler, E. G. , *Συνέντευξη έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.
 19. Μπάγκαβος, Χ. «Ο ρόλος της διοίκησης στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών» - Εκπαιδευτικό υλικό για το Επιμορφωτικό Σεμινάριο του ΕΚΔΔΑ: Μάρτιος 2013.
 20. Νόβα-Καλτσούνη, Χ. , *Κείμενα κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2004.
 21. Παπαδάκης Μ., Τσίμπος Κ., *Δημογραφική Ανάλυση Αρχές- Μέθοδοι-Υποδείγματα*, Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Αθήνα 2004.
 22. Παπαευαγγέλου, Γ., Τσίμπος, Κ. *Ιατρική Δημογραφία και Οικογενειακός Προγραμματισμός*, Αθήνα, ΒΗΤΑ, 1992.
 23. Παπαστάμου, Σ., Μαντόγλου, Α., *Κοινωνικές αναπαραστάσεις*. Οδυσσέας, Αθήνα, 1995, σελ. 30.
 24. Παρασκευόπουλος Ι., Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.
 25. Παρασκευόπουλος Ι., Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.
 26. Παρασκευόπουλος Ι., Μπεζεβέγκης Η. & Γιαννίτσας Ν., *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998.
 27. Πρακτικά Βουλής: *Συζήτηση στην Πρόταση Νόμου για την «Λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του Δημογραφικού προβλήματος της χώρας»*, 23 Φεβρουαρίου, 1995. Στο, Πετραλιά, Φ. Π., *Η Άτεκνη Χώρα. Δημογραφική Εξέλιξη-Προοπτικές*. Ι. Σιδεράς, Αθήνα, 1997.
 28. Σιάμπος, Σ. Γ., *Δημογραφία*, Αθήνα, Το Οικονομικό, 1993.

29. Σινόπουλος, Π.Α. Ο επαγγελματικός χρόνος της γυναίκας και η κοινωνική ποιότητά της. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 61, 1986.
30. Συμεωνίδου, Χ., *Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα*. Τόμος Α΄, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1992.
31. Συμεωνίδου Χ. (et. al). *Πρόταση μιας Συνολικής Δημογραφικής Πολιτικής για την Αντιμετώπιση της Υπογεννητικότητας*. ΕΚΚΕ, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας: Αθήνα.
32. Συμεωνίδου, Χ. & Μαγδαληνός, Μ., «Η αλληλεξάρτηση μεταξύ γυναικείας απασχόλησης και γονιμότητας.» Στο *Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα* Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1993.
33. Συμεωνίδου, Χ., «Γεγονότα κύκλου ζωής και γυναικεία απασχόληση.», *Σύγχρονα Θέματα*, 40, 1989β.
34. Συμεωνίδου, Χ., *Απασχόληση και Γονιμότητα των γυναικών στην περιοχή της πρωτεύουσας*. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1990.
35. Συμεωνίδου, Χ., Η ασυμβατότητα οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής των γυναικών. *Δίνη*, 7, 1994.
36. Συμεωνίδου, Χ., Καβουριάρης, Ε., Κανδηλώρου, Ε., Μαγδαληνός, Μ., Μητσόπουλος, Γ., Τσαχαλίδης, Γ. και Κ. Βεζυργιάννη. *Επιθυμητό και Πραγματικό Μέγεθος Οικογένειας, Γεγονότα του Κύκλου Ζωής. Μια Διαχρονική Προσέγγιση: 1983-1997*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2000.
37. Τεντοκαλη, Β., «Η κοινωνική δόμηση της ταυτότητας των δύο φύλων». *Σύγχρονα θέματα*, 67, 1998.
38. Ψαρρού, Μ.Κ, & Ζαφειρόπουλος, Κ., «Τεχνικές δειγματοληψίας.», *Επιστημονική έρευνα: θεωρία και εφαρμογές στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα, Τυπωθήτω, 2001.

1. Andorka, R. *"Determinants of Fertility in Advanced Societies."*, Methuam and Co, Ltd., London 1978.
2. Aries, P. *Centuries of childhood: a social history of family life.* Vintage Books: New York, 1965.
3. Baladier, G., "Antropologia. Tratar con los problem'scontemporaneous", AMORES Juan Bosco (traduccion) Pyramide: Madrid, 1997.
4. Beck, U., *World at Risk.* Cambridge: Polity Press, 2008.
5. Becker, G., "A Treatise on the Family" Cambridge, Harvard University Press, 1981.
6. Becker, GS, & Lewis H. «*On the Interaction between Quality and Quantity of Children*», Journal of Political Economy 81, 1973.
7. Becker, GS., "An Economic Analysis of Fertility". In Demographic and Economic Change in Developed Countries, edited by the National Bureau Committee for economic Research. Princeton: N.J Princeton University Press, 1960.
8. Becker, S.G., *The Economic Approach to Human Behavior.* University of Chicago Press: Chicago., 1976.
9. Ben-Porath,, Y., "Economic Analysis of Fertility in Israel" . In Economics of Family. Marriage, Children and Human Capital, edited by T.W. Schultz. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
10. Berger, B., *The family in the modern age: More than a lifestyle choice.* Transaction Publishers New Brunswick, 2002, p.18.
11. Bernardi, L., *Who is relevant? Exploring fertility relevant social networks.* Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, 2009.
12. Bourdieu, P., *Distinction: A social critique of the judgment of taste.* London Routledge and Kegan Paul, 1984, p.42
13. Caldwell, J.C., Caldwell, B.K, Caldwell, P., Mac Donald P. F., Schindlmayr T., *Demographic Transition Theory.* Springer: Dordrecht, The Netherlands, 2006.
14. Chesnais, J. C.,. *La transition démographique, Tavaux et documents, Cahier no113.* INED-PUF: Paris, 1986.
15. COLEMAN, D.,. "Reproduction and survival in an unknown world: what drives today's industrial populations and to what future?",*NIDI/Hofstee Lecture Series*, no.5, the Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute; The Hague, 1998.
16. De Sandre P., Ongaro F., Retaroli R., Salvini S., *Fertility and Family Survey in the EC Countries, National Report, Italy.* United Nations: New York, Geneva, 1999.
17. Demeny, P. Early Fertility Decline in Austria-Hungary. A Lesson in Demography
18. Dorfler S.Stadtner K., *European Family Policy Database. Database on Specific Family Policy Measures in 16 European Countries.*MZES/OIF: Mannheim, Vienna, 2002, p.12.
19. Easterlin, R.A., "The American Baby Boom in Historical Perspective". *American Economic Review.* December Edition LI:5,December 1961.

20. Edward, S., *The making of the modern family*. Basic Books, New York, 1975.
21. European Commission (2005-2006). *The social situation in the European Union*. p.2
22. Fahey T. & Spider Z., «Fertility and family issues in an enlarged Europe», Economic and Social Research Institute, Dublin, and Demographic Research Institute, Budapest.
23. Forgas, J.P., "Social Categorizations: Cognitions, Values and Groups". In J.P. Forgas (eds) *Social Cognition*. Academic Press:London, 1981.
24. Giddens, A., "Modernity and Self Identity". Stanford University Press: Stanford. In *Why Have Children in the 21st Century? Biological Predisposition, Social Coercion, Rational Choice* European Journal of Population 17,. Kluwer Academic Publishers, 1991.
25. Girard, A. "Adolphe Landry et la démographie". In: *Revue Française de Sociologie*. Jan-Mar Vol.23 (1), Paris, Creative Commons,1982,p. 113.
26. Hacim, C., "Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory." Oxford University Press., 2000, p.286
27. Halkia, A., "Give birth for Greece! Abortion and Nation in Letters to the Editor of Mainstream Greek Press". In *Journal of Modern Greek Studies*, Vol16., 1998.
28. Hoem, B., Hoem, J. "Sweden's Family Policy and Roller-coaster Fertility". In *Journal of Population Problems*, Vol.52, No.3,4, November. Institute of population Problems Ministry of Health and Welfare: Tokyo, Japan, .1996.
29. Hoem, J., "Childbearing Trends and Policies in Europe". In *Demographic Research*, Hoem, 19 vol, art.1, 2008, p. 10.
30. Howell, N., "Demographic Anthropology", In *Toronto Annual Review of Anthropology Vol, 15*: 219-246 Department of Sociology, University of Toronto, Volume publication, Toronto, 1986.
31. Kotowska, I.E., Matysiak, A., Styrc, M., Pailhe, A., Soiaz, A., Vignoi, D. Foundation, . 2010 *Second European Quality of Life Survey Family life and work Eurofound* .
32. Kunzler, J., "Compatibility between modernisation and the family".In Schuize, H.J. (ed).: *Stability and complexity: perspectives for a child-oriented family policy*. Amsterdam et al.: VU University Press, 2000.
33. Kvale, S. *Interviews, An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Sage Publications, Thousand Oaks, 1996.
34. Leon, M., *Gender equality and the European Employment strategy: The work/family balance debate*. Social Policy & Society 8:2. U.K , Cambridge University Press, 2009.
35. Lesthaeghe R., Moors G., "Recent trends in fertility and household formation in the industrialized world". In *Review of Population and Social Policy Society*, Review 24(1), 2000.
36. Lesthaeghe, R., "The second demographic transition in western countries, an interpretation in Gender and Family Change in Industrialized Countries". In K.O. Mason, A. Jensen (eds), Clarendon Press: Oxford, {pp.17-62},1995.
37. Macdonald, P., "Demographic life transitions: an alternative theoretical Paradigm", *Health Transition Review*, Supplement 6: 385-392, 1996.

38. Macdonald, P., "Low fertility in Australia: evidence, causes and policy responses", *People and Place*, 8 (2): p.p.6-20}, 2000c .
39. Mahon, E., Changing gender roles, state, work and family lives. In Drewe., Emerek R., Mahon E. *Women, Work and the Family in Europe*. London, Routledge, 1999.
40. Maslow, A., *Motivation and Personality*, Harper and Row, New York, 1954.
41. Mayer, J. & R.T. Riphahn, "Fertility assimilation of immigrants: evidence from count data models", *Journal of Population Economics*, vol. 13(2), 2000, p. 241-261.
42. McKendrick, J.H., *Multi – Method Research in Population Geography: a primerto Debate.*, The University of Manchester, Manchester, 1995
43. MISSOC (2000). "Social Protection in the EU Member States and the European Economic Area". Commission of the European Communities: Brussels kai Dorfler S. Stadtner K., *European Family Policy Database. Database on Specific Family Policy Measures in 16 European Countries*. MZES/OIF: Mannheim, Vienna, 2002, p.12.
44. Morgan, P.S., King Berkowitz, R. "Why have children in the 21st Century? Biological Predisposition, Social Coercion, Rational Choice". In *European Journal of Population*, n.17, 30/3/01. Kluwer Academic Publishers: The Netherlands, 2001.
45. Morsa, J., "Socio-Economic Factors Affecting Fertility and Motivation for Parenthood". *Strasbourg, Council of Europe*, 1978.
46. Moscovici, S. "Notes Towards a Description of Social Representations", *European Journal of Social Psychology*, Vol 18, 1988.
47. Moscovici, S., Foreword. In C. Herlich *Health and Illness: A Psychological Analysis*, Academic Press, London, 1973.
48. Ni Bhrolchain, M., "Fertility and Female Employment .What Relationship?", *A review of Micro-level Issues and Evidence. Centre for Population Studies. School of Hygiene and Tropical Medicine, University of London*, 1980.
49. Noordhuizen S., De Graaf P., *Trends in the public acceptance of voluntary childlessness in the Netherlands since 1965* Tilburg University, Tilburg, 2008.
50. Notestein, F.W. "Population: The Long View", In SCHULTZ TH. W. (eds), *Food for the World*, University of Chicago Press, 1945.
51. Notestein, Frank W., "Economic problems of population change". In: *Proceedings of the Eighth International Conference of Agricultural Economists*. London: Oxford University Press, {p. p13-31}, 1953.
52. Oppenheim, A., *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*, London, Pinter, 1992.
53. "Research on Economic Factor in American Fertility". In *Fertility and Family Planning: A Word View* ,edited by Behrman, S.J., L. Jr. Corsa , and R. Freedman. Ann Arbor: University of Michigan Press.
54. Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A., *Research Methods for Business Student*. Pearson Education, Harlow, 2000.
55. Schultz, I.W., "A Preliminary Survey of Economic Analysis of Fertility". *American Economic Review* 63, 1973.

56. Surkyn, J., Lesthaeghe, R., "Values Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) In Northern, Western and Southern Europe: An Update. Interface Demography", Brussel, 2001.
57. Symeonidou, H., Mitsopoulos, G. & K. Vezyrgianni. *The Division of Paid and Unpaid Work in Greece*. WORC, Tilburg, 2001.
58. Thelot C., Villac M., *Politique Familial. Bilan et Perspectives*. INSEE: Paris, 1998.
59. Transition, in D.V. Glass and R. Ravelle, *Population and Social Change*, London, 1972..
60. Van De Kaa, D., "Post-modern Fertility Preferences: from changing value orientation to new behavior", *Working Paper in Demography*, No. 74, Demography Program, Australian National University, Canberra, 1997.
61. Van De Kaa, D.J., "Demographic transitions". In: Z. Yi (ed.), *Demography. Encyclopedia of life support systems (EOLSS), Developed under the auspices of the UNESCO*. EOLSS Publishers: Oxford, 2008.
62. Warren, R., "The Economic Theory of Fertility Over Three Decades". *Population Studies*, vol. 51, 1997, p.p.63-74.
63. Wiseman, J.P., Aron, M., *Field projects for sociology students*. Harper and Row, Publishers, San Francisco, 2000.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/dictio/desc.htm#Γ>. Προσπελάστηκε, 18/06/2013
- <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22733&subid=2&pubid=1652779>. Προσπελάστηκε, 10/06/2013
- <http://www.unece.org/pau/ffs/ffs.htm> (προσπελάστηκε στις 8/7/12).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Post-materialism>. Προσπελάστηκε, 05/06/12.
- <http://www.ulb.ac.be/soco/mocho>. Προσπελάστηκε, 16/03/2012.
- <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef10021.htm> (επίσκεψη στις 1/7/12).
- <http://www.unece.org/pau/ffs/ffs.htm>. Προσπελάστηκε 08/07/2012
- <http://lawdb.intrasoftnet.com>. Προσπελάστηκε, 10/07/2012.
- <http://iawdb.intrasoftnet.com>. Προσπελάστηκε, 06/07/2013.
- http://www.demographylab.prd.uth.gr/DemoNews/DEMONEWS_%20N%CE%BF18_2012.pdf,. Προσπελάστηκε, 06/07/2013.
- http://www.demographylab.prd.uth.gr/DemoNews/DEMONEWS_%20N%CE%BF18_2012.pdf, Προσπελάστηκε, 06/07/2013.
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/cover/female-Demographics-final.pdf>,

Προσπελάστηκε 23-05-2013

- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/cover/female-Demographics-final.pdf>,
Προσπελάστηκε 23-05-2013
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/cover/female-Demographics-final.pdf>,
Προσπελάστηκε 23-05-2013
- Eurostat (2005-06). *The Social situation in the European Union* .European Communities: Luxembourg, p. 18.
- <http://stat-athens.aueb.gr/~akostaki/gr/courses/kefalaiο5.pdf>, Προσπελάστηκε 23-05-2013
- <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=gr&v=31>, Προσπελάστηκε 23-05-2013.
- http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ver1/ESYE/BUCKET/A1605/Other/A1605_SPO18_MT_AN_00_2007_00_2050_10_F_GR.pdf, Προσπελάστηκε 23-05-2013
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/article/cont/ergasies/stefanou.pdf>,
Προσπελάστηκε 23-05-2013
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>, Προσπελάστηκε,
31-07-2012
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>, Προσπελάστηκε,
31-07-2012
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/1.htm>, Προσπελάστηκε,
31-07-2012
- <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/lessons/6.htm>, Προσπελάστηκε,
31-07-2012
- http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/Lexiko/LEXIKO_GR.pdf
Προσπελάστηκε, 31-07-2012

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. Οδηγός συζήτησης της μελέτης

Παρατίθεται ο τελικός οδηγός συζήτησης ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες διεξαγωγής της ποιοτικής έρευνας.

1^η Ομάδα Ερωτήσεων: Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Ηλικία:

A. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ:

1.1 Είστε παντρεμένη;

1.2.α) Μπορείτε να μου μιλήσετε για την σύνθεση της οικογένειας σας πριν παντρευτείτε και 1 .β) μετά το γάμο σας;

1.3 Πότε παντρευτήκατε; Έχετε παιδιά, αν ναι πόσα; Αν όχι, θα θέλατε να αποκτήσετε;

1.4.α) Μιλήστε μου για τον τόπο γέννησης και διαμονής σας πριν το γάμο και .β) μετά το γάμο.

B. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ/ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ/ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

1.5 Ποιο κύκλο σπουδών ακολουθήσατε;

1.6 Ποιο είναι το ιστορικό της απασχόλησής σας;

1.7 Εργάζεστε αυτή τη περίοδο, αν ναι με τι ακριβώς ασχολείστε;

1.8 Ποιο είναι το ωράριο της απασχόλησής σας;

1.9 Ο σύζυγος- σύντροφός σας εργάζεται;

1.10 Το εισόδημα σας επαρκεί για την κάλυψη των βασικών σας αναγκών;

(Μέσα από αυτή τη δέσμη ερωτήσεων της πρώτης ομάδας αναζητούνται στοιχεία σχετικά με την ηλικία σύναψης γάμου και απόκτησης τέκνου. Βασικό σημείο θεωρείται η παροχή στοιχείων σχετικά με την χρονική περίοδο σύναψης ή και απόκτησης παιδιού στο πλαίσιο του κύκλου εκπαιδευτικής κατάρτισης και επαγγελματικής κινητικότητας).

2^η Ομάδα Ερωτήσεων: Κοινωνικά Πρότυπα-Αναπαραστάσεις, Στάσεις και Επιλογές Γονιμότητας

2.1 Πώς θα χαρακτηρίζατε τον ρόλο που είχαν οι γονείς στα θέματα του γάμου και της απόκτησης παιδιού;

(Καθοριστική είναι η αναζήτηση του ρόλου των γονέων μέσα από τους μηχανισμούς ερεθισμάτων και νουθεσιών. Βασικός στόχος, μαζί με τις ερωτήσεις που ακολουθούν σχετικά με τις στάσεις των γονέων απέναντι στο γάμο και την τεκνοποίηση, είναι να αναζητηθεί σε πρώτο επίπεδο ο βαθμός εξάρτησης του ερωτώμενου από τους γονείς του και σε δεύτερο επίπεδο εάν και κατά πόσο ο βαθμός εξάρτησης επιδρά καθοριστικά μέσα από τους μηχανισμούς αναπαραστάσεων στην διαμόρφωση των στάσεων των γυναικών και κατά συνέπεια των επιλογών τους)

2.2 Μπορείτε να μου περιγράψετε πως αισθανθήκατε μετά την αποχώρηση ή την αποσύνδεση από το οικογενειακό σας περιβάλλον προκειμένου να ζήσετε με τον σύζυγο-σύντροφο σας;

(Στόχος αυτής της ερώτησης είναι να καταγραφεί και να τυποποιηθεί η αναπαράσταση της αλλαγής του ρόλου της γυναίκας-από προστατευόμενη σε προστάτη-και της μετάβασης της σε μέλος ενός νέου νοικοκυριού, στο πλαίσιο του οποίου η ίδια έχει πλέον βασικές αρμοδιότητες).

2.3. Μπορείτε να μου αναφέρετε για ποιους λόγους επιλέξατε να παντρευτείτε; Και τι σημαίνει γάμος και η απόκτηση παιδιού για εσάς;

2.4 Τι θα συμβουλεύατε σε κάποιο συγγενικό σας πρόσωπο για το γάμο και την απόκτηση παιδιού;

2.5 Θεωρείτε ότι η σύναψη της οικογένειας σας έγινε την κατάλληλη χρονική στιγμή και συνθήκες; Προετοιμαστήκατε ή είστε προετοιμασμένες ψυχολογικά αλλά και οικονομικά για τον γάμο σας και την απόκτηση παιδιού;

(Αναζήτηση θέσης γύρω από τη γαμηλιότητα και γονιμότητα αλλά και τις απαραίτητες-ιδανικές συνθήκες που έθεσε η κάθε μια για την τέλεση αυτού του βήματος)

2.6 Θεωρείτε ικανοποιητική τη σύνθεση της οικογένειάς σας; Έχετε ποτέ αισθανθεί μετανιωμένη για τον πραγματικό αριθμό παιδιών που αποκτήσατε;

2.7 Πόσο συμβατή είναι η σύνθεση της οικογένειάς με την ζωή που έχετε σήμερα και τις ανάγκες σας;

2.8 Εκτιμάτε ότι υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος παράγοντας ο οποίος να έχει συντελέσει καθοριστικά ώστε να έχετε την παρούσα σύνθεση οικογένειάς;

(Σε αυτό το ερώτημα επιδιώκεται η τοποθέτηση της ερωτώμενης σχετικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της γονιμότητας της. Η θέση της ερώτησης επιλέχθηκε αφού έχουν προηγηθεί ερωτήσεις για τον εντοπισμό των οικογενειακών προτύπων και αναπαραστάσεων. Βασικός επομένως στόχος είναι η αντιπαράθεση των έκδηλων και των υπόρρητων προσδιοριστικών παραγόντων της χαμηλής γονιμότητας όπως είναι για παράδειγμα το «κόστος παιδιού» ή η έλλειψη οικογενειακής πολιτικής με τους παράγοντες των προτύπων. Ο στόχος συμπληρώνεται και από τα ερωτήματα που ακολουθούν)

2.9 Εάν σας ζητούσα να μου υποδείξετε και να μου ιεραρχήσετε τους παράγοντες που θα συντελούσαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της σύνθεσης της οικογένειάς σας ποιοι θα ήταν αυτοί;

2.10. Θεωρείτε ότι η πολιτεία ευνοεί την απόκτηση παιδιού; Αν όχι, τι θα θέλατε να αλλάξει προκειμένου να αποκτήσετε ένα ή ακόμα ένα παιδί άμεσα;

2.11. Πως θα χαρακτηρίζατε την θέση του συζύγου στην επιλογή απόκτησης παιδιού; Ήταν σύμφωνος για τον αριθμό παιδιών και την χρονική στιγμή τεκνοποίησης;

(Εδώ απασχολεί η θέση του συζύγου και σε ποιο βαθμό ήταν καθοριστική για την απόκτηση τέκνου)

2.12. Προκειμένου να κατανοήσουμε τις ανάγκες από τη ζωή σας σήμερα θα ήθελα να συμπληρώσετε την παρακάτω πρόταση με ότι εσείς κρίνεται αναγκαίο. Από τη ζωή μου θέλω να...;

3^η Ομάδα Ερωτήσεων: Οικονομική προσέγγιση στις στάσεις και τις αντιλήψεις για την απόκτηση παιδιού

3.1. Πιστεύετε ότι η απόκτηση του παιδιού είναι αφορμή για να στερηθεί κανείς κάποιες απολαύσεις ή να μην ικανοποιήσει κάποιες ανάγκες σας; Ποιες είναι αυτές;

3.2. Πιστεύετε ότι η απόκτηση του παιδιού είναι αφορμή για να αφήσει κανείς την εργασία του και για να ασχοληθείτε αποκλειστικά με το μωρό σας;

3.3. Πως αντιλαμβάνονται τον εαυτό του σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο; Πως ιεραρχείτε τις ανάγκες σας;

3.4 Πως θα απαντούσατε στα ερωτήματα α) τι δίνει ένα παιδί σε εμένα; β) πως περιγράφω το παιδί; γ) πως με κάνει να νιώθω; και δ) πως με κάνει να φαίνομαι;

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξη Αγγελικής

- Αγγελική 6/2/2013, πόσο χρονών είσαι;

-20

-Να σε ρωτήσω αν είσαι παντρεμένη;

-Ελεύθερη

-Ούτε σχέση έχεις αυτόν τον καιρό;

- Σχέση έχω.

-Πόσο καιρό;

-Τρεις μήνες

-Και πριν από αυτή την σχέση;

-Τέσσερα χρόνια

-Μένεις με τους δικούς σου;

-Μένω με τον αδερφό μου

-Οι δυο σας;

-Ναι

-Που γεννήθηκες;

-Λειβαδιά

-Και, πότε ήρθες στην Αθήνα;

-Όταν πέρασα στο πανεπιστήμιο πριν τρία χρόνια

-Και τα τελευταία τρία χρόνια δηλαδή ζεις με τον αδερφό σου στην Αθήνα;

-Ναι

-Ποιά περιοχή;

-Πειραιά

-Για ποιο λόγο ήρθες στην Αθήνα, σε ποιά σχολή πέρασες;

-Στο πανεπιστήμιο Πειραιά οργάνωση και διοίκηση επιχειρήσεων

-Χρειαζόταν παράλληλα ή μάλλον χρειάζεται παράλληλα να δουλεύεις;

-Ε, επιλογή μου αν θελήσω για κάτι έξτρα ναι θα δουλέψω, αλλά δεν είναι αναγκαίο να δουλέψω ακόμα

-Αυτήν την περίοδο δουλεύεις;

-Όχι

-Τι δουλειές έχεις αλλάξει;

-Σερβιτόρα, γενικά σε καφετέριες, που αλλού, διανομή φυλλαδίων, πλασιέ...κυρίως περιστασιακές δουλειές

-Με ωράριο;

-Η κανονικά οχτάωρο ή σπαστό

-Οχτάωρο πάντα ή και τετράωρο;

-Μπορεί και τετράωρο

-Ο φίλος σου δουλεύει;

-Όχι

-Αρα μένεις εσύ με τον αδερφό σου, ο αδερφό σου δουλεύει;

-Όχι, σπουδάζει στο ίδιο πανεπιστήμιο με μένα

-Και τα χρήματα σας επαρκούν για να καλύψετε τα μηνιαία έξοδα, τις ανάγκες σας τις βασικές;

-Είναι ακριβώς για τα μηνιαία έξοδα του σπιτιού και κάποια ελάχιστα που....

-Ποιός σας βοηθάει;

-Μας βοηθάει η οικογένεια, παππούδες κυρίως

-Οι γονείς σου είναι παντρεμένοι;

-Ο πατέρας μου έχει πεθάνει και η μητέρα μου μένει μόνη της

-Σε ποιά ηλικία τον έχασες;

-Πόσο ήμουν εγώ; πέντε

-Και μεγάλωσες με τον παππού και την γιαγιά σε φρόντιζαν γιατί η μαμά δούλευε;

-Όχι, υπήρχαν κάποια άλλα περιστατικά που με έκαναν να είμαι μακριά από την μητέρα μου, με αποτέλεσμα να μένω με τους παππούδες εξ ολοκλήρου

-Στη Λειβαδιά μέχρι τα δεκαοχτώ;

-Ναι

-Μέχρι τα πέντε όμως ήσασταν όλοι μαζί εκεί πάλι;

-Με την οικογένεια, πάλι εκεί αλλά με την οικογένεια, με τους γονείς

-Πώς θα χαρακτήριζες τον ρόλο που είχαν οι γονείς σου, για αρχή θα ήθελα να σε ρωτήσω θεωρείς ότι.....

-Γονείς εννοείς;

-Θα ήθελα να διευκρινίσω, θεωρείς ότι, σε ότι αφορά θέματα γάμου και απόκτηση παιδιού, οι πεποιθήσεις που έχεις σήμερα έχουν επηρεαστεί από τον παππού και την γιαγιά ή από την μαμά; ή και από τους δύο;

-Πιστεύω από κανένα.... η μητέρα μου παντρεύτηκε στα εικοσιπέντε αν θυμάμαι καλά είκοσι έξι, οι παππούδες είναι σε άλλη φάση από μικρή δεκατέσσερα δεκαέξι πόσο ήταν, δεν πιστεύω ότι έχω ταυτιστεί με κανέναν από τους δύο, όταν τύχει και αν τύχει και βρω τον κατάλληλο και νιώσω και εγώ έτοιμη τότε θα το κάνω

-Αρα θεωρείς ότι δεν έπαιξαν κάποιο ρόλο οι γονείς σου δηλαδή ή η γιαγιά σου έλεγε Αγγελική να σπουδάσεις ή Αγγελική να παντρευτείς ή Αγγελική..... τι σου έδιναν ως προτεραιότητα;

-Το να σπουδάσεις στο λένε όλοι οι γονείς ή όσοι είναι στην θέση των γονιών, στην περιπτωσή μου οι παππούδες

-Συμπλήρωναν από πίσω να βρεις και ένα καλό παιδί ή έμεναν στο να σπουδάσεις;

-Κυρίως να σπουδάσω και όλα τα άλλα έρχονται

-Πώς ένιωσες όταν ήρθες στην Αθήνα;

-Υπέροχα, πιο ελεύθερη, πιο ανεξάρτητη, είχα τις δικές σου ευθύνες πλέον, δεν είχα κάποιο να με προσέχει από πίσω, ήμουν εντελώς μόνη οπότε ένιωθα ότι εγώ πρέπει να προσέχω τον εαυτό μου...

-Δεν σου δημιουργήθηκε φόβος γι αυτό;

-Όχι, το είχα ανάγκη πιστεύω να φύγω ,γενικά έχω μια τάση φυγής όπου και να είμαι

-Ναι, με τον φίλο σου μένατε μαζί; την προηγούμενη σχέση σου που ήσασαν τέσσερα χρόνια;

-Ουσιαστικά μπορώ να πω ναι, τον τελευταίο χρόνο δηλαδή είτε σπίτι του είτε σπίτι μου αλλά ήμασταν από το πρωί μέχρι το βράδυ μαζί, χωρίζαμε μόνο όταν θα πήγαινε δουλειά

-Τι σημαίνει για σένα ο γάμος; Συνειρμικά τι σου έρχεται στο μυαλό;

-Πιστεύω ότι είναι απλά ένας θεσμός που έχουμε δημιουργήσει εμείς για να νιώσουμε πιο... πως να το πώ ασφαλείς; αποδεκτοί; Νομικό όρο τον θεωρώ, δεν είναι κάτι ουσιώδες, απλά για να μοιραστούνε οι υποχρεώσεις, να είναι δύο ονόματα σε ότι γίνετε, δεν θεωρώ ότι είναι αναγκαίο.... είναι επίσης για το παιδί αν θελήσεις να κάνεις παιδιά

-Και η απόκτηση παιδιού τι σημαίνει για σένα;

-Μπορώ να πω ολοκλήρωση, εφόσον έχω όλα τα υπόλοιπα στην θέση τους δηλαδή σπουδές, είτε δουλειά, είτε να είμαι καλά με τον σύντροφό μου, πιστεύω ότι ένα παιδί ολοκληρώνει και την γυναίκα αλλά και το ζευγάρι γενικότερα

-Μου είπες πριν ότι ο γάμος είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να κάνεις ένα παιδί;

-Όχι απαραίτητη, έτσι το έχουμε σκεφτεί εμείς, έτσι το έχει βάλει η κοινωνία να πιστεύουμε ότι ο γάμος είναι αναγκαίος στο να αποκτήσεις ένα παιδί αν και η αναγνώριση νομίζω γίνεται και χωρίς τον γάμο

-Εσύ θα έκανες παιδί εκτός γάμου αν είχες την επιλογή;

-Ναι, νομίζω ότι θα έχω την αντίρρηση των δικών μου βέβαια, των παππούδων, δεν θα το δεχτούν τόσο εύκολα πιστεύω γιατί έχουν μεγαλώσει αλλιώς αλλά θα το έκανα

-Με τον φίλο σου προσέχατε, χρησιμοποιούσατε μέθοδο αντισύλληψης, τραβιόταν;

-Μέθοδο αντισύλληψης πάντα, οποιοσδήποτε ήταν αυτός αλλά πάντα, δεν πιστεύω ότι ήμασταν έτοιμοι αλλά ούτε στην φάση να κάνουμε παιδί

-Ποια θεωρείς ότι είναι η ιδανική φάση να κάνεις ένα παιδί και να παντρευτείς;

-Πρώτον και κύριον να είσαι καλά οικονομικά, και να νιώθεις ασφαλής ότι εφόσον κάνεις το παιδί δεν θα βρεθεί στον δρόμο ούτε θα στερηθεί πράγματα όπως ίσως στερήθηκα εγώ η ο σύντροφος μου. Κατά κύριο λόγο πιστεύω αυτό και εννοείτε να είναι καλά η σχέση με τον σύντροφό σου γιατί αν δεν είναι καλά η σχέση που πας με το παιδί

-Τι θα συμβούλευες δηλαδή σε κάποια φίλη σου η συγγενικό σου πρόσωπο για τον γάμο και την απόκτηση παιδιού τι θα έλεγες, τι προτείνεις, τι παροτρύνεις, τι τους λες να προσέξουνε;

-Εφόσον νιώσουνε έτοιμοι δεν έχω αντίρρηση σε κάτι τέτοιο, ένα παιδί είναι χαρά είναι ευτυχία στην ζωή κάθε γυναίκας πιστεύω

-Ο γάμος;

-Ο γάμος δεν θεωρώ ότι είναι αναγκαίος, δεν το διαγράφω. Πολλοί μπορεί να θέλουν να κάνουν παιδιά αλλά δεν είναι όλοι έτοιμοι είτε θέματος οικονομικού είτε θέμα ωριμότητας και στην ίδια την σχέση αν δεν ξέρεις τον άλλον και είσαι ένα μήνα μαζί δεν μπορείς να κάνεις παιδί αν δεν γνωρίσεις τον άλλον ποιος είναι, αλλά πιστεύω κατά κύριο όταν θα φέρεις το παιδί να είναι σε ασφαλές περιβάλλον, σε φυσιολογικό περιβάλλον

-Θα ήθελες να έχεις παραπάνω αδέρφια;

-Όχι

-Θα ήθελες να είσαι μόνη σου;

-Όχι, αγαπάω πολύ τον αδερφό μου, πιο στενή σχέση θα ήθελα να χαμε

-Δεν είστε πολύ κοντά;

-Όχι

-Ο αδερφός σου είναι μόνος του στην ζωή ή έχει σύντροφο;

-Έχει μια σύντροφο, περιστασιακά βέβαια γιατί μένει μακριά, είναι θεϊκή. Δεν έχει αφιερώσει πολύ χρόνο για σχέσεις στην ζωή του

-Που το αποδίδεις αυτό;

-Στον χαρακτήρα του, είναι πολύ κλειστός φοβάται να ανοιχτεί, έχει δεχτεί πολλές φορές την απόρριψη, το έχει βιώσει εκείνος σαν απόρριψη το γεγονός ότι μεγάλωσε χωρίς γονείς και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα αντί να γίνει κοινωνικός και να βρει αγκαλιά σε εισαγωγικά σε κάποιον άλλον ή σε κάποια άλλη αντίστοιχα προτίμησε να κλειστεί στο καβούκι του απλά και ακόμα στα εικοσιτέσσερα του είναι ακόμα έτσι, δύσκολα ανοίγεται

-Ποιες είναι οι δικές του απόψεις για τον γάμο, την οικογένεια, τα παιδιά;

-Πιστεύω ταυτίζεται με τις δικές μου, όταν βρεις τον κατάλληλο και νιώσεις έτοιμος δεν νομίζω να έχει αντίρρηση

-Αρα το πρώτο που βάζεις αν σου ζητούσα να ιεραρχήσεις τους παράγοντες;

-Είναι το οικονομικό πιστεύω

-Το οικονομικό ή ο κατάλληλος σύντροφος;

-Θα μπορούσα να πω και τα δύο, εννοείτε πως χωρίς να ναι ο κατάλληλος σύντροφος δεν πας

-Ιεραρχικά; Δεν σου ζητάω ένα παράγοντα.

-Τότε ο κατάλληλος σύντροφος, χωρίς αυτόν δεν θα έχει μέλλον

-Και μετά το οικονομικό;

-Ναι

-Θεωρείς ότι η πολιτεία ευνοεί την απόκτηση παιδιών;

-Καθόλου, ίσα ίσα μας αποθαρρύνει

-Με ποιον τρόπο, τρόπους;

-Όταν βλέπεις γύρω σου ότι όλοι χρωστάνε, όλοι λένε ότι δεν έχουμε να ταίσουμε τα παιδιά μας, θέλουμε να τα στείλουμε να σπουδάσουν και δεν μπορούμε λόγω των οικονομικών, όταν ενώ η πολιτεία θα έπρεπε να μας δίνει ίσως κάποια χρήματα ως επίδομα για να βοηθήσει όσους έχουν παιδιά, και να μας παροτρύνει να κάνουμε κάνει ακριβώς το αντίθετο μειώνει, μειώνει... εδώ δεν βγαίνουμε εμείς που είμαστε μόνοι μας θα βγούμε με παιδί;

-Τα προηγούμενα χρόνια που τα οικονομικά στην Ελλάδα ήταν καλύτερα;

-Ήταν καλύτερα πιστεύω

-Παρόλα αυτά δεν έχει αυξηθεί ο αριθμός των παιδιών;

-Πιστεύω αν ρωτήσεις νέους στην ηλικία μου είκοσι με εικοσιπέντε το να κάνουν ένα παιδί τους φαίνεται πάρα πολύ δύσκολο αυτή την στιγμή αν δεν έχουν από πίσω κάποιον να βοηθάει, οικογένεια ή λεφτά στην άκρη ή να έχουν σίγουρη δουλειά που στις μέρες μας σίγουρη δουλειά είναι δύσκολο να το λες.... δεν το σκέφτονται πιστεύω

-Για τον τωρινό σύντροφο δεν θα σε ρωτήσω, είναι πολύ λίγος ο χρόνος. Με την σχέση σου την μεγάλη είχατε συζητήσει ποτέ τέτοια θέματα;

-Γάμου και οικογένειας; Ναι

-Ο σύντροφός σου ήθελε πολλά παιδιά;

-Ήθελε να με κάνει κουνέλα χαχα, να το πω λαικά, ναι ήθελε πολλά παιδιά, ήθελε τον γάμο, μου είχε ζητήσει αρκετές φορές να συζητήσουμε ή να παντρευτούμε ή γενικά να προχωρήσουμε αλλά δεν θεώρησα ότι είναι ο κατάλληλος άνθρωπος όχι για το πως φέρεται σε μένα ή πως θα φερότανε στο παιδί, είναι ο κατάλληλος πατέρας που θα ήθελα για τα παιδιά μου αλλά δεν είναι ακόμα ώριμος πιστεύω, ούτε αυτός ούτε εγώ.

-Πώς θα όριζες εσύ την ωριμότητα;

-Την δική του;

-Η και την δική σου...

-Ετοιμος να αναλάβει ευθύνες τέτοιες τόσο σοβαρές

-Τι ευθύνες προκύπτουν;

-Με το να φέρεις ένα παιδί στον κόσμο; Να είσαι σίγουρος ότι μπορείς να καλύψεις τις ανάγκες και ένα παιδί δεν έχει μόνο τις βασικές ανάγκες τροφή, νερό, ύπνο, είναι παιδί χρειάζεται κι άλλα κι όσο μεγαλώνει οι ανάγκες του πολλαπλασιάζονται και όταν δεν είσαι ώριμος ώστε να έχεις κάνει το κουμάντο σου από πριν, το να φέρεις ένα παιδί στον κόσμο και τότε να σκεφτείς ότι πρέπει να τρέξω για να προλάβω να νανα δεν θεωρώ ότι είναι σωστό, και απ την άλλη κ εγώ έχω άλλες προτεραιότητες αυτή την στιγμή ούτε εγώ θεωρώ ότι είμαι έτοιμη για ένα παιδί

-Ωριμάζει τελικά ποτέ κανείς; Νιώθει ποτέ έτοιμος να αναλάβει αυτή την ευθύνη;

-Πιστεύω πως ναι, κάποια στιγμή θα το νιώσεις και όταν το νιώσεις τότε είναι η κατάλληλη στιγμή να το κάνεις, σπάνια οι τυχαίες εγκυμοσύνες βγαίνουν σε καλό, πιστεύω σπάνια, κρατάς το παιδί μόνο και μόνο από ανάγκη γιατί έγινε και δεν θες να βρεις άλλη λύση

-Χρειάζεται προγραμματισμό δηλαδή για σένα η οικογένεια με κάποιον τρόπο, να μην προκύψει;

-Να μην προκύψει, αν οικογένεια εννοείς το παιδί ναι γιατί οικογένεια μπορώ να θεωρήσω και τον σύντροφό μου όταν είμαι τόσα χρόνια μαζί του και τον νιώθω οικογένεια μου

-Κάτι μου είπες πριν ότι δεν θα σκεφτόσυνα άλλη λύση, στην προηγούμενη ερώτηση....

-Σχετικά με την τυχαία εγκυμοσύνη;

-Ναι

-Αν και εφόσον γινόταν και έκρινα ότι δεν είμαι έτοιμη θα ακολουθούσα την έκτρωση. Θεωρώ κρίμα και άδικο όχι μόνο για μένα αλλά και για το παιδί που θα έρθει στον κόσμο να είναι σε ένα περιβάλλον όχι κατάλληλο για κείνο, όχι ότι δεν θα το αγαπήσω ή δεν θα το φροντίσω αλλά οι δυνατότητες μου είναι περιορισμένες, όπως και του τότε συντρόφου

-Τι θέλεις από την ζωή σου σήμερα;

-Σήμερα, τώρα; Για αρχή πιστεύω ότι πρέπει να αναλάβω κάποιες ευθύνες

-Τι θέλεις σε ρώτησα...

-Τι θέλω, μια υγιής σχέση και να τελειώσω όσο το δυνατό πιο σύντομα το πανεπιστήμιο γιατί θεωρώ τότε θα μου ανοίξει τα χέρια και θα μπορώ να κάνω πιο πολλά πράγματα

-Σε επαγγελματικό επίπεδο;

-Ναι

-Για τι ευθύνες μίλησες πριν;

-Και το να πιάσω μια δουλειά είναι ευθύνη, να νιώθω ότι προσφέρω κάτι, ακόμα και αυτό, μπορώ να πω ότι το θέλω κιόλας αυτό, απλά δύσκολα συνδυάζεις το πανεπιστήμιο με την δουλειά, το να περνάω καλά θέλω κυρίως, και αυτό σημαίνει να έχω την παρέα μου να περνάω καλά μαζί της να έχω μια σχέση να περνάω καλά μαζί του και να μου πηγαίνει καλά το πανεπιστήμιο γιατί αυτός είναι ο στόχος που έχω βάλει αυτή την στιγμή

-Θέλεις δηλαδή να τελειώσεις στα τέσσερα χρόνια;

-Αν όχι στα τέσσερα όσο το δυνατόν πιο σύντομα

-Πιστεύεις ότι το να αποκτήσεις ένα παιδί είναι μια καλή αφορμή στο να στερηθείς κάποιες απολαύσεις ή να μην ικανοποιείς κάποιες από τις ανάγκες σου, και αν ναι ποιες είναι αυτές;

-Καλή αφορμή;

-Αν είναι αφορμή για να στερηθείς απολαύσεις, μπορεί να είναι και αιτία

-Πιστεύω ότι το να φέρω ένα παιδί είναι αιτία για να στερηθώ κάποιες απολαύσεις εκείνη την περίοδο

-Ποιες είναι αυτές πιστεύεις;

-Το να όπως είμαι τώρα να μπορώ να βγαίνω όποτε θέλω να κάνω ότι θέλω, να είμαι αρκετές ώρες έξω από το σπίτι, κυρίως αυτά, το να μπορώ να φύγω, ένα παιδί καλώς ή κακώς σου δένει λίγο τα χέρια αλλά τότε θα σου έρθουν άλλες απολαύσεις που ίσως ισοσταθμίσουν εκείνες που θα χάσεις

-Πιστεύεις ότι η απόκτηση παιδιού είναι αφορμή για να αφήσει μια γυναίκα την δουλειά της και να ασχοληθεί αποκλειστικά με το μωρό της;

-Όχι, είναι κάτι διαφορετικό το ένα με το άλλο, ναι όντως για κάποια περίοδο εφόσον φέρεις ένα μωρό θα πρέπει να αφοσιωθείς πάνω του και να αφήσεις τις υπόλοιπες προτεραιότητες που ίσως είχες

-Τι χρονικό ορίζοντα δίνεις;

-Πιστεύω το πολύ ένα χρόνο, μετά ούτε το μωρό σε χρειάζεται όλη την ώρα πάνω από το κεφάλι του αλλά και εσύ δεν πρέπει να αφήσεις την προσωπική σου ζωή γιατί και η δουλειά όταν δουλεύεις δεν προσφέρεις μόνο χρήματα στο σπίτι αλλά και ικανοποίηση στον εαυτό σου οπότε πιστεύω μέσα σε ένα χρόνο θα πρέπει να αρχίσεις να προσαρμόζεσαι ξανά,

εννοείτε ότι για λίγο καιρό θα πρέπει να τα παρατήσετε όλα και να είσαι με το παιδί αλλά εφόσον συνειδητοποιημένα επέλεξες να κάνεις ένα παιδί αυτό ήδη το έχεις σκεφτεί και το έχεις αποδεχτεί

-Αν ο σύντροφος σου δεν ήθελε να κάνει παιδί πως θα αντιδρούσες;

-Αν εγώ ήμουν σε φάση που ήθελα παιδί και εκείνος δεν ήθελε, δεν ήθελε όμως με κάποια σωστή δικαιολογία τύπου ότι δεν μπορούμε αυτή την στιγμή και το καταλάβαινα θα συμφωνούσα και θα άφηνα λίγο πίσω την ανάγκη μου για παιδί και θα το ξανασυζητούσα αργότερα, αν όμως μου έλεγε δεν θέλω παιδί γιατί απλά δεν μου αρέσουν τα παιδιά θα είχα πειστεί ότι δεν θα έμεινα για πολύ μαζί του εφόσον εμένα κύριος λόγος μου είναι να κάνω παιδί

-Θέλεις;

-Τώρα όχι αλλά στο μέλλον σίγουρα

-Παιδί ή παιδιά;

-Παιδιά

-Πόσα;

-Μέχρι τρία πιστεύω είναι καλά

-Θα ήθελες να είχαν μικρή διαφορά;

-Ναι , μικρή διαφορά μεταξύ τους αλλά και με μένα για να μπορώ να είμαι όσο το δυνατό πιο κοντά τους και να τα καταλαβαίνω ακόμα περισσότερο

-Ποια θα ήταν η ιδανική ηλικία για σένα να κάνεις οικογένεια;

-Πιστεύω 27-28

-Πως ιεραρχείς τις ανάγκες σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών;

-Εννοείς τις βασικές ανάγκες;

-Πως αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών, είσαι υπερκαταναλωτική, αρκείσαι στα λίγα;

-Πιστεύω ότι έχω μέτρο

-Οι άλλοι τι πιστεύουν για σένα; (Γέλια)

-Το ίδιο, αυτό που λέω φαίνεται κιόλας γιατί θέλω να πάρω κάτι έξτρα αυτή την στιγμή αλλά δεν είμαι ο τύπος που θα πάρει αυτό θα δει αυτό, θα πάρει αυτό ,αυτό μέχρι να τελειώσουν τα λεφτά του

-Κάνεις δηλαδή καλό κουμάντο;

-Ναι, και πολύ καλή αποταμίευση

-Τι θα έλεγες ότι σου προσφέρει το παιδί;

-Το πα και στην αρχή, πιστεύω θα νιώσω ολοκληρωμένη με το παιδί και από εκεί και πέρα θα νιώσω μια διαφορετική αγάπη πιστεύω, όχι την αγάπη που έχεις συνηθίσει από οικογένεια , φίλους, σύντροφο είναι κάτι τελείως διαφορετικό, εγώ σαν γυναίκα, κυρίως η ευτυχία ότι πρόσφερα ένα θαύμα, ουσιαστικά είναι ένα θαύμα το παιδί, αυτό.

-Πως θα περιέγραφες το παιδί;

-Το παιδί είναι η χαρά της ζωής, αυτό

-Έτσι θα το περιέγραφες;

-Ναι, φυσικά πιστεύω ότι είναι η χαρά της ζωής, και μόνο το γέλιο του σου αρκεί πιστεύω για να χαρείς και εσύ να γελάσεις μέσα σου

-Πως σε κάνει να νιώθεις το παιδί;

-Πολλές φορές με κάνει να ξεχνιέμαι από τα δικά μου προβλήματα ότι και αν έχω, όταν ασχοληθώ με κάποιο παιδί

-Ξεχνάς τα προβλήματα σου, άρα νιώθεις πιο ξένοιαστη;

-Ναι, πιο ξένοιαστη

-Κάτι άλλο;

-Πιο υπεύθυνη ταυτόχρονα επειδή νιώθω και καταλαβαίνω το παιδί είναι ευάλωτο σε σχέση με μένα το πόσο ευάλωτη είμαι εγώ νιώθω υπεύθυνη απέναντί του, τι άλλο

-Μόνο θετικά σου έρχονται στο μυαλό;

-Θετικά, το ότι νιώθω υπεύθυνη, κυρίως θετικά νομίζω έρχονται για το παιδί

-Και πως νομίζεις ότι σε κάνει ένα παιδί να φαίνεσαι δηλαδή βλέπεις την Αγγελική στον καθρέπτη με ένα παιδί στο χέρι και την βλέπεις και χωρίς.

-Επειδή το χω κάνει να είμαι με παιδί στον καθρέπτη κατευθείαν πιστεύω αλλάζει και η όψη μου εξωτερικά και εσωτερικά και το εσωτερικό βγαίνει στο πρόσωπό μου κυρίως, φαίνομαι πιο χαρούμενη ,πιο γεμάτη, πιο ολοκληρωμένη ακόμα και αν δεν είναι το δικό μου παιδί, και στεναχωρημένη να είμαι φαίνομαι καλά όταν θα έχω ένα παιδί μπροστά μου, απ ότι κατάλαβες τα αγαπάω τα παιδιά απλά δεν νιώθω ακόμα έτοιμη να αποκτήσω, ίσως επειδή δεν έχω νιώσει τόσο την αγάπη όταν εγώ ήμουνα παιδί, την αγάπη από γονείς γονείς ίσως

μου έχει βγει στο εγώ να φέρομαι πολύ με αγάπη και τρυφερότητα στα παιδιά ίσως γιατί το θέλω ότι εγώ δεν κέρδισα από γονείς να το δώσω στα δικά μου παιδιά, ίσως γιατί

-Και τι θεωρείς ότι θα έλεγε ο περίγυρος αν έβλεπε την Αγγελική με ένα παιδί στο χέρι, για σένα δηλαδή πως θα φαινόσουν στα μάτια τους;

-Ανάλογα σε τι ηλικία θα ήμουν πάντα, αν με δουν αυτή την στιγμή με ένα δικό μου παιδί στο χέρι πιστεύω θα μου πουν ότι βιάστηκα, αν με δουν στην ηλικία που εγώ μέσα μου θα νιώσω έτοιμη, και όταν νιώσω έτοιμη θα φάνει κιόλας θα μου πουν μπράβο και καλά έκανες και πιστεύω θα χαρούν κι αυτοί όσο θα χαρώ και εγώ ξέροντας ήδη την Αγγελική σαν άτομο και σαν χαρακτήρα, ότι αγαπάει τα παιδιά ότι είναι υπεύθυνη ότι μπορεί να κουμαντάρει και τις ανάγκες τις δικιές της και του παιδιού, και το παιδί θα μεγαλώσει σε πολύ καλά χέρια πιστεύω

-Στο εύχομαι λοιπόν να κάνεις πολλά παιδιά.

-Μακάρι

-Όσο σύντομα θες

-Όταν γίνει..

-Να βρεις και τον κατάλληλο σύντροφο

-Κατά κύριο λόγο αυτό

-Και την δουλειά και όλα, ευχαριστώ

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης Γιάννας

-Γιάννα 8-2-2013 , πόσο χρονών είσαι;

-Είμαι 26, το 1986 γεννηθείς.

-Είσαι παντρεμένη;

-Ναι είμαι παντρεμένη.

-Πόσο καιρό;

-1 μήνα.

-Μπορείς να μου μιλήσεις για την σύνθεση της οικογένεια σου πριν τον γάμο, έχεις αδέρφια;

-Είμαστε πενταμελής οικογένεια που προέρχομαι, έχω άλλα δυο αδέρφια δίδυμα αγόρια και τους 2 γονείς.

-Και μετά τον γάμο;

-Μετά τον γάμο είμαι εγώ και ο άντρας μου και περιμένουμε και το παιδάκι μας.

-Αρα τώρα σε ποιο μήνα είσαι;

-Είμαι στον έκτο μήνα κύησης.

-Σκέφτεσαι να κάνεις κι άλλο;

-Ναι, προς το παρόν σκέφτομαι ότι στο μέλλον θα ήθελα κι άλλο παιδάκι, τώρα δεν ξέρω αν αλλάξω γνώμη μόλις γεννήσω, φαντάζομαι ότι θα συνεχίσω να το θέλω.

-Κι άλλο ένα ή κι άλλα δύο;

- Ο στόχος μου ήταν να κάνω 3 παιδάκια θα ήθελα αλλά δεν ξέρω αν το επιτρέψουν οι συνθήκες αυτό.

-Μίλησε μου λίγο για το που γεννήθηκες , που μεγάλωσες πριν από τον γάμο σου.

-Γεννήθηκα στην Αθήνα μια ζωή μένω στην Αθήνα, μεγάλωσα στο Ίλιον δεν αλλάξαμε ποτέ περιοχή και τώρα συνεχίζω να μένω στο Ίλιον λίγο παρακάτω από το άλλο σπίτι.

-Έχεις τελειώσει κάτι;

-Ναι, είμαι κοινωνική λειτουργός στο επάγγελμα και τώρα τελειώνω το μεταπτυχιακό μου στην ιατρική σχολή στο τμήμα προαγωγής και αγωγής υγείας.

-Κατά την διάρκεια των σπουδών σου δούλευες;

-Ναι κατά την διάρκεια και του προπτυχιακού και του μεταπτυχιακού δούλευα πάντα, από 18 χρονών δουλεύω.

-Στο αντικείμενο βρήκες εύκολα δουλειά;

-Στο αντικείμενο δουλεύω τα τελευταία 2 χρόνια δυόμιση βρήκα δουλειά μετά από ένα χρόνο που τελείωσα την σχολή μου.

-Και τι δουλειές έχεις κάνει προηγουμένως;

-Έχω δουλέψει σε βίντεο κλαμπ, σε καταστήματα ρούχων, έχω δουλέψει με συμβάσεις στην ΕΘΕΛ στις συγκοινωνίες για ένα μικρό διάστημα, αυτά.

-Και αυτή την περίοδο δουλεύεις στο αντικείμενο, έτσι;

-Ναι

-Που ακριβώς;

-Δουλεύω στην γραμμή ζωής είναι μία μη κυβερνητική οργάνωση που ασχολείται με ηλικιωμένους.

-Το ωράριο της απασχόλησης;

-Είναι πλήρης το ωράριο, οχτάωρο με κυλιόμενες βάρδιες, πενθήμερο.

-Ο σύζυγός σου εργάζεται;

-Ο σύζυγος μου εργάζεται και αυτός, είναι αστυνομικός, με βάρδιες και αυτός, μόνιμος.

-Θεωρείς ότι το εισόδημα σας επαρκεί για την κάλυψη των βασικών αναγκών;

-Όχι, τις καλύπτουμε οριακά δηλαδή πληρώνουμε όλους τους λογαριασμούς μας και τα έξοδα που έχουμε βάλει και πολλές φορές στερούμαστε πολλά πράγματα που θα ήταν για να ζήσουμε καλύτερα, για μια καλύτερη ποιότητα ζωής.

-Όπως;

-Μπορεί να στερηθούμε ή μάλλον να επιλέξουμε ακόμα και το τι θα φάμε τέλος πάντων ή και το να μην πάμε μια βόλτα ή να μην κάνουμε κάτι που μας αρέσει να πάμε σε ένα κέντρο ψυχαγωγίας ή ένα θέατρο, δηλαδή τους τελευταίους μήνες προσπαθούμε να πάμε ένα θέατρο και δεν τα καταφέρνουμε, τέτοια πράγματα στερούμαστε κυρίως.

-Το εισόδημα δηλαδή το δικό σου το μηνιαίο πόσο είναι;

-Το εισόδημα το δικό μου είναι, λοιπόν παίρνω 900 ευρώ αλλά πληρώνω το ΤΕΒΕ 250 που σημαίνει ότι παίρνω 650 και του συζύγου μου είναι περίπου 1000 ευρώ.

-Το σπίτι είναι ιδιόκτητο;

-Είναι ιδιόκτητο ευτυχώς αλλά έχουμε κάποια δάνεια για την επίπλωση που κάναμε κτλ.

-Πως θα χαρακτήριζες τον ρόλο που είχαν οι γονείς στα θέματα γάμου και απόκτησης παιδιού, ήταν παραδοσιακή η οικογένεια σου, σου έλεγαν Γιάννα να σπουδάσεις, να παντρευτείς, τι συμβουλές σου έδιναν;

-Κυρίως δεν πρόλαβαν να με συμβουλέψουν για γάμους και παιδιά, τους πρόλαβα εγώ, τους πρόλαβε η πραγματικότητα, κυρίως οι συμβουλές τους περιορίζονταν σε θέματα μόρφωσης πιο πολύ δηλαδή με είχανε παρακινήσει για το μεταπτυχιακό και έχουνε ακόμα όνειρα ότι θα συνεχίσω τις σπουδές μου ή τα επαγγελματικά μου, γενικά δεν προλάβανε.

-Πιο μικρή, τι σου λέγανε στα 18;

-Και πάλι θυμάμαι την μητέρα μου είχε ένα τρομερό άγχος αν θα σπουδάσω αν θα τα καταφέρω τέλος πάντων και ο πατέρας το ίδιο οπότε νομίζω αυτό ήταν το άγχος τους και η παρακίνησή τους εκεί περιοριζόταν.

-Μάλιστα, θα ήθελα αν γινόταν να μου περιγράψεις πως αισθάνθηκες όταν έφυγες από το σπίτι σου για να ζήσεις με τον σύζυγό σου..

-Επειδή αυτό έγινε τον Σεπτέμβριο δηλαδή πριν την εγκυμοσύνη και πριν τον γάμο χωρίς να υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος προγραμματισμός για το πότε θα γίνει ο γάμος κτλ δεν μπορώ να πω ότι δυσκολεύτηκα ιδιαίτερα ή αισθάνθηκα πολύ διαφορετικά δεν το συνειδητοποίησα αρχικά, δεν έβλεπα κάποια διαφορά εν τω μεταξύ υπήρξε και ένα διάστημα προσαρμογής που και συζούσα και δεν συζούσα με τον σύζυγο μου τώρα, δηλαδή τις περισσότερες μέρες της βδομάδας ζούσαμε μαζί αλλά τα πράγματα μου και αυτά ήταν στο σπίτι το πατρικό, δεν υπήρξε κάτι ιδιαίτερο, το συνειδητοποίησα μόλις έμεινα έγκυος ότι τέλος πάντων αρχίζω και κάνω την δική μου οικογένεια και έχουν αλλάξει τα πράγματα και ήτανε λίγο, μάλλον το συναίσθημα που κυριαρχεί είναι μια μεγάλη αγάπη για τους γονείς μου ξαφνικά που δεν το συνειδητοποιούσα πριν έτσι ένα πολύ θετικό συναίσθημα, μια ανησυχία για αυτούς να μην είμαι κοντά τους αρκετά πλέον, τέτοια πράγματα

-Δεν ένιωσες φόβο ότι αναλαμβάνω ευθύνες ότι δεν είμαι πια το παιδί αλλά ξεκινάω δικό μου σπίτι;

-Νομίζω ότι πάντα και στην οικογένεια μου δεν είχα τον ρόλο αυτό, πιο πολύ ήμουν ο γονιός των γονιών μου, είχα αρχίσει να προστατεύω και τον αδερφό μου γενικά προσπαθούσα όλους να τους προστατέψω και είχα αυτούς άγχος εγώ και όχι αυτοί εμένα πιο πολύ αισθάνθηκα σαν να τους εγκαταλείπω εγώ δηλαδή σαν μην είμαι σε θέση να τους προσέξω όπως έκανα προηγουμένως πιο πολύ αυτό γιατί τον ρόλο του παιδιού τον έχω νομίζω χάσει από νωρίτερα.

-Σε ποια ηλικία;

-Νομίζω μετά την ενηλικίωση μου επειδή συνέπεσαν και κάτι προβλήματα υγείας του πατέρα μου κτλ νομίζω ότι άλλαξε αυτό ριζικά μετά τα 18 άρχισα να φαίνομαι πιο πολύ έτσι πάντα είχα και στα αδέρφια μου προστατευτικό χαρακτήρα αλλά και στους γονείς μου μετά τα 18 άρχισα και αισθανόμουν έτσι.

-Τι διαφορά έχεις με τα αδέρφια σου;

-3 χρόνια μικρότερα.

-Και το πρώτο παιδί η μαμά σου σε ποια ηλικία το έκανε;

-Στα 21 και στα 24 είχε και τα δίδυμα.

-Πως ένιωσες λοιπόν εφόσον μου λές ότι δεν ένιωσες μεγάλη διαφορά ή κάτι το φοβερό, όταν έμεινες έγκυος;

-Όταν έμεινα έγκυος, ακόμα δεν το έχω προσδιορίσει όλο αυτό, ένιωσα μια ευθύνη.

-Σήμερα είσαι έξι μηνών;

-Ναι έξι μηνών. Ακόμα δεν μπορώ να πω ότι έχω συνειδητοποιήσει ακριβώς τι μου έχει συμβεί, τι πάει να γίνει.

-Το πρώτο πράγμα όταν το έμαθες;

-Το πρώτο πράγμα ήταν άγχος, με πιάσανε τα κλάματα κτλ έλεγα ότι φοβάμαι ένιωσα φόβο για το τι θα μου συμβεί πως ακριβώς θα ανταπεξέλθω σε όλο αυτό κτλ αλλά σιγά σιγά εντάξει, ωραιοποιήθηκε και από τους γύρω και από εμένα και ναι κατάφερα να αισθανθώ ότι θα τα καταφέρω τέλος πάντων αλλά δεν μπορώ να πω ότι έχω συνειδητοποιήσει πλήρως τι είναι αυτό που σε 3 μήνες θα έρθει στην ζωή μου και πως και τι ευθύνες προϋποθέτει και όλα αυτά, υπάρχει ένα άγχος αν μπορέσω να σταθώ σε όλο αυτό αλλά εντάξει ακόμα δεν το έχω συνειδητοποιήσει

-Χρησιμοποιούσατε μεθόδους αντισύλληψης;

-Όχι κάτι ιδιαίτερο, διακοπτόμενη επαφή, πάντα αυτό χρησιμοποιούσαμε και με αυτό έγινε και το ατύχημα, δεν κάναμε ελεύθερα δηλαδή έρωτα, τυχαία.

-Παρόλα αυτά δεν σου πέρασε ποτέ, σου πέρασε ποτέ από το μυαλό να διακόψεις την εγκυμοσύνη;

-Όχι δεν μου πέρασε

-Είσαι κατά των εκτρώσεων;

-Δεν ξέρω σε κάποια άλλη φάση της ζωής μου αν ήταν διαφορετικές συνθήκες αλλά στην προκειμένη δεν το σκέφτηκα καθόλου.

-Βιαστήκατε ουσιαστικά για τον γάμο;

-Ναι βιαστήκαμε

-Δεν θα ήθελες να αποκτήσεις ένα παιδί εκτός γάμου;

-Όχι, υπήρχαν δύο σενάρια να ακολουθήσει ο γάμος με την βάφτιση μετά το παιδί και τώρα να υπάρξει ένας πολιτικός και επειδή εμένα γενικά ο γάμος μου φαίνεται τυπική διαδικασία δεν ήθελα να παντρευτώ τριάντα φορές δηλαδή να παντρευτώ τώρα με πολιτικό, μετά με θρησκευτικό που κάπως επιβάλετε από τους γύρω αυτό να γίνει έστω και μετά, δεν θα αρκούμασταν στον πολιτικό οπότε δεν ήθελα να το κάνω τριάντα φορές να μπω σε αυτή την διαδικασία και είπαμε μια και καλή να κάνουμε τον γάμο τώρα

-Άρα αν σε ρώταγα για ποιον λόγο επέλεξες να παντρευτείς τι θα μου έλεγες;

-Θα μπορούσα να ζήσω και μια ζωή με τον σύντροφο μου και χωρίς να παντρευτώ, το επέλεξα καθαρά γιατί υπήρξε το παιδί και έτσι πρέπει να γίνεται.

-Δηλαδή γάμος για σένα τι σημαίνει;

-Γάμος δεν σημαίνει τίποτα καλύτερο από μια καλή συμβίωση με ένα άνθρωπο για μένα.

-Καλή συμβίωση προϋποθέτει γάμο, η συνέχεια της καλής συμβίωσης είναι ο γάμος; Τι σημαίνει γάμος;

-Έτσι το έχουν κάνει να φαίνεται τέλος πάντων συνήθως για να βάλεις την σφραγίδα μιας καλής συμβίωσης ότι και οι δυο έχετε την θέληση να ζήσετε για αρκετά χρόνια μαζί και να υποχωρήσετε σε πολλά, συνήθως πρέπει να κάνεις ένα γάμο για αυτό, εντάξει το βλέπω λίγο τυπικά ότι δεν σημαίνει αναγκαστικά ο γάμος ευτυχία αλλά επειδή έτσι γίνεται συνήθως μπαίνεις στην διαδικασία και το κάνεις και εσύ και παντρεύεσαι.

-Και η απόκτηση παιδιού τι σημαίνει για σένα;

-Η απόκτηση παιδιού είναι μια τεράστια αλλαγή, είναι μια φοβερή ευθύνη, είναι ίσως και το μεγαλύτερο δώρο που μπορεί να σου έρθει, δεν ξέρω ποιος έρχεται, σου αλλάζει πολλά πράγματα και σου δίνει μια ευκαιρία να που ξαναλέω είναι μια μεγάλη ευθύνη η ευκαιρία που σου δίνεται να μεγαλώσεις έναν άνθρωπο να φέρεις στον κόσμο ένα νέο άνθρωπο και να προσπαθήσεις να τον κάνεις όσο το δυνατόν καλύτερο, είναι μια μεγάλη αλλαγή αυτό.

-Τι συμβουλές θα έδινες στα αδέρφια σου για παράδειγμα ή σε μια φίλη σου για τον γάμο και την απόκτηση παιδιού, τι θα τους πρότεινες τι θα έλεγες να προσέξουνε, τι να αποφύγουν;

-Θα τους έλεγα να το κάνουν εν γνώση τους να το κάνουν όταν πιστεύουν ότι είναι έτοιμοι να μεγαλώσουν ένα παιδί, μιλάω κυρίως για το παιδί γιατί ο γάμος για μένα είναι και παιδί συγχρόνως δηλαδή δεν μπορώ να σκεφτώ ένα γάμο, να παντρευτείς τέλος πάντων χωρίς να κάνεις παιδί αλλιώς είναι συμβίωση το ίδιο πράγμα, οπότε για το παιδί θα τους συμβούλευα εν γνώσει τους να γνωρίζουν τις ευθύνες που έχει να μεγαλώσεις έναν άνθρωπο, να το κάνουν όταν θα έρθει η ώρα και όταν το θελήσουν πραγματικά

-Και πότε έρχεται η ώρα , υπάρχει πρόγραμμα σε αυτό;

-Όχι, είναι απόφαση του κάθε ζευγαριού, ούτε του ενός ούτε του άλλου, ένα ζευγάρι ωριμάζει και έρχεται η ώρα που το κάνει.

-Θεωρείς ότι η σύναψη οικογένειας έγινε για σένα την κατάλληλη χρονική στιγμή, ήταν οι συνθήκες κατάλληλες;

-Δεν θα ήταν ποτέ καταλληλότερες , δεν περίμενα κάποια βελτίωση κάπου, ήταν κατάλληλες δεν το είχα συνειδητοποιήσει δεν ήταν εν γνώσει μου ότι εγώ θέλω να κάνω τώρα παιδί, η συμβίωση ήταν κάτι που ήρθε επειδή το θέλαμε και μετά τα άλλα ακολούθησαν αλλά νομίζω μας βρήκαν έτοιμους δηλαδή οι συνθήκες υπάρχουν στο να μπορέσει να γίνει πράξη αυτό.

-Ήταν ευνοϊκές;

-Ήταν ευνοϊκές απλά δεν το είχα προγραμματίσει.

-Προετοιμάστηκες ψυχολογικά και οικονομικά για τον γάμο και το παιδί; Πρόλαβες;

-Ψυχολογικά κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης το κάνω, οικονομικά πρόλαβα όμως δεν υπήρχε περίπτωση να προγραμματιστώ ποτέ καλύτερα οπότε έτσι θα γινότανε όποτε και να ερχότανε.

-Πόσο, μάλλον μου είπες πριν ότι ένας ιδανικός αριθμός παιδιών θα ήταν τρία παιδιά, θα επιδίωκεις να μείνεις ξανά έγκυος αμέσως , θα άφηνες να περάσει ένα χρονικό διάστημα;

-Όχι, θα ήθελα να περάσει ένα χρονικό διάστημα, χωρίς να γνωρίζω πολλά δεν είμαι της άποψης ότι τα παιδιά θα πρέπει να γίνονται γρήγορα το ένα μετά το άλλο για να ξεμπλέξεις ή δεν ξέρω και εγώ γιατί το λένε, όχι το επόμενο παιδί θα έρθει όταν το προγραμματίσουμε αυτή την φορά, όταν το θελήσουμε δηλαδή και δεν έχω κανένα στάνταρ στο μυαλό μου για το πότε πρέπει να γίνει αυτό.

-Πόσο συμβατή θεωρείς ότι είναι σήμερα η ζωή σου σε σχέση με τις ανάγκες σου, έχει μείνει η Γιάννα λίγο πίσω για κάποιους λόγους, είναι όλα όπως...

-Όχι αισθάνομαι, δεν ξέρω αν φταίει και η εγκυμοσύνη για αυτό, αισθάνομαι ότι έχω μείνει πίσω σε αρκετά δηλαδή αναγκάζομαι και κάνω αρκετά πράγματα επειδή πρέπει και πολύ λίγα

επειδή θέλω έχει συμπέσει και το μεταπτυχιακό και η δουλειά και η εγκυμοσύνης η οποία περίοδος έτσι κι αλλιώς είναι περίοδος που σου στερεί και τέλος πάντων δεν κάνεις αυτά που της αναγκαστικά οπότε κατά μεγάλο βαθμό αυτά που θέλω έχουν μπει λίγο στην άκρη και προσπαθώ μες την καθημερινότητα να βγάλω τις υποχρεώσεις μου οι οποίες είναι πολλές.

-Τι θεωρείς ότι έχει μείνει στην άκρη, τι θα ήθελες να κάνεις;

-Κοίτα, από τα πολύ απλά πράγματα που δεν μπορείς να κάνεις λόγο εγκυμοσύνης δηλαδή θα ήθελα να ντυθώ όπως θέλω, θα ήθελα να πάω μια μεγάλη βόλτα με το πόδια που δεν μου επιτρέπεται λόγω εγκυμοσύνης να περπατήσω τόσο, θα ήθελα να μην προσέξω να πάω στον χορό να μην περιορίσω το που θα πάω επειδή δεν μπορώ να εισπνεύσω καθόλου καπνό πολλοί περιορισμοί.

-Αν θυμάμαι καλά κάπνιζες, το έχεις κόψει;

-Ναι το έχω κόψει πριν μάθω ότι είμαι έγκυος λίγες μέρες πριν μάλλον λόγω των αντισωμάτων που είχα από την εγκυμοσύνη που δεν ήξερα εγώ ότι είναι της εγκυμοσύνης, λογικά είχε γίνει η σύλληψη και είχαν αρχίσει τα συμπτώματα και το έπαθα αυτό, αλλά δεν με πειράζει αυτό τόσο ότι το έχω περιορίσει και θα το ήθελα, είναι και μια καλή ευκαιρία, απλά αυτό πρέπει να σκεφτείς τα πάντα, πως θα βγεις από το σπίτι και πως θα πας εκεί που της να πας και να μην κουράσεις το σώμα σου, που θα πας για να είναι το περιβάλλον υγιές και πολλά άλλα δεν μπορείς να πιεις δεν μπορείς να φας ότι της, αυτά, είμαι περιορισμένη.

-Νομίζεις ότι υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος παράγοντας που έχει συντελέσει ώστε να λες ότι θέλω να κάνω 3 παιδιά και όχι ένα;

-Ναι το έχω σκεφτεί και νομίζω ότι επειδή ήμασταν 3 αδέρφια κυρίως, νομίζω ότι αυτό μου φαίνεται ιδανικό επειδή υπήρχε στην οικογένεια μου δηλαδή αν ήμουνα μόνη μου ή είχα μόνο ένα αδερφό ίσως να έλεγα αυτό δεν ξέρω έχω μάθει ότι ολοκληρωμένη οικογένεια επειδή το έχω μάθει από την δική μου, είναι αυτό.

-Αν σου ζητούσα να μου ιεραρχούσες παράγοντες που θα συντελέσουν καθοριστικά στην διαμόρφωση της οικογένειας ποιοι θα ήταν αυτοί, θα μου ιεραρχήσεις παράγοντες που θα συντελέσουν καθοριστικά στο να κάνεις ας πούμε 3 παιδιά, τι θα ζυγίσεις, τι θα μετρήσεις;

-Καταρχήν την σχέση μου με τον σύντροφό μου, θα πρέπει να παραμείνει μια καλή σχέση για να μπορέσει να προχωρήσει και στα υπόλοιπα παιδιά, εντάξει δεν θα το πω κάτω κάτω η οικονομική δυνατότητα να υπάρξει είναι πολύ σημαντικό ειδικά σήμερα, δεν θεωρώ ότι πρέπει να έχεις πολλά για να τα καταφέρεις αλλά νομίζω ότι πρέπει να έχεις ένα αξιοπρεπές εισόδημα να μπορέσεις να τα βγάλεις πέρα, αυτά, κυρίως να έχουμε μια καλή σχέση να το θέλουμε και οι δυο και να υπάρξει και η υλική δυνατότητα για να το πετύχεις.

-Αν σου έλεγε ο σύζυγός σου ότι δεν θέλει να κάνετε παιδιά; Πως θα αντιδρούσες;

-Θα το σεβόμουν νομίζω.

-Δεν θα χάλαγες την σχέση;

-Θα το σεβόμουν, θα προσπαθούσα να καταλάβω, εννοείς καθόλου; Καθόλου και για πάντα ή μια προσωρινή άποψη;

-Ότι δεν θέλω εγώ στην ζωή μου παιδιά, θα υπερτερούσε;

-Δεν ξέρω, είναι κάτι που ήθελα στην πορεία της ζωής μου δεν είναι κάτι που ήθελα για τώρα αλλά νομίζω ναι ο περιορισμός αυτός ποτέ μαζί μου δεν θα κάνεις δεν λειτουργεί σωστά δεν μπορώ ούτε τα ποτέ ούτε τα πάντα μάλλον θα είχε πρόβλημα.

-Και πως θα χαρακτήριζες την θέση του άντρα σου; Μάνο τον λένε τον άντρα σου;

-Ναι. Την θέση του Μάνου στην επιλογή απόκτησης παιδιών, αν ήταν σύμφωνος; Ναι ο Μάνος το πήρε πολύ θετικά από την αρχή που εγώ είχα αρχίσει τις φοβίες και όλα τα αρνητικά συναισθήματα, ήταν πολύ θετικός, ακόμα είναι εντάξει προσπαθεί τέλος πάντων και σε αυτό που γκρινιάζω εγώ ότι περιορίζομαι και όλα τα υπόλοιπα προσπαθεί να είναι δίπλα μου φαίνεται να το θέλει πολύ και έχει μια πολύ θετική στάση.

-Και για την χρονική στιγμή τεκνοποίησης δεν έχει πρόβλημα;

-Ναι δεν έχει πρόβλημα

-Έχει αδέρφια;

-Ναι, έχει 2 αδέρφια, αδερφές.

-Παντρεμένες;

-Η μία είναι παντρεμένη η άλλη σπουδάζει.

-Θεωρείς ότι γενικά η πολιτεία ευνοεί την απόκτηση παιδιών;

-Όχι.

-Τι θα ήθελες να αλλάξει για να κάνεις τα τρία παιδιά που θες;

-Νομίζω ότι δεν υπάρχει καμία υποστήριξη, δεν υπάρχει τίποτα που να σε κάνει να θες να αποκτήσεις ένα παιδί από άποψη κράτους από όπου και να το πάρεις αυτό είτε είναι να σε βοηθήσει το κράτος εσένα στην οικογένεια σου για να μπορέσεις να τα καταφέρεις οικονομικά ούτε επιδόματα ούτε τίποτα και γενικότερα σε πιάνουν κάτι υπαρξιακά σε αυτόν τον κόσμο που ζούμε να φέρω κι άλλο ένα παιδί να τα δει αυτά όλα τα δράματα νομίζω ότι όχι το κράτος ίσα ίσα σου λέει μην κάνεις παιδιά μην παντρεύεσαι, μείνε μόνος σου, νομίζω ότι αυτό κάνει.

-Σε αποθαρρύνει;

-Ναι, ναι.

-Τι θα ήθελες να σου προσφέρει;

-Από το κράτος, θα ήθελα επιδόματα, δεν έχει αλλάξει τίποτα και στην δουλειά μου και στην δουλειά του Μάνου που είναι δημόσιος υπάλληλος, έχουν καταργηθεί πλέον τα επιδόματα γάμου, τα έξοδα είναι περισσότερα από όταν έμενα μόνη μου δηλαδή είναι φυσιολογικό νομίζω να υπάρξει κάποια αύξηση στον μισθό όταν παντρεύεσαι, για το παιδί δεν θα αλλάξει τίποτα στην δουλειά μου οικονομικά.

-Γιατί πως απασχολήσε , με σύμβαση;

-Με σύμβαση αορίστου κανονικά αλλά έχω ΤΕΒΕ για ασφάλιση, δεν έχω καμία υποστήριξη δεν θα έχω ούτε μετά την γέννα ούτε μείωση ωραρίου ούτε τίποτα εφόσον είμαι μητέρα και όλα αυτά με θυμώνουν λίγο γιατί χρειάζεσαι μια βοήθεια οπωσδήποτε για να τα καταφέρεις, και εγώ θα αναγκαστώ στους 3 μήνες επειδή χαριστικά θα μου δώσουν 3 μήνες άδεια να επιστρέψω στην δουλειά μου και δεν θα είμαι δίπλα στο παιδί μου.

-Αρα θα ήθελες πιο ευέλικτο ωράριο;

-Πιο ευέλικτο ωράριο, θα ήθελα αύξηση, αυτά και θα ήθελα μια άδεια.

-Για να καταλάβουμε λίγο τι ανάγκες έχεις από την ζωή σου, η Γιάννα σήμερα τι θα ήθελε;

-Η Γιάννα σήμερα θα ήθελε όλα αυτά που έχει, μου αρέσουν, τι θα ήθελα παραπάνω;

-Τι έχεις ανάγκη αυτή την περίοδο;

-Νομίζω ότι εκτός από αυτά τα μικρά που σου είπα πριν, ελευθερία κινήσεων τέλος πάντων να μην περιορίζομαι οργανικά και ψυχολογικά και τα πάντα λόγω της εγκυμοσύνης και όλων αυτών των υποχρεώσεων νομίζω ότι έχω αυτά που θέλω δηλαδή έχω πετύχει αρκετά από αυτά που ήθελα τα προηγούμενα χρόνια και είμαι σε ένα καλό δρόμο να πετύχω και τα υπόλοιπα νομίζω, αυτά.

-Ποια είναι τα υπόλοιπα;

-Να πάρω το μεταπτυχιακό μου, η οικογένεια έχει αρχίσει και δρομολογείται φτιάχνεται ήδη και θα ήθελα και μια καλύτερη δουλειά με καλύτερες συνθήκες και καλύτερες απολαβές.

-Πιστεύεις ότι όταν αποκτάς ένα παιδί είναι η αιτία για να στερηθείς κάποιες απολαύσεις ή να μην ικανοποιήσεις κάποιες από τις ανάγκες που έχεις;

-Νομίζω ότι σίγουρα θα έρθει στιγμή που θα πρέπει να περιορίσω πολλά πράγματα αλλά δεν το σκέφτομαι αυτό δεν το φοβάμαι δηλαδή αυτό τόσο.

-Δεν σε απασχολεί;

-Όχι, νομίζω θα μου δώσει πράγματα που δεν φανταζόμουν ποτέ θετικά εννοώ που αυτό για ένα διάστημα δεν θα με πειράζει ιδιαίτερα αλλά δεν νομίζω ότι γενικά πρέπει να αλλάξεις ριζικά την ζωή σου και να χάσεις τον εαυτό σου αποκτώντας ένα παιδί, μπορείς να συνεχίσεις να κάνεις πράγματα για σένα.

-Μου είπες τουλάχιστον για ένα διάστημα ότι...;

-...Να περιορίσω κάποια πράγματα.

-Πώς το ορίζεις αυτό;

-Κυρίως για το πρώτο διάστημα, εγώ αυτό είναι που φοβάμαι είναι το πρώτο έτος που το παιδί έχει αυξημένες ανάγκες αναγκαστικά και εγώ θα έχω συγχρόνως και την δουλειά, θα υπάρχει βέβαια ο άντρας μου πίσω που θα βοηθάει αλλά νομίζω αυτό τον πρώτο χρόνο θα χρειαστεί να αφήσουμε πολλά πράγματα

-Και τι θα αφήσετε πίσω τον πρώτο χρόνο;

-Κυρίως διασκέδαση, εξόδους δεν θα έχουμε που να αφήσουμε το παιδί και το παιδί δεν θα μπορεί να μας ακολουθήσει στα πάντα, ταξίδια..

-Η μαμά σου η μαμά του μένουν κοντά;

-Ναι αλλά εργάζεται η μαμά μου δεν θα μπορέσει να βοηθήσει ιδιαίτερα και η πεθερά μου μεγαλώνει άλλα εγγόνια τέλος πάντων και δεν θα μπορέσει να είναι και αυτή παρούσα οπότε θα είμαστε μόνοι μας.

-Μου είπες πριν ότι θα ήθελες, πιστεύεις μάλλον ότι για την γυναίκα είναι αφορμή η εγκυμοσύνη να αφήσει την δουλειά της και να ασχοληθεί αποκλειστικά με το παιδί της;

-Νομίζω, κοίτα κι εγώ που μου αρέσει πολύ η δουλειά μου και δεν θα το άφηνα με τίποτα, για ένα διάστημα θα το άφηνα αν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα δηλαδή θα ήθελα για 2 χρόνια αν μπορούσα να ζήσω, οικονομικά αν υπήρχε ευχέρεια να αφιερωθώ στην ανατροφή του παιδιού μου και μετά να συνεχίσω την επαγγελματική μου πορεία αλλά νομίζω πιο πολύ ότι εξαναγκάζεσαι να τα κάνεις παράλληλα λόγω του ότι πρέπει να βγάλεις τα προς το ζην

-Πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου όσο αφορά την κατανάλωση αγαθών τόσο σε προσωπικό όσο και σε οικογενειακό επίπεδο, πως ιεραρχείς δηλαδή τις ανάγκες σου;

-Δεν μπορείς να αποφύγεις την κατανάλωση αγαθών δηλαδή πραγματικά την έχω περιορίσει πάρα πολύ από την ώρα που ξεκινήσαμε να συζούμε με τον άντρα μου, σε προσωπικά έξοδα δηλαδή ρουχισμό, πράγματα δεύτερης ανάγκης έχει αυξηθεί πολύ η κατανάλωση αγαθών για διατροφή και όλα τα υπόλοιπα που θέλεις να συντηρήσεις ένα σπίτι και έτσι έχει μείνει πίσω η κατανάλωση προσωπικών αγαθών, εντάξει αντέχω δεν μπορώ να πω ότι είχα ποτέ ιδιαίτερη

καταναλωτική μανία, δεν είχα τέτοιο πρόβλημα οπότε καταναλώνουμε αγαθά εκεί που χρειάζεται, αυτά.

- Τι θα έλεγες ότι δίνει σε σένα το παιδί;

-Δεν έχω προλάβει να το ζήσω αλλά νομίζω ότι σου παρέχει την συναισθηματική κάλυψη που είπες νομίζω ότι μαθαίνεις κι εσύ μέσα από το παιδί πολλά δηλαδή το έχω φανταστεί προσπαθώ να φέρω στο μυαλό μου την σχέση την δική μου ως παιδί με τους γονείς, δεν μπορώ να το απαντήσω αυτό δεν ξέρω αν τους έχω προσφέρει κάτι, θα ήθελα να τους έχω προσφέρει αλλά δεν είμαι σίγουρη απλά φαντάζομαι ότι σου προσφέρει πάρα πολλά θετικά συναισθήματα για το παιδί, αυτά δεν τα έχω προσδιορίσει, δεν τα έχω ζήσει ίσως απλά τα ονειρεύομαι κιόλας αλλά νομίζω ότι σου παρέχει αυτά, δεν σκέφτομαι καθόλου το μέλλον αυτό που είπες που το έχω ακούσει πολύ να λέγεται.

-Το ωφελμιστικό;

-Το λένε και πολλοί. Ναι, να με φροντίσει να έχω κάποιον άνθρωπο, πιο πολύ συναισθηματικά το περιορίζω το όφελος.

-Πώς θα το περιέγραφε το παιδί;

-Πως θα το περιέγραφα; Δεν ξέρω, δεν ξέρω πως θα το περιέγραφα...

-Πως θεωρείς ότι θα σε κάνει να νιώθεις;

-Κοίτα είμαι και σε μια φάση που με την ευτυχία που έχω και περιμένω μου δημιουργεί και ένα άγχος, μια ανασφάλεια που θα έχω απέναντί του αν θα έχω να του παρέχω ότι του χρειαστεί, όλα αυτά, ναι, είναι ένα δείγμα άγχους και θετικών συναισθημάτων.

-Και τα δύο, και τι υπερτερεί;

-Τα συναισθήματα με την βοήθεια της λογικής, του συζύγου μου και των συζητήσεων που κάνω με τους άλλους αυτό.

-Και το παιδί πως σε κάνει να φαίνεσαι;

-Σε κάνει, σου δίνει μια παραπάνω νότα σημαντικότητας, σε κάνει να αισθάνεσαι σημαντική και χρήσιμη, αυτά κυρίως.

-Σημαντική, δηλαδή αν έβλεπες την Γιάννα σε ένα καθρέπτη με ένα παιδί στην αγκαλιά και χωρίς... Οι γύρω σου πως νομίζεις ότι, δηλαδή η μητρότητα πως άλλαξε τον τρόπο που σε βλέπουν σε αντιμετωπίζουν;

-Προς το παρόν δεν έχει αλλάξει τίποτα και δεν μπορώ να σκεφτώ δηλαδή δεν έχω μπει στην διαδικασία να σκεφτώ αν έχω αλλάξει για τους γύρω μου σαν εικόνα λόγο της εγκυμοσύνης.

-Όχι μόνο εικόνα, ότι σου συμπεριφέρονται διαφορετικά;

-Όχι δεν υπάρχει κάτι, μόνο ο άντρας μου εντός του σπιτιού προσέχει κάποια πράγματα με φροντίζει λίγο περισσότερο όταν τον χρειαστώ, αυτά ,αλλά γενικότερα στους απέξω δεν έχω παρατηρήσει κάτι.

-Γυρνάω στην ερώτηση πως θα περιέγραφες το παιδί;

-Είναι ευθύνη.

-Ευθύνη, θα το περιέγραφες ως ευθύνη;

-Την έχω χρησιμοποιήσει πολύ την λέξη ευθύνη αλλά πραγματικά έτσι θα ένιωθα, είναι ευθύνη

-Μάλιστα, τελειώσαμε, δεν ξέρω αν έχεις κάτι άλλο να μοιραστείς να πεις;

-Νομίζω ότι ήταν σαν εξομολόγηση, όχι δεν έχω κάτι άλλο.

-Εντελώς, ευχαριστώ πολύ.

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξη Αναστασίας

-3/2/2013 Αναστασία θα μιλήσουμε για θέματα που αφορούν την γονιμότητα και την τεκνοποίηση, θα σου κάνω κάποιες ερωτήσεις να δούμε τι πιστεύεις και τι απόψεις έχεις γύρω από τα θέματα αυτά. Η ηλικία σου είναι;

-26

-Είσαι παντρεμένη;

-Είμαι χωρισμένη

-Ωραία ,τον πρώτο γάμο πότε τον έκανες, σε ποιά ηλικία;

-Πριν 2 χρόνια στα 24.

-Και μέναιτε παντρεμένοι για δύο χρόνια περίπου;

-Σχεδόν ναι, 18 μήνες.

-Θέλω να μου μιλήσεις για την οικογένεια σου πριν παντρευτείς.

-Πριν παντρευτώ ζούσα με την μητέρα μου μέχρι να γνωρίσω τον άντρα μου που συζήσαμε 4 χρόνια πριν παντρευτούμε, είμαι παιδί χωρισμένων γονιών βέβαια σε πολύ μικρή ηλικία και είχα πάντα φόβο όταν θα παντρευτώ να μη χωρίσω για πολλούς και διάφορους λόγους

-Δηλαδή έμενες με την μαμά σου, μεγάλωσες με την μαμά σου;

-Με την μαμά μου , ναι.

-Και μετά τον γάμο έμενες;

-Μετά τον γάμο έμενα με τον άντρα μου όπως έμενα και πριν που συζούσαμε.

-Οι δυο σας;

-Ναι, ναι.

-Αρα παιδιά δεν έχετε αποκτήσει, δεν έχεις παιδιά;

-Δεν έχω.

-Που γεννήθηκαν ; Που μεγάλωσες;

-Αθήνα γεννήθηκα, Νέα Φιλαδέλφεια, στην αρχή μέναμε μαζί με τον μπαμπά, αφού χωρίσανε έμενα με την μαμά και την γιαγιά μαζί.

-Σε ποια ηλικία χωρίσανε;

-5 χρονών ήμουνα εγώ.

-Πόσα χρόνια ήταν παντρεμένοι;

-7 δυο χρόνια ήταν παντρεμένοι και 5 μαζί μου μετά χωρίσανε και μείναμε εγώ η μαμά μου και η γιαγιά μου μέχρι που ξαναπαντρεύτηκε η μάνα μου αρραβωνιάστηκε και ξαναπαντρεύτηκε όταν ήμουνα 10

-Και μένατε πια;

-Μείναμε πια όλοι μαζί με τον πατριό μου και απέκτησα και ένα αδερφό από τον δεύτερο γάμο της μαμάς μου

-Στα πόσα χρόνια έκανε το παιδί του δεύτερου γάμου η μαμά σου δηλαδή πόσα χρόνια ήταν παντρεμένη με τον καινούργιο της άντρα;

-Ήτανε παντρεμένη ένα χρόνο, αρραβωνιασμένη έξι χρόνια

-Έχετε διαφορά με τον αδερφό σου;

-11 χρόνια

-Μετά τον γάμο που έμεινες όταν παντρεύτηκες; Σε ποια περιοχή;

-Πειραιά έμεινα με τον άντρα μου, δεν μείναμε κοντά στο σπίτι με τους δικούς μας, βέβαια η δουλειά ήταν στη Μύκονο και πηγαινοερχόμασταν έξι μήνες στην Μύκονο έξι μήνες στην Αθήνα

-Μάλιστα, τι έχεις τελειώσει;

-Λύκειο έχω τελειώσει και έχω ασχοληθεί λίγο με την κομμωτική παλαιότερα, τώρα δουλεύω σε ένα κρεοπωλείο στο ταμείο

-Πιο πριν έχεις κάνει άλλες δουλειές;

-Ναι πολλές, και στο μαγαζί που είχαμε στη Μύκονο δούλευα εστιατόριο έκανα οποιαδήποτε δουλειά χρειαζόταν, σε χρυσοχοείο στη Μύκονο έχω δουλέψει, σε μαγαζί με ρούχα πωλήτρια, κομμωτήριο και τέτοιες

-Σήμερα ποιο είναι το ωράριο στην δουλειά σου;

-Οχτάωρη υποτίθεται, δεκάωρη είναι, δέκα ώρες την μέρα πέντε μέρες την βδομάδα

-Ο πρώην άντρα σου δούλευε;

-Δούλευε στο μαγαζί, ναι έξι μήνες το καλοκαίρι στην σεζόν στο μαγαζί που είχε

-Σήμερα είσαι μόνη σου;

-Όχι, έχω μια σχέση εδώ και εννιά μήνες

-Μένετε μαζί;

-Ναι

-Ο σύντροφός σου δουλεύει;

-Ναι, σε συνεργείο αυτοκινήτων.

-Τα εισοδήματα κάθε μήνα θεωρείς ότι επαρκούν για να καλύψετε τις ανάγκες σας;

-Όχι, δεν επαρκούν

-Για τις βασικές ανάγκες δεν επαρκούν δηλαδή;

-Όχι όχι δηλαδή με δυσκολία βγάζεις τον μήνα, να τα έχεις όλα δεν τα έχεις όλα, έχουν κοπεί εξόδοι έχουν κοπεί τα περισσότερα

-Μένετε εννιά μήνες μαζί σε ιδιόκτητη κατοικία ή πληρώνετε ενοίκιο;

-Στην αρχή πληρώναμε ενοίκιο τώρα εδώ και τρεις μήνες μένουμε στο δικό μου σπίτι

-Πως νομίζεις ότι σε έχουν επηρεάσει οι γονείς σε ότι αφορά τον γάμο ,την απόκτηση παιδιού τι θυμάσαι να σου λέγανε μεγαλώνοντας;

-Η μητέρα μου μάλλον είχε κάποιο άγχος για το αν θα.....

-Αδικηθείς;

-Όχι, και για το αν θα παντρευτώ και για το μήπως χωρίσω για το λόγο ότι ήταν εκείνη χωρισμένη και πως το σκεπτόμουνα εγώ όλο αυτό, τώρα δεν θυμάμαι κάτι αν μου έχει πει κάτι εκείνη, από ότι έχω καταλάβει εγώ, και ο μπαμπάς μου μέχρι όσο ζούσε είχε αυτό το άγχος μήπως δεν πάει κάτι καλά, πριν παντρευτώ μην είναι νωρίς , αν τον ξέρεις τον άντρα σου

-Πόσο καιρό έχεις χάσει τον μπαμπά σου; Σε ποια ηλικία τον έχασες;

-Πριν έξι μήνες, όχι έξι, πριν οχτώ πριν οχτώ

-Δηλαδή σαν να λέμε στα εικοσιπέντε, και ως τότε σε συμβούλευε είχατε σχέσεις ας πούμε;

-Είχαμε σχέσεις τα τελευταία τρία χρόνια περισσότερο, πιο πριν δεν βλέπομασταν τόσο συχνά και πιο μικρή που ήμουνα δεν είχαμε τόσο συχνή επαφή, όχι ότι δεν το ήθελα εγώ ήταν έτσι η κατάσταση, αργότερα που μεγάλωσε είχε κάποια προβλήματα και έτσι ήρθαμε πιο κοντά μέχρι που να πεθάνει

-Και κείνος σου έλεγε ποιον να παντρευτείς ποιον να πάρεις;

-Ναι θυμάμαι χαρακτηριστικά που μου έλεγε μήπως είναι νωρίς που παντρεύεσαι και του λεγαω τέσσερα χρόνια συζώ τον ξέρω τον άντρα μου, μη βιαστείς να κάνεις παιδιά μου είχε πει και παρόλο που είχα παντρευτεί μου έλεγε μη βιαστείς να κάνεις παιδιά, να είσαι σίγουρη.

-Το ίδιο σου λέγε και η μάνα σου.

-Όχι, η μάνα μου πάλι ήθελε, δεν μου είχε πει ποτέ τέτοια κουβέντα

-Σε προέτρεπε;

-Ναι

-Παιδί ή παιδιά;

-Παιδί

-Πως ένιωσες όταν έφυγες από την μαμά σου να πας να συζητήσεις με τον πρώην άντρα σου;

-Ήθελα να φύγω ήθελα να είμαι πιο ανεξάρτητη, μου άρεσε αυτό από πολύ μικρή ηλικία να είμαι ανεξάρτητη και στο γυμνάσιο που έμενα σε κάποια φάση με την γιαγιά ήμουνα πιο μόνη μου δεν ήμουν με τους γονείς και μεγαλώνοντας ήθελα πάλι να είμαι μόνη μου όχι ότι είχα κάποιο πρόβλημα με το σπίτι ή με την μάνα μου ή με τον πατριό μου τίποτα, ίσα ίσα αλλά μου άρεσε να είμαι ανεξάρτητη δούλευα κιάλας σχεδόν από το λύκειο δηλαδή είχα λεφτά να βγαίνω να κάνω δεν ζητάγα από τους δικούς μου

-Δεν ένιωσες φόβο; Που πάω τώρα έφυγα από το σπίτι μου

-Όχι όχι κανένα φόβο και με τον πρώην άντρα μου που έμενα μαζί ήταν σαν να το είχα ξανακάνει σαν να τα ήξερα όλα και για τις δουλειές και για όλα

-Για ποιο λόγο επέλεξες να παντρευτείς;

-Επέλεξα να παντρευτώ για να κάνω παιδί, ήμουνα 4 χρόνια με αυτόν τον άνθρωπο περνούσαμε καλά, εντάξει όλες οι σχέσεις έχουν κάποια προβλήματα αλλά επέλεξα να παντρευτώ γιαυτό τον λόγο αλλιώς δεν θα παντρευόμουνα

-Δηλαδή για σένα τι σημαίνει γάμος και απόκτηση παιδιού μάλλον γάμος σημαίνει απόκτηση παιδιού;

-Ναι, ναι δηλαδή προτιμούσα να μείνω και έτσι να συζώ όπως συζούσα γιατί ήμασταν σαν παντρεμένοι δεν είχαμε καμία διαφορά και ο γάμος ήταν κάτι τελείως τυπικό για τους άλλους δηλαδή θέλαμε να κάνουμε παιδί και από πριν παντρευτούμε, κάναμε προσπάθεια για παιδί από πριν παντρευτούμε, δεν είχαμε πρόβλημα δηλαδή και αφού είπαμε να συνεχίσουμε ας παντρευτούμε να φύγει και αυτό ήταν καθαρά τυπικό

-Και η απόκτηση παιδιού τι σημαίνει για σένα;

-Θέλω πολύ να κάνω ένα παιδί, δεν ξέρω αν θα τα καταφέρω κάποια στιγμή στην ζωή μου, για μένα τα παιδιά είναι η ζωή μου, μου αρέσουν πάρα πολύ, και όσα είχα στο περιβάλλον μου από φίλους πολύ στενούς πήγαινα συνέχεια να τα κρατήσω οτιδήποτε μ αρέσει πάρα πολύ αλλά είναι και θέμα τύχης ξέρω γω

-Τι σημαίνει το παιδί; Τι σου έρχεται συνειρμικά το πρώτο που σου έρχεται στο μυαλό;

-Ευτυχία το πρώτο που μου έρχεται, χαρά, γέλιο

-Μόνο;

-Όχι δεν μου έρχεται κούραση και όλα αυτά που λένε σε κουράζει δεν μου έρχεται τίποτα από αυτά

-Τι θα συμβούλευες κάποιον συγγενή κάποιον φίλο σε σχέση με τον γάμο και την απόκτηση παιδιού;

-Εγώ χαίρομαι ειδικά όταν είναι νέα τα ζευγάρια να παντρεύονται ή όταν είναι πολλά χρόνια μαζί , δεν θεωρώ ότι πρέπει να είσαι πάρα πολλά χρόνια με τον άλλον για να κάνεις ένα παιδί άμα είσαι καλά με τον άλλον είσαι καλά τέλος δεν χρειάζεται να περάσουν χρόνια και να παντρευτείς και να κάνεις παραδείγματα που έχω στην δουλειά στην αδερφή μου που είναι 27-28 χρονών και έχουν παιδί και λένε ότι θέλουν κι άλλο τους χαίρομαι, εννοείτε να κάνεις κι άλλο και ας υπάρχει και κρίση και ας μην έχεις λεφτά και ας μην έχεις το ένα και ας μην έχεις το άλλο, τα παιδιά σου είπα για μένα είναι ευτυχία

-Θεωρείς ότι παντρεύτηκες την κατάλληλη χρονική στιγμή και ήταν οι συνθήκες κατάλληλες;

-Όχι, θα μπορούσα, νομίζω λίγο το έτρεξα το θέμα να παντρευτώ, δεν το σκέφτηκα καλά, νομίζα πως αν παντρευόμουν θα ερχόντουσαν και όλα τα άλλα μαζί, αλλά δεν είναι έτσι;

-Ποια ήταν τα άλλα;

-Νόμιζα θα ήταν καλύτερες οι συνθήκες για να αποκτήσω ένα παιδί, έλεγα να τώρα παντρεύτηκα θα έρθει και το παιδί και κάποια πράγματα που με ενοχλούσαν στον άντρα μου στην σχέση μου να μην τα έβλεπα τόσο καθαρά

-Ψυχολογικά, οικονομικά ήσουν έτοιμη για τον γάμο και την απόκτηση παιδιού;

-Ναι, δεν νομίζω ότι είχαμε πρόβλημα οικονομικό

-Δηλαδή για σένα ποιες θα ήταν οι ιδανικές συνθήκες για να προχωρήσεις, αν ξαναέκανες δηλαδή αυτό το βήμα τι θα ήθελες;

-Αν ξαναέκανα αυτό το βήμα, με οποιαδήποτε δεν μιλάμε για την σχέση που έχω τώρα, πρώτα από όλα να είμαι καλά με τον άνθρωπο που θα είχα δίπλα μου, πρώτα από όλα αυτό,

να επικοινωνούσα να ήμουν καλά σε όλους τους τομείς, σε όλους τους τομείς γιατί για να προχωρήσεις πρέπει σε όλα να είσαι καλά ακόμα και στο οικονομικό πρέπει να είσαι καλά, δεν είναι μόνο το σεξουαλικό δεν είναι μόνο να περνάς καλά και να επικοινωνείς, αν έχεις οικονομικό πρόβλημα μετά μπαίνουν πάλι άλλα στην μέση πάλι κάτι θα τσακώνεσαι, κάτι θα στραβώνει δηλαδή πρέπει να είναι και τα τρία αυτά καλά για να είσαι καλά με τον άλλον και να προχωρήσεις νομίζω εγώ τώρα μετά την εμπειρία μου αυτή με τον γάμο και τον χωρισμό

-Παρόλα αυτά εσύ προτρέπεις φίλους να παντρευτούν, να αποκτήσουν κι άλλο παιδί αν έχουν ήδη ένα κι ας μην είναι τα οικονομικά τους...

-Ναι αν βλέπω ότι είναι ευτυχισμένοι και μου λένε ότι θέλω να κάνουμε κι άλλο παιδί πάει να πει ότι είναι καλά με τον άλλον, εντάξει τα οικονομικά όταν έχουν και οι δυο από μια δουλειά την σήμερα ημέρα είναι πολύ καλό έτσι όπως έχουμε γίνει τώρα με την κρίση, όταν δουλεύουν και οι δυο εντάξει κάπως θα βοηθήσουν λίγο και οι γονείς κάπως θα τα βρουν, όταν είσαι έτσι όπως είμαι εγώ τώρα ας πούμε με αυτή την δουλειά και έχω κάποιον να μη δουλεύει και αυτός εντάξει εκεί δεν θα το σκεφτόμουν καν να προχωρήσω σε γάμο ή να κάνω παιδί

-Πόσο συμβατή θεωρείς ότι είναι η ζωή που έχεις σήμερα και η σύνδεση της οικογένειά σου με τις ανάγκες σου, σου καλύπτει τις προσωπικές σου ανάγκες ο σύντροφός σου; Η συγκατοίκηση;

-Ναι, αρκετά και όσο περνάει ο χρόνος καλύτερεύουν πάρα πολύ τα πράγματα, είναι κάτι που δεν το είχα υπολογίσει δεν το περίμενα, νόμιζα ότι δεν θα έβγαινε έτσι η συγκεκριμένη σχέση που έχω τώρα

-Υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος παράγοντας που σε έχει επηρεάσει για να έχεις στο μυαλό σου ένα μοντέλο οικογένειας δηλαδή για σένα ευτυχισμένη οικογένεια θα ήταν πως και αν ποιος παράγοντας θα σε είχε επηρεάσει προς αυτήν την κατεύθυνση, πως θα ήταν η ιδανική οικογένεια για σένα;

-Ιδανική οικογένεια για μένα θα ήταν αυτό που σου είπα και πριν, πρώτα από όλα να έχω την καλύτερη σχέση που θα μπορούσα να έχω με τον άνθρωπο που έχω διαλέξει, πρώτα απ όλα αυτό και ύστερα αν όλα είναι καλά θα έκανα ένα παιδί στην συγκεκριμένη φάση και δεν μιλάω για πολλά παιδιά εντάξει αναλόγως και την οικονομική δυνατότητα που θα είχα αλλά θα ήθελα μεγάλη οικογένεια, θα ήθελα να είχα πολλά παιδιά θα ήθελα να γυρνάω στο σπίτι και ο άντρας μου να είναι πάρα πολύ ευτυχισμένος με τα παιδιά αυτό το οικογενειακό μου αρέσει

-Όταν λες πολλά παιδιά;

-3-4 βλέπω άλλες οικογένειες που είναι ευτυχισμένες παρόλο που μπορεί να μην έχουν πολλά χρήματα να τους περισσεύουν όταν μπαίνουν στο σπίτι και βλέπουν αυτά τα παιδιά και περνάν ώρες μαζί τους βλέπω και είναι ευτυχισμένα αυτά τα ζευγάρια περνάνε καλά και μεταξύ τους, αυτό που σου είπα, πρώτα από όλα αυτό

-Και μετά; Να είναι καλά μεταξύ τους είναι το πρώτο ...

- Να είναι καλά μεταξύ τους είναι το πρώτο, να επικοινωνούν να μην είναι ο ένας εδώ και ο άλλος εκεί μετά πιστεύω ότι σε ένα ζευγάρι επίσης παίζει πολύ σημαντικό ρόλο και ο σεξουαλικός τομέας δηλαδή πες οι γυναίκες μόλις κάνουν παιδί αφήνονται οι άντρες βαριούνται ξέρεις πως είναι οι σχέσεις, δεν πρέπει να γίνονται αυτά ανάμεσα στο ζευγάρι σε καμιά περίπτωση να ρουτινιάζουν ή να βαριούνται πρέπει και ο καθένας απ την πλευρά του να κάνει πράγματα να κρατάει την σχέση ζωντανή ακόμα και όταν υπάρχουν παιδιά πχ. Τώρα είμαστε στα οικονομικά χάλια όλοι δεν έχει κανένας χρήματα να βγει ούτε να πάει για καφέ τα βασικά αυτά που κάναμε προηγουμένως και όμως υπάρχουν πράγματα που μπορείς να κάνεις μέσα στο σπίτι σου και να περνά η ώρα σου είτε έχεις είτε δεν έχεις παιδιά και να λες τι ευτυχισμένος που είμαι όταν κάθεται με τον άλλον τον συντροφό σου λες τι ευτυχισμένος που είμαι και ας μην έχω κάνει τίποτα ας μην έχω πάει για καφέ, ούτε σινεμά αυτό είναι το να είσαι καλά με τον άλλον

-Άρα το να είσαι καλά με τον σύντροφο σου είναι ο πρώτος παράγοντας;

-Ο βασικός

-Το βασικό και τι θα έβαζες μετά;

-Αυτό πάει μαζί με την επικοινωνία να επικοινωνείς με τον άλλον και σεξουαλικά να έχεις πολύ καλή σχέση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο τουλάχιστον για μένα και τρίτο βάζω εγώ το οικονομικό πιστεύω και ας μην υπάρχουν πολλά χρήματα θα την βρεις την άκρη, νομίζω ότι όλοι τώρα προσπαθούν να συμβιβαστούν με την κατάσταση

-Νοιώθεις ότι η πολιτεία παρέχει δίνει μάλλον παροχές για να αποκτήσει κάποιος παιδί ή παιδιά;

-Όχι

-Κίνητρα;

-Όχι, τι κίνητρα να δώσει

-Τι θα ήθελες να αλλάξει για να αποκτήσεις ένα παιδί άμεσα;

-Για να αποκτήσω εγώ ένα παιδί άμεσα όλη η οικονομία πρέπει να αλλάξει (Γέλια)και εγώ να παίρνω πιο πολλά λεφτά στην δουλειά που δουλεύω, θεωρώ ότι παίρνω λίγα λεφτά για τις ώρες που δουλεύω, λίγο αν βοηθούσαν όλους θα ήταν όλα πολύ καλύτερα

-Κάτι συγκεκριμένο σε ότι αφορά το κράτος; Δηλαδή ποιος θα σου κρατούσε το παιδί για να πας για δουλειά ή πόσους μήνες θα ήθελες να κάτσεις μετά την εγκυμοσύνη κίνητρα μιλάω για κάτι που σου έρχεται στο μυαλό οτιδήποτε

-Και οι μήνες θα έπρεπε να αυξηθούν όταν μένεις έγκυος ή οι μήνες που κάθεται μέχρι να πας για δουλειά και επιδόματα θα μπορούσαν να παίρνουν οι γυναίκες και οι άντρες που έχουν παιδιά , είναι πολύ μηδαμικά τα επιδόματα που δίνουν για αυτούς που έχουν παιδιά, για τους παντρεμένους, θα μπορούσαν να χορηγούνε πολλά και παιδικούς σταθμούς όταν είναι μικρά τα παιδιά και οι γονείς δουλεύουν που είναι μόνο ιδιωτικοί θα μπορούσε να είναι δημόσιοι να πηγαίνουν από 9 μηνών τα παιδιά χωρίς να πληρώνουν οι γονείς πάρα πολλά θα μπορούσαν να κάνουν και δεν γίνεται τίποτα

-Ο πρώην σύζυγός σου ήθελε να κάνετε παιδί;

-Ήθελε ,ναι του άρεσαν τα παιδιά

-Ήθελε πολλά παιδιά;

-“Όχι δεν ήθελε πολλά παιδιά ένα δύο , ήτανε, μεγάλωσε και στην ουσία μόνος του είχε ένα αδερφό τον οποίο τον έχασε σε μικρή ηλικία 13 χρονών οπότε στην ουσία ήτανε μοναχοπαίδι τον είχαν οι δικό του, ένα δύο παιδιά νομίζω ήθελε, του άρεσαν πολύ τα παιδιά

-Με τον σημερινό σου σύντροφο έχει τύχει να συζητήσετε για θέματα οικογένειας, παιδιών τι σου λέει;

-Και αυτός θέλει οικογένεια και αυτός έχει μεγαλώσει με χωρισμένους γονείς στην εφηβεία κιόλας κάτι πιο δύσκολο από την ηλικία που το πέρασα εγώ, του λείπει αυτό, του λείπει η μάνα του , του λείπει ο πατέρας του και θέλει να κάνει μια καλή οικογένεια γιατί δεν το έχει ζήσει αυτό με την δική του, και παιδιά και οικογένεια

-Για τον γάμο τι λέει;

-Είναι παραδοσιακός τύπος θέλει να παντρευτεί πρώτα και μετά να κάνει παιδιά, δεν θέλει να κάνει έτσι, εγώ μετά από αυτό που έζησα θα μπορούσα να κάνω και ένα παιδί χωρίς να παντρευτώ, εκείνος δεν το δέχεται ας πούμε , λέει ότι εγώ θέλω να παντρευτώ και να κάνω οικογένεια, είναι κάτι που δεν το έχει ζήσει, γιαυτό

-Τι χρονικό ορίζοντα δίνει ; πότε;

-Θέλει πρώτα να αποκατασταθεί επαγγελματικά να βρει κάτι καλύτερο που θα μπορεί να του φέρει την οικογένεια την ευτυχία και τα παιδιά, τώρα δεν μπορεί να δώσει αυτά που θα ήθελε να δώσει

-Μάλιστα, σήμερα τι θα ήθελες από την ζωή σου, τι θες από την ζωή σου σήμερα;

-Σήμερα θέλω να έχω δουλειά όποια και αν είναι σταθερή δουλειά να ξέρω ότι θα βγαίνει πέρα η ζωή μου να έχω ένα σύντροφο που να με σκέφτεται να με νοιάζεται δεν με ενδιαφέρει αν θα ξαναπαντρευτώ ή αν πραγματικά θα καταλήξει αυτή η σχέση ή όποια να κάνω παιδιά, θέλω να είμαι καλά και ψυχολογικά, και στη φάση που είμαι τώρα είμαι καλά και δεν θέλω να

χαλάσει όλο αυτό ούτε να μπαίνω σε διαδικασία να σκέφτομαι το αν θα ξαναπαντρευτώ και αν προλαβαίνω να κάνω παιδιά, αν με παίρνει ο χρόνος δεν θέλω καθόλου να το σκέφτομαι αυτό, θέλω απλά να περνάω καλά

-Θεωρείς ότι έχεις αργήσει ας πούμε; Γιατί είσαι πολύ νέα.

-Όχι δεν έχω αργήσει απλά μπορεί με αυτή την σχέση που είμαι τώρα να περάσουν τα χρόνια και να μην έχει αλλάξει κάτι να περνάμε ωραία αλλά να μην έχουμε φτάσει στο σημείο να πούμε να παντρευτούμε και να έχω πάει εγώ τριάντα. Σε αυτή την ηλικία όλες οι γυναίκες λένε τότε θα κάνω παιδί, δεν το θέλω αυτό ας μην κάνω και ποτέ αν είναι να με πιάσει άγχος αυτό εννοώ, θέλω να είμαι καλά ψυχολογικά και ίσως στην τελική να μην είναι αυτός ο λόγος, το παιδί, για να είσαι καλά εκεί έχω καταλήξει μπορείς να είσαι καλά με τον άλλον και χωρίς να έχεις παιδιά

-Πιστεύεις ότι η απόκτηση παιδιού είναι αφορμή να στερηθεί κανείς απολαύσεις ή να μην ικανοποιήσει κάποιες από τις ανάγκες του;

-Ρωτάς αν το παιδί είναι ο λόγος

-Αν είναι η αφορμή;

-Όχι, γιατί να στερηθείς; Όταν έχεις παιδιά μπορείς να εντάξει μπορεί να μην βγαίνεις και να γυρνάς το πρωί αν δεν έχεις κάποιον να στο κρατήσει την νύχτα να βγεις με τον άντρα σου όπως έβγαίνες όταν δεν είχες παιδιά αλλά θα έχει βρει κάτι άλλο να κάνει με το παιδί που θα τον χαροποιεί εξίσου, να πάει μια βόλτα στο πάρκο, στο λούνα παρκ ξέρω γω τι, πιστεύω θα του αρέσει πολύ περισσότερο από το να πάει να πει δέκα μπύρες όπως έκανε παλιά

-Αρα μου λες ότι το παιδί ουσιαστικά σου αντικαθιστά τις απολαύσεις σου στερεί κάποιες αλλά σου δίνει κάποιες άλλες;

-Ναι

-Νομίζεις ότι αν έκανες παιδί θα άφηνες την δουλειά σου, δηλαδή είναι αφορμή όταν μια γυναίκα μείνει έγκυος και κάνει παιδί να αποσυρθεί από την δουλειά της να ασχοληθεί με το μωρό στην αρχή;

-Στην αρχή ναι το θεωρώ σωστό να ασχοληθεί, κ εγώ θα ήθελα να αφήσω την δουλειά και να ασχοληθώ πιο πολύ με το παιδί, βασικά θα με βόλευε καλύτερα εμένα να ασχολούμαι μόνο με το παιδί και το σπίτι, μου αρέσουν οι δουλειές του σπιτιού μου αρέσει το νοικοκυριό όπως το λέμε και το μεγάλωμα των παιδιών, θα προτιμούσα να ήμουν στο σπίτι και να μην δούλευα εγώ προσωπικά. Πιστεύω πως δεν είμαι από αυτές τις γυναίκες που βαριούνται στο σπίτι που δεν έχουν τι να κάνουν και λένε άντε να πάω δουλειά και είμαι όλη την ώρα κλεισμένη, μπορείς να πας έξω να πας με το μωρό σου μια βόλτα να πας οπουδήποτε να δεις μια φίλη σου, να πας στην μητέρα σου να κάνεις πράγματα με τον άντρα σου, δεν νομίζω θα είχα

πρόβλημα να πήγαινα στην δουλειά, θα έλειπα 12 ώρες την μέρα από το σπίτι δεν θα με έβλεπε το παιδί, ούτε εγώ θα το έβλεπα και δεν θα χαιρόμουν όλη αυτή την ωραία ηλικία την παιδική αν είχα την οικονομική δυνατότητα να το κάνω

-Πως αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών;

-Αν είμαι καταναλωτική;

-Ναι, πως ιεραρχείς τις ανάγκες σου;

-Πρώτα από όλα βάζω το σπίτι δηλαδή να έχουμε το καθημερινό το φαγητό να είναι όλες μου οι υποχρεώσεις πληρωμένα όλα και μετά όλα τα άλλα ρουχισμός , έξοδοι μετά όλα τα άλλα έτσι όπως έχουμε φτάσει σε αυτό το σημείο

-Πιο παλιά;

-Παλιότερα ήμουν καταναλωτική ότι λεφτά έπαιρνα τα χάλαγα σε ρούχα , βόλτες... και πιο πολλά λεφτά βέβαια έπαιρνα αλλά δεν πλήρωνα τόσα πολλά όσα πληρώνουμε τώρα, περισσεύανε λεφτά τότε

-Υπήρχε άνεση.

-Τώρα δεν περισσεύουν

-Στον γάμο σου υπήρχε άνεση ακόμα;

-Ναι, υπήρχε μπορούσαμε να ψωνίσουμε, να πάμε ταξίδια, τώρα δεν μπορείς να πας από εδώ μέχρι την Λαμία που λέει ο λόγος.

-Τι σου δίνει ένα παιδί;

-Το πρώτο πράγμα που σου δίνει ένα παιδί είναι χαρά, ευτυχία, γαλήνη, ηρεμία, σου περνάει όλη την παιδικότητα του γίνεσαι και εσύ παιδί μαζί με το παιδί όπως μεγαλώνει, πολλά, πολλά σου δίνει

-Πως θα το περιέγραψες με επίθετα, ότι το παιδί είναι.. ή περιφραστικά ότι σου έρχεται στο μυαλό, μου είπες ότι το παιδί σου δίνει χαρά, πως θα περιέγραψες το παιδί;

-Πώς να το περιγράψω; Σου είπα ευτυχία; Για μένα αυτό είναι το βασικό, ζωή θα έλεγα

-Πως σε κάνει να νιώθεις;

-Γεμάτη

-Βλέπεις την Αναστασία στον καθρέπτη με ένα μωρό στην αγκαλιά και την βλέπεις και χωρίς, πως σε κάνει να νιώθεις το παιδί;

-Ευτυχισμένη, γεμάτη, γεμάτη αυτή είναι η λέξη, ότι με μετά από αυτό ας πούμε δεν θέλεις κάτι άλλο

-Δεν βλέπεις κάτι αρνητικό;

-Όχι δεν βλέπω κάτι αρνητικό σε καμιά περίπτωση

-Κούραση, άγχος, ευθύνες;

-Σίγουρα μεγαλώνουν οι ευθύνες, σίγουρα θα έχεις άγχος αν θα έχεις να το μεγαλώσεις πρώτα από όλα έτσι όπως είμαστε τώρα αλλά νομίζω βρίσκεις πάντα το κουράγιο να πεις όλα θα φτιάξουνε όλα θα γίνουνε, θα δώσω τον καλύτερο μου εαυτό θα κάνω τα πάντα για να μεγαλώσω αυτό το παιδί

-Υπερτερούν τα άλλα δηλαδή, τα θετικά;

-Έτσι μεγάλωσα και εγώ, η μαμά μου ήταν έτσι δηλαδή έδινε τα πάντα για μένα

-Και αυτό που σε ρώτησα και πριν, πως σε κάνει να φαίνεσαι; Πως θα βλέπανε οι γύρω σου την Αναστασία αν ήταν μάνα και πως την βλέπουνε τώρα που δεν είναι μάνα; Θα άλλαζε κάτι, θα σε θεωρούσαν πιο άξια ή πιο νοικοκυρά ή πιο κάτι;

-Δεν νομίζω πιο άξια, άξια με θεωρούνε και τώρα, δεν νομίζω ότι ένα παιδί θα με έκανε πιο άξια

-Πως θα σε κάνει να φαίνεσαι;

-Νομίζω θα φαινόμουνα πιο ευτυχισμένη, ξέρουνε ή θα ξέρουνε ότι είναι κάτι που το ήθελα πολύ και ότι μου έλειπε, θα έλεγαν ότι τώρα που απόκτησε παιδί είναι στα καλύτερά της, πώς να στο πω είναι η ζωή της

-Και όταν, για κάποιους που δεν σε ξέρουνε;

-Νομίζω ότι αυτό φαίνεται ότι θα ήθελα πολύ ένα παιδί και θα ήμουνα ευτυχισμένη με ένα παιδί, ακόμα και οι συνάδελφοί μου τα αφεντικά μου στο μαγαζί που δουλεύω που έχει τύχει πολλές φορές που έρχονται παιδάκια έρχονται πάνω μου με αγκαλιάζουν, τους μιλάω, πελάτες που έρχονται συνέχεια με τα παιδιά τους μαζί και με ξέρουνε μου λένε ότι εσύ είσαι έτοιμη να κάνεις παιδί, ή πρέπει να κάνεις ένα παιδί ή είσαι έτοιμη για μάνα συνέχεια αυτά ακούω

-Τι θεωρείς ότι χρειάζεσαι για να είσαι έτοιμη, τι βλέπουν δηλαδή σε σένα και λένε ότι είναι έτοιμη μόνο την θέληση;

-Όχι μόνο την θέληση, ότι είμαι άξια να το μεγαλώσω, ότι θα μπορέσω να το μεγαλώσω σωστά και καλά, φαίνεται σα να ξέρω, σα να το έχω ξανακάνει, ξέρω και εγώ μου αρέσει αυτό το πράγμα και το μεγάλωμα ενός παιδιού γιατί είχα μεγάλη διαφορά με τον αδερφό μου, όταν

ο αδερφός μου γεννήθηκε εγώ ήμουνα 12 η μαμά μου δούλευε και περνούσα πάρα πολλές ώρες με τον αδερφό μου μωρό, στην ουσία εγώ τον μεγάλωσα και μου άρεσε όλο αυτό από τότε που ήμουνα τόσο μικρή δηλαδή το χω και όλοι όσοι με ξέρουνε αυτό μου λένε, νομίζω ότι δεν ήμουνα αρκετά, ίσως να έγινε για κάποιο λόγο που δεν απόκτησα παιδί με τον άντρα μου, εντάξει είχαμε κι άλλα προβλήματα και δεν έγινε και ίσως να μην ήμουνα και εγώ ώριμη τόσο πολύ να κάνω ένα παιδί, έχω καταλήξει και σε αυτό ότι ίσως να μην ήτανε η ώρα μου πώς να στο πω και ότι θα έρθει ότι πρέπει να ζήσω και άλλα πράγματα για να φτάσω σε αυτό το σημείο

-Προβλήματα υγείας εννοείς; Αντιμετωπίσατε...

-Ναι, ναι από την πλευρά του συζύγου

-Μάλιστα, κάνατε δηλαδή προσπάθειες και δεν κατάφερες να μείνεις

-Ναι είχε κάποιο πρόβλημα και μόνο με εξωσωματική θα μπορούσαμε να κάνουμε παιδί απλά είναι αυτό που σου είπα στην αρχή, αν ήμασταν καλά θα μπαίναμε σε αυτή την διαδικασία είχαμε δεν είχαμε οικονομικό πρόβλημα και μετά ήρθε και αυτό με όλα αυτά που έχουν γίνει τώρα, αν ήμασταν καλά θα έμπαινα σε αυτή την διαδικασία γιατί το είχαμε ξανασυζητήσει πριν το γάμο και ήμουνα εγώ η πρώτη που του είχα πει μην σε νοιάζει υπάρχουν και άλλοι τρόποι να κάνουμε παιδί, τότε ήμασταν όμως διαφορετικά μετά αλλάξανε οι καταστάσεις άλλαξε και εκείνος

-Τώρα έχεις ως προτεραιότητα την δουλειά σου;

-Έχω προτεραιότητα την δουλειά μου ναι, γιατί μου εξασφαλίζει αυτά που έχω δεν μπορώ τώρα να φύγω από την δουλειά και να πω θα κάτσω σπίτι, ποιος θα με συντηρεί ποιος θα μου δίνει τα βασικά, δεν βάζω προτεραιότητα την δουλειά, την σχέση μου βάζω να είμαι καλά μέσα μου ψυχολογικά, πιστεύω να τύχει κάτι και να με διώξουν από την δουλειά κάτι θα βρω για να τα βγάλω πέρα, κάνω και εγώ τα δυνατά για να είμαι εκεί ας πούμε

-Θα ήθελες να ξαναπαντρευτείς;

-Μέσα μου ναι θα ήθελα το λέω δηλαδή ή το σκέφτομαι ότι κάποια στιγμή θα ήθελα να ξαναπαντρευτώ αν έχω βρει αυτόν που να είμαι ευτυχισμένη πάρα πολύ όμως για να το κάνω να μην το κάνω για να το κάνω επειδή θα το θέλουν οι άλλοι ή επειδή πρέπει

-Θεωρείς δηλαδή ότι προχώρησες σε αυτό το βήμα λίγο και επειδή το περιβάλλον σου σε παρότρυνε, σε επηρέασε με κάποιον τρόπο

-Και το περιβάλλον μου με επηρέασε και ίσως επειδή ήθελα να κάνω έτσι ένα παιδί για αυτό τον λόγο, τώρα θα ήθελα, θέλω να ξαναπαντρευτώ κάποια στιγμή μόνο αν ήμουνα πολύ ευτυχισμένη όπως σου έλεγα και προηγουμένως αλλά δεν το λέω στους άλλους, το λέω μόνο στον εαυτό μου, στους άλλους λέω δεν ξαναπαντρεύομαι και πιστεύω μπορεί να είναι

αυτός ο λόγος να μην μου λένε άντε να ξαναπαντρευτείς και άντε πότε θα κάνεις παιδί και πότε αυτό, δεν θέλω να μου λένε λοιπόν έτσι, λέω και εγώ δεν ξαναπαντρεύομαι και θα είμαι έτσι να είμαι μια χαρά και να μην με νοιάζει τίποτα

-Παιδί εκτός γάμου θα έκανες;

-Ναι θα έκανα

-Και πιστεύεις στον οικογενειακό προγραμματισμό δηλαδή παίρνεις μεθόδους αντισύλληψης λες θα μου έρθει το παιδί όταν είναι να μου έρθει ή για τρεις μήνες θα χρησιμοποιήσω κάποια μέθοδος αντισύλληψης και μετά θα το σκεφτώ πιο πολύ αν κάνω παιδί, θα κόψω την αντισύλληψη και θα έρθει;

-Δεν παίρνω κάποια μέθοδο αντισύλληψης, προσέχω απλά γιατί δεν θα ήθελα στην συγκεκριμένη φάση τώρα να αποκτήσω ένα παιδί, ίσως να μην είμαι κι εγώ έτοιμη όσο και να το θέλω ακόμα , ούτε με την σχέση που έχω έχουμε φτάσει σε αυτό το επίπεδο και ας μας αρέσει η οικογένεια

-Επειδή δεν έχει δουλειά...

-Δεν είναι μόνο η δουλειά είναι πολύ λίγο το χρονικό διάστημα τώρα για να αποκτήσουμε παιδί, δεν είναι μόνο η δουλειά, δεν έχουμε ζήσει ο ένας τον άλλον πρώτα από όλα

-Μάλιστα, τελειώσαμε, ευχαριστώ πολύ

-Ευχαριστώ κι εγώ

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης Λίας

- **17/12/2012. Το όνομά σου είναι;**
- Λία.
- **Λία. Και πόσο χρονών είσαι Λία;**
- Σαράντα κλεισμένα.
- **Σαράντα χρονών. Είσαι παντρεμένη;**
- Διαζευγμένη.
- **Διαζευγμένη. Τα τελευταία πέντε χρόνια. Πόσα χρόνια ήσουν παντρεμένη;**
- Με πολιτικό από το 2000 και με θρησκευτικό το 2007. Μέσα σε ενάμιση μήνα μετά τον θρησκευτικό χωρίσαμε κιόλας. Ο θρησκευτικός έγινε ουσιαστικά πιο πολύ για τη βάφτιση της μικρής γιατί είχα γεννήσει τη μικρή το 2005 και έπρεπε κάποια στιγμή να βαφτιστεί. Έγινε βάφτιση και γάμος μαζί το 2007 και μετά από ενάμιση μήνα χωρίσαμε. Ήταν ήδη τελειωμένη υπόθεση απλά το τρενάραμε λόγω της βάφτισης.
- **Η μικρή σου πόσο είναι;**
- Η μικρή μου είναι επτάμισι. Γεννήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2005 και τη μεγαλώνω μόνη μου, με τη βοήθεια των γονιών μου φυσικά. Τώρα πια πλέον με της μάνας μου γιατί πέρυσι έχασα τον πατέρα μου. Πριν ενάμιση χρόνο έχασα τον μπαμπά.
- **Συλλυπητήρια.**
- Ευχαριστώ, να 'σαι καλά. Και αν δεν είχα εκείνους, δεν το συζητώ, θα 'μασταν στο δρόμο τώρα. Ήμουν άνεργη πολύ καιρό.
- **Για πες μου ... πριν παντρευτείς ... έχεις αδέρφια καταρχήν;**
- Έχω μια αδερφή δυο χρόνια μεγαλύτερη. Έχει κι εκείνη δυο κορίτσια, δωδεκάμισι και δεκαεπτάμισι. Ανά πενταετία δηλαδή είχαμε κι ένα μωρό στην οικογένεια. Είναι παντρεμένη χρόνια.
- **Κι έχει δυο παιδιά.**
- Έχει δυο παιδιά, ναι.
- **Τα παιδικά σου χρόνια, γενικά, μέσα στην οικογένεια;**
- Καλά, σε γενικές γραμμές δεν έχω κανένα παράπονο. Δηλαδή δεν στερήθηκα πράγματα αλλά ακόμα κι αν στερήθηκα δεν το κατάλαβα γιατί πάντα ό,τι παίρναμε σαν παιδιά τα παίρναμε με μέτρο. Και τα υλικά αγαθά, και την ελευθερία την είχαμε με μέτρο. Αυτό που δεν στερηθήκαμε ήταν η αγάπη γι' αυτό και μπορούμε να δώσουμε αγάπη, πιστεύω.
Βέβαια, εγώ ήμουνα δύσκολο παιδί με την έννοια ποια; Επειδή ήθελα πάντα να κάνω αυτό που θέλω όταν δεν με αφήνανε κράταγα θυμό κι οργή μέσα μου. Και ήθελα να φύγω από μικρή, πράγμα το οποίο δεν το κατάφερα. Μου 'φερναν εμπόδιο ... ήταν τόσο υπερπροστατευτικοί γενικά στο μεγάλωμα το δικό μας. Φοβόντουσαν. Δεν φοβόντουσαν τόσο εμάς όσο φοβόντουσαν τους άλλους γύρω μας. Δηλαδή δεν με άφησε παράδειγμα να δηλώσω επαρχία όταν ήθελα να σπουδάσω.

- Έχεις μεγαλώσει στην Αθήνα κι έχεις γεννηθεί εδώ.
- Έχω μεγαλώσει στην Αθήνα.
- **Μένεις στη Νίκαια.**
- Έχω ... αρχικά μέναμε Καλλιθέα μέχρι τα δεκάξι, μετά ήρθαμε εδώ, Νίκαια, χτίσαμε το σπίτι, έμεινα οκτώ χρόνια εδώ, μετά γνώρισα τον πρώην σύζυγο, έμεινα μαζί του πάλι στη Νίκαια, λίγο πιο πέρα. Φύγαμε, πήγαμε Σαλαμίνα έξι-εφτά χρόνια και ξαναγύρισα μετά εδώ. Με τον πρώην σύζυγο ήμασταν μαζί από το 1996 μέχρι το 2007.
- **Και δηλαδή πόσα χρόνια γνωριμίας χρειάστηκαν για να περάσετε στο επόμενο βήμα που ήταν ο πολιτικός γάμος;**
- Το 1994 τον είχα γνωρίσει, ήτανε φίλος της αδερφής μου και του γαμπρού μου, και το 1996 έτυχε να κάνουμε σχέση. Το 2000 πλέον, επειδή συζούσα τότε και στις πεθεράς μου το σπίτι μαζί του, αποφασίσαμε έτσι περάσαμε δυο βέρες και το 2000 κάναμε έναν πολιτικό, πιο πολύ για τα μάτια, εντάξει δεν ήθελα να με λένε σπιτωμένη. Μ' αυτά και μ' αυτά, είχαμε και οικονομικά προβλήματα, ξέρεις κι εγώ δεν θεωρώ πλέον ... κάποτε έλεγα το να συζεις είναι μια ωραία εμπειρία κι αυτά αλλά θεωρώ πια ότι δεν είναι σωστό να συζούν τα ζευγάρια γιατί επαναπαύονται οι άντρες.
- **Βολεύονται.**
- Βολεύονται, ναι. Καλύτερα ο καθένας σπίτι του και μια και καλή την απόφαση να κάνεις θρησκευτικό. Ε, τώρα θα το κάνουμε, αύριο θα το κάνουμε, στο τέλος, έπρεπε να μείνω έγκυος, το 2004, που είπα τώρα πια δεν θα παντρευτώ με την κοιλιά εκεί, θα περιμένουμε να γεννήσω, να μεγαλώσει λίγο, να το βαφτίσουμε κι έτσι πέρασαν τα χρόνια.
- **Έχεις τελειώσει λύκειο;**
- Ναι, κι έχω πάει και σε μια ιδιωτική σχολή στον ΑΚΤΟ.
- **Τι ειδικότητα;**
- (...)designer. (...)design αλλά και από εκεί απογοητεύτηκα γιατί τρία χρόνια σπουδές, πλήρωναν οι γονείς μου γιατί είναι ιδιωτική σχολή όπως αντιλαμβάνεσαι και στο τέλος, στην εξεταστική, είδα ότι δεν παίζει ρόλο τελικά η αξία του καθενός μας αλλά το πόσο καλή σχέση έχεις με τον καθηγητή και αν είσαι καλή γραμματέας underdesk.
- **Έχεις εργαστεί καθόλου σ' αυτό το κομμάτι;**
- Όχι, γιατί πάλι από θυμό και οργή με τη μια μόλις πέρασαν οι εξετάσεις και πήρα τη βαθμολογία τα μάζεψα όλα, σχεδιαστήρια, τα πάντα. Είπα δεν θα ζωγραφίσω κι ούτε θα ασχοληθώ με τον τομέα. Δεν μπορώ να δεχτώ δηλαδή εγώ που έκανα εκατό σκισιάκια για να πάρω το τελικό okay να δουλέψω πάνω σε μια ιδέα, μια καρέκλα ή ένα τραπέζι, μου βγήκαν τα μάτια να το σχεδιάσω σε ειδικό χαρτί με ραπτογράφο, με αερογράφο, με όλα αυτά και να πάρω εννέα και μια που δεν παρουσιάζει τίποτα στην τελική της εργασία και με θράσος γυρίζει και του λέει «Εγώ δεν έχω φέρει τίποτα. Τι λέτε να παραβγούμε στο κολύμπι;» και την περνάει. Ε, εκεί είπα «Τσάμπα έδωσες τα λεφτά μπαμπά». Κατάλαβες τι σου λέω;
- **Αυτή την περίοδο δουλεύεις;**

– Δουλεύω, μετά από είκοσι μήνες ανεργίας, τους τελευταίους διόμισι μήνες δουλεύω σε ένα ασφαλιστικό πρακτορείο. Στο Κουκάκι ήταν αρχικά όταν με προσλάβανε αλλά μετακόμισε τώρα τελευταία, σχεδόν ένα μήνα, στην Ανάβυσσο και πηγαίνω Ανάβυσσο.

– **Πολύ μακριά.**

– Ναι. Τώρα το πώς μπήκα στον κλάδο τελείως τυχαία γιατί μετά τον ΑΚΤΟ, που απογοητεύτηκα όπως σου είπα, πήγα κι έμαθα μια γραφομηχανή στη Didacta. Είπα ...τότε ήμουν είκοσι χρονών, λέω να ξεκινήσω να βρω μια απλή δουλειά γραφείου σαν υποστήριξη γραφείου τέλος πάντων. Και η πρώτη μου δουλειά, τη βρήκα μέσα από την εφημερίδα Σουπερ Αγγελίες, τότε, η οποία ζητούσε, στο Μαρούσι, στο Αίθριο, ζητούσε κορίτσια που να ξέρουν πολύ καλή πληκτρολόγηση και να λαμβάνουν αγγελίες κατευθείαν από το ακουστικό και να τις γράφουν. Η πρώτη μου δουλειά ήταν αυτή, έπρεπε από κάπου να ξεκινήσω, ήταν στο Μαρούσι, έκατσα εκεί δυο χρόνια, δεν άντεξα τις διαδρομές, έφυγα.

Ε, και μετά πάλι όλες μου τις εργασίες, ήμουν σε καλή εποχή, τις έβρισκα από εφημερίδα και οι ίδιοι βέβαια με συστήσανε μετά κάπου αλλού και τελείως τυχαία μπήκα, όσο έμεινα παντρεμένη, από το 2000 σταμάτησα να δουλεύω μέχρι και το 2007, δεν ήθελε ο σύζυγος να δουλεύω. Δηλαδή δούλεψα από το 1993 μέχρι το 2000, και μετά από το 2000 μέχρι το 2007 υπήρχε κενό και ξαναμπήκα στην εργασία το 2007 που με σύστησε εκείνος σε ένα ασφαλιστικό πρακτορείο. Εκεί έμαθα τη δουλειά και έκτοτε έχω δουλέψει σε τρία γραφεία τέτοια. Τώρα πια είναι το τρίτο δηλαδή που δουλεύω. Την έχω μάθει τη δουλειά, εμπειρικά.

– **Το ωράριο της απασχόλησης;**

– Το ωράριο είναι ... τώρα δεν έχω στάνταρντ, δεν χτυπάω κάρτα γιατί είναι λόγω μεγάλη η απόσταση μπορεί να πάω κι 9 κι 9:30 και 10 - 10:30 αλλά κανονικά είναι 9 με 5.

– **Οκτώωρο. Το 2000 με 2007 ... πώς τον λένε τον πρώην σύζυγο;**

– Αντώνη.

– **Το 2000 με 2007 εργαζόταν ο Αντώνης;**

– Εργαζόταν ο Αντώνης. Είχαμε ... αρχικά συνεργαζόταν με έναν κύριο ... συνεταιρικά σε ένα κομμωτήριο γιατί είναι κομμωτής. Μετά είχαμε ανοίξει δικό μας, στο όνομά μου, βέβαια, άρα το ΤΕΒΕ ήταν στο όνομά μου οπότε ένσημα είχα εγώ για μια πενταετία από αυτή την εφταετία, είχα πέντε χρόνια ένσημα. Το μόνο καλό απ' όλη αυτή την ιστορία. Ήμουν στο σπίτι. Ε, μετά, πολύ αργά, τα τελευταία χρόνια είναι που έκανα τη μικρή και ασχολιόμουν με το μωρό δηλαδή λίγο πριν χωρίσουμε. Μια πενταετία την έφαγα μέσα στο σπίτι έτσι.

– **Σήμερα το εισόδημα επαρκεί; Τα βγάζεις πέρα;**

– Όχι, δεν επαρκεί φυσικά κι αν δεν είχαμε το σπίτι αυτό που είναι δικό μας δεν θα έβγαινε με τίποτα. Αν δεν είχα τη βοήθεια της μάνας μου επίσης δεν θα έβγαινε με τίποτα. 600 ευρώ δεν φτάνουνε για να μεγαλώσεις ένα παιδί και χωρίς να λαμβάνεις και από τον πρώην σύζυγο χρήματα γιατί από τότε που χωρίσαμε αν εξαιρέσεις από τον Σεπτέμβριο του 2012, τώρα, που του βγήκε μια προσωρινή διαταγή να δίνει 200 ευρώ το μήνα και δίνει απ' τα 200 ευρώ το μήνα δηλαδή Σεπτέμβρη, Οκτώβρη, Νοέμβρη, Δεκέμβρη, Γενάρη, απ' τα 1000 ευρώ που θα έπρεπε να χω πάρει μέχρι τώρα έχω πάρει μόνο τα 400, τα προηγούμενα χρόνια, από το

2007 μέχρι και τον Σεπτέμβρη του 2012 δηλαδή, είχα πάρει συνολικά 700 ευρώ. Δηλαδή μέσα στα πέντε χρόνια που έχουμε χωρίσει για το παιδί του έχει δώσει 1100 ευρώ μόνο. Χωρίς να το βλέπει, έχει να το δει από το Πάσχα. Χωρίς να του παίρνει μια σοκολάτα έστω. Τίποτα, τίποτα, τίποτα.

- **Οι γονείς σου τι σου έλεγαν μικρή; Να μεγαλώσεις να σπουδάσεις; Να μεγαλώσεις να βρεις ένα καλό παιδί;**
- Το κλασικό. Να σπουδάσετε, να μην έχετε ... να δουλέψετε, να μην έχετε ανάγκη τον άντρα σας. Να μη ζητάτε. Αυτό. Γι' αυτό και μ' αυτό το σκεπτικό μας φτιάξαν κι ένα σπίτι κι από ένα μαγαζί, σου λέει ό μη γένοιτο και χωρίς δουλειά να μείνουν, να έχουν μια στέγη, να 'χουν ένα εισόδημα, να νοικιάζουν το μαγαζί να 'χουν ένα εισόδημα, να μην έχουν ανάγκη πάλι τον άντρα τους.
- **Άρα, ήταν οι παραδοσιακοί γονείς.**
- Δεν μπορώ να πω παραδοσιακοί. Παραδοσιακοί επίσης θεωρώ είναι αυτοί που ...
- **Που λένε τον γαμπρό, ε;**
- Να βρεις έναν καλό γαμπρό να βολευτείς. Εκείνοι ποτέ δεν ήταν έτσι. Ούτε κι εγώ είμαι έτσι, μ' αρέσει να δουλεύω, δηλαδή ναι μεν μου αρέσει το σπίτι και θεωρώ ότι ...
- **Η μητέρα σου εργαζόταν;**
- Ναι, εργαζόταν χρόνια, μαζί με τον πατέρα μου. Ήταν έμπορος. Και είχε και τη δουλειά και τα παιδιά και το σπίτι και απ' όλα. Η μαμά μου, ουσιαστικά αν δεν ήταν η μαμά μου, πιστεύω, τίποτα δεν θα είχε αποκτήσει η οικογένεια.
- **Ποιος σε κράταγε εσένα και την αδερφή σου; Η γιαγιά;**
- Όχι, η μαμά μας κανονικά τα είχε όλα, ποτέ δεν μας κράτησε κάποιος. Αρχικά, πιο μικρές, μας είχε στο μαγαζί, επάνω στο πατάρι. Εκεί διαβάζαμε, γυρίζαμε από το σχολείο, διαβάζαμε, τρώγαμε κλπ., κοιμόμασταν, είχαμε δυο κρεβατάκια. Και μετά όταν μεγαλώσαμε, από τα δώδεκα και μετά, έχουμε δυο χρόνια, σου είπα, διαφορά με την αδερφή μου, όταν εγώ ήμουνα πια έντεκα κι αδερφή μου δεκατρία καθόμασταν στο σπίτι μόνες μας, ερχόντουσαν το μεσημέρι, 'κλειναν το μαγαζί, τρώγαμε, το απόγευμα εμείς είχαμε τα αγγλικά μας. Ήταν και εποχές που δεν φοβόσουν τότε να πάει το παιδί σου μόνο του στο σχολείο ή στ' αγγλικά λίγο παρακάτω οπότε μετακινούμασταν μόνες μας. Βέβαια, το τηλέφωνο συχνό έτσι, συνέχεια χτύπαγε το τηλέφωνο να δει πως είμαστε, τι κάνουμε κλπ.
- **Πώς ένωσες όταν άφησες το πατρικό σου;**
- Εγώ ήθελα από μικρή να αφήσω το πατρικό μου, από 18 χρονών ήθελα να φύγω από το σπίτι γιατί ποτέ δεν τα έβρισκα ούτε με τον έναν ούτε με τον άλλον. Ήμουνα το μαύρο πρόβατο της οικογένειας. Δηλαδή να σου δώσω ένα παράδειγμα. Όταν τα παιδάκια πρέπει να κοινωνήσουν κάποιες φορές τον χρόνο υποτίθεται πρέπει να φιλήσουν σταυρωτά τους γονείς τους και να πουν συγγνώμη για τα λάθη που τους έχουν πληγώσει όλη τη χρονιά κλπ και της έλεγα «Ούτε συγγνώμη θα σου πω, να σε φιλήσω ναι, αλλά συγγνώμη δεν θα σου πω γιατί είμαι παιδί και θα κάνω λάθη». Ο μπαμπάς μου ήταν ένας πολύ καλός άνθρωπος, ψυχάρα αλλά ήτανε ...

- **Αυστηρός;**
- Αυστηρός. Ναι, ήτανε πώς να το πω;
- **Απόμακρος;**
- Ποτέ δεν θυμάμαι να μας πήρε να μας νταντέψει, να μας κανακέψει, να μας παίξει κλπ. Δηλαδή φοβόμουνα να ανοιχτώ ποτέ στον μπαμπά μου εγώ. Απ' την άλλη ήταν αυστηρός. Δεν δεχότανε μύγα στο σπαθί του, ήταν ευέξαπτος, έλεγε βωμολοχίες. Τέλος πάντων, ήτανε δύσκολος σαν άνθρωπος αλλά τα λάτρευε, τα παιδιά του τα λάτρευε, παρόλα αυτά. Δηλαδή καταλάβαινα ότι μας αγαπάει αλλά ήθελε κάπου να κρατήσει τα χαλινάρια; Τι να πω τώρα; Δεν ξέρω.
- **Ναι, να υπάρχει σεβασμός και φόβος.**
- Ναι, όμως τον σεβασμό δεν τον αποκτάς με τον φόβο. Δηλαδή θα 'πρεπε να τον φοβάμαι για να τον σέβομαι; Με τη μαμά μου απ' την άλλη, επειδή η αδερφή μου ήτανε πάντα στη φούστα της μητέρας μου, εγώ ήμουνα πιο ανεξάρτητη από μικρή, δεν είχα τη σχέση που θα ήθελα να έχω. Τη φοβόμουνα τη μαμά μου. Το βλέμμα της; Δηλαδή έτσι σε κοίταζε και καθόσουνα σούζα. Δεν μπορούσες να πεις κάτι άλλο, να πεις κάτι διαφορετικό, έπρεπε να γίνει αυτό.
Κοίταξε, για τις επιλογές μου και τα λάθη μου τον εαυτό μου χρεώνω, αλλά το παράπρονό μου είναι ότι οι γονείς μας δεν σου λέγανε ... είχες ένα πρόβλημα δεν σου λέγανε ... μπορεί να σου λέγανε ότι οι δρόμοι είναι αυτοί οι δυο αλλά δεν σου λέγανε κάτσε και σκέψου και διάλεξε ποιο δρόμο θα πάρεις κι η ευθύνη θα 'ναι δική σου. Σε προσηλύτιζε στη δική της λύση, στο δικό της δρόμο, αυτόν που ήθελε εκείνη να πάρεις κι αυτό εμένα δεν μου άρεσε.
- **Όλοι οι γονείς δεν το κάνουν αυτό; Δεν κατευθύνουν με κάποιο τρόπο γιατί θεωρούν πάντα ότι είναι για το καλό σου ας πούμε.**
- Ναι, εντάξει το καταλαβαίνω αυτό. Κι εγώ ίσως τώρα κάνω ... πολλές φορές έχω πιάσει τον εαυτό μου που κάνω τα ίδια που έκανε η μητέρα μου αλλά δεν είμαι και τόσο αυστηρή. Δεν απαιτώ να μ' αγαπάει. Απαιτώ να με σέβεται. Απ' τη μια θα μου πεις δεν μπορείς να τον απαιτήσεις τον σεβασμό, τον κερδίζεις. Ίσως της έχω αφήσει κι εγώ τον αέρα να με καβαλήσει; Δεν ξέρω. Δεν θέλω να είμαι τόσο αυστηρή όσο ήταν η μητέρα μου στη ... εγώ έχω αφήσει πιο ελεύθερα τα χαλινάρια στη μικρή. Πιστεύω να μη μου βγει σε κακό μεγαλώνοντας.
- **Άρα, για να ξεκινήσουμε απ' την ερώτηση, να συνεχίσουμε μάλλον από εκεί που είχαμε ξεκινήσει, ήθελες να φύγεις απ' το σπίτι με λίγα λόγια.**
- Ναι, ήθελα να φύγω γιατί ήθελα να κάνω αυτό που θέλω.
- **Είχες την ανάγκη, ναι. Να ανεξαρτητοποιηθείς.**
- Και δυστυχώς έχω φτάσει σαράντα και δεν έχω ανεξαρτητοποιηθεί γιατί ακόμα έχω την ανάγκη της λόγω των λάθος επιλογών μου. Τους κατέστρεψα οικονομικά, τους ρούφηξα το αίμα, δεν το συζητώ. Κι έχουμε φτάσει τα σαράντα που μέχρι και που πέθανε ο πατέρας μου χτύπαγε το χέρι στο τραπέζι και έλεγε όσο πληρώνω, τα δικά σου λάθη, έχω δικαίωμα να κάνω ό,τι θέλω.

- **Να αποφασίζω εγώ.**
- Να αποφασίζω εγώ. Οπότε κι αυτό εμένα μου κόστισε.
- **Σου στοίχισε.**
- Πάρα πολύ. Δεν είναι εύκολο γιατί εγώ ξαναγύρισα με την ουρά στα σκέλια. Έφυγα απ' τον άντρα μου και ξαναγύρισα γιατί προσπαθούσα τόσα χρόνια να τους αποδείξω ότι δεν είναι αυτό που λέγατε αλλά τελικά ήταν αυτό που λέγανε, ο πρώην σύζυγος, και το κακό είναι ότι τους κατέστρεψα οικονομικά. Για να μην μπω εγώ φυλακή είχανε να πληρώσουνε πόσο χρέη, δικά μου, στο όνομά μου. Γιατί κι εγώ η ηλίθια για να αποδείξω ότι τον αγαπούσα υπέγραφα, πράγματα που αυτός ποτέ δεν ξεχρέωσε. Και ποιος θα τα ξεχρέωνε; Οι γονείς μου για να μην μπω εγώ φυλακή.
- **Ένιωσες όταν έφυγες απ' το σπίτι ότι θα 'χεις περισσότερες ας πούμε ...**
- Ελευθερία καθόλου.
- **Όχι, ελευθερία. Ένιωσες φόβο ότι Okey τώρα είμαι στη ζωή μου και ...**
- Όχι, φόβο δεν ένιωσα. Ένιωσα ασφάλεια που ήξερα ότι έχουν αναλάβει οι γονείς μου αυτά όμως δεν θα συγχωρήσω στον πρώην άντρα μου ...
- **Όχι, τότε λέω. Όταν έφυγες για πρώτη φορά. Στο γάμο ας πούμε. Όταν έφυγες μάλλον για να συζητήσεις με τον Αντώνη. Τότε, σε πάω λίγο πίσω.**
- Τότε ένιωσα ελευθερία αλλά δυστυχώς δεν ήταν έτσι. Νόμιζα ότι ήταν. Αυτό που δεν θα συγχωρήσω, ήθελα να σου πω, στον πρώην άντρα μου είναι ότι ... που ανάγκασε, και στον εαυτό μου βέβαια, γιατί εγώ φταίω αρχικά που εκείνος με εκμεταλλεύτηκε, εγώ του 'δωσα ... σου λέω είχαμε μεγαλώσει σε μια γυάλα, εγώ πίστευα ότι όλα είναι σαν παραμύθι. Ότι όλοι είναι όπως στους γονείς μου.
- **Ότι θα λειτουργούν όλοι αγνά και δεν θα υπάρχει δεύτερη σκέψη και άλλα κίνητρα και ...**
- Όχι, δεν θα κοιτάξει ο άλλος να σε εκμεταλλευτεί. Τέλος πάντων, να σου πουλήσει αγάπες και φούμαρα για να σε εκμεταλλευτεί. Γύρισα με την ουρά στα σκέλια και δεν θα του το συγχωρήσω αυτό το πράγμα, που με ανάγκασε να γυρίσω πίσω. Γιατί εγώ ξαφνικά στα τριανταπέντε μου έπρεπε να βγαίνω έξι με εννέα γιατί ήμουνα μια παντρεμένη, ζωτοχήρα, με ένα μικρό παιδί και τι θα πει ο κόσμος. Δεν το άντεχα αυτό το πράγμα. Κι ακόμα και τώρα που είμαι σαράντα δεν έχω την ...
- **Αποδοχή;**
- Όχι, δεν έχω ... πάλι έχω έναν έλεγχο και μια πίεση ...
- **Αν κάνεις το σωστό;**
- Πάλι δεν αναγνωρίζεται ό,τι κάνω. Θεωρεί ότι δεν βάζω σωστές προτεραιότητες. Επειδή εκείνη έχει μάθει, μια ζωή στερούνταν για τα παιδιά της, μπορεί να 'χε μείνει και δέκα χρόνια με τα ίδια παπούτσια γιατί έτυχε να φοράμε το ίδιο νούμερο κι έπαιρνε απ' τα παιδιά της. Γιατί θεωρεί ας πούμε περιττά τα μωρομάντιλα κι έχουμε χαρτί υγείας. Γιατί θεωρεί περιττή τη

μάσκα ας πούμε για τα μαλλιά. Δηλαδή κάποια πράγματα θεωρεί δεν βάζω σωστές προτεραιότητες να ψωνίζω κάποια πράγματα. Έχω το επειδή πληρώνει, με βοηθάει στα έξοδα του σπιτιού, έχω το άγχοςμόλις πάρω κάτι βλέπεις τη μούρη της έτσι κι αναγκάζεσαι να ανοίξεις τη σακούλα και να της πεις πήρα αυτό, πήρα αυτό, πήρα αυτό. Τι απ' αυτά είναι περιττά για να ξέρω; Δηλαδή αυτό το πράγμα εμένα με τρώει.

Αμαρτία αυτό που θα πω, ενώ τους λατρεύω, δηλαδή δεν τους έχω δείξει ποτέ την αγάπη, μια φορά έχω ζητήσει συγνώμη στη μάνα μου, δυο, και την παρακαλούσα μην πεθάνεις, μην πεθάνεις, μην πεθάνεις, όμως έχουν περάσει κι εποχές που έχω σκεφτεί ότι μόνο όταν θα φύγουν κι οι δυο απ' τη ζωή θα ησυχάσω και θα κάνω αυτό που θέλω.

- **Χωρίς να φοβάσαι για το για ποιος θα σε κρίνει;**
- Ναι, χωρίς να φοβάμαι.
- **Και τι θα πει για μένα;**
- Ναι, ναι.
- **Μάλιστα. Για ποιο λόγο διάλεξες να παντρευτείς;**
- Από μικρή ήθελα να κάνω οικογένεια. Δυστυχώς, δεν είχα το σωστό σκεπτικό για να επιλέξω έναν σωστό σύντροφο και μελλοντικό πατέρα των παιδιών μου.
- **Με ποιο σκεπτικό τελικά θα πρέπει να επιλέγει κανείς; Είναι τυχερό; Είναι ...**
- Με το σκεπτικό ... εγώ πάντα πίστευα ότι ο γάμος είναι η δημιουργία οικογένειας. Δηλαδή θεωρούσα ότι απ' τη στιγμή που δεν είχες σκοπό να κάνεις παιδιά καλύτερα μην παντρευτείς. Απ' την άλλη, μ' άρεσε το παραμυθάκι κι όλο αυτό, ήθελα να το ζήσω, να βάλω το νυφικό όπως όλα τα κορίτσια και να ζήσω αυτό το παραμύθι. Όταν, όσο περνούσε ο καιρός είχα αντιληφθεί, υπήρχανε εκλάμψεις λογικής και είχα αντιληφθεί ότι αυτός ο άνθρωπος ουσιαστικά δεν κάνει για πατέρα όμως με έφαγε η ομορφάδα του γιατί ήμουν κολλημένη.
- **Έμπαινε το συναίσθημα στη μέση.**
- Έμπαινε το συναίσθημα. Ήμουν κολλημένη μαζί του. Δηλαδή τι να σου πω; Περπάταγα στον δρόμο και μια μυρωδιά στον αέρα έλεγα μυρίζει Αντώνης. Ήμουν τόσο πωρωμένη μαζί του, άρρωστη, κι ήθελα το παιδί το δικό του, ανεξάρτητα αν αυτός ήξερα ότι είναι ρέμπελος. Πέρασαν και τα χρόνια, έλεγα πότε εγώ θα γίνω μάνα, θα μείνω άκληρη. Πίστευα ότι δεν θα βρω, αν χωρίσω μαζί του, ότι δεν θα βρω έναν άλλον άντρα να με κοιτάξει πια στα είκοσι οκτώ. Είχα τελείως λανθασμένες ιδέες. Πολύ άργησα να ... άργησα πολύ να συνειδητοποιήσω, ναι. Πάρα πολύ. Και τώρα πια, πάλι στα σαράντα, θεωρώ ότι είναι πολλή δύσκολη η εύρεση ενός συντρόφου γιατί υπάρχει ένα παιδί. Στο targetgroup που εγώ κοιτάζω συνήθως κι αυτοί έχουν ένα παιδί και δεν θέλουνε δεύτερο γάμο. Εγώ θέλω να ξαναπαντρευτώ, μ' αρέσει η οικογένεια. Όχι, με την έννοια το να βάλω νυφικό. Το 'χω κάνει. Δεν είναι αυτό το θέμα μου.
- **Η συντροφικότητα, να χεις έναν άνθρωπο δίπλα σου να μπορείς να βασιστείς.**
- Η συντροφικότητα είναι που μου λείπει, όντως. Θα 'θελα μια υποστήριξη, ναι, στα έξοδα. Καλώς ή κακώς έτσι είναι η οικογένεια.

- **Σε όλα. Και σε συναισθηματικό επίπεδο.**
- Και συναισθηματικά. Δεν μ' αρέσει κάθε μέρα, ναι μεν ...
- **Να ξέρεις ότι υπάρχει κάποιος εκεί. Να έχεις την πολυτέλεια να αρρωστήσεις ας πούμε.**
- Ναι. Αυτό. Και να σου πω και κάτι; Η μαμά μου, μου λέει μια ζωή απ' τη στιγμή που έγινα μάνα δεν χρειάζεται και δεν είναι σκοπός της ζωής. Ναι, δεν είναι σκοπός της ζωής ούτε να ξαναπαντρευτώ ούτε τίποτα. Έναν σύντροφο όμως τον θέλω, αλλά απ' την άλλη, θεωρώ, εγώ δεν συμφωνώ με την άποψη της μητέρας μου, γιατί; Για μένα κανένας σύντροφος δεν αντικαθιστά το παιδί και κανένα παιδί δεν αντικαθιστά τον σύντροφο.
- **Ισχύει αυτό. Καθένας έχει τον δικό του ρόλο.**
- Α, μπράβο. Πώς θα βάλω στην ίδια θέση το παιδί με τον σύντροφο; Με καμία περίπτωση δεν θα το βάλω. Αλλά δεν μ' αρέσει να κοιμάμαι κάθε μέρα και με το παιδί μου, μόνο. Θέλω κάποια στιγμή να κοιμηθώ με έναν σύντροφο, με έναν άντρα. Κατάλαβες τι σου λέω;
- **Άρα, τι σημαίνει ο γάμος και η απόκτηση παιδιού για σένα;**
- Ολοκλήρωση. Ναι, έτσι πιστεύω ότι είναι.
- **Την ολοκλήρωση πώς θα την εξηγούσες; Νιώθεις πιο ...**
- Νιώθεις ότι είσαι στο λιμάνι σου. Εγώ πιστεύω ότι εγώ δεν έχω βρει το λιμάνι μου. Άλλο η ολοκλήρωση ως γυναίκα που γίνεσαι μάνα και αισθάνεσαι ολοκλήρωση. Που και πάλι μου λείπει. Θα 'θελα να το ξαναζήσω αυτό το στάδιο της μητρότητας αλλά τα ηλικιακά μου όρια στενεύουν. Αλλά χωρίς έναν σύντροφο δεν θα μπορούσα να το ξανακάνω.
- **Με τον Αντώνη πώς και δεν προέκυψε δεύτερο παιδί;**
- Προέκυψε αλλά ευτυχώς ο θεός ξέρει πολύ καλύτερα από μας. Τότε έλεγα δυστυχώς βέβαια, ναι. Και τότε είχα αποβολή αλλιώς θα είχα άλλο ένα παιδί τώρα.
- **Πότε ήρθε το δεύτερο; Στη συμβίωση ή στο γάμο;**
- Στο γάμο. Και τα δυο στο γάμο ήρθανε. Το 2007 τον Φεβρουάριο είχα μείνει έγκυος, από τον Δεκέμβρη, δεν το ήξερα, και το 2007 το κατάλαβα όταν είχα την αποβολή. Αλλιώς θα είχα δηλαδή πάνω στα χωρίσματα, γιατί χωρίσαμε Αύγουστο του 2007, Σεπτέμβριο εγώ θα γεννούσα το δεύτερο παιδί.
- **Τι συμβουλές θα έδινες, αν όχι στο παιδί σου γιατί είναι πάρα πολύ μικρό, σε κάποια φίλη σου, συγγενικό πρόσωπο σε ό,τι αφορά τον γάμο και την απόκτηση παιδιού τι να προσέξει, τι να λάβει υπόψη;**
- Τι να προσέξει.
- **Συμβουλές, συμβουλές.**
- Η μόνη συμβουλή που θα έδινα ήταν να κάνει, να προσέξει, τι άνθρωπο θα επιλέξει, τίποτα άλλο.
- **Τον σύντροφο.**
- Τον σύντροφο. Από εκεί ξεκινάνε όλα.
- **Χαρακτήρα ας πούμε.**

- Ναι, τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα, κι η εμφάνιση παίζει ρόλο γιατί κι εγώ δυστυχώς η εμφάνιση με έφαγε αλλά η πιο δεύτερη πια ...
- **Σε προτεραιότητα.**

- Ναι. Πιο δεύτερη. Δεν θα το κοιτάξω.
- **Και στην απόκτηση παιδιού; Για τον γάμο, ναι, να προσέξει τον σύντροφο. Στην απόκτηση παιδιού;**
- Μα με αυτό το σκεπτικό πάντα.
- **Να κάνει πολλά παιδιά; Λίγα παιδιά; Να δουλεύει παράλληλα; Να επιλέξει να κάθεται;**
- Όλα αυτά πιστεύω ότι έχουν άμεση συνάρτηση με τον σύντροφο. Δηλαδή αν ο σύντροφος έχει μια πολύ καλή δουλειά που μπορεί να υποστηρίξει την οικογένεια χωρίς να χρειάζεται να δουλεύει η γυναίκα τότε για μένα η γυναίκα θα πρέπει να 'ναι μέσα στο σπίτι με τα παιδιά. Ούτε νταντάδες, ούτε γιαγιάδες, ούτε τίποτα. Να έχουνε την αποκλειστική ευθύνη, το ζευγάρι, για το μεγάλωμα και την προσωπικότητα που θα φτιάξουν στα παιδιά τους. Αν δεν γίνεται, όσο μπορεί, ας δουλεύειόσες, λίγες ώρες, ώστε να μπορεί να είναι και αρκετό χρόνο με τα παιδιά της, να μην στερούνται τα παιδιά και τον πατέρα και τη μητέρα και να μπορεί με το λίγο που θα δουλεύει να προσφέρει κι εκείνη οικονομικά στο σπίτι. Σωστή, βασικά πιστεύω ότι θέλει το ζευγάρι να υπάρχει επικοινωνία, που δεν είχα εγώ, και σεβασμός, έτσι; Ο σεβασμός είναι το άλφα και το ωμέγα.
- **Θεωρείς ότι οικογένεια έκανες την κατάλληλη χρονική στιγμή; Οι συνθήκες ήταν κατάλληλες;**
- Που έφτιαξα εγώ; Όχι.
- **Ήσουν έτοιμη;**
- Έτοιμη ήμουνα επειδή μου 'χε χτυπήσει το καμπανάκι για τη μητρότητα αλλά ...
- **Σε ποια ηλικία είπαμε ήσουν όταν έκανες το παιδί;**
- Τριάντα τρία. Από καιρό μου 'χε χτυπήσει. Όχι, δεν ήμουνα έτοιμη. Και έκανα και το τραγικότερο λάθος είναι ήταν αυτός ο πατέρας αλλά δεν μετανιώνω φυσικά για το παιδί που 'χω κάνει, έτσι; Απλά μετανιώνω με τον άνθρωπο που το έκανα.
- **Τι είναι αυτό το καμπανάκι; Δηλαδή τι ένιωσες στα τριάντα τρία;**
- Δεν το ένιωσα στα τριάντα τρία. Από πολλή μικρή ήθελα να κάνω παιδιά. Ήθελα οικογένεια από μικρή. Βασικά, ίσως, πιστεύω, που το 'χω σκεφτεί φορές, ότι ίσως το ήθελα τόσο πολύ γιατί ήθελα να φύγω από το σπίτι κι ο μόνος τρόπος ήταν αυτός. Αλλά αυτοί που το θέλουν τελικά τελευταίοι φεύγουν.
- **Οι συνθήκες ευνοούσαν τότε;**
- Οικονομικές;
- Όλες.
- Όχι, δεν ευνοούσαν οι οικονομικές αλλά δεν θα το 'ριχνα γιατί ήξερα ότι ... καταρχήν φοβόμουνα μια έκτρωση ... πρώτον, δεν συμφωνώ με την έκτρωση. Δεύτερον, φοβόμουνα

γιατί ήμουνα σε μια ηλικία που ίσως είναι κι επικίνδυνο μετά να μην ξανακάνεις παιδί, ποτέ δεν ξέρεις τι θα σου συμβεί σε ένα χειρουργείο. Και τρίτον, ήθελα πάρα πολύ ένα παιδί και δεν υπολόγιζα τους υπόλοιπους σοβαρούς λόγους να μην κάνω παιδί.

- **Ήτανε στο πρόγραμμα δηλαδή;Είχες προετοιμαστεί ψυχολογικά, οικονομικάγια τον γάμο και για το παιδί;**
- Οικονομικά όχι, είχα προετοιμαστεί ψυχολογικά, το ήθελα πάρα πολύ και κάναμε ενάμιση χρόνο ελεύθερα κι είχα απογοητευτεί να σου πω την αλήθεια γιατί δεν έπιανα παιδί. Και γυρίζει και μου λέει τότε ο γιατρός ότι αν κάθε φορά που έρχεσαι σ' επαφή με τον σύζυγο σκέφτεσαι αυτό, αντιδρά αρνητικά στον οργανισμό και δεν μένεις έγκυος. Επίσης, ένας άλλος λόγος που μου είπε είναι ότι η μήτρα ουσιαστικά κοιμάται σε εισαγωγικά τόσα χρόνια γιατί δεν κάνεις ελεύθερα και μέχρι να ξυπνήσει θέλει κάποιο διάστημα. Και μετά όταν πια αποφάσισα να το βγάλω απ' το μυαλό μου κι είπα ό,τι θέλει ο θεός στο μήνα επάνω έμεινα έγκυος.
- **Θα ήθελες να είχες κάνει κι άλλο παιδί μου είπες;**
- Ναι, θα ήθελα, ναι, αλλά με τον κατάλληλο σύντροφο.
- **Ποιος θα ήταν ο ιδανικός για σένα αριθμός;**
- Για παιδιά;
- **Ναι.**
- Από μικρή ήθελα τρία παιδιά.
- **Ήθελες να κάνεις τρία.**
- Αλλά δεν νομίζω ότι θα τα κάνω ποτέ.
- **Έχεις μετανιώσει που έμεινες στο ένα τελικά;**
- Δεν έχω μετανιώσει γιατί δεν είχα τον κατάλληλο σύντροφο για να κάνω και δεύτερο και τρίτο. Και ευτυχώς, σου ξαναλέω, που ήρθε αυτή η αποβολή, ο θεός ξέρει, και δεν έκανα δεύτερο με τον συγκεκριμένο άνθρωπο. Αυτό που μετανιώνω είναι η επιλογή μου γιατί θα μπορούσα αν από τότε, από τις εκλάμπεις λογικής που είχα κάποτε αν είχα τη δύναμη να πάρω την απόφαση να φύγω απ' αυτόν τον άνθρωπο, ίσως τώρα η ζωή μου να 'ταν τελείως διαφορετική και να 'χα βρει τον κατάλληλο σύντροφο που να με σέβεται, που να υπάρχει κατανόηση, που να υπάρχει αγάπη και να μπορώ να κάνω και δεύτερο και τρίτο παιδί.
- **Νιώθεις ότι οι ανάγκες που έχεις σήμερα καλύπτονται από την οικογένειά σου;**
- Όχι, ούτε οι δικές μου, ούτε και του παιδιού μου καλύπτονται αλλά προσπαθώ όσο μπορώ να καλύψω του παιδιού μου και ό,τι περισσέψει για μένα. Από άποψη υλικών αγαθών. Από άποψη συναισθηματικής πάλι για το παιδί μου κάνω ό,τι μπορώ. Τέλειος δεν είναι κανένας, σίγουρα κι εκείνη κάποια στιγμή θα με κρίνει αυστηρά και θα 'χει τα παράπανά της αλλά δεν είμαι καθόλου συναισθηματικά καλυμμένη, καθόλου.
- **Ο καθοριστικός παράγοντας για να έχεις αυτή την οικογένεια σήμερα ποιος θεωρείς ότι ήταν;Ο Αντώνης; Κάτι άλλο; Οι συγκυρίες;**
- Οι λάθος επιλογές μου. Εγώ φταίω, κανένας άλλος.
- **Στην επιλογή συντρόφου.**

- Γενικά. Από εκεί ξεκινάει γιατί από μικρή ήμουνα της οικογένειας κι έπτεσα να βρω τον έρωτα, να κάνω μια οικογένεια. Ήτανε λάθος σαν άνθρωπος. Με πήγε πολλά χρόνια πίσω αυτή η επιλογή κι αυτά πληρώνουμε τώρα και δυστυχώς τα πληρώνει κι ένα παιδάκι μαζί μου που δεν φταίει σε τίποτα.
- **Οι γονείς σου, σου έλεγαν ... ήθελαν τον συγκεκριμένο σύντροφο;**
- Στην αρχή ναι. Μετά, πολύ γρήγορα είδαν ότι δεν κάνει για μένα αλλά εγώ ήμουνα τόσο πωρωμένη μαζί του που δεν χαμπάριαζα ό,τι και να μου λέγανε. Για καλή μου τύχη με στηρίζανε βέβαια σε όλες, για να μην εκφραστώ άσχημα, σε όλες τις βλακειές τις δικές μου αλλά άργησα πολύ. Άργησα πολύ να φύγω και είχανε προνοήσει την κατάσταση εκείνοι αλλά εγώ δεν το έβλεπα ότι αυτό θα συμβεί. Και δυστυχώς ήρθε στην πορεία ό,τι είχανε προνοήσει ...
- **Επιβεβαιώθηκαν.**
- Επιβεβαιώθηκαν. Δυστυχώς για μένα. Αυτό που δεν ήθελα, αυτό συνέβη.
- **Εάν σου έλεγα να μου ιεραρχήσεις κάποιους παράγοντες που συντέλεσαν ουσιαστικά στο να κάνεις την ... πως τη λέμε τη μικρή σου;**
- Αγάπη.
- **Τέλειο όνομα της έδωσες. Αγάπη. Άρα, σου καλύπτει όλα τα κενά η αγάπη της νομίζω. Κάποιους παράγοντες λοιπόν που έκανες την Αγάπη, μου έμεινες στην Αγάπη. Οικονομικοί ας πούμε; Έμεινα στο ένα παιδί γιατί δεν είχα λεφτά για δεύτερο ή έμεινα στο ένα παιδί γιατί θεωρούσα ότι δεν θα τα καταφέρω, δεν θα δώσω τον χρόνο που θα έπρεπε ... καταλαβαίνεις τι σου λέω.**
- Ναι, στα παιδιά.
- **Ότι κάπως επιμερίζεται η μαμά.**
- Κοίτα, αν είχα μια σωστή σχέση με τον πρώην σύζυγο, καταρχήν, δεν περίμενα, κανείς δεν παντρεύεται με την προοπτική ότι θα χωρίσει, δεν περίμενα ότι αποκτώντας ένα παιδί μετά θα συμβούν όλα αυτά και θα το μεγαλώνω μόνη μου. Εξυπακούεται ότι έχω κάνει, έχω δημιουργήσει κι άλλες σχέσεις μετά τον χωρισμό μου που θα μπορούσα να τις φτάσω στο γάμο, δεν το έκανα γιατί κάτι με φόβιζε πάντα, κάτι με ... η αμφιβολία ότι ίσως δεν είναι αυτός πάλι ο σωστός.
- **Ίσως κάνω το ίδιο λάθος δεύτερη φορά.**
- Ίσως κάνω το ίδιο λάθος, ναι. Ίσως γιατί σηκώνω και τοίχο εγώ, ίσως κρίνω αυστηρά πια;
- **Είσαι πιο υποψιασμένη και πιάνεσαι από το παραμικρό.**
- Ναι.
- **Την πληρώνει ο επόμενος μετά.**
- Όποιος καεί στο χυλό φυσάει και το γιαούρτι. Σίγουρα, οικονομικά, εγώ δεν μπορώ να υποστηρίξω ένα δεύτερο παιδί, θα χρειάζομαι τη βοήθεια ενός συντρόφου πια. Και χρονικά δεν μπορώ γιατί πρέπει να δουλεύω. Ποιος θα το κρατάει; Η μαμά μου έχει κουραστεί. Έχει μεγαλώσει και τα εγγόνια της από την πλευρά της αδερφής μου. Τώρα έχει επωμιστεί το δικό

μου. Είναι μεγάλη γυναίκα, θέλει την ξεκούρασή της. Θα ήθελα πάρα πολύ αλλά δεν έχω τη δυνατότητα, και οικονομικά και χρονικά, δεν έχω τον χρόνο να δώσω. Εδώ δεν προλαβαίνω στη μικρή μου να δώσω αυτό που θέλω. Τον εαυτό μου.

- **Θεωρείς ότι το κράτος βοηθάει; Δηλαδή ότι σε προτρέπει να αποκτήσεις παιδιά;**
- Όχι, βέβαια.
- **Τι θα ήθελες εσύ ως παροχή για να το έχεις ως κίνητρο να κάνω κι άλλο ένα παιδί;**
- Τι θα ήθελα ως παροχή. Καταρχήν, ό,τι αφορά τα εμβόλια των παιδιών, τα φάρμακα να είναι με το ελάχιστο ποσοστό συμμετοχής, όχι έτσι όπως έχουμε φτάσει τώρα. Για να μην σου πω καθόλου. Ό,τι αφορά τα παιδιά πάντα. Δηλαδή ό,τι γράφει ο παιδίατρος να ήταν δωρεάν. Να υπάρχει ένα βοήθημα οικονομικό όπως είναι σε άλλα κράτη.
- **Επίδομα ας πούμε.**
- Επίδομα κάθε μήνα. Όχι, μια φορά τον χρόνο 100 ευρώ. Να υπήρχανε για τις μαμάδες, εργαζόμενες μητέρες, όχι μόνο τα δυο πρώτα χρόνια λιγότερες ώρες εργασίας με τον ίδιο μισθό. Να υπάρχει μια ευελιξία στο ωράριο της εργαζόμενης μητέρας κι ίσως και λιγότερες ώρες. Δηλαδή να δουλεύει εξήμισι ώρες παράδειγμα όχι οχτώ και να εισπράττει τα ίδια. Τέτοια πράγματα.
- **Ο Αντώνης τι είπε όταν έμεινες έγκυος;**
- Δεν μπορώ να πω ότι χάρηκε ιδιαίτερα γιατί ναι μεν από τη μια χάρηκε, απ' την άλλη όμως ίσως αναλογίστηκε ότι τώρα σκουραίνουν τα πράγματα και θα έχουμε πιο πολλά έξοδα κλπ.
- **Αυτό σου είπε; Αυτό μοιράστηκε;**
- Το κατάλαβα από την αντίδρασή του.
- **Ξαφνιάστηκε;**
- Ναι. Και χάρηκε και δεν χάρηκε. Δηλαδή εγώ περίμενα γιατί όπως σου είπα έχω μεγαλώσει σε ένα υπερπροστατευτικό περιβάλλον και θεωρούσα ότι όλα είναι όπως στα παραμύθια, όπως είναι στο σπίτι μου. Βέβαια, άργησα να αντιληφθώ ότι αλλιώς είναι τα παραμύθια κι αλλιώς είναι το παραμύθιασμα αλλά δεν μπορούσα να κάνω κάτι γιατί ήμουν ήδη δύομιση μηνών. Δεν θα ρίσκαρα τη ζωή μου για να κάνω μια έκτρωση αλλά ούτε και ήθελα να κάνω την έκτρωση.
- **Άρα, όταν ήρθε η Αγάπη, ο Αντώνης σου είπε okay την κρατάμε, ναι, αλλά εσύ πώς ένιωσες; Τι είδες;**
- Δεν χάρηκα με την αντίδρασή του. Περίμενα ότι ... να με πάρει αγκαλιά, να με σηκώσει ψηλά, να μου πει μπράβο μωρό μου, αγάπη μου, θα κάνουμε παιδί. Τίποτα απ' αυτά. Σου είπα ζούσα σ' ένα ψεύτικο παραμύθι.
- **Δεν σου είπε όμως να το ρίξεις;**
- Όχι, όχι, φυσικά. Όχι. Μα δεν πιστεύω ότι θα τολμούσε να μου το πει κίολας γιατί ήξερε. Και στο κάτω-κάτω είχε κι εκείνος την ευθύνη, ήξερε τόσο καιρό κάναμε ελεύθερα, ήξερε ότι πάω για παιδί.
- **Γενικά τι απόψεις είχες; Ήθελε πολλά παιδιά; Ήθελε ένα παιδί; Ήθελε κανένα παιδί;**

- Δεν το είχαμε συζητήσει ποτέ. Έλεγε θα κάνουμε ένα παιδί κάποια στιγμή γιατί κι εκείνος μοναχογιός. Η μητέρα του απ' όσο γνωρίζω τον έκανε σε μεγάλη ηλικία, μετά τα σαράντα, μετά από τέσσερις αποβολές που είχε. Τον είχανε κανακεμένο στα πούπουλα. Δημιουργήσανε πιστεύω έναν αναισθητο άνθρωπο. Δυστυχώς, τα 'χα πει και στην πεθερά μου τη συγχωρεμένη κάποια στιγμή αυτά, ότι εσύ φταις που έγινε έτσι γιατί όταν σε ένα παιδί σου ζητάει 100 και του δίνεις 1000, αν μίτοι άλλο, τον κάνεις άπληστο. Και δυστυχώς από πολύ μικρή ηλικία έγινε. Η πεθερά μου, μια γυναίκα του χωριού, ούτε ήξερε να τον κρατήσει. Ο πρώην σύζυγος, έμεινε ορφανός από πατέρα από 12 χρονών. Δεν υπήρχε κάποιος θείος, θεία, ξάδερφος να τον κρατήσει, να τον αναλάβει, λοιπόν, μετά τα 12, σε ευαίσθητη ηλικία, οπότε της πήρε και τον αέρα τελείως μετά τα 12 κι αυτό ήτανε.
- **Είχε αδέλφια ο Αντώνης;**
- Όχι, όχι, μοναχογιός.
- **Α, μοναχογιός μου είπες, ναι. Άρα, είχε στο μυαλό του ότι κάποια στιγμή θα κάνω ένα παιδί.**
- Ναι, θα κάνω ένα παιδί έτσι και μόνο μη φύγω απ' τη ζωή έτσι άκληρος.
- **Η χρονική στιγμή που ήρθε θεωρείς ότι πρέπει να γίνει αργότερα; Ότι βιαστήκατε; Ένιωσε απειλή;**
- Δεν ξέρω πως το σκέφτηκε. Μπορεί και ναι.
- **Ότι εγώ τώρα μπαίνω σε δεύτερη μοίρα ας πούμε;**
- Όχι, όχι, ποτέ δεν τον είχα σε δεύτερη μοίρα. Ποτέ.
- **Πως ένιωσε εκείνος.**
- Δεν ξέρω να σου πω την αλήθεια. Δεν πιστεύω ότι ξετρελάθηκε κιάλας. Ούτως ή άλλως και καυγάδες είχαμε και στο μαιευτήριο. Για τη γέννα πλήρωσαν οι γονείς μου. Ούτε αυτό δεν είχε φροντίσει. Μόνο τα λεφτά της μαίας είχε δώσει. Μια μέρα που τσακωθήκαμε του είπα μην έρθεις και δεν ήρθε. Δηλαδή δεν πιστεύω ότι έκανε παιδί ... κι αποδεικνύεται και τώρα δηλαδή ότι δεν ασχολείται με το παιδί του. Δεν ασχολείται.

Συζεί με μια γυναίκα χωρισμένη κι αυτή με δυο παιδιά και μεγαλώνει πλέον τα παιδιά αυτήνης γιατί κι αυτή δεν παίρνει διατροφή απ' τον πρώην σύζυγο. Έχει κάποια προβλήματα, παρότι τρέχουν στα δικαστήρια κι αυτοί. Μεγαλώνει τα δικά της κι έχει ξεχάσει το δικό του παντελώς. Εγώ, προς θεού, για τα παιδιά δεν το συζητώ, να μεγαλώσει κι εκείνης, αλλά κοίτα και το δικό σου. Αλλά τι να περιμένεις από έναν πατέρα που έχει να τη δει από πέρυσι το Πάσχα;
- **Τι θα ήθελες σήμερα από τη ζωή σου; Αν σου 'λεγαν ότι μπορείς να αλλάξεις κάτι. Θέλεις σήμερα να ...**
- Θα 'θελα να έχω την ανεξαρτητοποίησή μου, να βρω μια καλή δουλειά ώστε να μην έχω ανάγκη τη μητέρα μου, να μπορώ να τα κάνω με το δικό μου πορτοφόλι, και την επιβίωση και την ... να μπορώ να πληρώσω μια νταντά αν χρειαστεί για τις ώρες που δουλεύω να κρατάει

την κόρη μου για να μην έχει δικαίωμα κανείς να μου πει το οτιδήποτε. Να έχω την πλήρη ευθύνη, εγώ, για τη ζωή μου, για τη ζωή του παιδιού μου. Και κατά δεύτερον, έναν σωστό άνθρωπο δίπλα μου μέχρι το τέλος. Αυτά τα δυο. Όσον αφορά τη ζωή μας γιατί για την κόρη μου εννοείται ότι θέλω τα καλύτερα, έτσι;

– **Όταν αποκτάς ένα παιδί στερείσαι κάποιες απολαύσεις ή δεν ικανοποιείς όλες από τις ανάγκες που θα είχες επειδή μπαίνει ...**

– Τις υλικές;

– **Υλικές, ψυχικές. Και να βγεις μια βόλτα στο δρόμο είναι ψυχική ανάγκη αλλά μπορεί το μωρό να βγάζει δόντια και να κλαίει και να μην μπορείς να κουνήσεις ρούπι εσύ απ' το σπίτι.**

– Καλά αυτό το 'χω ζήσει. Τα δυο πρώτα χρόνια όντως δεν μπορείς γιατί ένα παιδάκι τα δυο πρώτα χρόνια θέλει επί 24ώρου βάσεως έναν άνθρωπο από πάνω του. Με αγάπη. Ναι, θεωρώ ότι δεν έχω αυτό που θέλω δηλαδή την ελευθερία. Έχω το άγχος να γυρίσω απ' τη δουλειά γρήγορα γιατί κάποιος περιμένει. Να ξεκουραστεί. Να αναλάβω τη μικρή.

Τώρα, βέβαια, που μεγάλωσε μπορώ να την πάρω, να πάω με μια φίλη για καφέ και να την πάρω μαζί μου χωρίς να την κυνηγάω. Πιο μικρή, ναι, στερήθηκα και τον καφέ και το σινεμά, και όλα. Εντάξει, θα μπορούσα αλλά πλέον προσπαθώ ... θα πάω με τη φίλη μου για έναν καφέ στον παιδότοπο παράδειγμα να παίξουν και τα πισιρίκια, θα πάμε σε μια παιδική ταινία ίσως στο σινεμά κι όχι σε μια ταινία περιπέτειας. Προσπαθώ μ' αυτούς τους τρόπους. Αλλά πράγματα δικά μου, ναι. Δηλαδή να βγω ένα βράδυ έξω δεν είναι εύκολα εφικτό αυτό κι ούτε συχνό φαινόμενο. Θα πρέπει με συνεννόηση, είτε με τη μητέρα μου είτε με μια φίλη, να μου κρατήσει το παιδί για να μπορώ να βγω, άρα προσωπική ζωή δεν μπορώ να έχω εύκολα εν ολίγοις.

Όπως και δεν θα ήθελα έναν άνθρωπο που θα γνωρίσω και θα πω ότι εντάξει θα ξεκινήσω, θα δημιουργήσω μια σχέση ότι θα έρχεται στο σπίτι μου γιατί δεν θέλω να δώσω αυτό το παράδειγμα στο παιδί μου. Μέχρι πρόσφατα είχε γνωρίσει τη σχέση μου αυτή, που είχα ενάμιση χρόνο, είχε έρθει μέσα στο σπίτι. Τώρα, δεν μου είναι εύκολο απ' τη στιγμή που τελείωσε μια σχέση πριν διόμισι μήνες, πες ότι αύριο-μεθαύριο γνωρίζω έναν άντε βάλει κι αυτόν μέσα στο σπίτι. Δεν δίνω το καλό παράδειγμα. Οπότε ή θα πρέπει να λείπει η κόρη μου ή θα πρέπει να βγαίνω εγώ έξω για να μη βλέπει η κόρη μου.

– **Όταν μια γυναίκα αποκτήσει ένα παιδί είναι αυτό αφορμή για να αφήσει τη δουλειά της θεωρείς; Είναι καλό να γίνεται αυτό;**

– Εξαρτάται τι θέση έχει, τι δουλειά έχει. Απ' τη μια ... τα δυο πρώτα χρόνια πιστεύω, ναι, γιατί το παιδί την έχει ανάγκη. Απ' την άλλη, πάλι οι γνώμες διίστανται γιατί και τα δυο πρώτα χρόνια τα παιδιά δεν καταλαβαίνουνε πολλά. Δηλαδή θα μπορούσε να το κρατάει μια γιαγιά. Και μετά τα δυο, τρία, που αρχίζει η εποχή του γιατί αυτό, γιατί εκείνο, γιατί έτσι αυτό, γιατί έτσι εκείνο, και διαμορφώνει τον χαρακτήρα του μέχρι τα τέσσερα ίσως χρειάζεται περισσότερο τη μητέρα.

Όμως κι η μητέρα έχει ανάγκη να αισθανθεί πάλι ανεξάρτητος άνθρωπος, γυναίκα, ότι προσφέρει. Δηλαδή της δίνει ελευθερία η εργασία. Γιατί ξαφνικά, ειδικά μια γυναίκα καριέρας αν κλειστεί μέσα στο σπίτι θα τρελαθεί. Αλλάζει τελείως η καθημερινότητά της και η ζωή της. Και τα δυο, θέλει μια χρυσή τομή.

- **Πριν μου είπες ότι αν πάρω μια κρέμα για τα μαλλιά μου παραπάνω θα το σκεφτώ δεύτερη φορά ενώ παλιότερα ας πούμε μπορεί να ξόδευα με μεγαλύτερη ευκολία. Πώς καταλαβαίνεις εσύ τον εαυτό σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών, υπηρεσιών, οτιδήποτε, ατομικών και οικογενειακών; Δηλαδή πώς ιεραρχείς πια τις ανάγκες σου; Έχουν αλλάξει;**
- Ε, σαφέστατα έχουν αλλάξει γιατί κοιτάζω πρώτα να καλύψω τις ανάγκες της μικρής από ρούχα, από παπούτσια, από παιχνίδια. Το φαί το έχει αναλάβει η μητέρα μου. Εγώ έχω αναλάβει της μικρής, τους λογαριασμούς, και αν περισσέψει κάτι για μένα έχει καλώς ή κάποιο μήνα που θα έχω ελευθερία κίνησης οικονομικής γιατί θα 'χω πληρώσει παράδειγμα τους λογαριασμούς τον προηγούμενο μήνα και μπορώ αυτόν τον μήνα να πάρω κάτι για μένα, ναι, θα κοιτάζω να κάνω αυτό το παραπάνω τον μήνα που θα μπορώ για μένα. Κοίταξε, συμφωνώ ότι πρέπει να απλώνεσαι μέχρι εκεί που σε σκεπάζει το πάπλωμά σου, έτσι; Αλλά απ' την άλλη δεν θεωρώ ...θεωρώ ότι το παιδί είναι ένα θαύμα, είναι ένα δώρο θεού και εξαρτάται με το τι ζωή θέλει να κάνει ο καθένας και το τι θέλει να προσφέρει στα παιδιά του. Δηλαδή ένα παιδί μπορεί να μεγαλώσει με 500 ευρώ το μήνα γιατί κακά τα ψέματα είναι ένα γραμμάτιο, ένα παιδί είναι ένα γραμμάτιο ισόβιο, μπορεί να μεγαλώσει και με 1000 ευρώ το μήνα. Ανάλογα τι θες να του προσφέρεις. Εγώ, μπορεί να την ντύνω παράδειγμα από το συνοικιακό μαγαζί της γειτονιάς. Ένας άλλος μπορεί να θέλει να ντύνει τα παιδιά του με μάρκες εισαγωγής.
- **Σε κάθε περίπτωση, τι θεωρείς ότι δίνει ένα παιδί σε σένα; Τι σου προσφέρει;**
- Την αθωότητα που πλέον εμείς δεν έχουμε, εμείς οι μεγάλοι. Τη χαρά, τη ζωντάνια, την αγάπη την αγνή που μεγαλώνοντας τη χάνουμε. Τη συγκίνηση. Σε ολοκληρώνει. Δεν μπορώ να πω. Σε ολοκληρώνει. Αν και ένα παιδί το αγαπάς ζώντας το, μεγαλώνοντάς το, με τα χρόνια. Δηλαδή ναι μεν το έχεις εννέα μήνες μέσα σου και περιμένεις πως και πως τη στιγμή που θα το πάρεις αγκαλιά αλλά όταν στο βάζουνε πάνω σου δεν το αγαπάς ακόμα. Το αγαπάς μεγαλώνοντάς το.
- **Πώς θα περιέγραφες ένα παιδί; Ποιες είναι οι πρώτες λέξεις που σου 'ρχονται στο μυαλό δηλαδή συνειρμοί όταν σου λέει κάποιος παιδί;**
- Η πρώτη λέξη που μου 'ρθε στο μυαλό μόλις μου το 'πες ήταν η χαρά της ζωής.
- **Χαρά. Πώς σε κάνει να νιώθεις ένα παιδί;**
- Ολοκληρωμένος. Θα το θεωρούσα, αν έφευγα απ' αυτή τη ζωή και δεν είχα κάνει παιδί θα με θεωρούσα, όχι άχρηστη, άτυχη, μη ολοκληρωμένη, ότι δεν έκανα κάτι σημαντικό.
- **Λιγότερο άξια.**
- Ίσως, ίσως. Αν και πάλι πιστεύω ότι είναι επιλογή του θεού ποιες γυναίκες θα γίνουμε μητέρες. Δηλαδή αυτές που παιδεύονται, ναι μεν απ' τη μία, όλοι έχουμε δικαίωμα στη

μητρότητα, όλες, αλλά όσες γυναίκες παιδεύονται και κάνουν εξωσωματικές, πιστεύω, ότι για κάποιο λόγο ο θεός δεν τους φέρνει παιδί. Άσε που ρισκάρουμε με τα φάρμακα αυτά να έχουνε πιθανές καρκινογενέσεις αργότερα στον οργανισμό τους κλπ.

Θα σου πω, έτσι για να με καταλάβεις καλύτερα, θα σου πω το πρώτο πράγμα που σκέφτηκα όταν γέννησα εγώ τη μικρή, όταν μου τη βάλανε πάνω μου. Έκανα την προσευχή μου, είπα «Σε ευχαριστώ θεέ μου αλλά το μόνο που σου ζητώ είναι να μην με πάρεις νέα γιατί θέλω να προλάβω να τη μεγαλώσω». Αυτό το πράγμα.

- **Πώς θεωρείς ότι σε κάνει να φαίνεσαι ένα παιδί;**
- Στους άλλους; Πώς να φαίνομαι δηλαδή;
- **Επίθετο. Παράδειγμα μπορεί να φαίνεσαι νοικοκυρά, χειραφετημένη, δυνατή, μοναδική, επαρκής.**
- Πιστεύω, ότι ειδικά οι άντρες το θεωρούνε κάτι, όχι φυσιολογικό, κοινότυπο, το να είναι μια μαμά. Δηλαδή δεν πιστεύω ότι κανένας άντρας έχει τη γυναίκα ψηλά μόνο και μόνο επειδή είναι μάνα. Δεν μπορούν να καταλάβουν πιστεύω το μέγεθος αν κάποιος δεν είναι μέσα σε μια γέννα δεν μπορεί να καταλάβει το μέγεθος αυτού του θαύματος. Πλέον, έχουνε συνηθίσει στην ιδέα ότι οι γυναίκες μεγαλώνουνε και κάνουνε παιδιά.
- **Με ένα επίθετο, είμαι η Λία κι επειδή κρατάω το μωρό στην αγκαλιά μου η κοινωνία με χαρακτηρίζει έτσι ας πούμε. Είτε θετικό είτε αρνητικό.**
- Δεν έχω κάτι συγκεκριμένο να σου πω. Δεν μου 'ρχεται κάποιο συγκεκριμένο. Δηλαδή πιστεύω ότι η κοινωνία το βλέπει εντάξει μωρέ είναι μάνα,και; Εντάξει, είναι μια μάνα. Πολλοί λίγοι είναι οι άνθρωποι που σκέφτονται, που σέβονται τη μάνα, και την αξία και την έννοια αυτή. Εδώ δεν σέβονται τα ίδια τους τα παιδιά θα σεβαστούνε τη μάνα; Τη μάνα τους τη σέβονται. Τη μάνα των παιδιών τους δεν τη σέβονται.
- **Τελειώσαμε. Ευχαριστώ τόσο πολύ.**
- Να'σαι καλά. Τίποτα.

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης Λουίζας

- **Κυριακή 27 Ιανουαρίου 2013. Θα μιλήσουμε με την ...**
- Λουίζα.
- **Λουίζα. Λουίζα, θέλω να μου πεις την ηλικία σου.**
- Σαράντα ένα μισό, ακριβώς.
- **Είσαι παντρεμένη;**
- Ναι.
- **Πόσα χρόνια;**
- Είκοσι ένα.
- **Είκοσι ένα χρόνια. Τέλειο ακούγεται αυτό, μπράβο. Θα ήθελα να μου μιλήσεις για τη σύνθεση της οικογένειάς σου. Δηλαδή πως μεγάλωσες, αν έχεις αδέρφια, για τους γονείς σου.**
- Αυτά είναι δύσκολα. Μεγάλωσα στη Νίκαια από, τέλος πάντων, ο πατέρας μου είναι Ιταλός, η μαμά μου Ελληνίδα, μια αδερφή εξήμισι χρόνια μεγαλύτερη ηλικιακά και σχολικά επτάμισι, επτά γεμάτα. Παίζει ρόλο στη διαφορά στις τάξεις;
- **Όχι, εντάξει. Δεν ...**
- Τώρα αν ήταν ευτυχισμένα ή όχι; Τι πρέπει; Γενικώς εμένα ήταν λίγο περίεργα. Δηλαδή ήταν περίεργο για μένα το ό,τι ο μπαμπάς μου ήταν ξένος ενώ θυμάμαι να του έχω κι αδυναμία απ' την άλλη δεν τον ήθελα γιατί ήταν ξένος. Είναι περίεργα.
- **Ανάμεικτα τα συναισθήματα.**
- Ναι, ίσως δεν είναι και δίκαια. Με έδιωχνε από κοντά του η γλώσσα. Επειδή μου μιλούσε πολύ ιταλικά, έτσι το έβλεπα εγώ, νόμιζα ότι δεν είναι μπαμπάς μου. Δεν ήξερα πως γίνονται τα παιδιά φυσικά, όλα αυτά, δεν είναι μπαμπάς μου.
- **Η αδερφή σου είναι παντρεμένη;**
- Χήρα.
- **Χήρα. Ωραία. Άρα, μου είπες παντρεύτηκες πριν από είκοσι ένα χρόνια και έχεις πόσα παιδιά;**
- Δυο αγόρια.
- **Έχεις δυο γιους.**
- Ηλικία;
- **Ναι.**
- Δεκαεννιά τον Μάρτιο και δέκα εφτά τον Μάρτιο ο μικρός.
- **Το πρώτο παιδί στο γάμο; Στα πόσα χρόνια γάμου ήρθε το πρώτο παιδί;**

- Άργησα ένα χρόνο, δεν έκανα ένα χρόνο. Στον δεύτερο, είκοσι τριών χρονών, ναι. Στο δεύτερο χρόνο ήρθε το πρώτο και στον τέταρτο ήρθε το δεύτερο παιδί.
- **Άρα, πριν από τον γάμο σου έμενες στη Νίκαια με τους δικούς σου. Έμεινες και κάποιο διάστημα μόνη σου ή ...**
- Όχι, όχι κατευθείαν παντρεύτηκα και πήγα τέσσερα στενά πιο πάνω.
- **Το συνηθισμένο ελληνικό φαινόμενο. Κοντά.**
- Έτυχε. Ήταν το σπίτι τους εκεί. Καινούργιο. Έτυχε.
- **Έχεις σπουδάσει κάτι;**
- Όχι, τελείωσα μόνο το λύκειο και απλώς μετά δούλευα λίγο με τη μητέρα μου σε κατάσταση με γυναικεία ενδύματα μέχρι να μείνω έγκυος.
- **Άρα, δούλευες και κατά τη διάρκεια του γάμου μέχρι που έμεινες έγκυος.**
- Πήγαινα ανά διαστήματα και στην εφηβεία μου που ήταν ανοιχτό. Μετά σαν παντρεμένη για ένα, ενάμιση χρόνο αλλά ήταν φιλοσοφία μου όταν θα είμαι έγκυος, τέλος πάντων, πριν αποκτήσω το παιδί θα 'μαι σπίτι. Είναι άποψή μου.
- **Θεωρείς ότι σε βοήθησε αυτό στο να μεγαλώσουν τα παιδιά;**
- Δεν το συζητώ. Τα καλά και τα κακά είναι δικά μου. Και αποδέχομαι και τα καλά και τα κακά.
- **Επέλεξες αυτό. Είδες τα καλά. Υπερτερούσαν τα καλά για σένα;**
- Γενικώς υπερτερούν τα καλά.
- **Στο συγκεκριμένο θέμα υπερτερούσαν τα καλά άρα επέλεξες να ...**
- Σαν χαρακτήρα που διαμορφώνεις στα παιδιά σου απ' αυτή την άποψη. Αυτά που ήθελα 99% τα πήρανε και το βλέπω απ' το σύνολο. Όπως είχε πει και κάποιος θείος «Δεν το λέω εγώ, το λένε οι άλλοι».
- **Ήρθαν προγραμματισμένα τα παιδιά ή ήταν κάτι απρόσμενο και σας ξάφνιασε;**
- Όχι, δεν μας ξάφνιασε απλώς εγώ είχα ένα κόλλημα. Δηλαδή άλλος μεγαλώνει για να κάνει καριέρα, ίσως έχει φαντασιώσεις από μικρή. Εμένα η μόνη μου φαντασίωση ήταν να κάνω παιδιά. Και ίσως είμαι γεννημένη μόνο γι' αυτό. Δηλαδή θα 'θελα και τώρα να κάνω ή θα 'θελα να 'χα πέντε παιδιά, επτά παιδιά. Δεν θα με πείραζε. Ήταν μόνο θέμα οικονομικό. Κι ο άντρας μου τα θέλει. Κι έτσι από μικρή προσευχόμουνα να έχω παιδάκι. Τίποτα άλλο.
- **Άρα, ήταν σαν φυσική εξέλιξη στη σχέση.**
- Ναι, ναι. Το 'θελα πάρα πολύ γι' αυτό λέω άργησα.
- **Και δεν χρησιμοποιούσατε τρόπους αντισύλληψης ή τώρα θα κάνουμε παιδί;**
- Όχι, όχι, καθόλου.
- **Ωραία. Αυτή την περίοδο, είπαμε καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου δεν έχεις εργαστεί.**
- Ναι, έχω. Έχω εργαστεί λίγο. Όσο πρέπει.
- **Σε τετράωρη απασχόληση ας πούμε;**
- Για έξι μήνες τετράωρο, όχι, εκεί περίπου τετράωρο, αλλά έκανε παράπονα ο μικρός μου ο γιος, τότε πήγαινε πρώτη δημοτικού, έφυγα σφαιράτη, δεν θα το συζητούσα.

- **Είχε συνηθίσει αλλιώς. Τον είχες μάθει διαφορετικά.**
- Παρόλο που σχόλαγε και με έβλεπε κανονικά, ναι, έχουμε μάθει αλλιώς. Να ανοίγει η πόρτα, να τα παίρνω, να είμαστε αγκαλίτσα, φιλάκια, μέχρι τώρα. Ναι, έχουμε ένα θέμα.
- **Και φαντάζομαι ότι ήσουν πιο ξεκούραστη. Είδε κάτι διαφορετικό στη μαμά του τον καιρό που δούλευε και δεν του άρεσε;**
- Όχι, όταν κάθεται δεν είσαι πιο ξεκούραστη. Είσαι πιο εκνευρισμένη.
- **Σου λείπει το έξω;**
- Γιατί ... τέλος πάντων, εγώ ξαναδούλεψα σε ένα κατάστημα, τώρα πριν δυο χρόνια, δούλεψα για ενάμιση χρόνο, έλειπα απ' το πρωί μέχρι το βράδυ σχεδόν. Βάζανε, δεν βάζανε μόνα τους, τι τρώγανε, τι δεν τρώγανε, δεν είχα σκοτούρα.
- **Ήταν πιο μεγάλα τα παιδιά βέβαια.**
- Ναι, αλλά έχουν μάθει να τα φροντίζω. Πάλι τους κακοφάνηκε και σταμάτησα.
- **Εκεί ως τι εργάστηκες;**
- Πωλήτρια.
- **Πωλήτρια σε ...**
- Πωλήτρια σε babe είδη πάλι. Ναι, δεν το εγκαταλείπω. Είχα εργαστεί και λίγο σχολική συνοδός σε μικρά παιδιά. Πάλι το λάτρευα. Ναι, μ' αρέσει ό,τι έχει σχέση με τα παιδιά. Αλλά και στα παιδιά δεν αρέσει, παρόλο που είναι μεγάλα, στην αρχή νομίζουν ότι τους αρέσει αλλά μετά δεν τους αρέσει. Και μένα το ίδιο.
- **Τι σου λέγανε;**
- Και ήμουνα πιο ήρεμη όμως όταν δούλευα. Ενώ μετά που θα πάρεις πάλι υποχρεώσεις, από δω από κει, αγχώνεσαι πιο πολύ και είναι και επιβεβαιωμένο, σχετικά πάντα, η γειτόνισσά μου, που είναι μαθηματικός, φυσικός, η κοπέλα, όταν δούλευε ήταν πιο ήρεμη και ήταν πιο κουρασμένη όταν σταμάτησε και ήταν με τα παιδιά. Γιατί εκεί είναι πιο έργο που θες να βγάλεις, δεν συγχωρείσαι με τίποτα γιατί είσαι σπίτι. Αυτό είναι, δεν συγχωρείσαι ενώ όταν λείπεις συγχωρείσαι.
- **Ισχύει αυτό.**
- Μου το 'δειξαν τα παιδιά. Δηλαδή δεν είναι δική μου, άποψή μου, πως το είδα μέσα απ' τα παιδιά.
- **Άρα, ούτε ημιαπασχόληση ούτε πλήρες ωράριο.**
- Όχι, συνέχεια, όχι, δεν είμαι υπέρ. Για λίγο. Αν μπορείς. Και προτιμώ να μην βγω για καφέ, να πάω μόνο με τα πόδια βόλτα απ' το ν' αφήσω κενό και σε χαρακτήρα στα παιδιά, να μου ξεφύγει κάτι.
- **Ο σύζυγός σου δουλεύει;**
- Ναι, είναι εκτελωνιστής. Κι αυτός πολύ μπαμπάς.
- **Δούλευε στο ίδιο επάγγελμα καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου;**
- Μόνο στην αρχή όταν παντρευτήκαμε λίγο. Δηλαδή ήταν εκτελωνιστής, για ένα-δυο χρόνια λίγο σταμάτησε, κάπου εκεί, δοκίμασε κάτι άλλο, αλλά πάλι εκτελωνιστής. Ναι.

- **Το εισόδημα επαρκεί για τις ανάγκες της οικογένειας;**
- Εντάξει, μην είσαι αχάριστος γενικώς αλλά αν σκεφτώ ότι στο παιδί μου, ας πούμε το δεύτερο, δεν μπορώ να του προσφέρω φροντιστήριο ουσιαστικά όχι. Δεν μπορώ να του κάνω. Δεν κάνει. Ούτε συνέχισε τα ... δηλαδή αγγλικά πήγε μέχρι Lower.
- **Τι τάξη πάει τώρα;**
- Δευτέρα λυκείου.
- **Το σπίτι είναι ιδιόκτητο;**
- Ναι.
- **Βοηθάει αυτό.**
- Δεν βοηθάει ότι έχουμε κι άλλα και πληρώνουμε χαράτσια.
- **Α, μάλιστα.**
- Καλύτερα μέχρι ένα σπίτι να 'χεις. Όχι, παραπάνω.
- **Δεν σου επιτρέπει στην Ελλάδα του 2013 να έχεις παραπάνω από ένα νομίζω.**
- Όχι, και παιδευθήκαμε δηλαδή από μικροί. Από είκοσι χρονών στερούμαστε να φτιάξουμε σπίτια για να έχουμε απολαβές τώρα, να προσφέρουμε στα παιδιά τα φροντιστήρια, όλα αυτά, και τελικά έρχονται και μας τα παίρνουνε, καλώς ή κακώς, κι έχω μετανιώσει που έφαγα τα νιάτα μου στο να στερούμαι και να φτιάξω τα σπίτια. Μου πήρανε τη ζωή, για μένα, μου την κλέψανε.
- **Είναι σαν να νοικιάζεις την ιδιοκτησία σου.**
- Ναι, αλλά εμένα μου 'κλεψαν και τη ζωή γιατί δεν είχα και έφτιαχνα. Στερηθήκαμε και φτιάξαμε. Κι εμείς και τα παιδιά, όλοι μαζί παρεΐσα. Δεν πειράζει.
- **Οι γονείς σου τι πεποιθήσεις είχαν για το θέμα γάμου, απόκτησης παιδιού; Τι σου μετέφεραν μεγαλώνοντας;**
- Όχι, όχι, οικογενειάρχες, οικογενειάρχες μόνο, μόνο. Παρόλο που η μαμά μου δούλεψε, άνοιξε μαγαζί όταν ήμουν στα δέκα τρία έτη εγώ, δέκα τρία δέκα τέσσερα, γενικώς ήταν κι ο μπαμπάς σπίτι-δουλειά, δουλειά-σπίτι.
- **Παραδοσιακοί.**
- Δεν είναι ότι νοιαζότανε τι βαθμούς παίρνεις, δεν έσκαγε για αυτά τα πράγματα αλλά ήταν μόνο της οικογένειας. Τίποτα άλλο δεν έβλεπε. Το σπίτι του να 'χει φαί, να είμαστε καλά, αυτά.
- **Παραδοσιακοί απ' την άποψη ότι θεωρούσαν τον γάμο σημαντικό, ότι σας μεγάλωσαν με αυτές τις ιδέες δηλαδή.**
- Ήμουν από μόνη μου κάπως εγώ ρομαντική.
- **Προς αυτή την κατεύθυνση.**
- Ναι. Δηλαδή ήθελα και έγινε, έβαλα το νυφικό της μαμάς μου. Τα ήθελα κάπως ρομαντικά. Ήταν να παντρευτούμε σε νησί, τελικά το κάναμε σ' ένα ξωκλήσι. Ναι, ήμουν κάπως, δεν ξέρω. Ήθελα αυτόν που θα παντρευτώ να είναι κι ο πρώτος που θα πάω. Ναι, όλα αυτά τα έκανα. Δηλαδή και να 'θελα να χωρίσω δεν θα μπορούσα.

- **Με λίγα λόγια οι γονείς σου, σου έλεγαν να σπουδάσεις, να βρεις ένα καλό επάγγελμα ή να βρεις έναν καλό άνθρωπο να μοιραστείς τη ζωή σου;**
- Όχι, δεν μου ‘λεγαν να βρω έναν καλό γαμπρό. Όχι, όχι. Και στο μαγαζί με είχε βάλει η μαμά μου. Να δουλέψω, να μάθω, εντάξει την ήξερα τη δουλειά σχετικά αλλά να κρατήσω το μαγαζί. Αυτό ήθελε η μητέρα μου. Γιατί πηγαίναμε και πάρα πολύ καλά. Ήταν ένα πετυχημένο μαγαζί. Δεν ήταν ό,τι κι ό,τι.
- **Τι μαγαζί;**
- Ήταν με γυναικεία αλλά δεν ήταν ένα απλό μαγαζί που έμπαινε ένας περαστικός ψώνιζε κι έφευγε. Ήτανε σαν κλαμπ. Δηλαδή είχε από το πρωί καφέ. Οι πελάτισσες δεν ήτανε απλές πελάτισσες, ήτανε συγγενείς. Μέχρι τώρα. Έχουμε κλείσει τόσα χρόνια. Είναι για μένα κάτι σαν θείες μου. Εγώ είμαι κάτι σαν ανιψιά τους. Ναι, ήταν κάτι ιδιαίτερο ακόμα και το μαγαζί. Έχει και κάτι ιδιαίτερο και η μητέρα μου. Το εμπόριο χωρίς την επαγγελματική ... με χαρά το έκανε, με αγάπη.
- **Της άρεσε.**
- Ναι, ναι, πολύ η επικοινωνία.
- **Όταν πια βρίσκεις τον άνθρωπο της ζωής σου κι αποφασίζεις ότι θες να παντρευτείς και φεύγεις απ’ το σπίτι ... έφυγες μάλλον απ’ το σπίτι όταν αποφασίσατε να παντρευτείτε ή συζήσατε;**
- Όχι, όχι, δεν συζούσα. Και σ’ αυτά παραδοσιακή. Ναι, είμαι έτσι. Δεν μου το επιβάλανε. Ναι, είμαι έτσι.
- **Πώς ένιωσες όταν έφυγες απ’ το σπίτι;**
- Ένιωσα ότι έπρεπε να φερθώ σαν παντρεμένη. Δηλαδή περνούσα, από το μαγαζί για να πάω στο σπίτι μου, δυο στενά πιο δεξιά. Δεν κοιτούσα καν, δεν γύριζα το κεφάλι μου αριστερά να δω το σπίτι μου το πατρικό. Έλεγα ότι πρέπει, είμαι παντρεμένη, πρέπει να πάω στο σπίτι μου τώρα, να μαγειρέψω, να κοιτάξω πότε θα ‘ρθει, να τον βολέψω, αυτά. Δεν ξέρω αν είναι τρελό. Ναι, δεν πατούσα σπίτι μου.
- **Δηλαδή δεν ένιωσες φόβο, ή τέτοια συναισθήματα. Ότι αναλαμβάνω ευθύνες και ...**
- Όχι, όχι. Τώρα, σου λέω, έχεις πετύχει την περίπτωση, ήμουν τρελά ερωτευμένη, το συζητάγαμε και τώρα το πρωί, δεν ήθελα καν να δώσω εξετάσεις να περάσω κάπου, δεν με ενδιέφερε αν θα ‘μαι καλή μαθήτριά, που ήμουν. Ανέπνεα, ναι, όλα μου ήταν ο κύριος Μενέλαος. Και τώρα είμαστε φυσιολογικά δόξα το θεό. Ήμουν τρελή και παλαβή.
- **Για ποιους λόγους επέλεξες να παντρευτείς θεωρείς;**
- Γιατί ήμουν τρελή και παλαβή.
- **Γι’ αυτό.**
- Μαζί του, ναι. Δεν μπορούσα να τον αποχωρίζομαι. Πάρα πολύ καλό παιδί. Δηλαδή μου ‘βγαλε κι αυτός μητρικό ένστικτο. Ήθελε προστασία κι ίσως τον πήρα για να τον προσέξω, να τον διαφυλάξω από άλλα πράγματα.

- **Δηλαδή;**
- Έχει μεγαλώσει κι αυτός κάπως περίεργα. Και λίγο εξωτερικό. Τέλος πάντων, κάπως περίεργα, από γονείς που δεν έχει πάρει πολλή αγάπη πιστεύω.
- **Οπότε έπαιξες διπλό ρόλο.**
- Κι ήθελα να του δώσω ό,τι αισθανόμουν ότι έχασε.
- **Οι γονείς του μένουν στο εξωτερικό;**
- Όχι, όχι, εδώ είναι μαζί του.
- **Δεν έχουν επικοινωνία;**
- Δεν του 'χανε κάνει ποτέ γενέθλια. Εγώ του έκανα πρώτη φορά. Είκοσι πέντε χρονών.
- **Έχει αδέρφια;**
- Ναι.
- **Μεγαλύτερα;**
- Όχι, μια πιο μικρή η οποία δεν ζήσανε μαζί στην αρχή.
- **Είναι μαζί όμως οι γονείς του. Δεν είναι ...**
- Όλοι μαζί. Είμαστε ένα ιδιόκτητο όλοι μαζί.
- **Α, μέχρι και σήμερα.**
- Ναι, ναι.
- **Πάμε στο τι σημαίνει ή τι σήμαινε το παιδί, όταν το απέκτησες το πρώτο, πώς ένιωσες;**
- Πονάει ... θα ηχογραφηθεί; Δεν μπορεί να ηχογραφηθεί. Μέχρι τώρα δεν το πιστεύω. Είναι τα πάντα για μένα και το ξέρουνε. Τα πάντα, τα πάντα, τα πάντα, τα πάντα, τα πάντα, δεν υπάρχει λέξη, δεν ... τα λατρεύω, τα αγαπάω, δεν ... πονούσα στον πόνο τους. Όταν χτυπάγανε πόναγα στο ίδιο σημείο.
- **Τι άλλαξε στη ζωή σου όταν έγινες μητέρα ας πούμε;**
- Το όνειρό μου πραγματικότητα.
- **Θεωρείς άλλαξε προς το καλύτερο;**
- Ναι, και για μένα δεν υπάρχει πιο ... δεν ξέρω πώς θα το πάρεις, συγνώμη, πιο σημαντικό πράγμα. Δηλαδή έχω χεσμένα και τα πανεπιστήμια και τις δουλειές με 10.000 ευρώ μισθό τον μήνα μπρος στη σχέση με τα παιδιά. Έχω πολύ περισσότερα λεφτά. Καταλαβαίνεις.
- **Για παράδειγμα την αδερφή σου ή κάποιον φίλο σου τι συμβουλές θα του έδινες για τον γάμο, για την απόκτηση παιδιού;**
- Ήθελα να κάνει η αδερφή μου αλλά δυστυχώς δεν έκανε. Δεν ξέρω για ποιους λόγους. Θα 'θελα πάρα πολύ ένα ανιψάκι. Θα 'ταν το τρίτο παιδί που δεν έκανα εγώ. Ή να έκανε δυο, τρία, δεν με νοιάζει όσα και να 'κανε θα τα 'παιρνα κι εγώ, θα τις τα 'παιρνα. Δηλαδή και τώρα της κουνιάδας μου τα παιδιά όταν μπορώ τα συμβουλευώ γιατί ξέρω ότι δεν έχουνε πάρει κάποια πράγματα που θα 'πρεπε.
- **Τι τους λες;**
- Και το βλέπω γιατί με αποδέχονται, με ακούνε σ' αυτό που τους λέω.

- **Καταλαβαίνουν.**
- Καταλαβαίνουν ότι κάτι τους λείπει από τους γονείς τους και μ' ακούνε, δεν με γράφουνε.
- **Τι τους λες; Τι ηλικία έχουνε;**
- Ας πούμε το ένα το παιδάκι ούτε το 'χουνε σπουδάσει, το 'χουν 'νταξει ... υπάρχουν γονείς και γονείς. Είναι γονείς οι οποίοι απλώς 'καναν παιδιά και κατευθείαν ήτανε μπουζούκια, διασκεδάσεις, μόνο τη ζωή τους, τίποτα άλλο. Τα παιδιά τυχαία γίνανε, ευτυχώς το ένα έγινε καλό, το άλλο το παιδάκι, πολύ καλό παιδάκι, πέρασε κάπου, με δέκα, ξέρω γω, έβγαλε την τρίτη λυκείου να φανταστείς, βαρέθηκε να σπουδάσει, δεν έχει μια συμβουλή να πάει να ασχοληθεί και τον πιάνω εγώ και του λέω «Αγάπη μου τι σου αρέσει; Στο δρόμο μπορεί κάτι να δεις να σ' αρέσει. Να βάφεις κολώνες δεν ξέρω ή να κολλάς αφίσες, κάτι, τι σ' αρέσει; Ό,τι σ' αρέσει να το πεις, ξέρω γω, στη μαμά να σε πάει σε μια σχολή να το μάθεις καλύτερα». Μ' ακούει το παιδάκι, συζητάμε λίγη ώρα, το βλέπω ότι με δέχεται αλλά άμα δεν το πει κι ο γονιός. Κι έτσι ασχολούμαι όταν τα βλέπω σαν γονιός. Και δεν νιώθω τύψεις. Δεν λέω κάτι που είναι και κακό για να μου πούνε ότι τι είπες στο παιδί μου. Κάτι καλό λέω γιατί τα αγαπάω.
- **Θεωρείς ότι παντρεύτηκες τη στιγμή που έπρεπε; Ήτανε οι συνθήκες κατάλληλες; Ήσουν προετοιμασμένη; Σε ποια ηλικία μου είπες ότι παντρεύτηκες;**
- Μια χαρά ήταν. Ναι, ναι. Πριν κλείσω τα είκοσι ένα.
- **Ψυχολογικά μου είπες ότι είσαι γεννημένη μάνα άρα σαφώς ήσουν έτοιμη όταν το παιδί ήρθε.**
- Ναι, ναι.
- **Οικονομικά ήσασταν έτοιμοι; Δεν ήρθε προγραμματισμένα φαντάζομαι. Συνέβη ως φυσική εξέλιξη του γάμου.**
- Απ' την αρχή, ναι. Ήξερα ότι θέλω παιδιά κι εκείνος ήθελε. Είχα μείνει και πριν τον γάμο και το θέλαμε πάρα πολύ αλλά δεν ήταν έτοιμο το σπίτι. Ίσως εκεί ήταν το οικονομικό. Δεν προλαβαίναμε αλλιώς ...
- **Δεν το κρατήσατε.**
- Ναι. Ναι. Δυστυχώς. Έγινε ένα χρόνο μετά τη γνωριμία μας.
- **Ήσουν δεκαεννιά;**
- Ναι. Δεκαεννιά-δεκαεννιά μισό, κάπου εκεί.
- **Τώρα θεωρείς ότι ο αριθμός της οικογένειάς σου είναι ικανοποιητικός; Θα 'θελες να κάνεις περισσότερα; Εφτά παιδιά μου είπες;**
- Δεν με ενδιέφερε. Ήταν όμως θέμα οικονομικό και χώρου του σπιτιού. Και τρία και τέσσερα τα θέλαμε. Μόνο θέμα οικονομικό για να μπορείς να τους τα παρέχεις.
- **Πόσο συμβατή είναι η σύνθεση της οικογένειας με τη ζωή που έχεις σήμερα, με τις ανάγκες σου;**
- Άλλη μια.

- **Πόσο συμβατή είναι η σύνθεση, ο αριθμός ας πούμε, με τις ανάγκες και τη ζωή που έχεις σήμερα;**
- Αν μου πέφτουνε πολλά ή λίγα;
- **Ναι.**
- Τα παιδιά;
- **Ναι. Και αν έχεις βάλει τη Λουίζα τελείως στην άκρη για τα παιδιά, αν νιώθεις ότι έχεις παραμερίσει τις δικές σου ανάγκες;**
- Δεν με πειράζει.
- **Έχει συμβεί όμως αυτό.**
- Ναι, αλλά βρίσκω κόλπα να ζω ευχάριστες στιγμές μέσα απ' τις στιγμές των παιδιών. Ναι.
- **Άρα, γεμίζει ουσιαστικά η ...**
- Ναι, ναι. Μέσα απ' αυτό που ασχολούνταν τα παιδιά, ξέρω γω, τον αθλητισμό, το σχολείο, προσπαθούσα να κάνω παρέα, να διαλέγω, τέλος πάντων, άτομα να περνάω κι εγώ καλά με τα παιδιά που είχανε γονείς τέλος πάντων και βρήκα τρόπο να περνάω καλά κι εγώ. ... τι θα κάνω στη ζωή μου. Δηλαδή είναι κι αυτό θέμα.
- **Κοιτάς τα παιδιά σου και δεν πιστεύεις ...**
- Ότι είναι, ναι, ότι τα έχω κάνει εγώ. Λέω δεν είναι δυνατόν. Ναι, είναι φοβερό. Δηλαδή άμα γίνω και γιαγιά δεν θα το αντέξω, θα αυτοκτονήσω. Ναι, ναι, ή θα τα πάρω. Τους έχω πει θα τα πάρω. Τα εγγόνια θα τα πάρω μαζί μου.
- **Όταν φύγουν απ' το σπίτι τα παιδιά κατάληψη. Θα πάνε ένα τετράγωνο πιο εκεί.**
- Έχει περάσει ο μεγάλος είναι Θεσσαλονίκη. Όταν τον άφησα μου κακοφάνηκε που ήθελε και να φύγω. Τελικά, όποτε και να πάω με θέλει και θέλει να 'ρθει και Αθήνα. Θέλει να κάνει τα πάντα να 'ρθει Αθήνα, ας πάει και σε κατώτερη σχολή. Γιατί το να τον φροντίζω, να του 'χω το φαγάκι του, να του στρώνω εγώ το κρεβατάκι του, μ' αρέσει που το 'χει ανάγκη. Και θα 'μαστε πάντα έτσι. Τα 'χω φτιάξει τα πράγματα έτσι.
- **Δεν θα κάνει εγγόνια άμα είστε πάντα έτσι.**
- Όχι, εμένα δεν με νοιάζει με τη γυναίκα του κι όποια κι αν είναι. Δηλαδή ας είναι και του δρόμου. Δεν με ενδιαφέρει. Θέλω να τον αγαπάει. Δεν με ενδιαφέρει. Αλήθεια λέω σ' αυτό. Να είναι πιο ... που τα λέμε καταγώγια δεν με νοιάζει, δεν με νοιάζει. Θα λέω «Τι θες νύφη να σε βοηθήσω; Εδώ είμαι. Ό,τι πεις». Θα κάνω την υπηρέτριά της. Όχι, την υπηρέτριά του, την υπηρέτριά της κι έτσι θα με θέλει.
- **Πού αποδίδεις ουσιαστικά τις ευθύνες για το ό,τι η Λουίζα είχε πάντα ως όνειρο να κάνει πολλά παιδιά και μια οικογένεια;**
- Πουθενά. Έτσι ήμουν. Γιατί θυμάμαι ήταν απ' το δημοτικό.
- **Δεν μπορείς να σκεφτείς κάτι.**
- Κοίτα, καμιά φορά, εγώ πιστεύω ήταν έτσι, αλλά καμιά φορά ίσως είναι για να διορθώσουμε και λάθη των γονιών.

- **Δηλαδή; Τι διόρθωσες;**
- Τι διόρθωσα; Ότι δείχνω πάντα την αγάπη μου. Μέχρι και να τα 'χω πλακώσει στο ξύλο, να 'χουμε μαλώσει, ξέρουνε ότι έχω και δίκιο στο τέλος, δεν το κάνω από κακό. Κι έτσι ουσιαστικά δεν μαλώνουμε. Δηλαδή θα είναι της στιγμής, αλλά μετά σου λέει μωρέ μετά δίκιο είχε η μάνα μου αφού ναι, ναι. Δεν συγκρατώ συναισθήματα.
- **Ενώ συγκρατούσαν στην οικογένειά σου όταν ...**
- Ναι, εντάξει. Το δικαιολογώ όμως, ας πούμε, ο μπαμπάς μου ήταν ένας άνθρωπος ξένος που 'πρεπε να αποδείξει στην Ελλάδα ότι δουλεύει, ναι, ότι αξίζει κι έτσι ήτανε το μυαλό του ... κι όταν λέω οικογενειάρχης, ναι, ήτανε μέσα στην οικογένειά του αλλά το μυαλό του μόνο στη δουλειά, να είναι σωστός, να μην του πει κανείς τίποτα και τον απολύσει και τον διώξει. Δηλαδή το θυμάμαι κι αυτό, ότι δούλευε. Φοβότανε πάντα μην τον διώξουνε. Και αυτά μεταφέρονται.
- **Εάν σου ζητάγα να μου πεις και να μου διαβαθμίσεις, να μου ιεραρχήσεις τους παράγοντες που ουσιαστικά συντέλεσαν στη διαμόρφωση της οικογένειάς σου γιατί μου είπες ας πούμε για παράδειγμα ότι θα ήθελες να είχες κάνει εφτά παιδιά αλλά έχεις κάνει δυο, ποιοι θα ήταν αυτοί και με ποια σειρά; Δηλαδή για να σε βοηθήσω μου είπες ο οικονομικός παράγοντας ότι συνετέλεσε στο να μειώσεις, να μην κάνεις τον αριθμό των παιδιών που θα ήθελες. Ο οικονομικός είναι ο πρώτος θεωρείς;**
- Έχεις πέσει στην περίπτωση τώρα. Δεν το ξέρει κανείς. Απλώς, πριν μια βδομάδα είχα μια ...
- **Αποβολή.**
- Ναι, είχα παλίνδρομη κύηση και δηλαδή συζητάγαμε αυτό, ότι το θέλαμε, αλλά δεν θα μπορούμε και αισθάνομαι πάρα πολύ άσχημα που δεν θα μπορούσαμε κι αυτό τελικά δεν αναπτύχθηκε και ξέρεις είναι μέσα μου τώρα όλα πολύ φορτισμένα.
- **Νιώθεις ότι φταις εσύ σε κάποιο βαθμό, ότι λόγω άγχους ...**
- Ότι επειδή δεν μπορούσαμε, ότι και τώρα, και σαράντα δυο, κι εκείνος το ήθελε, δηλαδή τα αγαπάμε. Δηλαδή άλλο τι να πω ρε παιδί μου. Αφού έλεγα να βρω χορηγούς. Πριν την κρίση είχα χορηγούς. Μου 'λεγε μια φίλη εγώ θα σου δίνω τα γάλατα, μια άλλη θα σου δίνω τα raprer, εγώ θα το βαφτίσω. Γιατί το ξέρανε, με καταλαβαίνανε. Και τώρα σου λέω έχεις πέσει στην περίπτωση που πήγανε και στραβά όλα. Γι' αυτό είμαι ... είμαι, ούτως ή άλλως είμαι κλαψιάρα αλλά ναι. Και με τα παιδιά ναι αλλά τώρα πιο πολύ.
- **Λογικό. Θεωρείς ότι η πολιτεία σε βοήθησε στο να μεγαλώσεις τα παιδιά σου ή να αποκτήσεις παραπάνω αριθμό παιδιών;**
- Όχι.
- **Τι θα ήθελες να σου προσφέρει, ας πούμε, το κράτος για να αποκτήσεις ένα ακόμη παιδί;**
- Τώρα πια, σ' αυτό το κράτος ...
- **Τώρα, τότε ...**

- Στο τότε. Τώρα εμάς βέβαια λίγο μας κατέστρεψε και η ενωμένη Ευρώπη. Δηλαδή το επάγγελμα του άντρα μου έγινε πιο στάσιμο ή δεν υπήρχε αύξηση στους μισθούς επειδή ήμασταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ναι, γιατί είχε πρόβλημα. Οι εκτελωνιστές είχαν πρόβλημα από το 1992 και μετά. Από τότε που παντρευτήκαμε και μετά. Δεν φοβηθήκαμε να παντρευτούμε βέβαια. Ούτε το πρώτο παιδάκι γιατί ... και για τους παράγοντες ήτανε ναι, το οικονομικό και μετά του χώρου. Αν και μπορούσα να βρω και μεγαλύτερο σπίτι βέβαια να μείνω αλλά δεν θα 'θελα να αλλάξουνε όλα τέλος πάντων. Ουσιαστικά είναι μόνο το οικονομικό. Ναι, θα 'πρεπε να μην μπούμε στην Ευρώπη. Για να μπορούμε να κάνουμε τρίτο γιατί θα είχαμε πολύ περισσότερα. Βέβαια, θα 'ταν διπλάσιος ο μισθός του.
- **Η πολιτεία ας πούμε αν σου έδινε τη δυνατότητα για παράδειγμα δωρεάν φύλαξης των παιδιών κι εσύ να πας για δουλειά κι αντί για δυο παιδιά να κάνεις τέσσερα γιατί θα δουλεύεις και ...**
- Όχι, πάλι θα τα κοιτάζα. Δεν θα 'κανα παιδιά για να μου τα κοιτάζει άλλη. Τα κάνω γιατί τα αγαπάω και θέλω να ζω μαζί τους.
- **Επίδομα; Θα βοηθούσε.**
- Ναι.
- **Αυτό λέω παροχές απ' το κράτος.**
- Ναι, μόνο το επίδομα αλλά δεν στέκομαι ότι πρέπει να μου δώσει ο άλλος για να τα κάνω. Δεν ξέρω αν μπορείς να το καταλάβεις. Δεν είναι ότι κρέμομαι στο κράτος, αν ήτανε καλύτερα, πιο καλοπληρωμένη η δουλειά του άντρα μου θα το κάναμε χωρίς να δίνει το κράτος. Θα το 'κανα γιατί θα τ' αγαπούσαμε εμείς και θα μπορούσαμε να τα ζήσουμε όχι γιατί θα μου 'δινε το κράτος και 50-100 ευρώ.
- **Εσύ προσωπικά. Αλλά γενικά δεν θεωρείς ότι ...**
- Βοηθάει, ναι, πολλοί κάνανε ... Γιατί μονιμοποιείται η γυναίκα, τέλος πάντων, μπαίνει σε μια δουλειά όταν έχει τρίτο ή τέταρτο παιδί βρίσκει δουλειά οπωσδήποτε και δεν έχεις δικαίωμα να τη διώξεις. Βέβαια, όλα αυτά καταργηθήκανε. Ναι, και οι άδειες που δίνονται που όμως δυστυχώς ξέρω γυναίκες που κάνανε και πέντε παιδιά, κάνανε τρία συνεχόμενα για να παίρνουν άδειες και να μη δουλεύουν τρία, τέσσερα χρόνια και να πληρώνονται και να 'ναι δίπλα στα παιδιά αλλά δεν τα κάνανε από τόσο αγάπη στα παιδιά αλλά 'ξεραν αυτό το σύστημα. Κι αυτό δεν μου αρέσει όμως. Δηλαδή να το κάνεις γιατί τα αγαπάς. Γυρίζω πάλι εκεί.
- **Ο Μενέλαος τα ήθελε τα παιδιά και τη στιγμή που ήρθαν ήταν σύμφωνος και ...**
- Στο δεύτερο δεν ήτανε.
- **Δεν ήτανε.**
- Τον άγχωσε πάρα πολύ γιατί πίστευε ότι δεν μπορεί οικονομικά να ανταπεξέλθει γιατί φτιάχναμε ένα σπίτι τότε και απλώς η λύση ...
- **Το δεύτερο ήρθε στα πόσα χρόνια γάμου;**
- Στο τέταρτο γεννήθηκε. Όχι, στον πέμπτο. Στα τέσσερα, τεσσερισήμισι χρόνια.
- **Άρα, φοβήθηκε ...**

- Φοβήθηκε, τίποτα, οικονομικό ήταν το θέμα αλλά ήταν πολύ απλό. Αφού δεν πηγαίνεις πουθενά γιατί έχεις ένα σπίτι να φτιάξεις, έχεις κι ένα μωρό που πάλι σε κρατάει μέσα κι έτσι είσαι μια η άλλη. Το 'χα κανονίσει, το 'χα κανονίσει εγώ στο μυαλό μου. Το 'θελα πάρα πολύ. Πάρα πολύ και βασικά ήθελα πολλή μικρή διαφορά ηλικίας επειδή εγώ δεν έχω καμία σχέση με την αδερφή μου.
- **Επειδή έχετε έξι χρόνια διαφορά;**
- Και δεν έχουμε καμία επαφή ουσιαστικά.
- **Το παιδί είπες σε κρατάει μέσα στο σπίτι άρα λιγότερα έξοδα.**
- Βέβαια.
- **Άρα, έρχεται η μια η άλλη τα έξοδα.**
- Βέβαια.
- **Ή είναι ατομικά ή είναι του παιδιού.**
- Ναι, γιατί αφού δεν έχω λεφτά να βγω έξω λόγω του σπιτιού, που φτιάχνω το σπίτι, πρέπει να πληρώσω εργάτες, γιατί να κάθομαι μέσα και να λέω «πω πω επειδή φτιάχνω το σπίτι, να μαραζώνω, δεν έχω να βγω» να έχω και το μωρό που με κρατάει μέσα κι είμαι μια χαρά και είμαι ευτυχισμένη με το μωρό μέσα ή θα βγω μια βόλτα με το μωρό και θα 'μαι χαρούμενη που θα βγάλω το καροτσάκι μου.
- **Σήμερα τι ανάγκες έχεις από τη ζωή σου; Από τη ζωή σου σήμερα θα ήθελες να ... τώρα, μετά από τόσα χρόνια ...**
- Δεν σκέφτομαι εμένα. Δηλαδή πάλι θέλω να τα δω πρώτα απ' όλα όπως επιθυμούν κι αν δεν μπορούνε θα είμαι πάλι εγώ δίπλα τους πεισματάρη να τα βοηθήσω να κάνουν το όνειρό τους πραγματικότητα. Σαν τη σκύλα δηλαδή δίπλα. Εγώ σου λέω μέσα απ' τα παιδιά, από δω, από κει, βρίσκω διέξοδο. Αυτό είναι το μυστικό, που είπα να μην είσαι αχάριστος στη ζωή, να μην ... αυτό, κακομοιριάζεις, μιζεριάζεις. Πάντα μπορείς να περάσεις ωραία με κάποιο τρόπο. Δηλαδή πάντα έβγαινα με τα παιδιά μου βόλτα. Πέρασα όμως πολύ ωραία. Πήγα και στα bowling, πήγα και στο λούνα πάρκ, δεν με πήγαιναν οι γονείς μου, πήγα, το είδα. Πολύ ωραία πέρασα, γνώρισα ανθρώπους με άλλα παιδιά.
- **Μάλιστα. Πάμε τώρα σε άλλες ερωτήσεις. Πιστεύεις ότι όταν αποκτήσεις ένα παιδί αυτό έρχεται ως αφορμή για να στερηθείς απολαύσεις ή να μην ικανοποιήσεις τις ατομικές σου ανάγκες; Και αν ναι ποιες απολαύσεις; Τι θεωρείς ότι στερήθηκες ασ πούμε;**
- Δεν μπορώ να πω ότι στερήθηκα. Σίγουρα θα στερήθηκα αλλά ...
- **Τι σου 'λειψε;**
- Δεν μου 'λειψε. Αυτό είναι ότι δεν μου 'λειψε. Θα μπορούσα να πάω σε κάποια κέντρα; Δεν μπορώ να ξενυχτήσω. Δεν πίνω, δεν ξενυχτάω ... δηλαδή αν ξενυχτήσω μια μέρα τον ύπνο αυτόν θέλω δυο βδομάδες να τον αποκαταστήσω. Επομένως, δεν θα μπορούσα να κάνω μια άλλη ζωή έξαλλη.
- **Τι άλλο;**

- Ίσως ... όχι πάντα προστάτευα και τον εαυτό μου, που είπα τώρα τη λέξη έξαλλη, πάντα τον προστάτευα, πριν από τους γονείς μου. Δηλαδή ήξερα ότι παρασύρομαι από κάποια πράγματα σαν έφηβη. Κοίταζα να μην είμαι εκεί για να μην παρασυρθώ. Δεν χρειαζόταν δηλαδή να το δει ο γονιός μου.
- **Είχες εσωτερικό έλεγχο;**
- Ναι, ναι, ναι. Και τώρα δεν παρασύρομαι. Μπορεί να μου 'χουνε τάξει και χρήματα και ό,τι θέλεις. Δεν παρασύρομαι. Κι έτσι πιστεύω και με τα παιδιά μπήκα σε μια τάξη έτσι όπως έπρεπε. Ότι αν δεν είχα παντρευτεί μπορεί κάποιος λέμε να μου πρόσφερε μια άλλη ζωή αλλά να μην είχα καλή κατάληξη. Και έπρεπε να κάνω αυτό που πρέπει. Όχι, που μου 'μαθαν ότι πρέπει. Που ένιωσα εγώ ότι πρέπει.
- **Άρα, ουσιαστικά δεν σκεφτόσουν μόνο το σήμερα αλλά έβλεπες πιο μακριά τη ζωή σου ...**
- Γενικώς έπρεπε πάντα να με προστατεύω. Δηλαδή κι αυτά που γινόντουσαν, γινόντουσαν για να με προστατεύω κι εμένα. Δεν βγάζω την ουρά μου απέξω. Γίνανε και για μένα. Και με ικανοποιούσανε και μου πρόσφεραν πιστεύω καλύτερη ζωή.
- **Είναι αφορμή για μια γυναίκα να αφήσει την εργασία της όταν μείνει έγκυος και να ασχοληθεί αποκλειστικά με το μωρό, με το παιδί που έχει αποκτήσει;**
- Για μένα, ναι. Το λέω για μένα, ναι.
- **Σε ό,τι αφορά την κατανάλωση αγαθών, τόσο για προσωπικές ανάγκες όσο και για την οικογένεια, πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου; Δηλαδή υπάρχουν οι πόροι για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες;**
- Όχι.
- **Όχι. Σε ατομικό ...**
- Στεναχωριέμαι, και σε ατομικό επίπεδο, στεναχωριέμαι αλλά βρίσκω, σου λέω πάντα, πορτούλες να ξεφεύγω. Δηλαδή φτιάχνω εγώ τη ζωή μου ευτυχισμένη. Μπορεί να μην είναι αλλά την κάνω ευτυχισμένη και χαίρομαι που έχω βρει αυτό τον τρόπο κι είμαι καλά, είμαι πολύ καλά. Όταν έρχονται κάποια άλλα γεγονότα που σε κάνουν ευτυχισμένη, πάλι μέσα απ' τα παιδιά δυστυχώς, δυστυχώς για σένα που μ' ακούς, δεν σε ενδιαφέρει ούτε το ρούχο. Ναι, δεν σε νοιάζει. Ούτε αν μπορείς να πας να πεις καφέ ή όχι.
- **Ε, θα 'λεγα εγώ τώρα ότι έχετε το μαγαζί γι' αυτό δεν σε ενδιαφέρει το ρούχο. Έχεις βολευτεί.**
- Όχι, δεν υπάρχει εδώ και χρόνια. Αλλά τότε είχαμε χορτάσει τόσο πολύ που, ναι, δεν με ενδιαφέρει. Δεν με ενδιαφέρει.
- **Τα 'χεις χορτάσει.**
- Εν τω μεταξύ, εντάξει γενικώς, τώρα αυτό δεν ξέρω αν θα γραφτεί αλλά, το ξέρει κι ο άντρας μου, δεν είναι κρυφό, δεν περιμένω να φτιαχτώ πολύ για να επιβεβαιωθώ τέλος πάντων αυτό που με την ηλικία αν αρέσεις ή αν είσαι αφιερωμένη μόνο στα παιδιά και τελικά δεν σε κοιτάζει και κανείς και νιώθεις σαν μια κυράτσα και κάτι τέτοια.
- **Δεν ένιωσες έτσι ποτέ;**

- Όχι, δεν έχω νιώσει έτσι ποτέ. Το ξέρει ο άντρας μου ότι υπάρχουνε, έχωfunclub ας πούμε κι από άντρες. Δεν με έκανε το ρούχο όμως. Πρώτα-πρώτα τους έχει τραβήξει αυτό που είμαι. Ίσως αυτό το μαμαδίστικο, δεν ξέρω, μπορεί αυτό. Δεν μπορώ να καταλάβω. Ναι, δεν θα καθίσουν αν είμαι εγώ του κομμωτηρίου ή όχι, που δεν μ' αρέσει το κομμωτήριο. Ίσως μ' έχουν βοηθήσει αυτοί οι άνθρωποι να μην έχω νιώσει τις στερήσεις γιατί δεν θα μου 'ρθει η επιβεβαίωση μέσα από τα καλά ρούχα.
- Οντως δίνεις και παίρνεις.
- **Δίνεις και παίρνεις σε κάθε περίπτωση. Αν σε ρώταγα τι δίνει ένα μωρό, ένα παιδί, σε σένα, τι θα έλεγες ότι σου δίνει;**
- Λοιπόν, τι σου δίνει. Να πω πάνω απ' όλα;
- **Το πρώτο που σου 'ρχεται.**
- Αξία.
- **Σου δίνει αξία ως άνθρωπο.**
- Ναι, ναι. Φυσικά, μετά έρχονται και όλα τα επόμενα. Μετά σου προσφέρει αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση, σε ανεβάζει ... βέβαια ίσως όχι σε όλους αλλά ...
- **Σε κάνει να νιώθεις δηλαδή...**
- Η αξία απ' την πρώτη στιγμή που σε κοιτάζει στα μάτια και δεν μπορεί χωρίς εσένα νιώθεις ότι είσαι ο θεός του.
- **Ότι είσαι απαραίτητος και ...**
- Ο θεός του. Εμένα έτσι με έκανε να νιώσω. Θεό, θεό, θεό, πραγματικά.
- **Πώς θα περιέγραφες το παιδί;**
- Εδώ θέλω λίγο βοήθεια. Βασικά εγώ το βλέπω ως θαύμα.
- **Πάλι, τι παίρνεις από αυτό;**
- Εμένα με έχει αλλάξει σαν άνθρωπο. Είναι αμφίδρομη σχέση. Προσφέρεις στο παιδί, το παιδί έφερε κάποια καλά, κάποιες επιτυχίες, κάποια συγχαρητήρια εννοώ κλπ., αυτές είναι οι επιτυχίες του παιδιού, μικρό και μεγαλώνοντας, και αυτά όμως έρχονται μπούμερανγκ σε σένα πάλι. Όταν σου τα λένε, αυτό ότι αισθάνεσαι ότι έχεις κάνει το έργο σου όσο το δυνατόν καλύτερα, όχι άριστα, όσο το δυνατόν καλύτερα. Και σε αλλάζει σαν άνθρωπο. Ότι μπορώ να κινηθώ σαν μια διευθύντρια σε μια πολυεθνική. Αυτό μου χαρίζει.
- **Πώς σε κάνει να φαίνεσαι ένα παιδί, ένα μωρό;**
- Να λάμπεις.
- **Ήξεραν τη Λουίζα πριν τα παιδιά. Μετά, την είδαν, ο περίγυρος, με διαφορετικό μάτι;**
- Να λάμπω. Ναι, σε βλέπει πιο ... ναι, ότι έχεις καταφέρει κάτι. Ότι έχεις δημιουργήσει κάτι. Κι έχει περισσότερη αξία το παιδί απ' ό,τι του δίνουνε. Δεν του δίνουν την αξία που πρέπει.
- **Δηλαδή; Πώς το έχεις βιώσει αυτό; Στην καθημερινότητά σου.**
- Στην καθημερινότητα, βέβαια, στο σχολείο. Όχι, μόνο εγώ, και άλλες μαμάδες, με περιφρόνηση για τις μαμάδες που δεν δουλεύουνε. Αλλά έλα χαρά μου, εσύ που δουλεύεις, που το 'χεις αφήσει στη μαμά και δεν ξέρεις τι τρώει, τι κάνει, τον πόνο του, και τρέχει η

κακομοίρα η μανούλα. Μπορεί να το μεγαλώνει άριστα η γιαγιά αλλά το παιδάκι άλλος το τρέχει. Πάει στη δουλίσσα της, γιατί το δοκίμασα και με τη δουλειά. Πάω εκεί και σκέφτομαι μόνο τη δουλειά. Δεν έχω να σκεφτώ κι αυτό, κι εκείνο, και τ' άλλο, που το 'χω αφήσει στη γιαγιά και πρέπει να πληρώσει, να το πάει το παιδί, ξέρω γω, στον παιδικό σταθμό, να το γυρίσει, και να 'χει προλάβει να τελειώσει τις δουλειές για να πάει να το πάρει και η καρδιά της πάει να πάθει έμφραγμα γιατί μετά θα της κάνει παρατήρηση η δασκάλα, η νηπιαγωγός, αν αργήσει. Ή, ξέρω γω, μπορεί να μην έχει λεφτά τόσα στο σπίτι και να πάει να τραβήξει απ' την τράπεζα. Έχει πολλές ασχολίες για να κάνει κάτι. Δεν είναι πάω στη δουλειά και σκέφτομαι μόνο αυτόν τον βραχνά, έναν βραχνά. Πάει, έχει τον έναν αλλά δεν έχει τα άλλα δέκα που έχει ένα παιδάκι ή δύο. Κι έτσι μόνο παίζουνε τις έξυπνες. Εγώ αυτό έχω δει κι ότι εμείς είμαστε υποδεέστερες. Το 'κανα κι αυτό ...

- **Δεν σου λέει τίποτα.**
- Όχι, όχι, όχι. Ίσα-ίσα Λουίζα λέω άμα έχεις τη μαγκιά φύγε απ' τη δουλειά και ξαναγύρνα στο παιδάκι. Αυτό είναι μαγκιά. Να μπορείς να κάτσεις με το παιδί. Αλλά ξέρω και γυναίκες που, το 'χουνε πει, δεν το βγάζω απ' το μυαλό μου, που 'χουνε πει θεέ μου δεν τα αντέχω, να πάω να δουλέψω να γλιτώσω. Δεν 'θελαν επαφές με τα παιδιά.
- **Είναι στον άνθρωπο.**
- Ναι, πήγανε στη δουλειά γιατί δεν 'θελαν να έχουν επαφές με τα παιδιά. Σου λέει θα το 'χει η μαμά μου, θα το ταΐζει, θα το ποτίσει.
- **Μην ασχολούμαι εγώ.**
- Ναι, δεν ήθελε, δεν ήθελε. Όχι, δεν τα αγαπάει. Δεν μπορούσε την καθημερινότητα αυτή με το παιδί, να σκοτίζεται, και θέλησε να πάει στη δουλειά.
- **Ωραία, τελειώσαμε. Ευχαριστώ πάρα πολύ.**

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης Μαρίας

- **Μαρία, 8/2/2013 πόσο χρονών είσαι;**
- Είκοσι οχτώ.
- **Είσαι παντρεμένη;**
- -Όχι.
- **-Μένεις με την οικογένεια σου;**
- -Ναι.
- **-Από πόσα μέλη αποτελείται η οικογένεια σου;**
- - Τέσσερεις στο σύνολο. Εγώ ο αδερφός μου και οι γονείς μου. Βασικά ο αδερφός μου μένει σε διαμέρισμα ακριβώς κάτω από εμάς.
- **-Πόσο χρονών είναι ο αδερφός σου;**
- -Τριαντα δύο.
- **-Παιδιά να φανταστώ ότι δεν έχεις κάνει ακόμα;**
- -Σωστά φαντάστηκες δεν έχω κάνει, αλλά θα ήθελα πολύ να αποκτήσω παιδιά τουλάχιστον τρία θα τα ήθελα.
- **-Που έχεις γεννηθεί;**
- -Αθήνα και μένω και εδώ.
- **-Έχεις σπουδάσει κάτι;**
- - Έχω σπουδάσει τουριστικά, ήταν σχολή Ι.Ε.Κ . Πήγα εκεί για δύο χρόνια. Πότε όμως δεν ασχολήθηκα, δεν μου άρεσε ο κλάδος. Έχω ασχοληθεί με το λιανικό εμπόριο, πωλήτρια.
- **-Αυτή τη περίοδο εργάζεσαι;**
- - Τώρα ναι αλλά πιο πριν ήμουν ενάμιση χρόνο άνεργη. Τώρα εργάζομαι ως πωλήτρια σε μαγαζί με γυναικεία είδη. Απασχολούμαι εκεί οκτώωρο, πενθήμερο, συνήθως εννέα το πρωί με πέντε το απόγευμα.
- **-Σχέση έχεις αυτή τη περίοδο;**
- -Έχω.
- **-Είναι κάτι πρόσφατο;**
- - Όχι. Είμαστε μαζί πέντε χρόνια. Δεν μένουμε προς το παρον μαζί, αλλά το συζητάμε αν θα μείνουμε.
- **-Ο σύντροφός σου εργάζεται;**
- -Ναι, στον ΟΤΕ και παράλληλα διδάσκει δύο φορές την εβδομάδα σε ΙΕΚ, έχει τελειώσει πληροφορική στην ΣΕΛΕΤΕ.
- **- Το μηνιαίο σου εισόδημα θεωρείς ότι επαρκεί για την κάλυψη των βασικών σου αναγκών; Και ποιες θεωρείς ως βασικές σου ανάγκες;**
- -Όχι θεωρώ ότι δεν επαρκεί, μένοντας όμως με τους γονείς μου εντάξει νομίζω ότι τα βγάζω πέρα. Χρησιμοποιώ το μισθό μου σαν χαρτζιλίκι καθαρά δηλαδή. Για να ζήσω μόνη μου θεωρώ ότι δεν γίνεται να ζήσεις με αυτά τα χρήματα, είναι πεντακόσια ογδόντα ευρώ , το

βασικό παίρνω. Και για το διάστημα που υπήρξα άνεργη δεν είχα καθόλου εισόδημα πορευόμενος με όσα είχα μαζέψει τα προηγούμενα χρόνια. Βέβαια είχα μπει στο ταμείο ανεργίας.

- **- Τι μηνύματα θεωρείς ότι σου έδιναν οι γονείς σου για την δημιουργία οικογένειας και παιδιού; Σου έλεγαν Μαρία να μεγαλώσεις να παντρευτείς ή Μαρία να σπουδάσεις;**
- -Βασικά είμαστε από τις παραδοσιακές οικογένειες μπορώ να πω, είμαστε μεγαλωμένοι με αυτά τα πρότυπα να παντρευτούμε να κάνουμε παιδιά. Μου έλεγαν και να σπουδάσω αλλά δεν το έθεταν πρώτο σε προτεραιότητα, ίσως και να εννοείται ότι θα έπρεπε πρώτα να σπουδάσω να βρω τον δρόμο μου επαγγελματικά και μετά να φτιάξω και την ζωή μου. Ίσως τελικά πρώτα να έβαζαν τις σπουδές κλπ.
- **-Και σήμερα σκέπτεσαι να μείνετε μαζί με τον σύντροφό σου, πριν από το γάμο;**
- -Ναι, εγώ το θέλω, ίσως για να γνωριστούμε λίγο ακόμα καλύτερα. Θεωρώ ότι χρειάζεστε να συζητήσετε πριν τον γάμο, για μένα τουλάχιστον, για εκείνον όχι.
- **-Τι σημαίνει για σένα γάμος για ποιους λόγους θα ήθελες να παντρευτείς;**
- - Ε για τα παιδιά προφανώς, για να κάνεις την δική σου οικογένεια πια.
- **-Δεν θα έκανες δηλαδή παιδί εκτός γάμου;**
- -Όχι, αυτό σίγουρα όχι. Εκτός αν ήταν με τον σύντροφο που είμαι τώρα. Αλλά αν προέκυπτε γενικότερα πιστεύω δεν θα το κρατούσα.
- **-Χρησιμοποιείς μεθόδους αντισύλληψης;**
- -Ναι βέβαια πάντα.
- **-Η απόκτηση παιδιού, τι σημαίνει για σένα;**
- -Ευθύνη. Μεγάλη ευθύνη και χαρά παράλληλα, σαν παιχνίδι κιάλας αλλά στο σοβαρό παιχνίδι.
- **-Τι λες στον αδερφό σου ή στις φίλες σου για την δημιουργία οικογένειας τι τους συμβουλεύεις;**
- -Κοίταξε να δεις με τον αδερφό μου έχω τέσσερα χρόνια διαφορά, άρα δεν μπορώ να τον συμβουλέψω ξέρει σίγουρα καλύτερα εκείνος. Τώρα στις φίλες μου λέω ότι πρέπει να έχουν νιώσει σίγουρα έτοιμες για να πάνε σε ένα επόμενο βήμα, δηλαδή το θεωρούμε ότι είναι κάτι μόνιμο, όχι με την προοπτική να χωρίσουνε. Δηλαδή αν πάρεις αυτή την απόφαση να είναι απόφαση ζωής. Όχι ναι εντάξει κάνε παιδί και αν δεν βγει χωρίζεις.
- **-Πως θεωρείς ότι θα καταλάβεις να νιώθεις έτοιμη να κάνεις παιδί;**
- - Φαντάζομαι παίζει ρόλο και ο σύντροφός σου, ναι τι ασφάλεια σου παρέχει, πόσο ώριμος είναι και εκείνος για κάτι τέτοιο. Και σίγουρα χρειάζεται να έχεις κάνει κάποια κουμάντα στον οικονομικό τομέα, δεν μπορείς έτσι ξαφνικά να πάρεις μια τέτοια απόφαση. Υποτίθεται ότι το πλάθεις στο μυαλό σου και αρχίζεις όλα και τα βάζεις σε μια τάξη. Και ψυχολογική προετοιμασία αν και θεωρώ ότι είμαι έτοιμη τουλάχιστον να συζητήσω σε αντίθεση με τον σύντροφό μου. Γιατί εκείνος φοβάται, νομίζω πως φοβάται το οικονομικό καθαρά. Ότι δεν θα βγαίνουμε, δεν θα τα καταφέρουμε να ανταπεξέλθουμε. Και εκείνος ακόμα μένει με τους γονείς του στα τριάντα του χρόνια. Έχει έναν αδερφό μεγαλύτερο κατά τρία χρόνια

μεγαλύτερο παντρεμένο με ένα παιδάκι.

- **-Θα ήθελες να έχεις περισσότερα αδέρφια;**
- -Ναι αμε, θα ήθελα μια αδερφή μάλλον μεγαλύτερη.
- **-Πόσο συμβατή είναι η ζωή σου με τις ανάγκες που έχεις σήμερα;**
- -Θα ήθελα να έχω ήδη φύγει από το σπίτι, δεν είναι όμως ότι με καταπιέζουν ή ότι δεν περνάω καλά, ίσα ίσα μου τα προσφέρουν όλα απλόχερα, θα ήμουν αχάριστη να έλεγα το αντίθετο. Απλά εντάξει φτάνεις πια σε μια ηλικία, που τα 28 θεωρώ ότι είναι πια αυτή η ηλικία που λες ότι πρέπει και εγώ να πάρω την ζωή μου στα χέρια μου. Να δείξω μόνη μου τι αξίζω και πως μπορώ να ανταπεξέλθω οικονομικά.
- **-Θεωρείς ότι υπάρχει κάτι που σε έχει επηρεάσει ώστε να θες να αποκτήσεις τρία παιδιά και όχι λιγότερα ή περισσότερα ή κανένα; Και αν ναι τι είναι αυτό;**
- -Δεν το έχω σκεφτεί αυτό, απλά μου αρέσουν πάρα πολύ τα παιδιά, τα αγαπώ, τα θεωρώ ευτυχία. Θα μου άρεσε να κάνω τρία, δεν ξέρω αν θα μπορέσω καν να κάνω. Άσχετα από την οικογένεια στην οποία μεγάλωσα εγώ θεωρώ ότι ανεξάρτητα από αυτό επειδή αγαπάω τα παιδιά θέλω να κάνω τόσα. Μακάρι να έρθουν όλα καλά.
- **-Θεωρείς ότι η πολιτεία δίνει κίνητρα για να τεκνοποιήσει κανείς;**
- -Όχι πλέον, ειδικά και τώρα έτσι όπως είναι τα πράγματα οικονομικά δεν υπάρχει κανένα κίνητρο να μπεις σε αυτή τη διαδικασία. Κίνητρο θεωρώ πως θα ήταν μόνο οικονομικό, τουλάχιστον αυτό ως κυριότερο. Άλλοι μισθοί, πεντακόσια ογδόντα ευρώ δεν φτάνουν καλά καλά για μένα που ζω με τους γονείς μου, πόσο μάλλον να μεγαλώνω παιδί.
- **-Βρεφικό σταθμό δωρεάν θα ήθελες να σου παρέχει το κράτος;**
- -Αυτό πιστεύω αναγκαστικά, καλά όχι και απαραίτητα όμως ίσως εφόσον υπάρχουν γονείς είναι το πιο πιθανό να το κρατάνε εκείνοι. Ωστόσο, θα μου άρεσε σε αυτό το διάστημα και σε αυτή την ηλικία του παιδιού να μην χρειάζεται να δουλεύω, να είμαι από πάνω του.
- **- Για πόσο καιρό;**
- -Μέχρι να πάει τουλάχιστον δημοτικό ας πούμε πρώτη δημοτικού. Θέλω να είμαι σπίτι δηλαδή εκεί μαζί του.
- **- Ο σύντροφός σου τι απόψεις έχει, πως έχει σκεφτεί την ζωή του, θέλει να παντρευτεί να κάνει παιδιά;**
- - Ναι είναι και αυτός από παραδοσιακή οικογένεια μπορώ να πω αλλά τουλάχιστον δεν το σκέφτεται αυτό για τώρα σίγουρα, δεν είναι σε θέση.
- **- Τι επικαλείται;**
- -Φοβάται, δεν μπορώ να ξέρω ποιοι ακριβώς μπορεί να είναι οι φόβοι του. Εγώ νομίζω καθαρά χρηματικοί, νομίζω αλλά μάλλον και φόβος για το άγνωστο για μια καινούργια αρχή.
- **-Αν σου έλεγε ότι δεν ήθελε να κάνει παιδιά θα προχωρούσες με αυτόν τον σύντροφο;**
- -Πολύ πιθανόν όχι άλλο ότι δεν θέλει και άλλο ότι δεν μπορεί. Αν δεν ήθελε όχι. Αν δεν μπορούσε είναι λίγο πιο λεπτό το ζήτημα δεν θα μπορούσα να παρατήσω κάποιον με τον οποίο είμαι μαζί τόσα χρόνια αλλά αν μου έλεγε δεν θέλει να κάνει παιδιά σίγουρα δεν θα

ήμουν μαζί του.

- **- Θα ήθελες να σε βοηθάει και εκείνος με το μεγάλωμα του παιδιού ή να έχεις εσύ την αποκλειστική ευθύνη;**
- - Ναι θα ήθελα να με βοηθάει αλλά πιστεύω ότι ούτως ή άλλως είναι έτσι παρεμβατικός.
- **-Τι θα ήθελες σήμερα από την ζωή σου, τι ανάγκες έχεις;**
- - Τι θα ήθελα; Θα ήθελα να έχω την δική μου δουλειά, να ανοίξω δηλαδή ένα δικό μου εμπορικό κατάστημα και να πηγαίνει και πάρα πολύ καλά. Το οικονομικό είναι βασικό πρώτα από όλα και μετά να προχωρήσω και την ζωή μου κάνοντας την οικογένεια μου.
- **- Τι νομίζεις ότι θα στερηθείς από την ζωή σου μετά την απόκτηση παιδιού;**
- - Εντάξει αναγκαστικά μπαίνεις σε μια άλλη διαδικασία πρέπει να στερηθείς κά'ποια πράγματα αλλά απολαμβάνεις κάποια άλλα πολύ περισσότερο έχοντας ένα παιδί. Σίγουρα στερείσαι τις εξόδους σου, την καλοπέρασή σου, τον τρόπο που ζούσες μέχρι πριν. Άλλες ευθύνες μπαίνουν όταν έρθει το παιδί. Είσαι πιο ελεύθερος πριν, πράττεις πιο ανέμελα τέλος πάντων.
- **Από ότι μου είπες πριν ο ερχομός ενός παιδιού θα αποτελούσε αιτία για να αφήσεις την εργασία σου, σωστά;**
- Ναι θα ήταν. Αν και εφόσον υπήρχαν τα περιθώρια αυτό θα ήταν το ιδανικό τουλάχιστον για εμένα. Άλλωστε και η μαμά μου το είχε κάνει αυτό, ήταν για αρκετό χρονικό διάστημα σπίτι για να μας μεγαλώσει. Είναι δικηγόρος βέβαια τώρα πια η μαμά μου δεν το εξασκεί γιατί έχει βγει στην σύνταξη αλλά το εξάσκησε για πολύ λίγο διάστημα, μετά εργάστηκε ως γραμματέας μαζί με τον πατέρα μου σε εταιρία.
- **Πως αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών; Πως ιεραρχείς τις ανάγκες σου;**
- (Γέλιο) Εγώ είμαι ένα υπερκαταναλωτικό ον, ωστόσο αν χρειάζεται να κόψω από κάπου θα το κάνω αναγκαστικά, μπορώ δηλαδή να προσαρμοστώ. Η οικογένεια μου δεν λειτουργεί το ίδιο, δεν θεωρώ πως είναι υπερκαταναλωτικοί. Τώρα ως ελεύθερη μπορώ να πω ότι συνεχίζω την υπερκατανάλωση στο έπακρον. Δεν κάνω δηλαδή κάποιο κουμάντο, ίσως επειδή ήμουν και ενάμισι χρόνο άνεργη και μου έχει λείψει λίγο όλο αυτό. Αλλά σίγουρα αν έχεις οικογένεια πας πρώτα να εξασφαλίσεις τα προς το ζην και μετά την καλοπέραση.
- **Ο σύντροφός σου;**
- Ο σύντροφός μου είναι μόνο τα προς το ζην να εξασφαλίσει, δεν είναι σαν και εμένα θα πάρει μόνο τα απαραίτητα. Κάνει αποταμίευση.
- **Τι θεωρείς ότι μπορεί να σου προσφέρει ένα παιδί;**
- Νομίζω χαρά πρώτα από όλα, βλέποντας και την εξέλιξη του μεγαλώνοντας το χαρά. Εγώ τα βλέπω ως χαρά τα παιδιά δεν τα βλέπω ως πρόβλημα. Και θέλω να κάνω τρία παιδιά για να είναι η οικογένεια πιο ενωμένη, να έχει ο ένας τον άλλον.
- **Πως θα περιέγραφες το παιδί;**
- Δημιουργία, συναίσθημα, διάφορα συναισθήματα. Δεν ξέρω ακριβώς τι άλλο θα μπορούσε. Είναι όμως και έξοδο.

- **-Πως σε κάνεις να νιώθεις το παιδί;**
- - Ευτυχία, ολοκλήρωση. Είναι όμως και ευθύνη. Η μητρότητα σου δίνει και σεβασμό και άλλο κύρος ότι έχεις κάνει την οικογένεια σου τα παιδιά σου.
- **-Κάπου εδώ ολοκληρώσαμε δεν ξέρω αν έχεις κάτι τελευταίο να πεις.**
- - Όχι τίποτα άλλο.
- **-Ευχαριστώ πολύ.**

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης Μαριέττας

- **Δευτέρα 28/01/2013 συνέντευξη με την ...**
- Λεοντάρη Μαριέττα.
- **Πόσο χρονών είσαι;**
- 49 ετών.
- **Είσαι παντρεμένη;**
- Είμαι παντρεμένη. Έχω τέσσερα παιδιά. Τρία έχω γεννήσει και τέσσερα έχω μεγαλώσει.
- **Το τέταρτο;**
- Ήτανε παιδί από τον πρώτο γάμο του άντρα μου.
- **Οι ηλικίες των παιδιών;**
- Τα παιδιά που γέννησα είναι οι ηλικίες τους είκοσι πέντε ετών, τώρα, αγόρι και είναι και γιος από τον δικό μου γάμο. Είχαμε ένα παιδί ο καθένας απ' τον γάμο του και γεννήσαμε και δύο μαζί.
- **Με το δεύτερο σύζυγο. Με τον πρώτο σύζυγο σε ποια ηλικία παντρεύτηκες;**
- Παντρεύτηκα στα είκοσι τέσσερα και απέκτησα το πρώτο παιδί στα είκοσι εφτά.
- **Στα είκοσι εφτά το πρώτο παιδί λοιπόν. Αγόρι ή κορίτσι;**
- Αγόρι.
- **Αγόρι. Και το δεύτερο παιδί με τον πρώτο σύζυγο;**
- Όχι, το δεύτερο παιδί είναι κόρη, είναι με τον δεύτερο σύζυγο και είναι είκοσι τριών ετών τώρα.
- **Την απέκτησες;**
- Πότε γεννήθηκε; Το '89.
- **Με τον δεύτερο σύζυγο ήσασταν παντρεμένοι, ας πούμε, πόσα χρόνια και μετά ήρθε το παιδί;**
- Μισό λεπτό. Δεν ήμασταν παντρεμένοι, συζούσαμε, συζούσαμε απ' το '90 και γέννησα, όχι, συγγνώμη, δεν συζούσαμε γιατί εγώ ήμουν σε διάσταση, γέννησα το παιδί και συζούσαμε απ' το '90, ένα χρόνο μετά.
- **Άρα, το δεύτερο παιδί ουσιαστικά έγινε πριν παντρευτείτε.**
- Πριν παντρευτώ τον δεύτερο σύζυγο.
- **Πριν παντρευτείς τον δεύτερο σύζυγο και το δεύτερο παιδί ήταν η αφορμή για να παντρευτείτε ή θα παντρευόσασταν; Δηλαδή ήταν η αφορμή το δεύτερο παιδί για να παντρευτείτε ή θα παντρευόσασταν ούτως ή άλλως;**
- Έτσι κι αλλιώς θα παντρευόμασταν. Εξάλλου, κάναμε ένα πολιτικό γάμο που πιστεύαμε ότι είναι μια απλή διαδικασία για μας, τυπική διαδικασία.
- **Α, κάνατε τον πολιτικό.**

- Ο πρώτος μου γάμος ήταν θρησκευτικός, ο δεύτερος ήταν πολιτικός.
- **Και κάνατε μαζί τη Φραντζέσκα;**
- Μαρία και Φραντζέσκα. Είκοσι τριών χρονών και η άλλη που είναι τώρα δεκαοχτώ, η Φραντζέσκα, είναι τα δύο παιδιά απ' τον δεύτερο γάμο μου. Σε μπέρδεψα, είναι λίγο η οικογενειακή μας κατάσταση περίπλοκη.
- **Άρα, ο δεύτερος γάμος σου έγινε σε τι ηλικία;**
- Περίμενε, τριάντα έξι γέννησα το παιδί, τη Φραντζέσκα, όχι συγνώμη, το '90. Πότε παντρεύτηκε; Το '89 γέννησα, το '90 παντρεύτηκε. Με συγχωρείς, Διονυσία, μισό λεπτό. Γέννησα το '89, παντρεύτηκε όταν ήταν δυο ετών, το '91 παντρεύτηκε.
- **Το '91 άρα δύο χρόνια μετά την απόκτηση του τέκνου, παντρεύτηκες.**
- Παντρεύτηκα, ναι.
- **Στα τριάντα δύο δεύτερος γάμος.**
- Ναι, γιατί το τελευταίο μου παιδί το γέννησα στα τριάντα έξι μου, τη Φραντζέσκα.
- **Στα τριάντα έξι σου το δεύτερο παιδί.**
- Όσο για την πρώτη που δεν σου ανέφερα τίποτα, την πρώτη κόρη που βρήκα από τον σύζυγό μου.
- **Από τον δεύτερο σύζυγο.**
- Απ' τον πρώτο. Μάλλον απ' τον δεύτερο σύζυγο, έχεις δίκιο.
- **Απ' τον δεύτερο. Απ' τον Παύλο.**
- Απ' τον Παύλο. Ήταν δικό του παιδί. Εκείνη ήταν έντεκα ετών όταν βρεθήκαμε και κάναμε οικογένεια, δεν την είχαμε κάθε μέρα μαζί μας γιατί την επιμέλεια την είχε η μαμά της αλλά την είχαμε κάθε Παρασκευοσαββατοκύριακο, Χριστούγεννα, Πάσχα και διακοπές μαζί μας γιατί ήτανε μοναχοπαίδι απ' την άλλη πλευρά, απ' τη μαμά της και είχε πολύ καλές σχέσεις εδώ με την οικογένεια, την έβλεπε πλέον δική της οικογένεια, όπου υπήρχαν παιδιά και όποτε ... ζούσε περισσότερο, ήθελε να ζει μαζί μας.
- **Τώρα πια έχει ενηλικιωθεί φαντάζομαι.**
- Τριάντα δυο χρονών, τριάντα τέσσερα ετών, παντρεμένη.
- **Μετά τα δεκαοχτώ ζήσατε και όλοι μαζί;**
- Όχι, γιατί παντρεύτηκε.
- **Α, παντρεύτηκε νωρίς.**
- Δεκαεννιά ετών είχε παιδί.
- **Πριν από τον γάμο, πού έχεις γεννηθεί, πού έχεις μεγαλώσει;**
- Γεννήθηκα στη Λάρισα, μεγάλωσα μέχρι τα δεκαεφτά μου εκεί, όπου έφυγα για Αθήνα για να σπουδάσω.
- **Άρα, παίρνεις την απόφαση στα δεκαεφτά να αφήσεις το σπίτι σου, να 'ρθεις μόνη σου στην Αθήνα, είχες περάσει σε κάποια σχολή;**

- Είχα περάσει στη σχολή της Κοινωνικής Εργασίας, ήταν η δεύτερη φορά που έδινα, δεν πέρασα με την πρώτη στις εισαγωγικές και είχα αποφασίσει να μην έρθω, να μην γυρίσω πάλι στο χώρο που είχα, στη Λάρισα που είχα γεννηθεί. Και να τελειώνω τις σπουδές μου δηλαδή δεν θα γύρναγα, όπως και δεν γύρισα.
- **Εκεί είχες μεγαλώσει με τους γονείς σου.**
- Με τους γονείς μου, οι οποίοι δεν ήταν όμως από εκεί, βρεθήκαμε για λόγους εργασίας του μπαμπά μου και 'φτιαξαν σπίτι και μέναμε εκεί. Δεν ήταν Λαρισαίος, Θεσσαλός, κανένας απ' τους δύο.
- **Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής σου έχεις αλλάξει τόπους διαμονής λόγω του επαγγέλματος του μπαμπά;**
- Όχι, όχι.
- **Εγκατασταθήκατε μια και καλή εκεί.**
- Στη Λάρισα. Και εγώ που έφυγα, αυτοί παραμείναν εκεί μετά, το ένα σπίτι, το πατρικό, ήταν εκεί που μεγάλωσα και πήγαινα εγώ, κράταγα επαφές, δεν έκοψα τις επαφές μου με την οικογένεια, απλώς εγώ δεν ξαναπήγα να ζήσω εκεί.
- **Δεν σου άρεσε;**
- Όχι. Δεν μου άρεσε η νοοτροπία των ανθρώπων.
- **Αδέρφια έχεις;**
- Μία αδερφή.
- **Η οποία μένει;**
- Τώρα μένει εδώ μαζί μας στη Λούτσα.
- **Και εκείνη ήρθε μαζί σου; Έχετε μεγάλη διαφορά ηλικίας;**
- Έχουμε επτά χρόνια διαφορά. Ήρθε μόλις τελείωσε το λύκειο και δεν πέρασε στις εξετάσεις που έδωσε, μετά από ένα χρόνο την πήρα εγώ στην Αθήνα, ήμουν παντρεμένη, είχα κάνει το πρώτο μου παιδί, τον γιο, ήμουν παντρεμένη με τον πρώτο μου γάμο δηλαδή και το παιδί μου.
- **Μείνατε όλοι μαζί;**
- Μείναμε, τη φιλοξενούσαμε εμείς στο σπίτι γιατί ...
- **Τον πρώτο καιρό**
- Τον πρώτο καιρό, τουλάχιστον έναν χρόνο και γιατί, παραπάνω, ψέματα λέω, τουλάχιστον δυο με τρία χρόνια γιατί εκείνη δεν μπορούσε να βρει ακόμα δουλειά και βοηθούσε κι εμένα στο μεγάλωμα του μικρού και μετά τον έβαλα παιδικό σταθμό.
- **Πώς τον λένε τον γιο σου;**
- Αιμίλιο. Πήγε παιδικό σταθμό και έτσι και η θεία του πλέον αυτονομήθηκε και βρήκε δουλειά, νοίκιασε σπίτι, ζούσε κοντά μας πάντα αλλά σε ξεχωριστό σπίτι.
- **Η αδερφή σου είναι παντρεμένη, έχει παιδιά;**

- Ήταν παντρεμένη εννιά χρόνια χωρίς παιδιά και τώρα είναι διαζευγμένη.
- **Απασχόληση; Με τι επαγγέλματα έχεις ασχοληθεί; Δούλευες ας πούμε;**
- Δούλευα από τότε που τελείωσα τη σχολή, απ' τα είκοσι ένα στα είκοσι δυο γιατί έπρεπε να ζήσω, οι γονείς μου σταμάτησαν να στέλνουν χρήματα μόλις πήρα το πτυχίο γιατί μου 'χαν την εναλλακτική λύση της Λάρισας.
- **Α, να επιστρέψεις εκεί.**
- Ή θα επιστρέψεις εδώ που είναι το σπίτι σου και θα βρεις δουλειά ώστε να μην χρειάζεσαι ενοίκιο και έξοδα ή θα τα βγάλεις πλέον μόνη σου πέρα. Αναγκάστηκα και έκανα διαφορετική δουλειά απ' αυτό που είχα σπουδάσει. Στην αρχή δούλεψα έξι μήνες σε μία βιοτεχνία ρούχων, μετά δούλεψα σε μία, τι ήτανε, φύλαξη μιας κυρίας με Αλσχάιμερ και μετά ιδιωτικό παιδικό σταθμό. Εκεί δούλεψα σαν κοινωνική λειτουργός, στον ιδιωτικό παιδικό σταθμό, για πρώτη φορά, έκανα ομάδες παιδιών και μετά διορίστηκα το '84 στον δήμο Ζωγράφου ως κοινωνική λειτουργός. Το Νοέμβρη του '84 έπιασα δουλειά πλέον σαν κοινωνική λειτουργός σε δήμο.
- **Είχες, όντας παντρεμένη δούλευες δηλαδή και παράλληλα και πριν παντρευτείς;**
- Ναι, πάντα παντρεμένη δούλευα και μεγάλωνα συγχρόνως και τα παιδιά. Έχουν μεγαλώσει σε παιδικούς σταθμούς και τα τρία.
- **Δούλευες στο αντικείμενο όταν είχες αποκτήσει το πρώτο παιδί; Είχες προλάβει;**
- Το '87 που απέκτησα τον Αιμίλιο δούλευα στο αντικείμενό μου, ναι, στον δήμο Ζωγράφου.
- **Το ότι είχες βρει τότε μια σταθερή δουλειά θεωρείς ότι σε επηρέασε στο να τεκνοποιήσεις γρήγορα;**
- Ναι, αυτό με επηρέασε. Μα από το ... είχα παντρευτεί το 1984 που σου είπα, ψέματα συγγώμη, το 1983 είχα παντρευτεί.
- **Εντάξει δεν έχει τόση σημασία.**
- Τέσσερα χρόνια έμεινα χωρίς παιδί γιατί συνειδητά και εγώ και επειδή και ο σύζυγος ήταν άνεργος δεν είχαμε τρόπους να επιβιώσουμε και να μεγαλώσουμε και παιδί. Συνειδητά έγινε το παιδί μόλις διορίστηκα εγώ σε κάτι σταθερό.
- **Είχε εν τω μεταξύ βρεθεί και δουλειά για το σύζυγο;**
- Ο σύζυγος δούλευε ήδη αλλά όχι σε σταθερή δουλειά, όμως ήταν και γι' αυτόν καλή δουλειά, ήταν ιδιωτικού δικαίου, δούλευε δηλαδή σε εταιρεία, ήταν και γι' αυτόν μια σταθερή δουλειά, άσχετα αν ήταν ιδιωτικός υπάλληλος.
- **Σήμερα ποιο είναι το ωράριο στη δουλειά σου;**
- Το 7:30-3:00.
- **Οχτάωρο. Ο τωρινός σου σύζυγος εργάζεται;**
- Συνταξιούχος ένα χρόνο.
- **Ωστόσο εργαζόταν κι εκείνος.**

- Μόνιμος υπάλληλος του δήμου, στον δήμο Ζωγράφου και μετά κάναμε μετάταξη στον δήμο Αρτέμιδος.
- **Το εισόδημα σας σήμερα επαρκεί για να καλύψετε τις ανάγκες της οικογένειάς σας ;**
- Όχι, βέβαια. Όχι, γιατί ο οικονομικός μας προγραμματισμός ήταν με δύο μεγάλους μισθούς, με δύο μεγάλους, με δύο ικανοποιητικούς μισθούς λόγω ότι είχαμε φτάσει και στη θέση των διευθυντών και οι δύο και το εισόδημα έπεσε στο μισό.
- **Τώρα πια...**
- Πρέπει να πω και πόσο;
- **Όχι, δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία. Τώρα πια μένουν μαζί τα παιδιά;**
- Λοιπόν, τα παιδιά, ο μόνος ένας τώρα δεν μένει μαζί, ο μεγάλος, ο Αιμίλιος, η δεύτερη είναι φοιτήτρια στη Θεσσαλονίκη, δεν μένει εδώ και τέσσερα-πέντε χρόνια μαζί μας, μένει μόνο η μικρή. Όμως η ανεργία του μεγάλου, που ήταν όλα αυτά τα χρόνια άνεργος, επιβαρύνει, γιατί βασικά εμείς τον ζούμε, πριν ένα χρόνο έφυγε απ' το σπίτι ουσιαστικά, έχει πάει σε δικό μας σπίτι, δεν πληρώνει δηλαδή ενοίκιο, όμως για τους λογαριασμούς τώρα τον Φλεβάρη και μετά που θα μείνει πάλι άνεργος, τους λογαριασμούς του δικού του σπιτιού δεν θα έχει την δυνατότητα να τους καλύψει.
 Όσο για την ... η πρώτη επίπτωση απ' τους μισθούς που μειωθήκανε και έμεινε και έναν χρόνο ο σύζυγος μέχρι να πάρει σύνταξη χωρίς λεφτά, έπεσε δηλαδή ακόμα πιο κάτω το εισόδημα της οικογένειάς, πέρα από το ότι τώρα έμεινε το μισό, τότε, για ένα χρόνο ήταν το ένα, το μισό του δικού μου μισθού γιατί έχω δάνειο και μου κρατάει το μισό μισθό. Απ' τα 1800 τα 740 πάνε στο δάνειο. Λοιπόν, 1800 είναι τα μειωμένα με τα τωρινά και έχουν πέσει κι άλλο, πιθανόν τώρα να 'μαστε στα 1600 με τις τωρινές.
- **Θα ήθελα τώρα να ρωτήσω κάποια πράγματα σχετικά με το τι πιστεύεις, τι ρόλο πιστεύεις ότι έπαιξαν οι γονείς σου και τι ιδέες σου μετέφεραν για την οικογένεια, για την απόκτηση παιδιού, δηλαδή σου έλεγαν Μαριέττα να σπουδάσεις, Μαριέττα να κάνεις παιδιά, Μαριέττα, τι θυμάσαι να σου έλεγαν, πώς νομίζεις ότι σε έχουν επηρεάσει;**
- Οι γονείς μου ήταν δύο άνθρωποι μιας αστικής οικογένειας, με πολύ ήθος, με ιδέες συντηρητικές όμως, ειδικότερα της μητέρας μου.
- **Παραδοσιακή φαντάζομαι.**
- Παραδοσιακή η μητέρα μου.
- **Δούλευε;**
- Όχι, ποτέ. Ήταν νοικοκυρά.
- **Άρα, ουσιαστικά ασχολήθηκε με την ανατροφή εσένα και της αδερφής σου.**
- Ανατροφή των παιδιών και γενικότερα το ... πώς να το πω, είχε την ευθύνη του σπιτιού, την ευθύνη του σπιτιού, την ευθύνη των οικονομικών του σπιτιού την έκανε εκείνη, ήταν περισσότερο μητριαρχική οικογένεια. Ο πατέρας μου επειδή ήταν δημόσιος υπάλληλος και

ήταν τέτοια η δουλειά του, ήταν στα τρένα, και έπρεπε, έλειπε, έκανε και υπερωρίες δηλαδή, κάποιες φορές έπρεπε, δούλευε και υπερωριακά, όχι αδιάφορος όμως προς το σπίτι, μεγάλη αγάπη για την οικογένειά του.

– **Απλά λόγω ωραρίου δεν τον έβλεπες όσο θα ήθελες.**

– Τον έβλεπα τον περισσότερο καιρό απλώς θέλω να πω ότι τα είχε αφήσει όλα πάνω στη μητέρα μου γιατί και πίστευε ο ίδιος ότι είναι αξία, ναι, και του είχε πάρει και λίγο τον αέρα. Εκείνος ήτανε πάρα πολύ ενδιαφέρον άνθρωπος, πολύ πιο ανοιχτό μυαλό απ' τη μητέρα μου, ίσως γιατί ήταν η καταγωγή του και η ζωή του προέρχεται, ήταν Επτανήσιος, ήταν Κερκυραίος, ευχάριστος άνθρωπος, αισιόδοξος άνθρωπος και με ανοιχτό μυαλό.

– **Τι σου έλεγε ο μπαμπάς σου;**

– Ο μπαμπάς μου, καταρχάς, επειδή εμένα έβλεπε ότι έπαιρνα μια στροφή, δεν μπορούσα τον συντηρητισμό που υπήρχε σε κάποια θέματα στην οικογένεια και στο μεγάλωμά μου, αντέδρασε, η πρώτη αντίδρασή μου ήταν αυτή ότι εγώ θα φύγω να σπουδάσω και δεν θα ξαναγυρίσω γιατί δεν μπορούσα να συνυπάρχω από μια ηλικία και μετά με την μητέρα μου με τις ιδέες που είχε.

– **Άρα, ήταν μια διέξοδος.**

– Μία διέξοδος αλλά την είχα, όχι διέξοδος να κάνω οτιδήποτε και να φύγω απ' το σπίτι, είχα πάρει τις αποφάσεις μου ότι θα φύγω να σπουδάσω, όχι να κάνω κάτι άλλο.

– **Θα μπορούσε, ας πούμε, να είναι και διέξοδος θα βρω κάποιον να παντρευτώ να φύγω απ' το σπίτι.**

– Έτσι, όχι, τέτοια διέξοδο δεν θα την επέλεγα ποτέ.

– **Για ποιους λόγους θεωρείς;**

– Γιατί θεωρούσα ότι από πάντα για να κάνω μία οικογένεια έπρεπε να είμαι σε πάρα πολύ καλό επίπεδο.

– **Επίπεδο;**

– Να έχω τελειώσει τις σπουδές που πάντα πίστευα ότι έπρεπε να έχω και να έχω και μία ηλικία σε σχέση με τη δυνατότητα να μπορώ να ζήσω την οικογένεια, να ζήσουμε, η οικογένεια να έχει λεφτά δικά της, να 'μαι ανεξάρτητη από γονείς δηλαδή, αυτό εννοώ. Να μπορώ να σταθώ στα πόδια μου. Γι' αυτό και όταν έγινε ο εκβιασμός έμμεσα της μητέρας μου ότι ή παίρνεις λεφτά ή επιστρέφεις όπου σου έχουμε και το σπίτι σου έτοιμο να μείνεις εδώ, να διοριστείς εδώ, να παντρευτείς εδώ και να μείνουμε πάνω-κάτω, μου είχε ετοιμάσει σπίτι, όροφο, η μητέρα μου, πάνω απ' το πατρικό, το έχτιζε όσο εγώ ήμουν φοιτήτρια, ναι, γιατί δεν είχε πιστέψει ποτέ ότι εγώ, αυτό που της είχα υποσχεθεί, ότι δεν θα γυρίσω πίσω, πίστευε ότι με κάποιο τρόπο θα με έπειθε να γυρίσω.

– **Ήθελε. Η κάθε μητέρα θέλει τα παιδιά κοντά της.**

- Ήθελε, ακριβώς. Ήμουνα και η πρώτη της κόρη όπως καταλαβαίνεις. Εγώ, φυσικά ακολούθησα άλλο δρόμο, ο οποίος ήτανε δύσκολος για μένα, ήταν πολύ πιο δύσκολος απ' αυτόν που μου πρότεινε η μητέρα μου.
- **Πώς ένιωσες όταν έφυγες απ' το σπίτι; Μετά την αποχώρηση δηλαδή;**
- Ελευθερία.
- **Ελευθερία;**
- Ναι. Είχα και πολιτικές διαφορές, διαφορετική πολιτική σκέψη απ' τους γονείς μου.
- **Άρα, αυτό ήτανε λόγος για ...**
- Ήταν και αυτό. Εκείνοι ήταν συντηρητικοί άνθρωποι, κλασικά οικογένεια, πατριδα, θρησκεία, οικογένεια. Εγώ αυτό, επειδή υπήρχε και παππούς και γιαγιά τριγύρω μας, σε άλλο σπίτι μεν αλλά παρακολουθούσαν τη δική μου ζωή στενά, ήμουνα η πρώτη εγγονή. Λοιπόν, επειδή με είχαν σε στενό κλοιό να το πω έτσι, πώς να το πω, ήταν συντηρητικός επίσης και ο παππούς μου και η γιαγιά μου, ήταν οι γονείς της μητέρας μου, οι μητρικοί παππούδες.
- **Ήταν υπερπροστατευτικοί ή καταπιεστικοί, γινόντουσαν;**
- Καταπιεστικοί. Δηλαδή για να πάω, να σου δώσω ένα παράδειγμα, ήμουνα τελευταία τάξη λυκείου, να πάω μία βόλτα στην πόλη έπρεπε ο παππούς να δει τι φοράω, να εγκρίνει, και η μαμά μου.
- **Κι αν δεν εγκρίνει πίσω στο σπίτι.**
- Αν δεν ενέκρινε έπρεπε ν' αλλάξω και επίσης τα ωράρια των εξόδων μου ήτανε πολύ αυστηρά. Αν έβγαινα ας πούμε με όλη την παρέα που τότε δίναμε όλα τα παιδιά φροντιστήριο, κάναμε φροντιστήριο και βγαίναμε 10 η ώρα να φάμε σε μια ταβέρνα, εγώ 11, το πολύ 11:30, έπρεπε να έχω γυρίσει σπίτι. Δεν με έπαιρνε να κάνω κάτι άλλο.
- **Για ποιο λόγο επέλεξες να παντρευτείς; Θεωρείς;**
- Λοιπόν, και εκεί έχει σχέση με το μέγαλωμα απ' το σπίτι μου και την καταπίεση της μητέρας μου. Αυτό το έψαξα και το είδα φυσικά μετά από πολλά χρόνια που χώρισα. Εάν ήταν η μητέρα μου άλλων πεποιθήσεων γυναίκα, δεν θα είχα παντρευτεί και πιθανόν να μην είχα υποστεί κι αυτή την ιστορία, το διαζύγιο, δηλαδή δεν θα είχα παντρευτεί είκοσι τεσσάρων ετών.
 Όταν έμαθε ότι εγώ πλέον έμενα στην Αθήνα και συζούσα μ' αυτόν τον άνθρωπο, γιατί συζούσα, αυτή ήταν η επιλογή μου, είχα δεσμό και συζούσα, έγιναν μεγάλες φασαρίες, κατέβηκε στην Αθήνα, δημιουργήθηκε θέμα, εγώ έχασα τη δουλειά τότε, έτυχε να είμαι άνεργη σ' αυτά τα ενδιάμεσα που σου έλεγα ότι δούλευα από εδώ και από εκεί, όχι στο επάγγελμα, το '84 έμεινα ένα διάστημα άνεργη. Πήγα φιλοξενήθηκα στο σπίτι μιας ξαδέρφης μου για να μπορεί να έρχεται και ο δεσμός μου και πότε πήγαινα και στο δικό του το σπίτι αλλά αυτός συζούσε με ένα πρώτο ξάδερφο και δεν χωρούσαμε να συζητήσουμε όλοι μαζί, και τα τρία άτομα. Και όταν έμαθε ότι συζώ μ' αυτό το άτομο μου είπε ή θα τον φέρεις να τον γνωρίσουμε και να δούμε τι θα κάνεις ή υπήρχαν γενικώς καυγάδες.

Εγώ αρνιόμουν, της είπα θα κάνω ότι θέλω, πλέον εγώ δεν σου ζητάω χρήματα, δεν θέλω καμία οικονομική ενίσχυση, όπως βλέπεις τα καταφέρνω και ζω μόνη μου. Εκείνη, όμως, από τις ηθικές της πεποιθήσεις, ήταν και θρησκευόμενο άτομο πολύ η μητέρα μου, το θεωρούσε ανήθικο, πριν παντρευτώ να ζω με έναν άνθρωπο, με έναν άντρα.

- **Άρα, επισπεύσατε τη διαδικασία του γάμου γι' αυτούς τους λόγους.**
- Επισπεύσαμε τη διαδικασία γιατί πλέον η γκρίνια, η μιζέρια ή χώρισε ή μη χωρίζεις ή να κατεβαίνει ο μπαμπάς, να στέλνει τον μπαμπά τρεις και λίγο, ο οποίος πατέρας μου συμφωνούσε με τον τρόπο ζωής μου, δεν είχε κανένα πρόβλημα, απλώς δεν την άντεχε κι εκείνος κάθε μέρα να γκρινιάζουν στο σπίτι στη Λάρισα, να κατεβαίνει ο πατέρας μου στην Αθήνα και «Άντε ρε Μαριέττα να δούμε τι θα κάνουμε να ηρεμήσει η μαμά σου και άντε ρε Μαριέττα να δούμε τι θα κάνει η μαμά σου». Κάναμε μία κίνηση πολύ νωρίτερα απ' ότι ίσως έπρεπε.
- **Στο δεύτερο γάμο, τη δεύτερη φορά γιατί παντρεύτηκες; Για τους ίδιους λόγους;**
- Τη δεύτερη φορά παντρεύτηκα γιατί, πρέπει να σου πω ότι, όχι για τους ίδιους λόγους, πλέον ήμουν, επειδή χώρισα και χώρισα με τρόπο που δεν ενέκριναν πάλι οι γονείς μου, ειδικά η μητέρα μου, δηλαδή δημιούργησα σχέση με τον δεύτερό μου άντρα και μετά χώρισα. Και εν τω μεταξύ γέννησα το παιδί του άντρα μου, ήμουν ακόμα χωρίς διαζύγιο και υπήρχαν τέτοιες τυπικές διαδικασίες, το όνομα του παιδιού ...
- **Ναι, ναι τα γραφειοκρατικά που τρέχεις.**
- Τα γραφειοκρατικά, τα οποία σε παίρνουνε, παίρνουνε χρόνο για να τελειώσουνε. Έκανα, εκεί επέλεξα εγώ, ήταν κάθετη η δική μου επιλογή, χωρίζω από τον σύζυγό μου γιατί πλέον δεν θέλω να ζω μ' αυτόν τον άνθρωπο.
- **Πόσα χρόνια κράτησε ο πρώτος γάμος;**
- Εφτά.
- **Εφτά χρόνια.**
- Επέλεξα, εγώ, πλέον τη ζωή μου, κάθετα, και ήταν δική μου η πρωτοβουλία και πλέον είχα πατήσει πολύ καλά στα πόδια μου και προς την πλευρά του συζύγου του δεύτερου, προς την οικογένειά του, η οποία δεν μας δημιούργησε κανένα πρόβλημα. Πάλι, η δικιά μου οικογένεια είχε πρόβλημα, και δη η μητέρα μου, γι' αυτό και δυόμισι χρόνια μέχρι να παντρευτούμε δεν είχε επαφές μαζί μας γιατί ήταν ανήθικο που είχα παιδί μαζί του χωρίς να είμαστε παντρεμένοι.
- **Της έκανες ό,τι χειρότερο, ό,τι δεν ήθελε.**
- Έτσι, ναι, ό,τι δεν ήθελε. Ντρεπόταν να βγει στη Λάρισα, είχε απομονωθεί.
- **Γιατί είχε γνωστοποιηθεί εκεί.**
- Είχε γνωστοποιηθεί, βέβαια.
- **Ωστόσο, επέλεξες να παντρευτείς. Όχι, να μείνεις με τον δεύτερο σύντροφο.**

- Ναι, επέλεξα να παντρευτώ γιατί για μας ήταν μια τυπική διαδικασία. Αφενός για να επισημοποιήσω ότι αυτός είναι ο άντρας μου και δεν ήταν μια εφήμερη σχέση που τρελάθηκα, ερωτεύτηκα, τα τίναξα όλα στον αέρα και ότι έκανα πλέον την επιλογή μου, κι ήταν η σοβαρή μου επιλογή, που δεν με ανάγκασε κανέναν.

Ένα δεύτερο ήταν ότι είχα πλέον παιδί μαζί του και ξέρεις στην Ελλάδα τα γραφειοκρατικά σε σχέση τότε ακόμα με τα σχολεία, με την επιλογή ονόματος και όλα αυτά δεν βοηθούνε μία μητέρα να μείνει άγαμη και περισσότερο και για να τον περάσουνε έτσι όπως σου είπα, ότι πλέον αυτός είναι ο σύζυγός μου, θέλετε να τον δεχτείτε καλώς, δεν θέλετε να τον δεχτείτε πρόβλημα σας. Μ' αυτόν θα ζήσω, μ' αυτόν θα κάνω οικογένεια, τελειώσαμε.

Και επιπλέον υπήρχε και ένα παιδί από τον πρώτο γάμο που ήθελα να μεγαλώνει σε μία, στον ιστό μιας οικογένειας γι' αυτό και ο γάμος μου ο δεύτερος δεν έγινε μόνο για τους λόγους του διαζυγίου, ότι έβγαινε αργά, είχαμε ένα χρόνο να πάρουμε διαζύγιο, μετά από δυο χρόνια παντρεύτηκα που συζούσαμε και τον πρώτο ενάμιση χρόνο έμεινα μόνη μου με τα δυο μου παιδιά. Για να περάσει ένα μεταβατικό στάδιο ο μικρός που ήτανε τότε δυο στα δύομισι, ο Αιμίλιος, απ' τον πρώτο μου γάμο, να μην δει ξαφνικά ότι η μαμά έφερε κάποιον άλλο άνδρα μες το σπίτι αμέσως και για να μπορέσω να του περάσω όσο πιο ανώδυνα τον χωρισμό των γονιών του, να μπορεί να έρχεται ο μπαμπάς του στο σπίτι, να κάθονται να παίζουν, γιατί ήταν μικρός ακόμα ο Αιμίλιος.

- **Ναι, ήταν πολύ μικρός.**

- Να τον παίρνει να πηγαίνουν σε παιδικές χαρές, να βλέπει ότι εγώ με τον μπαμπά του δεν μαλώνω, χωρίσαμε αλλά δεν μαλώνουμε και έτσι διατηρήσαμε και μέχρι τώρα τις σχέσεις μας. Δεν έχει δει ο μικρός καυγάδες, δεν είχαμε δηλαδή κακό διαζύγιο, ήμασταν φίλοι και ας προκάλεσα εγώ το διαζύγιο. Πέρασαμε, πέρασε ο άλλος ο άνθρωπος μία σοκαριστική κατάσταση όταν του ανακοίνωσα ...

- **Δεν το περίμενε;**

- Δεν το περίμενε, όταν του ανακοίνωσα ότι θα χωρίσουμε και έτσι όπως χωρίσαμε, ήταν όντως σοκαριστικό και του δίνω το δικό του δίκιο αλλά μετά η σταθερή στάση, η δική μου, προς όλες τις κατευθύνσεις έδωσε τα μηνύματα που έπρεπε. Οφείλω να ομολογήσω ότι ήταν πολύ σκληρό για μια γυναίκα στην Ελλάδα όταν παίρνει πρωτοβουλία να κάνει το διαζύγιο, να φέρει εκείνη το διαζύγιο, να χωρίσει τον σύζυγό της, αντιμετώπισα πολλά προβλήματα και από φίλους και φίλες.

- **Η απόκτηση παιδιού τι σημαίνει για σένα;**

- Για μένα είναι η ολοκλήρωση μιας γυναίκας.

- **Ολοκλήρωση, δηλαδή;**

- Μαζί με τα επαγγελματικά της, τα προσωπικά της, δηλαδή αν είναι η γυναίκα που έχει επιλέξει να κάνει επάγγελμα και το έχει βρει και το κάνει, μαζί με τον σύντροφο που θα έχει επιλέξει, η ολοκλήρωση έρχεται με ένα παιδί, κι αν θες η ολοκλήρωση ενός γάμου, αλλιώς για μένα δεν υπάρχει λόγος να είσαι σε γάμο με κάποιον. Καλύτερα να ζεις συντροφικά, να είστε δυο

σύντροφοι που ζείτε μαζί, όσα χρόνια πάρει και όσο χρειαστεί. Αν όμως αυτό το πράγμα γίνει γάμος, πρέπει να υπάρχει για μένα, πρέπει να υπάρχουν παιδιά ή παιδί. Θέλει όμως μεγάλη σοβαρότητα απ' την πλευρά των δύο ανθρώπων γιατί αυτό δεν γυρίζει πίσω ποτέ, μ' αυτόν τον άνθρωπο που γεννάς ένα παιδί δεν κόβονται ποτέ οι δεσμοί.

- **Πάντα έχετε σημείο αναφοράς.**
- Πάντα υπάρξει ένα σημείο αναφοράς, το παιδί, γι' αυτό και πρέπει να είναι πολύ σοβαρό με ποιον θα αποφασίσεις να γεννήσεις, όχι παντρεύομαι και γεννάω, δεν το είπα έτσι με αυτή την έννοια, αλλά αφού μπαίνεις σε μια τέτοια διαδικασία, αν είσαι ώριμος γιατί έκανες τον γάμο κι αν θέλεις να μείνεις μ' αυτόν τον άνθρωπο, όλο αυτό βγαίνει στη γέννηση ενός παιδιού. Είναι, πώς να το πω, ό,τι καλύτερο, να δουν δυο άνθρωποι που θέλουν να ζήσουν μαζί, να κάνουν ένα παιδί μαζί.
- **Από τα παιδιά σου έχουν παντρευτεί, έχει παντρευτεί μία;**
- Μόνο η μεγάλη κόρη από τον άντρα μου, που βρήκα, το πρώτο παιδί.
- **Α, η κόρη από τον άντρα.**
- Τα άλλα όχι και δεν βλέπω να παντρεύονται.
- **Τι συμβουλές δίνεις; Τι συμβουλές δίνεις στα παιδιά σου ή σε κάποιο συγγενή σου ή στην αδερφή σου;**
- Καμία συμβουλή σε σχέση με το γάμο.
- **Με την οικογένεια, με την απόκτηση παιδιών τι τους λες;**
- Τώρα πλέον δεν τους λέω τίποτα. Ό,τι τους έλεγα μέχρι τώρα, πριν μπούμε στην οικονομική κρίση, ήταν αυτό, να μην βιαστούν ποτέ να κάνουν γάμο, να μην βιαστούν να κάνουν ποτέ παιδί είτε σε γάμο αν βρίσκονται είτε σε σχέση γιατί και η εμπειρία η δική μου και η τωρινή πλέον κατάσταση που δεν μπορούν τα παιδιά, βλέπω ότι τα παιδιά αυτή τη στιγμή, αν βάλω το κάθε παιδί μόνο του, το δικό μου, να ζήσει μόνο του, δεν μπορεί, πώς να ζήσει λοιπόν έναν άλλο άνθρωπο; Απλώς, τους μεταφέρω χωρίς να τους δημιουργώ άγχος και για να μην αισθάνονται ότι είναι και άχρηστοι στην κοινωνία, συζητώ όσο μπορώ, σε επίπεδα που να καταλαβαίνουν και αυτοί και το καταλαβαίνουν και τα παιδιά πλέον.
- **Μου είπες πριν δεν θα τους συμβούλευα να κάνουν παιδί, παιδί ή παιδιά;**
- Καταρχάς, πιστεύω ότι όταν γεννηθεί ένα παιδί σε μία οικογένεια, πρέπει να υπάρχει κι άλλο παιδί, πρέπει να γίνει κι άλλο παιδί, να μην το αφήσεις μόνο του γιατί όσο καλοί και γονείς να είμαστε, που δεν είμαστε τέλειοι, κανένας, έτσι; Είναι αλλιώς να μεγαλώνει και να μάθει να έχει έναν άνθρωπο σαν αυτόν και να μοιράζεται πράγματα στη ζωή του. Έχει πολύ μεγάλη σημασία να ξέρει ότι υπάρχει ακόμα ένας άνθρωπος δικός του που μοιράζεται πράγματα μαζί του γιατί δεν θα πει όλα τα μυστικά του και τις αγωνίες του με τους γονείς. Εκεί είναι που μπερδεύομαστε μερικές φορές οι γονείς και λέμε είμαστε φίλοι με τα παιδιά. Δεν είσαι φίλος με το παιδί, μεγαλώνεις με τα παιδιά σου με μια φιλική ατμόσφαιρα, να μπορούν να έχουν το θάρρος να σου πουν μερικά πράγματα αλλά εγώ πιστεύω ότι όλα τα παιδιά κάτι κρύβουν απ' τους γονείς τους και πρέπει αυτό το κάτι που κρύβουν απ' τους γονείς να το μοιράζονται με

κάποιο δικό τους άλλο άτομο. Το πιο ασφαλές άτομο πιστεύω ότι είναι τ' αδέρφια, αν ταιριάζουν γιατί υπάρχουν και αδέρφια που δεν ταιριάζουνε.

- **Άρα, τουλάχιστον δύο; Και βλέπουμε;**
- Άρα, τουλάχιστον δύο. Πρέπει να σου πω όμως ότι από την κατάσταση μου όπως βλέπεις, που έχω πολλά παιδιά, γιατί μου αρέσουν, τα αγαπώ τα παιδιά και έχουμε και μία εγγονή μεγάλη τώρα, πάει πρώτη λυκείου, τα αγαπώ τα παιδιά.
- **Λες την ... πώς τη λένε την κόρη σου στη Θεσσαλονίκη;**
- Τη Μαρία.
- **Της λες να κάνει κι άλλο;**
- Δεν έχει παιδί. Καμία. Η Άντζυ έχει.
- **Α, δεν έχει. Α, είναι η Άντζυ από τον Παύλο, ναι.**
- Η κόρη μου ζει εδώ στην Παιανία.
- **Σ' αυτήν τι λες να κάνει;**
- Σ' αυτή δεν λέω τίποτα γιατί ο τρόπος ζωής της είναι τέτοιος που δεν ξέρω αν θα επιλέξει ποτέ να κάνει παιδί.
- **Και δεύτερο εννοείς. Το εγγόνι από πού το έχεις;**
- Από την πρώτη, απ' την Άντζυ, δεν είναι εγγονή μου; Τη σημασία έχει που δεν το γέννησα αυτό το παιδί;
- **Ναι, όχι, δεν έχει σημασία, τι λες στην Άντζυ να κάνει κι άλλο;**
- Έλεγα βέβαια. Δεν ήθελε με τίποτα επειδή παντρεύτηκε μικρή, δεσμεύτηκε μικρή, δεν ήθελε να ξαναγυρίσει πίσω, να κλειστεί, το μεγάλωσε, ήτανε πλέον είκοσι πέντε χρονών, ας πούμε, και ήτανε ελεύθερη, αν και τη βοηθήσαμε και εμείς στο μεγάλωμα δηλαδή τότε που ήτανε μωρό το έφερνε και το προσέχαμε εμείς, εγώ το κρατούσα Σαββατοκύριακα για να βγαίνουν έξω με τον Σταύρο γιατί ήταν νέα παιδιά και θεωρούσα ότι όταν παντρεύεσαι μικρός πρέπει να βοηθιέσαι γιατί αν σε πάρουνε όλα τα προβλήματα από κάτω, κάποια στιγμή θα τα τινάξεις στον αέρα. Και αυτό το καταφέραμε με την Άντζυ, την βοηθήσαμε, και οι γονείς του αγοριού, του άντρα της και εμείς από εδώ. Εκείνοι της δώσανε κι ακόμα μεγαλύτερη βοήθεια, οικονομική, τους στηρίξανε, είχε ο άντρας της πρώτης κόρης, αυτής, της Άντζυ, δούλευε, είχε δικό του μαγαζί με τον πατέρα του, δηλαδή δεν μπήκαν σε οικονομικά προβλήματα τεράστια, να είναι δυο παιδιά, μικρά, αυτός ήταν είκοσι πέντε, η Άντζυ ήταν στα είκοσι όταν παντρεύτηκαν, δεκαεννιά στα είκοσι, και ήρθε αμέσως το παιδί.
- **Πάθανε σοκ.**
- Για να μην υποστεί λοιπόν και άλλες δυσκολίες επειδή ήτανε, δεν ήταν κορίτσι μαθημένο ούτε για οικογένεια, ούτε να μαγειρεύει, ούτε να στήσει σπίτι. Η μητέρα της δεν την βοηθούσε προς αυτή την κατεύθυνση ποτέ, ούτε και τη βοήθησε. Μπορέσαμε και κάναμε ένα κλοιό πιστεύω προστασίας τριγύρω τους.
- **Ο πρώτος γάμος θεωρείς ότι έγινε την κατάλληλη χρονική στιγμή και οι συνθήκες ήταν σωστές και ευνοϊκές και αυτές που θα ήθελες;**

- Όχι.
- **Προετοιμασμένη δηλαδή ψυχολογικά ήσουν;**
- Ψυχολογικά ήμουνα.
- **Οικονομικά;**
- Οικονομικά, όχι. Περνούσαμε, μα και ο κύριος λόγος που απομακρυνθήκαμε, εγώ απομακρύνθηκα και με κούρασε ήταν οι ανεργίες οι φοβερές που πέρανε ο πρώτος σύζυγος σε πολύ τακτά διαστήματα. Με είχε τσακίσει αυτό το πράγμα. Γιατί είχα αναλάβει ίσως απ' αυτό το στυλ που ζούσα με την μάνα μου και τον πατέρα μου, είχα αναλάβει και εγώ όλες τις ευθύνες του σπιτιού.
- **Και σε είχε κουράσει όλο αυτό.**
- Το οικονομικό κουμάντο, λειτουργούσα με τον ίδιο τρόπο, όχι βέβαια με τον αυστηρό τρόπο της μητριαρχικής οικογένειας, όμως είχα αναλάβει τα πάντα εγώ στο σπίτι.
- **Οργανωτικό.**
- Οργανωτικά, οι λογαριασμοί πως θα πληρωθούν, αυτό λοιπόν, η έννοια αυτή, όποτε περνούσαμε μία ανεργία γινότανε φοβερό πρόβλημα γιατί δεν είχαμε βοήθεια από κανέναν, από κανέναν γονιό, δεν μπορούσα να πω δανείστε μου 100 ευρώ να πάω να πληρώσω το ρεύμα. Οι μεν δικοί του δεν είχανε, οι μεν δικοί μου δεν θέλανε. Ήμουν σε εμπάργκο απ' τη μητέρα μου γιατί ξέχασα να σου πω ότι και εκείνο τον γάμο δεν τον ήθελε, δεν πίστευε ότι μου άξιζε εκείνο το παιδί, εκείνος ο άντρας.
- **Απλά δεν ήθελε να μένετε έτσι μαζί.**
- Απλά δεν ήθελε να μένω έτσι εγώ μαζί του και για να με κάνει να καταλάβω τι εστί η απόφαση μου, δεν με βοηθούσε σε τίποτα. Με άφησε εξ' ολοκλήρου, σκληρή, μ' άφησε εξ' ολοκλήρου να κολυμπήσω εγώ στα βαθιά νερά που διάλεξα.
- **Οι ιδανικές συνθήκες δηλαδή για σένα ποιες θα ήταν; Ούτε στο δεύτερο γάμο ήσουν προετοιμασμένη;**
- Στο δεύτερο γάμο ήμουν προετοιμασμένη γιατί ήταν ιδανικές συνθήκες για μένα.
- **Ήταν και οικονομικά και ...**
- Και οικονομικά και πήρα έναν άνδρα, επέλεξα έναν άνδρα, ο οποίος πλέον έπαιρνε στα χέρια του ό,τι προέκυπτε, έναν άνδρα που ήξερα ότι ό,τι και να μας συμβεί θα το αντιμετώπιζε εκείνος.
- **Δυναμικό.**
- Ναι, και με άποψη για τη ζωή και με πολιτική άποψη. Το προφίλ του δηλαδή σε σχέση με τον άλλον ήταν εντελώς διαφορετικό.
- **Θεωρείς ικανοποιητική την οικογένειά σου και τον αριθμό παιδιών που έχεις αποκτήσει; Θα ήθελες παραπάνω;**
- Όχι.
- **Όχι.**

- Όχι, γιατί δεν θα το αντέχαμε.
- **Άρα, δεν έχεις μετανιώσει για τον αριθμό παιδιών. Σήμερα πόσο συμβατή είναι η οικογένειά σου με τις ανάγκες που έχεις;**
- Τι εννοείς συμβατή;
- **Συμβατή, πόσο ταιριάζει δηλαδή η σύνθεση της οικογένειά σου με τη δική σου ζωή και τις δικές σου ανάγκες; Νιώθεις ότι μένεις λίγο παραπίσω για να ικανοποιήσεις τις δικές τους ανάγκες; Έχετε ταιριάζει ως προς αυτό;**
- Εάν δεν ήμασταν στην οικονομική κρίση που είμαστε, αισθανόμουν πάρα πολύ ελεύθερη με την οικογένειά μου, να μπορώ να κάνω και τα προσωπικά μου, τις προσωπικές μου επιδιώξεις. Ό,τι αφορά και τον επαγγελματισμό μου αλλά και τα χόμπι μου και τις ανάγκες μου τις προσωπικές. Καθ' όταν μπήκαμε στην οικονομική κρίση αυτόματα έχω πάει πολύ πίσω τον εαυτό μου σε σχέση με όλους στην οικογένεια, για να κρατήσω την ισορροπία που χρειάζεται για να μην καταρρεύσει η οικογένεια και αυτό με μεγαλύτερο πρόβλημα τον ενάμισι χρόνο, περίπου τους δεκατρείς μήνες που έμεινε ο Παύλος χωρίς λεφτά, χωρίς χρήματα.

Είναι πολύ σοκαριστικό αυτό σε μία οικογένεια, δηλαδή ήταν πολύ σοκαριστικό να πω στην κόρη μου και επειδή ακριβώς έχω αυτή την κόρη, και αισθάνομαι υπερήφανη γι' αυτά τα παιδιά που έχω, στη Θεσσαλονίκη ας πούμε που σπουδάζει, της σταμάτησα ξαφνικά τα 600 ευρώ που της έστελνα και της είπα ζήσε. Αν δεν είναι σοκαριστικό αυτό, τι είναι; Για να φτάσει μία μάνα να πει αυτό στο παιδί. Της είπα ή κάνε μετάταξη γιατί μπορούσε λόγω τριτεκνίας να 'ρθεις στη σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα αλλιώς πρέπει να τα βγάλεις πέρα μόνη σου πλέον. Αυτό δηλαδή που υπέστη εγώ κάποια στιγμή με τη μητέρα μου, που ήταν πολύ πιο χαλαρά τα χρόνια γιατί τότε έβρισκες δουλειά, οποιαδήποτε δουλειά, άμα ήθελες να δουλέψεις έβρισκες, άλλο αν εγώ ήθελα να ψάχνω στη δική μου τη δουλειά, έτσι; Ακόμα και τότε έβρισκες, ας πούμε...

- **Ήταν πολύ εύκολο.**
- Πολύ εύκολο. Στον ιδιωτικό ας πούμε παιδικό σταθμό που πήγα δεν με σύστησε κανένας, έφαξα μια αγγελία, πήγα, τους άρεσα, με κρατήσανε.
- **Έβρισκες απ' την εφημερίδα τότε δουλειά.**
- Έβρισκα απ' την εφημερίδα δουλειά. Από εκεί τις βρήκα όλες τις δουλειές, απ' την εφημερίδα αλήθεια.
- **Όλος ο κόσμος έτσι έβρισκε τότε.**
- Έτσι τότε ήτανε, ναι. Τώρα λοιπόν όμως φτάσαμε σ' αυτό το επίπεδο.
- **Άρα, η κόρη σου...**
- Δηλαδή φτάνεις κάποια στιγμή και τον καφέ που εγώ έβγαίνα, το οποίο για μένα ήτανε, σινεμά, καφέ, να πάω με φίλους μου και συναδέλφους μου σε ταβέρνα ήταν καθημερινότητα.
- **Ήταν μία καθημερινότητα, η οποία σου έδινε ζωή και δύναμη να συνεχίσεις.**
- Καθημερινότητα, όπως το είπες. Όχι, να το προγραμματίζω δεκαπέντε μέρες πριν και αν μπορέσω. Τηλέφωνο «Μαριέττα είμαστε εκεί, έλα», μετά από 3 μέρες «Μαριέττα είμαστε εκεί,

έλα». Χωρίς την οικογένειά μου, σου μιλάω σαν προσωπικότητα τώρα μόνη μου, πέρα με τις εκδρομές με την οικογένεια, με τον σύζυγο, πέρα απ' τα ταβερνάκια με την οικογένεια, με τον σύζυγο, σου μιλάω για την προσωπική μου, αυτό που εμένα με γέμιζε γιατί με τον δεύτερο γάμο μου δεν σου είπα εκεί ότι εγώ κράτησα πολύ την προσωπικότητά μου εκεί μέσα.

- **Δηλαδή;**
- Δηλαδή τη δουλειά μου, τους φίλους μου, τα χόμπι μου, τις προσωπικές μου επαφές, δεν μου επιβλήθηκε να χάσω τη δική μου προσωπικότητα για να μπω μεσ' την οικογένεια.
- **Αυτά που τα έκανες στην καθημερινότητά σου, φαντάζομαι όταν είχαν μεγαλώσει λίγο τα παιδιά έβρισκες τρόπους, κάποιους στα κρατούσε;**
- Τα έκανα από τότε που ήταν μικρά τα παιδιά γιατί, με τον σύζυγο, αυτό είναι που σου είπα ότι κράτησα τη δική μου προσωπικότητα, ήξερε ότι εγώ κάθε Τρίτη που θα πήγαινα στους Σ.Κ.Λ.Ε., στην ομοσπονδία των κοινωνικών λειτουργών, που ήμουνα είκοσι έξι χρόνια στο διοικητικό συμβούλιο, όχι είκοσι έξι στο διοικητικό, λιγότερα, αλλά μέλος αλλά βοηθούσα από την αρχή που γράφτηκα στους Σ.Κ.Λ.Ε., σε επιτροπές. Μετά που μπήκα στο διοικητικό συμβούλιο έπρεπε...
- **Είχες τις υποχρεώσεις και εκεί.**
- Είχα υποχρεώσεις δηλαδή έπρεπε μία φορά την βδομάδα να κάνουμε διοικητικό συμβούλιο αλλά και δουλειές μέσα στους Σ.Κ.Λ.Ε. δηλαδή διοικητικά θέματα, να δούμε, να παίρνουμε αποφάσεις.
- **Τότε ποιος τα κρατούσε τα παιδιά;**
- Ο Παύλος.
- **Ο Παύλος.**
- Τα συνέδριά μου που πήγαινα σε όλο τον κόσμο, έχω πάει συνέδρια σε όλο τον κόσμο, δηλαδή όχι μόνο μεσ' την Ελλάδα και εκτός Ελλάδος. Δουλειές που έκανα, όχι δουλειές, συνεργασίες, έκανα συνεργασίες ας πούμε με τους συναδέλφους στην Κύπρο, με δήμους στην Κύπρο, που όταν κατέβαινα στην Κύπρο μπορεί να χρειαζόταν να μείνω και μια βδομάδα. Κατέβαινα, πήγαινα στη Σερβία όταν πήραμε το πρόγραμμα με τα παιδιά που φιλοξενούσαμε απ' τη Σερβία, πήγαινα τρεις φορές το χρόνο Σερβία. Και μέσα σε όλα αυτά κάποια συνέδρια, κάποιες ημερίδες, είτε μεσ' την Ελλάδα, είτε πολύ κοντά στην Ελλάδα. Δεν είχα κανένα πρόβλημα να σκεφτώ δεν θα πάω σε αυτό γιατί έχω παιδιά μικρά στο σπίτι, είχε λήξει αυτό το θέμα.
- **Είχες ξεκαθαρίσει.**
- Είχα ξεκαθαρίσει και δεν έγινε με το να το επιβάλλω, αυτή ήταν η διαφορά, ήρθε ομαλά γιατί με γνώρισε έτσι όπως με γνώρισε
- **Ως φυσική απόρροια, το ήξερε και το είχε αποδεχτεί.**
- Το ήξερε, ακριβώς.

– **Αν σου έλεγα να μου πεις γιατί έκανες τρία παιδιά τι θα μου έλεγες; Ποιος ήταν έτσι πιο καθοριστικός παράγοντας για να κάνεις τρία;**

– Γιατί, καταρχάς, είχα κάνει το ένα ήδη με τον πρώτο μου γάμο και με τον δεύτερο γάμο επειδή αισθανόμουν και πολύ όμορφα με τον άντρα μου και κάναμε το πρώτο και το κάναμε, αν θες δεν το ζήσαμε όσο έπρεπε, ήταν μέσα σε πολλές δυσκολίες, η Μαρία, το πρώτο μας παιδί, καθότι ήμασταν διαζευγμένοι, καθότι είχαμε όλη την κοινωνία εναντίον μας, καθότι υπήρχε γκρίνια απ' τους δικούς μου, ειδικά την μητέρα μου, φασαρίες, αν θες και λίγες φασαρίες με τον πρώτο σύζυγο για το σοκ που σου είπα ότι έπαθε, δεν έζησα, πώς να σου πω, το λατρέψαμε βέβαια το παιδί που γεννήσαμε αλλά δεν ήτανε ήσυχη η ζωή μας.

– **Ναι, καταλαβαίνω.**

– Ερχόμενο το δεύτερο, δηλαδή είχαμε αποφασίσει ότι θα κάνουμε δεύτερο παιδί, να είναι δυο παιδιά απ' τον Παύλο, ήταν φυσικό ότι θα έκανα δεύτερο παιδί, δεν είχα πρόβλημα επειδή θα 'χα τρία παιδιά.

– **Άρα, ο καθοριστικός παράγοντας;**

– Ήταν η ηρεμία της οικογένειας και η ησυχία, πώς να στο πω;

– **Αυτό που σου πρόσφερε.**

– Αυτό που μου πρόσφερε, ναι. Δεν το έβλεπα σαν δυσκολία και ας μας έφερε δυσκολίες ένα τρίτο παιδί μετά από έξι χρόνια που ήταν, η τελευταία, η Μαρία, που κάναμε, τριάντα έξι χρονών γυναίκα, που πλέον ήμουνα στο φόρτε της επαγγελματικής μου καριέρας, στο Σ.Κ.Λ.Ε. ήμουνα γενική γραμματέας, γινόταν χαμός, άλλες δραστηριότητες γενικότερα. Να φανταστείς ότι στο Σ.Κ.Λ.Ε. πήγαινα, που μεγάλωσα όλα τα παιδιά, όλα τα παιδιά ξέρουνε, λέγανε η μαμά κάθε Τρίτη, Πέμπτη είναι στο Σ.Κ.Λ.Ε., το λέγανε από μικρά και ότι...

– **Δίπλα το καροτσάκι.**

– Όταν πήγαινα έγκυος, ας πούμε, μου λέγανε τα παιδιά, και κάναμε συνεδριάσεις, «Σήκω παιδάκι μου είσαι στην τελευταία εβδομάδα». Γιατί εγώ δούλευα, μια βδομάδα σταμάταγα πριν γεννήσω κάθε φορά για να έχω τους εννιά μήνες της κύησης μετά που δεν είχα πώς να τα μεγαλώσω. Έπρεπε να πάνε από πολύ μικρά στον παιδικό σταθμό. Ήμουνα συμφιλιωμένη με τον ρόλο αυτόν, με τον ρόλο της μητέρας και με τις ... και όταν γέννησα και το τρίτο παιδί μπορεί να μου κακοφάνηκε τον πρώτο καιρό που λίγο ξαναρχισα τα ίδια, πρέπει να σου πω όμως ότι δεν σου είπα όλη την αλήθεια με το τρίτο παιδί.

Εγώ σε κάποια στιγμή όταν μου είπε ο γιατρός ότι έμεινα έγκυος η πρώτη μου αυτή ήταν να το ρίξουμε, η πρώτη μου αντίδραση, ήταν περισσότερο σοκαριστική δηλαδή έβλεπα τη ζωή μου ότι είμαι στο ζενίθ και λέω «Θεέ μου τώρα θα ξαναρχίσω;». Να φανταστείς ότι δεν είχαμε κρατήσει καροτσάκια, μωρουδιακά πράγματα, τίποτα, τα είχα χαρίσει όλα και συμφώνησε με ψυχρή καρδιά ο Παύλος, μου είπε ένα ναι στην αρχή. Και μετά συζητώντας, ξανασυζητώντας ...

Άμα θα τον ρωτήσεις δηλαδή τον Παύλο θα πει ότι ήμασταν στο τσακ να πάμε για τον γιατρό για έκτρωση και την έπεισα. Τα λέει βέβαια υπερβολικά γιατί αυτός πιθανά το ζούσε πολύ πιο έντονα τον φόβο μην πάμε και να ρίξουμε το παιδί απ' ότι εγώ. Εγώ το είχα πιο ...

αλλά μετά που το συζήτησα και μου 'λεγε «Έλα ρε συ ένα παιδί ακόμα δηλαδή αυτά όλα ... αφού έτσι μεγαλώσαμε και τη Μαρία, αφού όλα μαζί μεγαλώνουνε, αυτό θα το μεγαλώσουνε τα άλλα δύο, ας πούμε» και όντως έτσι έγινε. Αυτό δεν μας δημιούργησε κανένα πρόβλημα, μεγάλωσε όντως με τα άλλα δύο, το τρέξανε. Και έτσι το κράτησα χωρίς όμως ξέρεις αυτό το πρώτο που σκέφτηκα να το ρίξω δεν ήτανε γιατί φοβήθηκα τον ρόλο της μητέρας, φοβήθηκα ότι θα ξαναγυρίσω πίσω στο ... στη ... ρε παιδί μου θα πάνε κάποια πράγματα πάλι πίσω γιατί όταν γίνεσαι μητέρα αφήνεις κάποια πράγματα πίσω, κακά τα ψέματα.

- **Στην προσωπική σου ζωή, στην επαγγελματική.**
- Ε, βέβαια στην επαγγελματική και στην προσωπική.
- **Θεωρείς ότι η πολιτεία ευνοεί στα νέα ζευγάρια να κάνουν παιδιά;**
- Όχι.
- **Όχι. Τι θα πρότεινες εσύ;**
- Στην πολιτεία;
- **Ναι. Τι θα ήθελες, ας πούμε, να σου παρέχει όταν είχες κάνει τα παιδιά σου;**
- Θα ήθελα να μου παρέχει φύλαξη των παιδιών, υπεύθυνη φύλαξη, παιδικός σταθμός λέγεται, βρεφικός λέγεται αλλά υπεύθυνη φύλαξη των παιδιών. Οι παιδικοί σταθμοί και ειδικά οι βρεφικοί σταθμοί που έχουμε στην Ελλάδα είναι ελάχιστοι. Άλλη φροντίδα χρειάζεται ένα βρέφος και άλλη φροντίδα χρειάζεται ένα παιδί που είναι πάνω από ενάμιση ετών. Επίσης, θα ήθελα να υπάρχει σε σχέση με τη γυναίκα όταν μου δίνει το δικαίωμα να βγω σε σύνταξη με 25ετία γιατί έχω τρία παιδιά με ανήλικη, ανήλικο, που θεωρείται ότι είναι μέχρι 18 ετών, δεν το χρειάζεσαι τώρα αυτό. Εγώ δεν χρειάζεται τώρα να πάω σπίτι μου, να βγω νωρίτερα σε σύνταξη όταν τα έχω μεγαλώσει.
- **Ε, δεν έχει και τόσο νόημα.**
- Δεν έχει νόημα αφού σπουδάζουνε, πάνε στο γυμνάσιο, λύκειο, ποιος ο λόγος να πάω σπίτι μου δηλαδή.
- **Ως επιβράβευση για την κούραση;**
- Σαν επιβράβευση.
- **Κάπως έτσι το σκέφτονται φαντάζομαι.**
- Μα δεν θέλεις επιβράβευση μ' αυτόν τον τρόπο. Επιβράβευση θέλεις πρακτικά όταν έχεις την ανάγκη, όταν είσαι ας πούμε στη δουλειά πώς να γίνεις παραγωγική στη δουλειά σου, πρέπει να ξεπεράσεις τον εαυτό σου, να ξέρεις ότι το παιδί μου σήμερα είχε λίγα δέκατα και επειδή δεν μπορώ να πάρω πάρα πολλή άδεια εγώ το έστειλα στον παιδικό σταθμό και να παίρνεις τηλέφωνο και να λες πώς είναι το παιδί ή να σε παίρνουν ξαφνικά στη μία το μεσημέρι, στις δώδεκα, και να σου λένε «Ψήνεται, έλα πάρ' το». Η φροντίδα που θέλεις απ' το κράτος για μένα πρέπει να δίνεται ...
- **Ευέλικτο ωράριο.**

- Ευέλικτο ωράριο. Και να σου πω και κάτι...
- **Ή μειωμένο ωράριο.**
- Ή μειωμένο ωράριο ή κράτησέ το μου να δουλέψω περισσότερο στα επόμενα χρόνια ρε φίλε. Αλλά να έχω ένα ωράριο, σου δίνει μία ώρα αν είσαι δημόσιος υπάλληλος, άμα δεν είσαι;
- **Άμα δεν είσαι δεν κάνεις παιδιά μάλλον.**
- Είχα εγώ φίλη μου σε ιδιωτικό τομέα που από σαράντα ημερών, μόλις η κοπέλα σαραντάρισε, το πήγε σε ιδιωτικό παιδικό σταθμό. Την ρωτήσανε αν είχε τα 500, 300 τόσα ήταν τότε, να δίνει, νέο ζευγάρι και οι δύο, ένα ενοίκιο, ο θηλασμός;
- **Ή και για τον θηλασμό πέρα απ' το οικονομικό.**
- Ο θηλασμός που κόβεις ξαφνικά όταν πας στη δουλειά, πώς θα φεύγεις άμα δουλεύεις στο Περιστερί και είσαι στη Λούτσα ας πούμε πού θα πας να θηλάσεις; Είναι άσκοπες αυτές οι πολιτικές, είναι άσκοπες.
- **Ο σύζυγος συμφωνούσε στον αριθμό παιδιών και ο πρώτος;**
- Ναι, ναι, και ο πρώτος αγαπούσε τα παιδιά.
- **Ήθελε παραπάνω ο πρώτος και δεν προλάβατε.**
- Ήθελε. Ναι, δεν προλάβαμε, δεν προλάβαμε. Ήταν ήρεμος άνθρωπος, πολύ καλός πατέρας και πολύ καλός σύζυγος, δεν είχα προβλήματα μαζί του.
- **Και στη χρονική στιγμή που ήρθε το παιδί ήταν.**
- Και στη χρονική στιγμή ήταν πολύ ώριμα γι' αυτό το αγαπήσαμε.
- **Και στον πρώτο σύζυγο.**
- Και στον πρώτο σύζυγο, ναι. Δεν ήρθε σε ακατάλληλη στιγμή το παιδί, άσχετα απ' αυτά που εγώ αισθάνθηκα εκ των υστέρων και αισθάνθηκα για έναν άλλο άνθρωπο και δεν μπορούσα να ζω σε μία υποκριτική κατάσταση, να το παίζω παντρεμένη, σύζυγος καλή, ότι τον κοροϊδεύω. Τον κοροϊδεψα ένα χρόνο, δεν άντεξα άλλο, μέχρι να δω τι θα έκανα με τον άλλο άνθρωπο και αν θα προχώραγα σοβαρά και πόσο σοβαρό ήταν. Απ' τη στιγμή που κράτησα το παιδί του, του δεύτερου ανθρώπου, σημαίνει ότι πήρα τις αποφάσεις μου, δεν θα μπορούσα να αφήσω ένα παιδί να πιστεύει ότι είναι δικό του, ο άλλος ο σύζυγος, και να έρχεται ο άλλος στα κρυφά να βλέπει ένα παιδί για να μην χαλάσω εγώ την ηθική κατάσταση της οικογενείας μου, της πατρικής μου ηθικής μου.
- **Αυτό θα ήταν ανήθικο τελικά.**
- Αυτό, λοιπόν, ήταν ανήθικο και με σόκαρε, οφείλω να στο εξομολογηθώ αυτό, για να καταλάβεις πόσο οι μητέρες, με σόκαρε σε σχέση με τη μητέρα μου, που κατάλαβε και της είπα ανοιχτά ότι πλέον χωρίζω με τον Γιώργο και με έπαιρνε κάθε βράδυ τηλέφωνο απ' τη Λάρισα για να δει τότε θα κάνω το μπαμ, θα του το πω του ανθρώπου και θα ζητήσω να φύγουμε, να φύγει απ' το σπίτι, να χωρίσουμε και να προχωρήσουμε στο διαζύγιο, που μου είπε κάποια στιγμή, αυτή η ηθική, η μητέρα με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, και όλα τα

ανήθικα τα δικά μου, ότι δεν θα είσαι η πρώτη που θα κρατήσει ένα παιδί που θα το έχεις από άλλον άνθρωπο, μη χαλάσεις τον γάμο σου.

- **Τι θα πει ο κόσμος.**
- Εκεί έπαθα μεγάλο σοκ.
- **Και όχι πως θα νιώθω εγώ μέσα μου.**
- Εκεί έπαθα το μεγάλο σοκ.
- **Εκεί θεώρησες ας πούμε ότι κάτι έσπασε.**
- Εκεί θεώρησα ότι...
- **Δεν ενδιαφέρεται για σένα.**
- Πάντα πίστευα ότι αυτές οι θρησκευόμενες γυναίκες, οι απλές γυναίκες που τις εκμεταλλεύεται η εκκλησία μας για δικούς της λόγους, τις έχουν κάνει και είναι υποκριτικές, πάντα πίστευα ότι αυτό είναι υποκρισία, όπως πιστεύω όλα τα άκρα είναι υποκρισίες. Δηλαδή κανείς δεν πατάει στα πόδια του γερά και να πει συνειδητά ότι είμαι εκεί. Για κάποιο λόγο τους έχουν πείσει και είναι εκεί.

Εκεί, λοιπόν, σοκαρίστηκα και λέω αυτό το ηθικό άτομο που εμένα με έκανε κάποτε και πήγα είκοσι τεσσάρων χρόνων και παντρεύτηκα ενώ δεν θα το έκανα, μα δεν θα το έκανα το ξέρω, θα μου πεις γιατί λύγισες; Γιατί ήτανε η μάνα μου λύγισα, γιατί είχα μάθει, αν και ήμουν επαναστάτης άνθρωπος, δεν την έκανα την επανάστασή μου, πώς να το πω, κατά πρόσωπο, να φέρνω κρίσεις, γερές κρίσεις.

- **Δεν ήθελες να στεναχωρείς τους άλλους.**
- Δεν ήθελα να στεναχωρώ τους άλλους, ειδικά τους γονείς μου, γιατί τους λάτρευα, ειδικά τον πατέρα μου και έκανα πίσω προς τη μητέρα μου εξαιτίας του πατέρα μου. Τον πατέρα μου είχα μία άσογη σχέση μέχρι που τον έχασα, ήταν αυτό που λέμε, μπορούσαμε να συζητάμε και τα προσωπικά μας θέματα.
- **Αν σου έλεγε ο σύζυγος ότι δεν θέλω να κάνουμε παιδιά ή δεν θέλω να κάνουμε ακόμη ένα παιδί, θα υπερτερούσε η άποψή του, θα συμφωνούσες, θα επέμενες να τον πείσεις;**
- Δεν ξέρω.
- **Δεν ξέρεις.**
- Με τον δεύτερο σύζυγο;
- **Με τον πρώτο. Ήθελε πάντα παιδιά.**
- Ήθελε πάντα παιδιά γενικώς, ναι. Δεν θα με πείραζε να είναι δυο ή τρία δηλαδή, με όποιον, με όποιον θα είχα επιλέξει.
- **Χωρίς όμως παιδί θα σε πείραζε να μείνεις;**
- Νομίζω, ναι. Δεν θα έκανα γάμο αλλιώς.
- **Δεν θα επέλεγες τον σύντροφο αν δεν ήθελε κι εκείνος.**

- Ναι, ναι, θα έκανα άλλου είδους ζωή. Ενώ είμαι ανεξάρτητη σαν άτομο, δεν μπορώ την καταπίεση, δεν μπορώ να μπαίνω σε καλούπια, ιδιαίτερα καλούπια, πώς να το πω, να μου το επιβάλλουνε, έχω μπει σε καλούπια, όλοι ζούμε σε καλούπια κακά τα ψέματα. Όταν ζεις σε μια κοινωνία και έχεις επιλέξει τον δρόμο της οικογένειας είσαι σε ένα καλούπι, δεν μπορείς να κάνεις αλλοπρόσαλλη ζωή έτσι.

Εννοώ τα καλούπια με την έννοια την ... να σου στερούν την προσωπικότητά σου, αυτά τα καλούπια εννοώ, αυτή την επιβολή καλουπιών δεν την έχω, ούτε την είχα, ούτε τη δεχόμουν, ούτε τη δέχτηκα γι' αυτό και είναι η πορεία της ζωής μου τέτοια. Αλλά δεν νομίζω να είχα πρόβλημα, δηλαδή δεν θα ήταν σοβαρό θέμα για μένα αν θα είχα ένα-δύο παιδιά, μπορεί να μην έκανα τρίτο ας πούμε αν δεν το ήθελα, αν περνούσα καλά και ήταν ένα πράγμα που θα μας διέλυε τη ζωή ας πούμε.

- **Σήμερα τι ανάγκες έχεις απ' τη ζωή σου; Σήμερα τι θα ήθελες αν σου λέγανε Μαριέττα ό,τι θες γίνεται αύριο, τι θα ήταν αυτό, τι θα επέλεγες; Τι νιώθεις ότι έχεις ανάγκη;**
- Προσωπικά; Μόνο για μένα ή σε σχέση γιατί τώρα όλα τα βλέπεις πλέον σε συνάρτηση και λίγο με τα παιδιά σου. Καταρχάς, θα ήθελα να μπορώ να εξασφαλίσω στα παιδιά μου μια δουλειά, στα δύο μεγάλα, που τώρα θα βολοδέρνουνε δεν ξέρω κι εγώ για πόσα χρόνια, να τα βοηθήσω να βρουν, όχι να τους παρέχω μία έτοιμη λύση εγώ.
- **Επιδότηση ας πούμε;**
- Όχι, όχι. Να μπορούν να σταθούνε μόνοι τους σε μία δουλειά, στα πόδια τους, ένα. Και το δεύτερο, εγώ να μπορώ να κάνω μία άνετη ζωή. Τι σημαίνει για μένα άνετη ζωή. Να μπορώ, δεν με ενδιαφέρουν τα ρούχα, δεν με ενδιαφέρουνε τα υλικά, να ταξιδέψω σε όλο τον κόσμο.
- **Ταξίδια.**
- Ταξίδια αλλά όχι ταξίδια να περνάω μια-δύο μέρες από ... ή μια βδομάδα από μία χώρα, να ζω στη χώρα για δέκα-δεκαπέντε μέρες, να γυρίσω, να ξαναφεύγω, να έρχομαι στη σταθερή μου βάση, να βλέπω τι γίνεται.
- **Το στερήθηκες αυτό λόγω οικογένειας.**
- Το στερήθηκα, λόγω κρίσης, λόγω οικογένειας δεν το είχα στερηθεί.
- **Τα προηγούμενα χρόνια;**
- Τα προηγούμενα χρόνια είχα φτάσει μέχρι Σουηδία, Δανία, δεν είχα πρόβλημα, διαμέσου της δουλειάς μου βέβαια.
- **Α, διαμέσου, αυτό ήθελα να ρωτήσω τώρα.**
- Ναι, αλλά όταν पास σε τέτοια κράτη ό,τι και να σου δώσει η δουλειά σου, τα δικά σου τα χρήματα πρέπει να τα έχεις, δεν पास δηλαδή με τα 200 ευρώ που θα σου δώσει για τα εισιτήρια ο δήμος. Ακόμα και στην Αλεξανδρούπολη που πήγα φέτος με τον δήμο, με το «Υγιείς Πόλεις» με τον αντιδήμαρχο, έπρεπε να έχω κι εγώ δικά μου λεφτά.
- **Προσωπικά έξοδα.**

- Προσωπικά έξοδα. Δεν θα σου πει ο δήμος εκεί που θα πας να πιείς ένα ποτό ή να φας σε μία ταβέρνα. Θα σου δώσει συγκεκριμένα ποσά. Εσύ, λοιπόν, άμα πας εκεί και θες να ζήσεις και να δεις και τη χώρα πρέπει να έχεις δικό σου πορτοφόλι. Αυτή, λοιπόν, εγώ την άνεση την είχα τα προηγούμενα χρόνια.
- **Πιστεύεις ότι η απόκτηση παιδιού είναι αφορμή για να στερηθείς κάποιες από τις απολαύσεις που είχες πιο πριν ή που θα είχες αν δεν είχες κάνει παιδιά;**
- Ελάχιστες. Μπορείς να τα ισορροπήσεις όλα. Ελάχιστες. Άμα είσαι συνειδητοποιημένο άτομο.
- **Ποιες είναι αυτές οι ελάχιστες;**
- Να σου πω. Ας πούμε μπορεί να μην μπορείς να κοιμηθείς όσο θες, μπορεί να μην βγεις όσες φορές θες έξω, μπορεί να μην μπορείς να αποσυρθείς κάποια συγκεκριμένη στιγμή που θες στο σπίτι σε μια γωνιά και να διαβάσεις ένα βιβλίο.
- **Να απομονωθείς.**
- Να απομονωθείς. Αυτό όχι, ειδικά στις μεγάλες οικογένειες. Αν λοιπόν τα ισορροπήσεις αυτά μέσα σου, ας πούμε εμένα άμα μου έλειπε κάτι τέτοιο, το έκανα σε άλλους χώρους, όχι μέσα στο σπίτι. Μπορεί δηλαδή να πήγαινα το καλοκαίρι διακοπές που πηγαίναμε όλη η οικογένεια, και κάναμε πάντα, όχι σε ξενοδοχεία, σε κάμπινγκ, να έπαιρνα το βιβλίο μου και ώρες που τους άφηνα όλους πίσω μέσα στο κάμπινγκ εγώ πήγαινα στην παραλία μόνη μου.
- **Άρα, είχες βρει το δικό σου τρόπο να το ...**
- Ε, αυτό είναι ότι πρέπει να βρεις εναλλακτικούς, αλλιώς θα σε πάρει από κάτω και θα είσαι μια τρελαμένη μάνα και σύζυγος που θα σε έχουν, πως λέει η Παναγιωταρά το τραγούδι. Ναι, και παίζει πολύ μεγάλο ρόλο αυτό στη σχέση της οικογένειας όπως και το σεξουαλικό θέμα. Δηλαδή άμα έχεις έναν σύζυγο ο οποίος συγγνώμη θέλει να κάνει εκείνος έρωτα άμα το θέλει εκείνος και sex, αν εσύ είσαι κουρασμένη, είσαι ξενυχτισμένη από το παιδί και πας να ξαπλώσεις να κοιμηθείς τρεις ώρες μέχρι να ξαναξυπνήσεις, εκείνος θέλει να κάνεις ας πούμε sex μαζί του. Όλα αυτά είναι ένας κύκλος ισορροπιών και παίζει πολύ μεγάλο ρόλο τι έχεις δίπλα σου γι' αυτό σου είπα αν δεν αξίζει ο κόπος.
- **Ο σύντροφος.**
- Ναι, ο σύντροφος. Αλλιώς τον κρατάς απλά σύντροφο.
- **Η απόκτηση παιδιού είναι αφορμή να αφήσει κανείς τη δουλειά του και να ασχοληθεί αποκλειστικά με το μεγάλωμα των παιδιών;**
- Όχι, για μένα είναι λάθος.
- **Οι γυναίκες δηλαδή είναι λάθος που το κάνουν αυτό;**
- Είναι λάθος. Και η εμπειρία μου, εδώ, που δουλεύω τόσα χρόνια με οικογένειες στους δήμους, που δουλεύω είκοσι εννιά χρόνια, η εμπειρία μου από περιστατικά, γυναίκες πλέον που έχουν χάσει τον δρόμο τους και τρελαίνονται στο τέλος, ειλικρινά τρελαίνονται, δεν ξέρουν δηλαδή να βρουν τη διέξοδο τους πλέον είναι ακριβώς γι' αυτό. Γιατί την άφησαν μια καριέρα στον αέρα ή μια και καριέρα που δεν είχαν, δούλευαν, είχαν ένα προσωπικό τους

εισόδημα. Δεν είναι εξευτελιστικό να θέλεις να πάρεις ένα καλσόν και να ζητάς απ' τον σύζυγο λεφτά; Από ποιον θα ζητήσεις; Θες να πάρεις ένα κραγιόν που σου άρεσε και σου λέει «Δεν σου δίνω δεν έχουμε τώρα λεφτά, δεν είναι ανάγκη να πάρεις κραγιόν», μα για σένα είναι ανάγκη όμως.

- **Τώρα που περάσαμε στις ανάγκες και στα καταναλωτικά αγαθά, πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο; Δηλαδή και προ κρίσης ας πούμε όσο είχες τα παιδιά πώς ιεραρχούσες τις ανάγκες σου;**

- Εκεί επειδή δεν είμαι καταναλωτικό άτομο εκ πεπιοθήσεως, και μόνη μου να ήμουνα δηλαδή δεν θα ήμουν τόσο καταναλωτική, ποτέ. Δεν βάζω ποτέ προτεραιότητα το ρούχο, το παπούτσι, τα καλλυντικά μου και τα εσώρουχά μου. Πρώτα, θα έπαιρνα των παιδιών και του Παύλου αν ήθελα ένα δώρο, όχι όμως απαραίτητα του Παύλου, των παιδιών και μετά θα κουμάνταρα, επειδή εγώ ψώνιζα και του Παύλου τα πράγματα, τα περισσότερα, πέρα απ' το να πάρει το παντελόνι του, το σακάκι του, έκανα το κουμάντο μας μετά και παίρναμε κι εμείς αλλά τότε που ... πώς να στο πω;

Δεν θα έβαζα να πάρω εγώ τρία ζευγάρια παπούτσια, θα έπαιρνα ένα δικό μου αφού είχα πάρει πρώτα τα τρία ζευγάρια των παιδιών μου, που ήταν τρία τα παιδιά και θα είχα πάρει τις ανάγκες τους δηλαδή όχι ένα ζευγάρι παπούτσια, τα μποτάκια τους για τον χειμώνα, τα άλλα τα παπουτσάκια τα αθλητικά τους, τα άλλα τα παπουτσάκια τα ... δηλαδή δυο-τρία ζευγαράκια που τα φορούσαν για διαφορετικούς σκοπούς. Και έτσι έμαθα και στα παιδιά, δεν είναι υπερκαταναλωτικά, δεν πάνε ποτέ να ψωνίσουν σε βιτρίνες μ' αυτή τη μανία, ούτε θ' αλλάξουν το κινητό τους, ούτε θα έχουν ανάγκες πρώτα να πάρουνε πέντε τζιν, θα τη βγάλουν με δυο τζιν. Βάζουν άλλες προτεραιότητες, να κάνουν άλλα πράγματα.

Μπορεί να πάει ας πούμε ο γιος μου να πληρώσει τη συνδρομή του να κάνει την πυγμαχία του στο αθλητικό σωματείο και δεν θα πάρει το τζιν αν δεν έχει, αν πρέπει να διαλέξει. Η Μαρία, πάνω στη Θεσσαλονίκη ψωνίζει ας πούμε να φανταστείς από μαγαζιά ειδικά για φοιτητές που τα πουλάνε, είναι τα μεταχειρισμένα ρούχα, δεν θα βάλει, δεν βάζει κανένα παιδί, μόνο η μικρή είναι λίγο πιο κοκέτα. Πάλι κι αυτή όμως, όχι όμως σε σχέση με τους άλλους δύο, είναι πιο καταναλωτική, παρόλα αυτά θα κάνει το κουμάντο της, δηλαδή αν θέλει να πάρει ένα κραγιόν γιατί είναι τώρα, πέρασε και την εφηβεία και είναι δεκαοχτώ χρονών, θα μαζέψει απ' τα λεφτά που της δίνω για το σχολείο της, δεν θα φάει όλες τις μέρες, θα κρατήσει για να πάρει το κραγιόν, χωρίς να μου ζητήσει άλλα λεφτά, απ' αυτά τα λεφτά.

- **Βρίσκουμε τρόπους να εξασφαλίσουμε αυτά που τελικά έχουμε ανάγκη.**

- Ναι, ναι, ναι.

- **Τι θα έλεγες ότι δίνει το παιδί σε σένα;**

- Σε μένα δίνει ψυχική ανάταση, πώς να το πω, αισθάνομαι ολοκληρωμένη, το να σου λένε αυτοί οι άνθρωποι που τους βλέπεις και μεγαλώνουνε, να είσαι η μαμά τους και να βλέπεις

την πορεία τους, να έχεις μεγαλώσει δηλαδή τρεις ανθρώπους και να βλέπεις την πορεία τους ...

- **Τι σου δίνει;**
- Σε γεμίζει. Δεν υπάρχουν νομίζω λόγια, είναι πολύ φτωχά τα λόγια να πουν, να σου περιγράψω τι σου δίνει, μία φοβερή ικανοποίηση αλλά η ικανοποίηση είναι πολύ ποταπή λέξη μπροστά σ' αυτό, σε γεμίζει συναισθήματα αυτό το πράγμα. Μπορεί κάποια στιγμή, για να μην τα λέμε και όλα ωραία και τα ωραιοποιούμε γιατί δεν είναι όλα ωραία να αισθάνεσαι τεράστια...
- **Πώς σε κάνει να νιώθεις το παιδί;**
- Αρνητικά τι μου κάνει;
- **Όχι.**

- Τα θετικά σου είπα τι είναι.
- **Μου είπες τι σου δίνει. Σου δίνει ικανοποίηση, σε γεμίζει συναίσθημα, σε ολοκληρώνει.**
- Ναι, σε ολοκληρώνει.
- **Τώρα πώς σε κάνει να νιώθεις το παιδί;**
- Αρνητικά;
- **Και αρνητικά και θετικά φαντάζομαι υπάρχουν, άρα παίζουν και τα δύο.**
- Καταρχάς, υπάρχουν στιγμές που νιώθεις, όσο μεγαλώνουν πιστεύω τα παιδιά το νιώθεις αυτό γιατί όταν είναι μικρά αισθάνεσαι ότι έχεις λιγότερες ευθύνες, έτσι φαίνονται, όμως παίζει πολύ μεγάλο ρόλο από τότε που τα μεγαλώνεις τι τους δίνεις για να δεις αυτή την εξέλιξή τους μετά και να ικανοποιείσαι ή όχι, το χτίζεις αυτό το πράγμα. Αυτό λοιπόν το χτίσιμο έχει σκαμπανεβάσματα, κάποια στιγμή αισθάνεσαι πολύ όμορφα και κάποια στιγμή αισθάνεσαι, μπορεί να αισθανθείς και να πεις «Καλά, ρε συ, τι έκανα στη ζωή μου, έπρεπε να κάνω τρία παιδιά ας πούμε;» Πάλι επανέρχεσαι.

Το αρνητικό είναι όταν στην πραγματικότητα όπως ήρθε τώρα η κρίση αντιλαμβάνεσαι ότι αν είχες λιγότερα παιδιά και η δική σου η ζωή οικονομικά θα ήταν καλύτερη και εκείνα θα ήταν, δεν θα είχες τόσα παιδιά να ταλαιπωρούνται. Πώς να το πω; Έχεις φέρει τρεις ανθρώπους τώρα και τους βλέπεις να ταλαιπωρούνται ή θα ταλαιπωρούνται και λες «Άξιζε;» Τώρα φτάσαμε σε τέτοιους προβληματισμούς. «Άξιζε να φέρω τρία παιδιά στον κόσμο τα οποία θα ταλαιπωρούνται στη ζωή τους;»

- **Άρα, νιώθεις ουσιαστικά απαξίωση;**
- Καθόλου απαξίωση.
- **Με τα προβλήματα από την κοινωνία ότι ...**
- Προβληματισμό μεγάλο για το ότι η κοινωνία δεν είναι αυτή που πίστευες ότι άξιζε να φέρεις σ' αυτή την κοινωνία τόσα παιδιά, δεν έχει δομές και δεν έχει, πώς να το πω από κάτω, που χρειάζεται ένα παιδί για να μεγαλώσει; Δεν έχει από κάτω, υπόβαθρο, η κοινωνία μας, δεν

είναι, δεν ετοιμάζει, η κοινωνία μας δεν είναι έτοιμη και εξειδικευμένη για να μεγαλώνεις παιδιά.

- **Άρα, σε κάνει να νιώθεις άγχος.**
- Όλο το βάρος πέφτει μόνο επάνω σ' αυτούς τους δυο ανθρώπους. Κι αν είναι δύο και δεν είναι ένας. Μόνοι τους να ανταπεξέλθουν να μεγαλώσουν το παιδί τους.
- **Άρα, μπορεί να σε κάνει να νιώσεις ανασφάλεια και άγχος ως πούμε;**
- Εγώ εκ φύσεως μου δεν είμαι ανασφαλής. Ψάχνω και βρίσκω λύσεις. Παρόλα αυτά είναι τόσο δύσκολη η τωρινή κατάσταση που ακόμη και άνθρωποι σαν εμένα που λένε, είμαι και αισιόδοξη δηλαδή μπορεί να μου έχει τύχει το πολύ σοβαρό γεγονός σήμερα που να με έχει ως το πω καταρρακώσει, την επόμενη μέρα θα ξυπνήσω και θα είναι η επόμενη μέρα, θα 'ναι άλλη μέρα, άλλος ήλιος και αυτό με έχει βοηθήσει πάρα πολύ στη ζωή μου, αυτή η πλευρά του χαρακτήρα μου. Αυτό λοιπόν σήμερα δεν μπορούμε να το ζήσουμε.
- **Άρα, δεν μπορεί να είσαι πια ξένοιαστη; Αυτό;**
- Δεν μπορεί να είσαι ξένοιαστη, ναι. Έτσι είναι πολύ πρακτικό αυτό που είπες. Δεν μπορεί να είσαι πλέον ξένοιαστη κι αυτό λοιπόν φέρνει το άγχος κι αυτό αν θες φέρνει και τα περισσότερα, τις περισσότερες οικογένειες στ' αδιέξοδα. Δεν είναι διαχειρίσιμα αυτά που περνάμε, από πολλούς ανθρώπους πλέον.
- **Πώς θα περιέγραφες ένα παιδί; Μεετίθετα. Τι σου 'ρχεται το πρώτο στο μυαλό; Σου λένε τη λέξη παιδί τι συνειρμό θα έκανες; Είναι, ξέρω εγώ, ...**
- Τι να πω;
- **Τι σου 'ρχεται;**
- Τι μου 'ρχεται;
- **Τι σου 'ρχεται, το πρώτο; Ένα παιδί είναι ...**
- Νέος άνθρωπος. Νέος άνθρωπος, νέα ζωή, χαρά, υγεία, αθωότητα, εξέλιξη .
- **Έχει αρνητικά;**
- Μισό λεπτό να δω αν έχω άλλα θετικά. Δυναμικότητα, δύναμη, καινούριο, το καινούριο πράγμα, δύναμη, καινούριες σκέψεις. Εμένα με ενδιαφέρει πάρα πολύ στα παιδιά ότι οι νέες γενιές έχουνε καλύτερο, θέλω να πιστεύω ότι υπάρχει καλύτερος τρόπος σκέψης στους νέους ανθρώπους, σε κάθε καινούρια γενιά.
- **Ότι εξελίσσεται το είδος.**
- Εξελίσσεται ναι, ναι, ναι. Αρνητικά;
- **Αν σου έρχονται.**
- Τα αρνητικά στα παιδιά εμείς τα δίνουμε. Αυτό είναι ένα νέο πλάσμα που πλάθεται και του δίνουμε και τα αυτά που κληρονομεί, τα μισά τα παίρνει κληρονομικά απ' τους ανθρώπους που το γέννησαν και τα υπόλοιπα τα κάνουμε, το πλάθουμε. Τα μισά λοιπόν τα αρνητικά είναι έμφυτα πιστεύω και τα άλλα μισά του τα δίνουμε εμείς. Ας πούμε αν ένα παιδί είναι βίαιο, εάν ένα παιδί μεγαλώνει χωρίς αξίες, τι είναι αξίες θα μου πεις τώρα, η κλασική έννοια των αξιών

τέλος πάντων, να πιστεύει σε μια κοινωνική δικαιοσύνη ας πούμε, να πιστεύει στο δίκαιο, να πιστεύει στον εαυτό του, στις δικές του δυνάμεις, να μην εκμεταλλεύεται τους άλλους ανθρώπους. Όλα αυτά τέλος πάντων, αυτά του τα δίνουμε εμείς όπως το μεγαλώνουμε, να μάθει να μοιράζεται με άλλους ανθρώπους, να μην είναι παρτάκιας, εμείς δεν του τα δίνουμε; Η οικογένεια. Και το άλλο μισό δίνει και το σχολείο.

- **Και πώς θεωρείς ότι σε κάνει πάλι με επίθετα-χαρακτηρισμούς ένα παιδί να φαίνεται; Βλέπεις την Μαριέττα στο καθρέφτη μόνη της και μετά τη βλέπεις με ένα παιδί στο χέρι ας πούμε; Πώς, πώς ... δηλαδή οι άλλοι τι θα πουν, η κοινωνία, ο περίγυρος, πώς σε κάνει το παιδί να φαίνεται; Να φαίνεται πιο παραδοσιακή;**
- Δεν το έχω σκεφτεί αυτό ποτέ.
- **Να φαίνεται πιο ...**
- Πίστεψέ με ενώ έχω τόσα παιδιά δεν το έχω σκεφτεί ποτέ γιατί κυκλοφορούσα μαζί με τα παιδιά μου ζώντας αυτό που ζω με το παιδί μου. Δεν με ενδιέφερε δηλαδή τι βλέπανε οι άλλοι.
- **Όχι, αν σε ενδιαφέρει, αν το λαμβάνεις υπόψη, τι νομίζεις;**
- Ε, πιστεύω ότι στην κοινωνία μετράει τη δικιά μας αν είναι μία μάνα με πολλά παιδιά, άλλοι τη σέβονται, άλλοι την...
- **Πώς τη θεωρούν οι άλλοι με χαρακτηρισμούς;**
- Να σου πω. Εξαρτάται απ' τη δική τους εικόνα, τι έχουν προς τη ζωή. Κάποιοι μπορεί να με θεωρούν ηλίθια που έκανα τόσα παιδιά. Κάποιοι μπορεί να με θεωρούν ότι είμαι ένα στυλ Παναγιωταράς, εκεί που λέει το τραγούδι, γιατί δεν ξέρουνε πως εγώ μπορεί να μεγάλωνα έγινα. Κάποιοι όμως, και ευτυχώς είναι οι περισσότεροι, σε αποδέχονται στο τέλος και σε σέβονται.
- **Σε σέβονται πιο πολύ απ' ότι αν δεν έκανες.**
- Ναι, σε σέβονται και ειδικά όταν βλέπουν αν τα έχεις καταφέρει ας πούμε. Όσο περνάν τα χρόνια και τα έχεις καταφέρει και αυτό γίνεται μέσα απ' τα παιδιά βέβαια, έτσι; Βλέπουν τα παιδιά σου, εκεί τώρα είναι ένα πρόβλημα με τη συντηρητική κοινωνία που έχουμε στην Ελλάδα, κατάλαβες; Γιατί εγώ το έχω νιώσει με τα δικά μου παιδιά τα οποία είναι πιο επαναστάτες από μένα και ήταν φυσιολογικό όταν εγώ ανήκα σε ένα χώρο άλφα και έκανα τις δικές μου επαναστάσεις, αυτό το μετέφερα στα παιδιά μου. Αυτά λοιπόν έπρεπε να γίνουν, λογικά τα νεότερα γίνονται πιο, προχωράνε πιο πολύ. Εκεί λοιπόν έχεις τις συγκρούσεις με την κοινωνία και με τα πρέπει, που η κοινωνία ας πούμε όταν θα δει τον γιο της Μαριέττας που ναι μεν η μαμά του είναι μια χαρά γυναίκα, είναι και κοινωνική λειτουργός στον δήμο και είναι και σοβαρή και τα 'χει καταφέρει στη ζωή της και δουν το γιο μου με τα σκουλαρίκια...
- **Εγώ δεν σου λέω να δούνε τη Μαριέττα, την κοινωνική λειτουργό, σου λέω αν δουν τη Μαριέττα μάνα, ναι.**
- Τη Μαριέττα μάνα λοιπόν που τον μεγάλωσε, πως τον μεγάλωσε έτσι και κατέληξε ο γιος της να πηγαίνει ας πούμε κάτω στις πορείες ή με τα σκουλαρίκια στο αφτί ή να ανήκει ας πούμε

στους αντιεξουσιαστές και να το λέει και να ζει μ' αυτόν τον τρόπο και να κάνει, να δημιουργεί προβλήματα, σε εισαγωγικά προβλήματα, στη νόμιμη τάξη της χώρας.

- **Στα συνήθως κείμενα. Ξεφεύγεις κι αυτό ενοχλεί.**
- Άραγε αυτή η μάνα κάπου δεν έκανε κάτι...
- **Άρα, της αποδίδουν ευθύνες.**
- Τις αποδίδουν ευθύνες, βέβαια, άσχετα αν εγώ μπορεί να είμαι μία μάνα που να μην ... να ξέρω ας πούμε που φτάνει η δική μου ευθύνη και που όχι ή να δέχομαι αυτόν τον τρόπο του γιου μου, αυτή την επιλογή του, να τη σέβομαι. Μπορεί να μην συμφωνώ σε όλα αλλά να τη σέβομαι, έχει διαφορά αυτό.
- **Έχεις να πεις κάτι άλλο; Εγώ έχω τελειώσει.**

- Όχι, δεν έχω να πω κάτι άλλο, έχω απλώς να ευχηθώ επειδή αξίζει η νέα γενιά να έχει, στη χώρα που μεγαλώνει να έχει προοπτικές, πονάω σαν μάνα για όλα τα παιδιά και τους νέους που βλέπω ότι τους κλείνουμε τις πόρτες. Δηλαδή αυτή είναι η μεγαλύτερη αγωνία μου, πίστεψέ με, όχι μόνο για τα δικά μου παιδιά επειδή βλέπω τα νέα παιδιά, είτε είναι φοιτητές που έρχονται εδώ από τη δική μας τη σχολή, είτε από...
- **Το καθένα θα είναι δικό σου γιατί ...**
- Το καθένα, είναι δικό μου το κάθε παιδί και πονάω γιατί τους κλείνουμε τις πόρτες και αυτό το θεωρώ απαράδεκτο. Δηλαδή μπορεί να σκοτώσω άνθρωπο γι' αυτό. Αν κατεβαίνω ακόμα, πέρα απ' τις πεπιοθήσεις μου, το ότι κατεβαίνω κάτω σε πορείες, σε ... όπου στέκομαι και όπου βρεθώ αγωνιό και έχω άποψη και ψηφίζω με τον τρόπο που ψηφίζω και διαμαρτύρομαι όπου μπορώ να διαμαρτυρηθώ δεν είναι γιατί το πιστεύω μόνο, έχω τέτοια ιδεολογία, η ιδεολογία για μένα στον κάθε άνθρωπο είναι ο τρόπος ζωής, ο καθημερινός. Λοιπόν, αυτός ο καθημερινός τρόπος ζωής πλέον με κάνει έξαλλη γιατί έχουμε προδώσει τα παιδιά, εμείς, και δεν είχαμε αυτό το δικαίωμα και δεν ξέρω πως μπορώ να το αλλάξω αυτό, εναντιώνομαι, δεν ξέρω τι να κάνω γι' αυτό. Ειλικρινά, μερικές φορές ασφυκτιώ, ειλικρινά, δεν ξέρω τι να κάνω και εκεί είναι η μεγάλη μου απογοήτευση και ξαναρχίζουμε απ' την αρχή. Αυτά.

Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης Όλγας

- Όλγα 17-12-2012, η ηλικία σου είναι;

- Είμαι τριάντα τεσσάρων ετών.

-Ωραία, είσαι παντρεμένη;

-Όχι.

-Μίλησέ μου λίγο για την οικογένεια σου, έχεις αδέρφια;

-Όχι τους γονείς μου τους έχω χάσει πια δεν υπάρχουν στη ζωή είμαι μοναχοκόρη.

-Σε ποια ηλικία;

-Τη μάνα μου στα έξι και τον πατέρα μου στα είκοσι επτά.

-Και μεγάλωσες με;

-Με συγγενείς της μαμάς, με τη θεία της μαμάς.

-Έχει και δικά της παιδιά;

-Δυο πολύ μεγαλύτερα με τη μικρή της κόρη είχα δεκατέσσερα χρόνια διαφορά.

-Δυο κόρες έχει;

-Μια κόρη και ένα γιο, ο οποίος ήταν μεγαλύτερος από τη μικρή δυο χρόνια άρα ποσό βγαίνουν δεκαέξι;

-Ναι. Και ο μπαμπάς έμενε μαζί σου;

-Όχι

-Έμενες εσύ με τη θεία σου;

-Με τη γιαγιά γιατί εγώ έτσι σαν γιαγιά την ξέρω ήταν θεία της μάνας μου.

-Άρα είχατε μεγάλη διαφορά ηλικίας.

-Ηλικιακά λες; Ναι είχαμε γενικώς πολλές διαφορές.

-Σε ποια ηλικία έφυγες από τους συγγενείς σου;

-Στα δεκαεννιά μόλις έκλεισα τα δεκαοκτώ.

-Ποια ήταν η αφορμή;

-Ε ήρθα εδώ.

-Η γιαγιά σου που σε μεγάλωσε ήταν παντρεμένη;

-Ναι.

-Είχες καλή σχέση με τον μπαμπά σου;

-Όχι ιδιαίτερα, μέχρι την εφηβεία μου ναι και μετά αν τον έβλεπα τρεις φορές την εβδομάδα και μετά λίγο αλλάξανε τα πράγματα τον έβλεπα μια φορά την εβδομάδα μετά μου.

-Ναι.

-Γιατί τότε δεν μπορούσα να καταλάβω εγώ τι ζόρι τραβάει αυτός τι Γολγοθά περνάει και αυτός και τι τράβαγε με το θάνατο της μαμάς τώρα μπαίνω στη διαδικασία λίγο να το αναλύσω να προσπαθήσω να καταλάβω τότε δεν μπορούσα τα έβλεπα όλα μέσα στη μαυρίλα και αρνητικά δεν με θέλει μια δεν τον θέλω δέκα.

-Ο μπαμπάς σου ξαναπαντρεύτηκε;

Όχι.

-Είχε σύντροφο;

-Κατά διαστήματα κατά καιρούς ναι αλλά όχι τίποτα σταθερό τον πήρε πολύ βαριά το θάνατο της μαμάς μου τελικά.

-Τι σπουδές έχεις κάνει;

-Λύκειο τελείωσα μπήκα σε ένα κολέγιο αλλά δεν μπορούσα να παρακολουθήσω τα μαθήματα τα παράτησα και τώρα εδώ στην Ελλάδα έβγαλα τη σχολή PANSIK που ασχολείται με ρούχα είμαι πατρονίστ.

-Σε τι κλάδους έχεις απασχοληθεί;

-Μεγάλο κεφάλαιο, σε εστιατόρια πολλά και διάφορα σε πλεκτήριο και στα διυλιστήρια που εργάστηκα οχτώ χρόνια πάλι σε εστιατόριο και τώρα που μπήκα στο χώρο του ρούχου. Μάλλον το μπερδεψα λίγο πολλούς εργοδότες έχω αλλάξει δεν έχω αλλάξει πολλά επαγγέλματα αν το καλοδείς ναι.

-Οκ.

-Ναι γιατί έτσι όπως το είπα ακούστηκε ναι τώρα το συνειδητοποίησα και εγώ πολλούς εργοδότες έχω αλλάξει ναι.

-Τώρα το ωράριο της δουλειά σου ελεύθερο ευέλικτο;

-Ναι ναι λέγοντας ευέλικοτο ότι ώρα σας βολεύει εσάς. Πόσες ώρες το εικοσιτετράωρο δουλεύω;

-Ένα μέσο όρο.

-Πάνω από δέκα. Εντάξει υπάρχουν μέρες που έχω δουλέψει και δεκατέσσερις ώρες εντάξει αυτό έχει συμβεί δέκα μέρες το χρόνο κάπου εκεί δέκα με δώδεκα ώρες.

-Αφού έχεις δουλέψει δώδεκα ώρες να φανταστώ πως είναι ανάλογα και τα χρήματα που παίρνεις;

-Εντάξει έτσι όπως είμαστε όλοι τώρα μια φτάνουν μια δε φτάνουν καλύπτεις μια τρύπα βγαίνει η άλλη.

-Οι απολαβές δηλαδή δεν είναι ικανοποιητικές;

-Όχι δεν ανταποκρίνονται στο χρόνο. Αυτό ακριβώς είναι υπερβολικά πολλές ώρες για τα χρήματα που παίρνω δεν πειράζει υπάρχουν και πολύ χειρότερα.

-Σίγουρα. Θέλω να ξεκινήσουμε λίγο με την οικογένεια σου, τι θεωρείς ότι σε έχει επηρεάσει ουσιαστικά σε θέματα γάμου και απόκτησης παιδιού και πεποιθήσεις γύρω από την ιδανική οικογένεια;

-Κοίτα, δεν νομίζω να με έχουν επηρεάσει. Μεγάλωσα όπως μεγάλωσαν όλα τα παιδιά ότι από κάπου τελειώνεις σπουδάζεις ότι είναι προορισμός του ανθρώπου να κάνει μια οικογένεια κλπ κλπ αυτό το ότι δεν μου βγήκε δεν έκατσε άλλο θέμα. Ακόμα, μπορεί και να μη μου κάτσει κιόλας δεν το ξέρεις αυτό σου λέω δεν το ξέρεις. Ο χρόνος θα δείξει. Αυτό ακριβώς προσπαθούμε εντάξει θα δείξει.

-Θέλω να πω ότι η (θεία) γιαγιά ήταν αυτή που μιλούσατε ποιο πολύ γιατί με τον μπαμπά σου είσαστε πιο μακριά;

-Όχι μάλαγα με την κόρη της πιο πολύ γιατί είχαμε δεκατέσσερα χρόνια διαφορά και την έβλεπα σαν αδελφή μου πιο.

-Αρα σε είχε επηρεάσει εκείνη;

-Κατά κάποιο τρόπο ήταν σου λέω σαν μεγαλύτερη αδελφή.

-Το όνομα της;

-Αγάπη.

-Τι σου έλεγε η Αγάπη; Όλγα να σπουδάσεις, ή Όλγα να παντρευτείς ή Όλγα να τα κάνεις όλα;

-Να σπουδάσω.Ναι ναι ναι γιατί ίσως ξέρεις μου το έλεγε; Γιατί η μητέρα μου παντρεύτηκε στα δεκαοχτώ. Και ήθελε να σπουδάσει αλλά δεν μπόρεσε. Όμως γνώρισε τον πατέρα μου και εντάξει βουρ οικογένεια παιδιά και επειδή πραγματικά από ότι ξέρω από τις κουβέντες που κάνανε γιατί εντάξει δεν την έζησα και πολλά χρόνια θυμάμαι που το λέγανε συνέχεια ότι ξέρετε η Τατιάνα από παλιά ήθελε να περάσει ιατρική. Το ήθελε αλλά για κάποιο λόγο δεν της βγήκε.

- Ήθελε να σπουδάσει ιατρική η μαμά σου;

-Ναί. Στην πορεία μπήκα εγώ μετά μάλλον το όνειρο της μαμάς ακολούθησα.

-Μπήκες στην ιατρική;

-Ναι.

-Πώς και δεν το ακολούθησες;

-Γιατί εγώ θεωρώ ότι η γενιά η δικιά μας λίγο σαν χαμένη να το πω; Δεν ξέρω πώς να το πω.

Ναι γιατί στη δικιά μας τη γενιά έπεσαν όλες οι αλλαγές πάνω από τα δημόσια που αρχίσαμε και κάναμε ιδιωτικά και και και. Ένας λόγος που σταμάτησα εγώ ήταν αυτός. Πέρασα στο δημόσιο γυρίσανε και είπανε ότι ξέρεις μετά από έξι μήνες γυρίσαμε στο ιδιωτικό με κάποια συμμετοχή στην αρχή και μετά κανονική πληρωμή. Εγώ δεν είχα τη δυνατότητα και αυτή ήταν και η τελευταία σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι.

-Αρα θα χρειαζόταν να πληρώσεις για τις σπουδές σου;

-Ναι ήταν σου λέω πάνω στην αλλαγή η δικιά μας η γενιά γι αυτό το άφησα έτσι και δεν μετάνιωσα όμως γιατί τώρα πραγματικά σπούδασα αυτό που ήθελα τελικά.

-Η μαμά σου είχε αδέρφια;

-Ναι μια αδερφή ναι.

-Ήταν παντρεμένη η Αγάπη τότε;

-Όχι όταν πέθανε η μαμά μου, η Αγάπη ήταν στα είκοσι όχι βέβαια δεν ήταν παντρεμένη, παντρεύτηκε στα εικοσιτέσσερα εικοσιπέντε κάπου εκεί θυμάμαι.

-Έκανε παιδιά;

-Έκανε.

-Πόσα;

-Έκανε ένα τον Αρτέμη. Από έρωτα παντρεύτηκε με τον οποίο δεν έχουμε καθόλου καλή σχέση.

-Γιατί;

-Γιατί μεθάει και είναι αγόρι και

-Οπότε όταν έφυγες από εκεί και ουσιαστικά ανεξαρτητοποιήθηκες πως ένιωσες;

-Δεν ξέρω τώρα πως ένιωθα, ένιωθα ότι όλος ο κόσμος άνηκε σε μένα και ότι η θάλασσα είναι μέχρι το γόνατο τα νερά της θάλασσας.

-Ένιωσες δηλαδή φόβο, ένιωσες δυνατή, ένιωσες χαρά;

-Χαρά μάλλον γιατί πάντα ήμουνα ανεξάρτητο πλάσμα από πολύ μικρή και δεν μπορούσα τα πολλά πολλά τις αναφορές που πήγες τι έκανες κλπ κλπ και τώρα το είδα σαν ανακούφιση όλο αυτό τότε.

-Ήσουν περιορισμένη μέσα στο σπίτι ή σε αφήναν να βγαίνεις;

-Όχι δεν ήμουνα περιορισμένη μια χαρά ήμουνα δεν έβγαινα υπερβολικά βέβαια δεν ξενύχταγα δεν με αφήνανε αν ρωτάς αυτό, αλλά τις φυσιολογικές μου ώρες κανονικά κανονικότητα.

-Τι σημαίνει ο γάμος και η απόκτηση παιδιού για σένα;

-Σύντροφος και παιδί.

-Ο γάμος σημαίνει δηλαδή σύντροφος;

-Ναι σαν πρώτη λέξη δηλαδή σαν πρώτες δυο λέξεις που έρχονται στο μυαλό μου.

-Και το παιδί τι σημαίνει;

-Ευτυχία.

-Τι θα συμβούλευες κάποιο φιλικό συγγενικό σου πρόσωπο για το γάμο και τη δημιουργία οικογένειας;

-Τι θα συμβούλευα ναι θα του έλεγα να προσέξει με ποιο γνώμονα να διαλέξει. Δεν θα έμπαινα στη διαδικασία να συμβουλέψω τον άλλον άνθρωπο τι να διαλέξει πώς να διαλέξει κλπ αυτό πιστεύω ότι κάθε άνθρωπος ότι πρέπει να έχει δικά του θεμέλια να έχει κάνει ένα κύκλο στη ζωή να έχει σπουδάσει κάτι όχι απαραίτητα να έχει σπουδάσει να έχει μια δουλεία να έχει ένα ενδιαφέρον ένα κάτι που θα μπορούσε να ακολουθήσει μπορεί να είναι το χόμπι του που στην πορεία μπορεί να του αποδώσει κάποια χρήματα δηλαδή να έχει ένα στόχο ένα κάτι και μετά εντάξει αυτά είναι και τυχερά πράγματα δεν ξέρω και μετά να κάνει το επόμενο βήμα.

-Ναι .

-Έτσι τουλάχιστον το έχω στο μυαλό μου....εγώ έτσι.

-Και στον άντρα και στις γυναίκες;

- Και για τα 2 φύλα. Αυτό το πράγμα δηλαδή αυτό που κάνανε οι γονείς των μαμάδων μας και τα λοιπά 18 και απευθείας γάμος και παιδιά είναι και λίγο βάρβαρο μπορώ να πω. Γιατί δεν ζούσανε, δεν ζούσανε. Από τα σχολεία πήγαιναν στο γάμο και; Και ήταν και οι πιστές τις κοινωνίας και καλά να μην πέρναγες δεν τολμούσες να το πείς. Δεν τολμούσε να πει καμία σε κανέναν και τίποτα.

-Τι δεν ζούσανε, τι ζούνε σήμερα περισσότερο; Είπες ότι δεν ζούσανε τότε οι άνθρωποι.

-Δεν είχαν την ελευθερία που έχουμε τώρα. Την ελευθερία βέβαια εντάξει και στην εποχή μας ελευθερία το έχουμε λίγο..... βρες την κατάλληλη λέξη.

-Το έχουμε παρακάνει πια;

-Ναι. Τι είναι ελευθερία, δημοκρατία, έχουμε ξεχάσει την σημασία των λέξεων αυτών. Ας ξεκινήσουμε από εκεί και νομίζουν ότι οι πιτσιρίκες 14-15 που ξενυχτάνε και τα βλέπεις στα μπαράκια, νομίζουν ότι αυτό είναι ελευθερία ενώ δεν είναι έτσι. Και σου λέω εντάξει τι θα του έλεγα του ανθρώπου, αυτά τα φυσιολογικά, αν ήταν κάποιος ας πούμε ποιο μικρός από εμένα δες τι θα κάνεις στη ζωή σου από θέμα δουλειάς σπουδών αν θέλεις αν δεν θέλεις δουλειάς κτλπ και μετά; Μετά βέβαια όλα αυτά είναι και θέμα τύχης γιατί δεν θα μπορεί κάποιος να πάει στο πανεπιστήμιο και να βρει κάποιον να παντρευτεί να ερωτευτεί; Δεν είναι, είναι λίγο ξέρεις.....

-Πόσο καιρό είσαι μόνη σου;

- 9 μήνες.

- Στην τελευταία σχέση συζούσες με τον σύντροφό σου;

-Ναι.

-Πόσα χρόνια;

- 2.

- Σας είχε περάσει από το μυαλό να κάνετε παιδάκι;

- Ε κοίτα , από τη στιγμή που το κάνεις ελεύθερα μάλλον ναι μας πέρναγε από το μυαλό. Απλά δεν έτυχε.

-Θεωρείς ότι θα πρέπει να υπάρχει γάμος για να υπάρξει και ένα παιδί, να έχεις προετοιμαστεί ψυχολογικά κατά κάποιο τρόπο;

- Όχι , αλλά λίγο από όλα βασικά, ένας συνδυασμός είναι τουλάχιστον στην ηλικία μου εγώ αυτό βλέπω ότι είναι λίγο από όλα. Δηλαδή δεν μπορείς να τον κάνεις τον γάμο μόνο αν είσαι καλά οικονομικά και πάσχεις από χίλια δυο άλλα θέματα ή το αντίθετο έχεις δουλειά, ναι παντρεύομαι ή βρήκες τον άντρα και δεν έχεις δουλειά και δεν έχεις να φας και λες παντρεύομαι κάνω παιδί. Δεν είναι... είναι λίγο συνδυασμός είναι λίγο από όλα. Αλλά και ωριμότητα βασικά εγώ αυτό πιστεύω, ότι είναι ωριμότητα. Το να θέλεις πραγματικά να το κάνεις με όλες τις συνέπιες.

-Δηλαδή ως απαραίτητες και ιδανικές συνθήκες για την δημιουργία οικογένειας θα ήταν η ύπαρξη εργασίας;

-Φυσιολογικών ωραρίων βασικά, η ύπαρξη συντρόφου για να ξεκινήσουμε από εκεί. Όλα χρειάζονται σου λέω λίγο πολύ όλα επηρεάζουν.

-Πόσα παιδιά θα ήθελες να κάνεις;

-Δύο σίγουρα, για το τρίτο θα το σκεφτόμουν, αυτό πάει με τα χρόνια κάθε χρόνο προσθέτω και από ένα. (Γέλια) Όχι κάθε χρόνο, κάθε δεκαετία. Το θέμα είναι ότι δεν έχουμε κάνει κανένα μέχρι τώρα.

-Δύο σίγουρα και ίσως και τρίτο ή τέταρτο;

-Ναι, πιστεύω πως ναι αν είχα τον κατάλληλο άνθρωπο, είναι αυτό που σου έλεγα, ο κατάλληλος άνθρωπος και τα οικονομικά και τα λοιπά και τα λοιπά.

- Θα σταματούσες την δουλειά αν αποκτούσες παιδί;

- Νομίζω πως όχι, τουλάχιστον δεν ξέρω. Για ένα μικρό διάστημα ίσως, μετά την εγκυμοσύνη.

- Ποια από όλες;

- Σε όλες λίγο, εντάξει για δύο με τρεις μήνες, δεν σου λέω για χρόνια. Τέσσερις πέντε δεν ξέρω και μέχρι εκεί. Ξέρεις κάτι αν θα μπορούσα να δώσω το παιδί μου σε παιδικό σταθμό, που είναι πολύ μεγάλο πρόβλημα στην Ελλάδα το να θέλεις να βγεις για δουλειά και να μην μπορείς να αφήσεις το παιδί κάπου και καλώς οι ντόπιοι εγώ ας πούμε που δεν έχω μαμά και μπαμπά να μου προσφέρουν λίγη βοήθεια πες και ο σύντροφός μου δεν θα έχει τι κάνεις αναγκάζεσαι και κάθεσαι εσύ. Αλλά είμαι εργασιομανής πιστεύω ότι δεν θα μπορούσα να πάθω κατάθλιψη αν κάτσω πάνω από έξι μήνες στο σπίτι. Δεν υπάρχει, θέλω κίνηση, δεν μπορώ δεν μπορώ. Μπορεί να μην επέστρεφα στην εργασία μου με το ίδιο ωράριο, θα το έκοβα τουλάχιστον στην μέση, πέντε έξι ώρες κάπου εκεί.

- Άρα στην Ελλάδα θεωρείς ότι η πολιτεία δεν βοηθάει στο να κάνεις παιδιά;

-Καθόλου, καθόλου. Ξέρεις τι έχω αυτή τη γνώμη γιατί έχω δει το διαφορετικό. Όχι πως είναι πρότυπο και αυτό. Η αλήθεια βρίσκεται κάπου στη μέση.

-Πώς ήταν το διαφορετικό;

-Τίποτα, γεννάγανε οι γυναίκες πηγαίνανε στο βασικά κοίτα, και σε μας πάνω η άδεια τοκετού πάνω είναι στα τρία χρόνια δεν είναι στους έξη μήνες όπως εδώ.

-Από πού είσαι;

-Καζακσταν. Όποτε οι περισσότερες γυναίκες επιστρέφουν από μόνες τους. Γιατί; Γιατί εκεί υπάρχουν παιδικοί σταθμοί. Θα ήθελα το κράτος να παρέχει βασικά βρεφικούς σταθμούς, μετά παιδικούς και μετά τα σχολεία, νομίζω ότι υπάρχουν και εδώ κάποια ολοήμερα σχολεία.

-Μπορείς να σκεφτείς κάτι άλλο που θα αποτελούσε κίνητρο για σένα ώστε να αποκτήσεις παιδιά;

-Βασικά το οικονομικό, νομίζω ότι δεν πληρωνόμαστε για τις δουλειές που κάνουμε. Ούτε δουλειές υπάρχουν ούτε μισθοί. Πες ότι το στρώνουμε αυτό το πράγμα, δουλεύεις κανονικά οκτώωρο ή εξάωρο και πληρώνεσαι νορμάλ. Γιατί άκουσα τελευταία κάτι κουφό, για τετράωρη απασχόληση διακόσια σαράντα ευρώ. Πες μου εσύ αν μπορείς να κάνεις όνειρα με τέτοιους μισθούς, όχι να ζήσεις και να κάνεις οικογένεια. Γιατί το ένα πάει στο άλλο, ναι μεν θα έπαιρνα τα χρήματα αλλά θα ήθελα και την βοήθεια από το κράτος, παιδικούς σταθμούς. Είναι καθημερινά πρακτικά πράγματα που είναι πολύ απλά και δημιουργούν τόσο μεγάλα προβλήματα όμως.

-Αποτρέπουν να αποκτήσεις παιδιά;

-Ναι.

-Αν σου ζητούσα να μου ιεραρχήσεις παράγοντες που θα σε ωθούσαν να κάνεις παιδιά, ποιοι θα ήταν;

-Αλήθεια; Μάλλον το οικονομικό. Ναι γιατί ξέρεις γιατί; Ακόμα και αν δεν υπάρχουν παιδικοί σταθμοί αρκεί αν μπορείς να προσλάβεις μια γυναίκα να σου κρατάει τα παιδιά και εσύ να εργάζεσαι εκείνη την ώρα άρα είναι οικονομικό πιο πολύ και μετά υποστήριξη κράτους κατάλληλος σύντροφος κλπ.

-Τι θεωρείς ότι έχει επηρεάσει την Όλγα και θέλει να κάνει δύο και παιδιά ανά δεκαετία στην ζωή της;

(Γέλια)

-Μάλλον επειδή μεγάλωνα μόνη μου και μου έλλειπε. Μάλλον αυτό, ήθελα αδέρφια, ήθελα παρέα Και αν μπω στην διαδικασία να κάνω παιδί, λέμε τώρα, θα κάνω πάνω από ένα αυτό είναι το σίγουρο. Δύο σίγουρα, γιατί δεν θέλω ξέρεις γιατί είμαι και λίγο απωθημένο της δικιάς μου της ζωής. Δηλαδή αν συμβεί κάτι με εμένα το άλλο να έχει στήριγμα να είναι οι δύο τους να μην είναι μόνο του. Είναι διαφορετικά, πιστεύω.

- Αν ο σύντροφός σου, σου έλεγε ότι εγώ Όλγα θέλω ένα παιδί και ένα θα κάνουμε πως θα αντιδρούσες;

- Κοίτα αν ήθελα να κάνω δεύτερο θα το έκανα, γιατί κοίτα να σου πω είμαι κατά των εκτρώσεων. Δηλαδή δεν το έχω κάνει και το φιλοκατηγορώ αυτό το πράγμα αλλά θα προσπαθούσα να μείνω ξέρω και εγώ; Θα προσπαθούσα να μείνω και μετά από τη στιγμή που είσαι και ξεκάθαρος ότι δεν κάνεις έκτρωση.

-Άρα θα υπερτερούσε η δική σου γνώμη και όχι του συντρόφου;

(Γέλια)

-Νομίζω πως ναι, σ αυτό το πράγμα ναι.

-Τι ανάγκες έχεις από τη ζωή σου σήμερα; Τώρα η Όλγα θα ήθελε να;

- Τώρα η Όλγα θέλει να πάει να κοιμηθεί (γέλια) και από αύριο να βρεί μια δουλειά. Όχι να βρει μια δουλειά ακριβώς κάπως να κατασταλάξει στο θέμα δουλειάς. Να δουλεύω κάπως πιο ανθρώπινες ώρες, να μπω σε ένα ρυθμό να μην είμαι τόσες πολλές ώρες έξω Να ανταμείβομαι διαφορετικά και μετά ας μας έρθει και ο έρωτας και τα παιδιά (Γέλια). Μάλλον αυτά είναι σαν πρώτα. Θέμα δουλειάς βασικά για μένα τώρα στην κατάσταση που είμαι.

-Νομίζεις ότι αν κάνεις ένα παιδί τώρα θα αποτελέσει αιτία για να στερηθείς κάποιες απολαύσεις ή να μην ικανοποιηθείς κάποιες από τις ανάγκες σου;

- Κοίτα σίγουρα η ζωή σου αλλάζει αλλά δεν το βλέπω έτσι όχι όχι, ίσα ίσα είναι χαρά και παίρνεις τόσα πολλά θετικά συναισθήματα που δεν νομίζω.....μα και αυτός είναι ο προορισμός να δίνεις ζωή η συνέχεια σου. Δεν νομίζω να στεναχωριόμουν όχι, το να μην μπορώ να πάω για καφέ δύο φορές την εβδομάδα και να μπορώ να πάω μια στις δέκα μέρες ή το να μην μπορώ να πάρω δέκα μπλουζες να πάρω μια και τα άλλα λεφτά να τα χαλάσω στις πάνες του παιδιού; Όχι όχι. Γενικά όμως ξέρεις τι γίνεται είναι και η ηλικία τελικά που παίζει ρόλο, αν θα γίνει κάτι τώρα θα γίνει επειδή το θέλω. Θα είναι ψιλομελετημένα πια, ξέρεις που πατάς και τι σου γίνεται πως και πόσο αλλάζει η ζωή σου μετά.

- Άρα τα έχεις όλα στο μυαλό σου δεν θα εκπλαγείς από κάτι, ξέρεις τι θα γίνει και πως θα είναι;

- Όχι γιατί έχω φίλους που έχουν κάνει παιδιά, που είμαστε σε μια περίοδο τώρα αναπαραγωγική και όλοι γεννάνε, βλέπω ότι αλλάζει πολύ η ζωή αλλά εντάξει, αυτός είναι ο κύκλος της ζωής όμως. Αρκετά γλεντήσαμε τριάντα-τεσσάρων πήγαμε μια χαρά.

- Πως αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου σε σχέση με την κατανάλωση αγαθών ή υπηρεσιών;

- Συντηρητική πολύ, γιατί εντάξει δεν χαλάω, βασικά δεν περισσεύουν κιόλας. Αλλά δεν είμαι και του «δείξε», θέλω μόνο τα απαραίτητα για να ζήσω. Για κάποιον τα απαραίτητα μπορεί να είναι να αλλάζουν αυτοκίνητο μια φορά την εβδομάδα, δεν μιλάμε για αυτούς τους ανθρώπους, αλλά για τα απαραίτητα, τα φυσιολογικά, να έχεις να πληρώσεις το σπίτι σου, το φαγητό σου, τους λογαριασμούς σου, να έχεις και να βγεις σαν άνθρωπος μια στο τόσο και αν σου περισσεύουν κάνεις και αποταμίευση. Δηλαδή αυτό είναι το φυσιολογικό για μένα, έτσι όπως το έχω στο μυαλό μου. Αυτό δεν σημαίνει τα έχω καταφέρει σε καμία περίπτωση, αλλά έτσι τα βλέπω τα πράγματα.

- Αν σε ρωτούσα τι «δίνει» ένα παιδί σε εσένα , τι θα απαντούσες;

- Μόνο χαρά και ευτυχία, τίποτα άλλο. Είναι όλα τα καλά συναισθήματα, όλα μαζί, εντάξει καμιά φορά νεύρα όταν δεν σε ακούει ή δεν τρώει. Όλα αυτά όμως είναι μέσα στο πρόγραμμα και οι ευθύνες και τα νεύρα και οι τσακωμοί και πώς να κόψεις τα λεφτά από εσένα και να τα δώσεις στο παιδί. Πιστεύω ότι το κάνεις και συνειδητά αυτό το πράγμα μέσα στο μυαλό σου. Τουλάχιστον εγώ έτσι όπως είμαι τώρα. Αν θα με ρώταγες στα είκοσι, μπορεί να σου απαντούσα εντελώς διαφορετικά, τώρα που το σκέφτομαι. Απλά τώρα είναι το καλό, είναι και στήριγμα, όμως στερείσαι άλλα τουλάχιστον στερείσαι ευχάριστα. Μπορεί να κόψεις από εσένα αλλά δεν είναι ότι τα έχασες, τα έδωσες σε έναν φίλο σου και τον έχασες και αυτόν. Είναι η επένδυσή σου. Δηλαδή είσαι εσύ μετά από κάποια χρόνια, είναι το μέλλον σου, πως αλλιώς να το περιγράψω δεν ξέρω.

- Πως θα περιέγραφες το παιδί εκτός από επένδυση;

- Θα το περιέγραφα ως ευάλωτο, ότι θέλει προστασία, είναι εξαρτημένο από τους γονείς του, μέχρι να «σταθεί στα πόδια του». Επίσης είναι ευθύνη, να μην όλα τα θετικά, αλλά είναι μεγάλη ευθύνη να το μεγαλώσεις και να είναι νορμάλ άνθρωπος να βγει στην κοινωνία. Να είναι έντιμο να μην μπλέξει με ουσίες, όλοι αυτοί οι φόβοι που έχουν οι γονείς για τα παιδιά τους.

- Πως θα σε έκανε το παιδί να νιώθεις;

- Ευθύνη, απόλαυση, χαρά όταν το βλέπεις να μεγαλώνει αλλά και δέσμευση γιατί όπως προανέφερα είναι εξαρτημένο από εσένα. Τα βασικά είναι αυτά και μετά πολλά πάρα πολλά. Ξενύχτια, τσακωμούς με τον άντρα σου, γιατί είσαι ξενυχτισμένη και δεν μπορείτε να πάτε για ένα καφέ. Είναι τα πάντα ένα παιδί, σε κάνει να νιώθεις τα πάντα σε υπερβολικό βαθμό κούραση, άγχος, ευτυχία. Αυτό τουλάχιστον βλέπω και εγώ από τις φίλες μου, μιλάμε τρεις με τέσσερις φορές την ημέρα στο τηλέφωνο και είναι με διαφορετική διάθεση και τις τέσσερις φορές. Το πρωί είναι ευτυχισμένη γιατί της χαμογέλασε, μετά νευριάζει γιατί της ζωγραφίζει τους καναπέδες, μετά νευριάζει και με τον άντρα της γιατί δεν την βοηθάει όσο θα ήθελε.

- Πως νομίζεις ότι θα σε έκανε ένα παιδί να φαίνεσαι;

- Δεν το έχω σκεφτεί ποτέ αυτό το πράγμα. Ξέρεις τι όμως; Ακόμα κρατάει αυτό το πράγμα, ότι πω πω πήγες τόσο και δεν έχεις κάνει παιδί; Δηλαδή δεν το συναντάω συχνά αλλά καμιά φορά όταν με ρωτάνε αν είμαι παντρεμένη ή αν έχω παιδιά και τους λέω όχι βλέπω πως απογοητεύονται. Βλέπεις ότι κάτι ενοχλεί στην κοινωνία αυτό το πράγμα δεν το δέχονται. Πιστεύω σε είκοσι χρόνια να αλλάξει αυτό, δηλαδή στην επόμενη γενιά. Ότι δηλαδή δεν είναι απαραίτητο μόλις τελειώνεις παντρεύεσαι και κάνεις και ράνεις και καταρχάς πιστεύω ότι δεν γεννηθήκαμε όλοι για να κάνουμε οικογένεια.

-Από τι εξαρτάται αν θα κάνεις οικογένεια ή όχι;

- Το να μπορείς να δώσεις και πνευματικά, από εκεί ξεκινάει. Να είσαι ώριμος, έτοιμος, να έχεις τις απαραίτητες εμπειρίες να το έχεις δουλέψει με τον εαυτό σου, μόνος σου. Είναι δική σου ατομική ευθύνη. Βέβαια υπάρχει και η άλλη κατηγορία, οι γυναίκες πάνω από τα τριανταπέντε που μένουν έγκυες για να παντρευτούν, γιατί έτσι πρέπει, γιατί έτσι τους έχουν περάσει από το σπίτι τους. Τουλάχιστον εδώ στην Ελλάδα νομίζω ότι ακόμα αυτό ισχύει. Το παλιομοδίτικο, εγώ αυτό χωριάτικο το λέω. Αυτό για μένα σαν όλγα θα ήταν και προσβολή. Ας πούμε ότι έχω τώρα μια σχέση και μένω έγκυος να με πάρει γιατί με άφησε έγκυος; Γιατί να με πάρει επειδή έμεινα έγκυος; Δεν μου «κάθετε» καλά, δεσμεύεις έτσι έναν άνθρωπο; Δεν αλλάζει κάτι ο γάμος, η δέσμευση και τα παιδιά σε μια σχέση. Αν η σχέση δεν είναι καλή τότε δεν μπορείς να δώσεις και στα παιδιά σου αν δεν είσαι εσύ ευτυχισμένος.

-Για να γυρίσουμε στην τελευταία ερώτηση πως θα σε έκανε ένα μωρό να φαίνεσαι;

-Τρελομαμά, ξέρεις με ένα χαμόγελο μέχρι τα αυτιά, τουλάχιστον για κανένα μήνα. Μετά εντάξει με μαύρους κύκλους, ξενυχτισμένη κλπ. Ναι μάλλον πρέπει να κάνω παιδιά. (Γέλια)

-Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σου και για όλα όσα μοιράστηκες, τελειώσαμε.